Arnold's School Classics.

SELECTIONS FROM

CICERO.

PART IV.

DE FINIBUS MALORUM ET BONORUM.

ON THE SUPREME GOOD.

WITH A PREFACE, ENGLISH NOTES,
&c.
PARTLY FROM MADVIG AND OTHERS,

BY THE REV.
JAMES BEAVEN, D.D.
LATE PROFESSOR OF THEOLOGY IN KING'S COLLEGE, TORONTO.

LONDON:
FRANCIS & JOHN RIVINGTON,
ST. PAUL'S CHURCH YARD, AND WATERLOO PLACE.
1853.

LONDON:
GILBERT & RIVINGTON, PRINTERS,
ST. JOHN'S SQUARE.

CONTENTS.

PREFACE.

It cannot be denied that the philosophical writings of Cicero have not in recent years received much of the attention of English readers; and especially that they have been scarcely at all read at the Universities, where it is evident that they were studied down to the beginning of the present century. This is peculiarly true of the treatise *De Finibus*, of which no edition has appeared in England since the Oxford one of 1809, nor any new critical edition since 1783.

This is, no doubt, in part, owing to a cause which in itself no one can regret, viz., the increased attention given within the last twenty or thirty years to the writings of Aristotle and Plato; and especially to the place occupied by the Ethics of Aristotle. This work has several advantages over the moral writings of Cicero. It is an original composition, whereas the philosophical writings of Cicero are for the most part compilations. Then there is a vigour of thought, a searching patience of investigation, an accuracy of comparison, a minute analysis of idea about Aristotle, to which there is nothing corresponding in Cicero. In addition, there is the superior elasticity, closeness, and expressiveness of the Greek language, which (notwithstanding the reclamations of Cicero) cannot fail of being acknowledged and felt.

But, granting this, there appears no sufficient reason why the philosophical writings of Cicero should be altogether abandoned as a study. Even the Offices, which are now merely read as a school-book, exhibit features worthy the attention of any thinking mind. They contain an acknowledgement which is not to be found in the Ethics of

Aristotle, that all our duties in society arise from the circumstance that we are placed in that society by the Power that made us. They embody a principle of action, viz., to live conformably to nature, which, rightly understood, refers us again to the same superior Power. They embody another principle,—the feeling of right and wrong, of honourable and base, which rises above mere considerations of expediency, or even of happiness, and prompts to justice and uprightness, even in cases in which none but our own minds will ever know the manner in which we have acted. And this leads me to say that they recognize distinctly the fact, which it has taken so much controversy to make clear, even in this Christian country, and which the writings of Locke and Paley have done so much to obscure,—that we have an innate feeling of right and wrong, and that the tendency of this feeling is uniform in all men, whether they act upon it or not. Lastly, they do not leave it to the State, with Aristotle, to bring about the regeneration of society, but they recognize the duty of each person to acknowledge his own responsibility, and to attempt his own improvement.

But the Offices are a more popular and exoteric treatise, intended for the direction of young men, and merely touching upon principles. The treatise *De Finibus*, goes much deeper: it discusses the springs of moral conduct, and the ultimate principles of moral judgement. Whether we think the author came to right conclusions or not, it is still interesting to know what was the view entertained on these subjects in the most refined and cultivated age of the ancient world, anterior to the spread of the light of Divine Revelation by means of the Gospel. This work is moreover valuable on the following grounds: it gives the earliest reliable account of the history of moral inquiry, after the time of Aristotle; it shows what had been its history and progress since that period, and its state in Cicero's own time; it perhaps exhibits the fairest picture of the degree of moral truth man is capable of attaining without Christianity; and it shows the fragmentary and partial manner in which men took up portions of truth and thus changed them into error. I do not say that *De Finibus* gives the *fullest* account of the history of moral philosophy, for that of Diogenes Laertius is much fuller, and contains extracts

from the writings of some of the philosophers whose works are now lost to us, in the very words of the authors; but it gives the earliest account, and it is the only one which at all shows the bearing of the views of the different schools upon each other. The work then being intrinsically so valuable, it appears reasonable to hope that now that an edition is prepared, which, as will be seen, is constructed to meet all reasonable wants of the student, it will come again to enter into the course of Academical study.

One result appears from this work which we should not have expected, viz., that the great work of Aristotle did not obtain any firm hold upon the minds of his countrymen. Soon after his departure, thought appears to have taken another direction. His famous doctrine of the virtues as means between extremes, and his classification of the virtues, seem to have been forgotten. Plato's classification of the virtues into four seems to have maintained its place; and instead of working their way to the chief good of man metaphysically and analogically, as he has done, Theophrastus, and the rest of the Peripatetics, as well as the Academics, appear to have rather treated the subject historically, and by that observation of facts of which Aristotle gave the hint, and which Theophrastus seems to have followed out more fully.

We shall see that all the schools adopted the principle, that nature must be our guide in settling the object at which man has to aim. But Cicero states that that principle is recognized by the earliest philosophers: yet Polemo is the earliest to whom he can trace it; and I am not aware that there is any evidence that it was suggested either by Plato or by Aristotle. They likewise all agreed that we must seek our knowledge of what nature dictates, by observing what are the earliest impulses of the human being. Thus they would all establish their practical principles, not by abstract reasoning, but by an observation of facts; and it is their different reading of facts which leads to their different conclusions as to the proper end and aim of man.

To the question, how are we to ascertain what that nature is according to which we are to live, the Peripatetics (according to Antiochus) returned a threefold answer: 1. By the involuntary impulses of nature; 2. By the con-

sideration (to which these impulses lead us) of what our actual constitution and composition is, and what is the highest and most perfect condition of that constitution; 3. By the consideration of our relation to other natures, with which (as being all works of the same creative Power) our own cannot have been intended to be at variance.

The Epicureans differed from the other schools at the outset. The others stated that our first involuntary impulse is towards self-preservation; the Epicureans asserted that it is towards pleasure. No party appears to have suspected that both might be true; and, of course, it is not surprising that their respective systems should have a totally different colour. The chief thing surprising is, that, after all, Epicurus was a very decorous person, because he found by experience that vice produced more pain than pleasure, and virtue more pleasure than pain. We might suppose that his pleasure meant or included happiness, did we not know that there could not be real happiness in a mind whose views were so purely selfish.

The divergence of the Stoics from the Peripatetics was in the second stage. The former held that as the mind opens, it perceives that the mind itself is the highest portion of our nature, and that the impulse which begins with self-preservation, when instructed by reason, leads us to cultivate the excellence of the highest portion, and to centre all aims and desires in this: the latter held that it leads us to cultivate the welfare and excellence of the whole. The Stoic held that the excellence of other parts of our nature is not a legitimate object of desire, but only of choice; and the same with regard to the goods of fortune. The Peripatetics held that this is an unreal distinction, and that the truth is that they are all equally objects of desire; but the excellence of the mind infinitely more so than any other thing. Yet I apprehend a Christian will readily understand the distinction of the Stoics between objects of desire and objects of choice, and will see that the Stoic scheme was an approximation to the Christian doctrine, "Set your affection on things above, not on things on the earth."

Unfortunately, there was the corruption of human nature, which all these schemes ignored, and for which they, therefore, could propose no remedy; and for this reason:

whilst the Epicurean system, with much that was true in it, yet in its obvious reading ministered, at the best, merely to a life of refined pleasure—the Stoic and Peripatetic, with more of truth, and with much higher aims and standards, were powerless to affect the masses of mankind. In this one respect, indeed, the Stoic was the inferior of the two, because it was entirely inapplicable to the use of ordinary men. It asserted, for instance, that all passions and emotions are radically wrong, even such as compassion and pity; because man must be governed only by a sense of virtue and honour, and because all passion is perturbation, and all perturbation disturbs the balance of the mind. Not only this, but they declared that passions are entirely voluntary, and within our own control. Such a view was evidently quite hopeless as a system for regenerating human society, because it would, in most men, destroy all hope of becoming really virtuous.

The worst features of the Stoic system were those in which they substantially agreed with the Epicurean. Both denied the immortality of the soul, and both agreed in recommending suicide under certain circumstances. The Epicurean, inconsistently with his theory that pain is the greatest evil, declared that the philosopher, for the sake of some great future satisfaction, would make light of the greatest bodily tortures; but, consistently with it, allowed him to withdraw from life when they became so great as to be intolerable. The Stoic, inconsistently with his theory that pain is no evil, granted that there were times when external disadvantages (for he would not call them evils) became so great, and the chance of escaping them so hopeless, that (although it was beneath the philosopher to dread them), he might with propriety choose to yield up the life to which they were attached. Thus both, as the Peripatetics urged, removed the most powerful check to evil, and the highest incentive to virtue; whilst the Stoics missed the truth by which they might have supported their doctrine that pain is no evil, viz., that, rightly taken, it is one of the most powerful means of moral purification.

It has been held that Cicero is unfair to Epicurus in representing his system as irredeemably vicious and degrading; that, in fact, his real doctrine is nearly the same as

Aristotle's, that happiness is the great end of human action, and that, properly understood, it is, and always must be so. But Cicero has well pointed out two features in the teaching of Epicurus which alone must make his system a degrading one: 1. That he affirms that we can form no idea of pleasure or happiness, without recurring to bodily enjoyments; 2. That if the man of pleasure could keep himself free from fear and passion, and curb his desires within the limits of prudence, there is nothing objectionable in his life on any other account. Add to this his doctrines of annihilation and of the non-interference of Deity in human affairs, and what room could there be for real virtue? But the strength of his position lay in the fact that the other philosophical schemes found no proper place for the desire of enjoyment and the avoidance of pain. They did not see that so long as man remains corrupt, these two are powerful moral agents by which God disciplines us; and, in particular, that the desire of happiness is a step in the gradation of motives by which we rise to the desire to please God and to become like Him. They therefore put the desire of enjoyment into competition with the desire of excellence, instead of making it auxiliary to it.

The present Treatise of Cicero is employed in discussing the question, what is the great end and object of human existence, and consequently what ought to be the aim of man. It was early settled, as appears from the first book of Aristotle's Ethics, that this is something which man pursues or ought to pursue as *good*. In endeavouring to ascertain what it is, the philosophers remarked that there are some things which we appear to pursue as good *in themselves*, and some *as means* to the attainment of other good things; and they concluded, that if we could ascertain what is the thing on account of which we pursue all other goods; what is in fact the *end* at which all other goods are intended to arrive,—*finis bonorum*, the ultimate good,—this must be the chief good, and consequently the end of human existence and the proper aim of man. Again, in inquiring into the nature of good, it was natural to test it by contrasting it with what we esteem evil; and thus various evils came to be considered as contrasted with corresponding goods; and thus again an idea arose of an ultimate or highest evil, as well as an ultimate or highest good; and as this ulti-

mate good would be the end of all other goods, so the ultimate evil would be called (whether it was so or not) the end of all other evils, *finis malorum*. Furthermore, in concluding these investigations, different philosophers came to different conclusions as to what was the end of man's existence; and thus various ends of good and evil came to be put forth, *fines bonorum et malorum*. These circumstances account for the title of this treatise; *De Finibus bonorum et malorum*.

With regard to the time when the *De Finibus* was *written*, the usual account (and no doubt the correct account as to the time when it was finished and published) is given in the *Introduction* to the *Tusculans* in this series; *i. e.* that it was B.C. 45, under the dictatorship of Cæsar and consulate of Antony, when Cicero had no opportunity of employing his talents beneficially in public life. But it is evident (as Goerenz has stated) that he contemplated the work seven years before, when he wrote his *De Legibus*, in which (i. 20, 52) he says concerning the *finis bonorum* that it is *controversam rem et plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquando tamen judicandam*: and it is equally evident that he had then made up his mind as to the line he should take; for in the succeeding chapter he expresses precisely the same views as he afterwards explained more fully in the *De Finibus*: *i. e.* § 55, speaking of Zeno, he says, "Sentit idem quod Xenocrates, quod Aristoteles; loquitur alio modo: ex hac autem non rerum sed verborum discordia controversia nata est de finibus." Indeed, it appears probable from De Finibus, ii. 18, 57, where he speaks of Pompey's irresistible power, that a part of the work was actually written in B.C. 52: for that passage,—as will be evident by comparing the note on the passage with the statement presently to be made as to the assumed time of the dialogue,—could not have been inserted to suit that assumed time, but refers to a state of things two years prior in date. The second book was *completed* before v. Kal. Quinctiles, in the year B.C. 45, as appears by his epistles to Atticus, xiii. 32; and the whole five were completed before Kal. Sextil. because (xiii. 21, 22) he had at that time sent them to Atticus, whose friend Balbus had copied the fifth, and his copyist the whole five; somewhat to the annoyance of Cicero, as he had not yet sent a copy to Brutus, to whom the work was inscribed and

addressed. It appears likewise that he revised and altered the work after that circumstance; and it is from the first edition (so to speak) that Goerenz thinks a passage has crept into the work at v. 8, 21.

Each book, as will be seen, is represented as the result of a conversation between Cicero and some philosophical friend or friends; and the time at which the four first dialogues are supposed to have taken place is not long before the civil wars in which the speakers perished. Cicero states (Att. xiii. 19) that he had chosen persons who were dead, in order to avoid giving occasion for jealousy. The first and second books appear to be placed B.C. 50; for L. Torquatus, the Epicurean disputant, is spoken of (i. 5, 13) as *prætor designatus,* and he served the office B.C. 49. The third and fourth are thrown back to B.C. 52: for in that year the *lex de ambitu,* referred to iv. 1, 1, was brought forward by Pompey; and in the same year Q. Lucullus died; who (iii. 2, 8) left Cato his son's guardian. The fifth book is placed in Cicero's youth, about B.C. 79. The reason for this was that he wished not to have for his chief speaker any living person, and at the same time was desirous of fixing upon a person well acquainted with the subject. He therefore selected M. Pupius Piso, who was two years older than himself, who had been a pupil both of Antiochus and of Stasea the Peripatetic, and was much attached to that school of philosophy. (See Nat. Deor. i. 7, 16.) And when he had fixed upon Piso, another reason for placing the dialogue in his youth was that he had subsequently quarrelled with Piso, because he was the friend of Clodius. (Att. i. 16.)

In the Introduction to the Tusculans it is remarked that it is Cicero's custom to borrow freely from Greek sources. This is illustrated by the *De Finibus,* in which, as we shall see, he avowedly borrowed, in the *first* book, from the Κύριαι δόξαι and Περὶ Τέλους of Epicurus, and did really borrow much more than he avowed. The remainder he probably derived from Phædrus and Zeno, whom he mentions at i. 5, 16; the first of whom was his earliest instructor, and the latter of whom he attended subsequently, and distinguishes (Nat. Deor. i. 21, 59). as the Epicurean *coryphæus.* In the *second* book he probably follows Chrysippus, who had written a treatise, Περὶ τοῦ

καλοῦ καὶ περὶ ἡδονῆς (Diog. Laert. vii. 202), and to which Cicero appears to allude in De Fin. ii. 14, 44. This is the more probable, because in that book he does not take part directly against the Stoics, although his statements are, on the whole, more Peripatetic than Stoic. The *third* book is taken from Chrysippus, who had written Περὶ Τελῶν, from the first book of which treatise Cicero translates the passages quoted at iii. 9, 31; and probably the statements contained in v. 16 and 14, 48, &c. It is probable that in the *fourth* book he represents the views of Polemo, who had adapted the ethics of the Academics to the views of the Peripatetics; and who was followed by the New Academy, and even by Carneades (ii. 11, 35), who uses expressions of his own purely for the sake of singularity. Cicero, however, probably derived his statements of Polemo's views directly from the writings of Philo, which he had studied, as appears from Acad. ii. cc. 2, 6, and 24, and Brut. 89, 306. In fact, Philo was the person who had charged the Stoics with differing from the Peripatetics only in words, which is frequently alleged against them in this book: see c. 5, § 11, and c. 7, § 23. In the *fifth* book, the Peripatetic doctrine is taught according to the explanation of Antiochus, who, belonging to the Academic school, professed to go back to the views of the Old Academy, which he declared were, on this subject, identical with those of the Peripatetics. The objection Cicero raises (c. 26, § 77, c. 29, § 86) he probably derived from Diodotus, the Stoic, whom he had residing in his house until his death, and whom he mentions (Acad. ii. 36, 115), as opposed to the views of Antiochus.

The present edition has been prepared from the text of Madvig, which has been chosen, not only because it is the most recent of those avowedly based on an examination of MSS., but also because it appears to me to be the best, as having been prepared upon the best principles. The author of it not only had the advantage of the labours of all previous editors, but he himself procured a careful collation of four MSS., and of two ancient editions founded upon MSS. compared with the text of the most recent edition of Orelli, which collation is placed at the foot of the text in this edition. The MSS. were those of Erlangen (E), Leyden (L), and Munich (M), and the third of the

Paris MSS. (P): the editions those of Cologne (C) and Rome (R). The Roman character in this collation is to be understood as giving the reading of E., where nothing appears to the contrary. Besides this, he has, for the most part, acted on the principle of not altering the readings of the MSS. upon conjecture, unless when guided to it by plain indications of the context, or other equally cogent reason. In some cases, I regret to say that I think he has departed from this principle. Where I have seen reason to disagree with him I have noted it, the more especially as in some cases some reading contained in MSS. affords a fair and sufficient sense. In addition to this, he appears to have been guided by principles, the results of very careful and accurate investigation, in estimating the value of the MSS. whose readings he generally prefers. The result is, I think, a text more in harmony with the views and objects of the original author, and more consistent in itself than any which preceded it. In adopting this text, however, I have rejected the archaisms which Madvig employed, and of the expediency of which he himself was in doubt, and have corrected the punctuation throughout, so as better to group the ideas, and bring out the sense of the author.

In the notes I have given by far the larger portion of the various readings furnished in the notes of Madvig, and derived from the labours of previous editors; all, in fact, which in my estimation would affect the meaning, or show on what authority the present text rests. Besides this, I have endeavoured to supply the most ample aid which could be required by all those classes of students who would be likely to read an edition of this description. The Analysis, with the English renderings in the notes, will, I trust, supply all the real advantages of a translation; and the illustrations from other portions of Cicero's writings, and from other authors, will assist the more advanced student better to embrace the meaning of the writer, in this the best and deepest of his moral works, and one which will well repay any one who will really master it, by the light which it will throw upon the foundation principles of moral inquiry in all ages.

The MSS. authority upon which the present text rests is as follows :—

1. The two MSS. from which the editions of Cologne and Rome respectively are printed. (Codd. Col. Rom.)

2. The MS. whose readings Cratander has marked in the margin of his edition. (marg. Crat.)

3. The MS. on which the edition of Victorius is founded. (Cod. Vict.)

4. The MS. of Morel, referred to in his *Observations* on this treatise. (Cod. Mor.)

5. The MSS. on which the edition of Lambinus is founded, not distinguished from each other. (Codd. Lamb.)

6. The MSS. which Ursinus affirms that he employed upon his edition. (Codd. Urs.)

7. The six Palatine MSS., upon which the edition of Gruter was founded. (Pall., or Pal. 1, 2, &c.)

8. The MS. of Scaliger, communicated to Gruter (Cod. Scal.).

9. The MSS. on which the edition of Gronovius is founded; of which only one is worthy of being quoted. (Cod. Gron.)

10. The MSS. first used in the edition of Davis (Daviss.); *i. e.* that of Balliol College, Oxford (Ball.); the two of Ely (Ell., or El. 1, 2, or simply El. where Davis has not specified which of the two he quotes); that of Mead (Med.); that of Corpus Christi College, Cambridge (C.C.C.); and three MSS. from the King's Library at Paris (Parr., or Par. 1, 2, 3).

11. The MSS. employed by the Oxford editors of 1783 (Oxx.), severally marked as EUχψξ, of which ψ is the same as Ball., and ξ the same as C.C.C.

12. The MSS. first employed by Goerenz (Goerr.): *i. e.*, Erlangensis (Erl.); Spirensis (Spir.); Gudienses (Gud. 1, 2); Basiliensis (Bas.); Monacensis (Mon.)

13. The Leyden MS. (Leid.), first collated by Madvig.

Of these, Madvig, supported on the whole by Goerenz and Otto, gives the first place to Erl. and Pal. 1, and places in the same class, Spir., Cod. Mor., marg. Crat., Cod. Scal., Cod. Gron., El. 2. After these he classes together Cod. Vict., Eξ., Gud. 2, and Pal. 6. All the rest are of various degrees of inferior value.

The Index is, with very slight exceptions, entirely new.

J. B.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBUS BONORUM ET MALORUM

AD BRUTUM.

LIBER PRIMUS.

I. Non eram nescius, Brute, quum, quæ summis in- 1
geniis exquisitaque doctrina philosophi Græco sermone tractavissent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, et iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem non tam id reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, et hi quidem eruditi Græcis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras vocent; genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen et dignitatis
esse negent. Contra quos omnes dicendum breviter 2
existimo. Quamquam philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo philosophia a nobis defensa et collaudata est, quum esset accusata et vituperata ab Hortensio. Qui liber quum et tibi probatus videretur et iis, quos ego posse judicare arbitrarer,

1. et iis) *et his* LP *et is* C non tam id) *non id tam* EOr. *non id tantum* ceteri. reprehendunt) *reprehendent* R ponendam in eo) *in eo pon.* C. hi quidem) *ii quidem* M 2. quidem) *equidem* PR philosophia a nobis) *a nob. phil.* LPMCROr. collaudata) *conlata* P

plura suscepi, veritus, ne movere hominum studia viderer, retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quamdam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coerceri reprimique non potest: ut propemodum justioribus utamur illis, qui omnino avocent a philosophia, quam his, qui rebus infinitis modum constituant, in reque eo meliore, quo major sit, mediocri-
3 tatem desiderent. Sive enim ad sapientiam perveniri potest; non paranda nobis solum ea, sed fruenda etiam est: sive hoc difficile est: tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris; et quærendi defatigatio turpis est, quum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, quum scribimus; quis est tam invidus, qui ab eo nos deducat? sin laboramus; quis est, qui alienæ modum statuat industriæ? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult

fodere, aút arare, aut áliquid ferre dénique;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret; sic isti curiosi, quos offendit noster minime
4 nobis injucundus labor. II. Iis igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum est, in quo admirer, cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, quum iidem fabellas Latinas, ad verbum e Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pæne nomini Romano est, qui Ennii Medeam aut Antiopam Pacuvii spernat aut rejiciat, quod se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas litteras oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilii, aut Andriam Terentii, quam
5 utramque Menandri legam? A quibus tantum dissentio, ut, quum Sophocles vel optime scripserit Electram,

placeat) *placet* E admissum) *jam missum* ELPMR potest) *possit* L his) *iis* LMP eo meliore) *quæ eo melior est* C sit) *fit* C 3. etiam est) interponunt *sapientia* omnes, Or. cum uncis est ullus) *ullus est* E invidus) *timidus* E deducat) *abducat* LPMCROr. Nam) *non* P a prima manu enim illum) *illum enim* L *illum* R 4. Iis) *his* EPROr. patrius sermo) *s. p.* E quum) *tum* E e) *de* LMPCROr. legant) *legantur* E pæne nomini) *nom p.* E quod se) *quod si* E *qui se* cett. Or. litteras) cum uncis Or. 5. tantum) *tam* Or. Electram) om L

tamen male conversam Atilii mihi legendam putem; de quo Licinius:

> Férreum scriptórem : verum, opínor, scriptorém tamen,
> út legendus sit.

Rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi. Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt. An,

> Utinám ne in nemore, ...

nihilominus legimus, quam hoc idem Græcum; quæ autem de bene beateque vivendo a Platone disputata
sunt, hæc explicari non placebit Latine? Quod si nos non 6
interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, ejusque nostrum judicium et nostrum scribendi ordinem adjungimus; quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ et splendide dicta sint, neque sint conversa de Græcis? Nam si dicent, ab illis has res esse tractatas; ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legant, quam legendi sunt. Quid enim est a Chrysippo prætermissum in Stoicis? Legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. Quid? Theophrastus mediocriterne delectat, quum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? Quid? Epicurei num desistunt de iisdem, de quibus et ab Epicuro scriptum
est et ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod 7
si Græci leguntur a Græcis, iisdem de rebus alia ratione compositis; quid est, cur nostri a nostris non legantur? III. Quamquam si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterunt nostri poetæ fabulas; male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem! Sed id neque feci

Atilii) *Acilii* E *Aulii* LPMR tamen ut) *ut inde* C nulli) *illi* LP An) *At* ELPC *ac* R nemore) L addit *Pelio* quæ) *qui* E **6.** iis) *his* E judicium) *officium* C et nostrum scribendi) *nostrumque dicendi* L dicta sint) *dicta sunt* LP dicent) *dicerent* LMPCR Panætium) om. C Theophrastus) *Theophrastum* EMPCR num) *non* L *nam* C quibus et) *quibus* LM **7.** plane) *plane se* E male) *mali* E mererer) *meretur* E ingenia transf.) *tr. ing.* M (*ingenita*) E

adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, et maxime ab iis, quos modo nominavi, quum inciderit, ut id apte fieri possit; ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet. Nec vero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. Utinam esset ille Persius! Scipio vero et Rutilius multo etiam magis! quorum ille judicium reformidans, Tarentinis ait se et Consentinis et Siculis scribere. Facete is quidem, sicut alia: sed neque tam docti tum erant, ad quorum judicium elaboraret; et sunt illius scripta leviora, ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris.
8 Ego autem quem timeam lectorem, quum ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? Quamquam a te ipso id quidem facio provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me *De virtute* misisti. Sed ex eo credo quibusdam usu venire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quædam et horrida, de malis Græcis Latine scripta deterius. Quibus ego assentior, dummodo de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res vero bonas verbis electis graviter ornateque dictas quis non legat? nisi qui se plane Græcum dici velit: ut a Scævola est prætore salutatus Athenis
9 Albucius. Quem quidem locum cum multa venustate et omni sale idem Lucilius: apud quem præclare Scævola,

> Græcum te, Albuci, quam Romanum atque Sabinum,
> municipem Pontî, Tritanni, centurionum,
> præclarorum hominum ac primorum, signiferumque,
> maluîsti dici. Græce ergo prætor Athenis,
> Id quod maluîsti, te, quum ad me accedi', saluto:
> χαῖρ', inquam, Tite: lictores, turma omni', cohorsque,
> χαῖρε, Tite: hinc hostis mî Albucius, hinc inimicus.

---

nec mihi tamen) *neque tam m.* L ne faciam) *ut f.* C ne fac., int. puto) *int. put. ne fac.* P iis) *his* R Nec vero) *nec* PR ut) *aut* E alia) *alias* omnes Or. neque) *nec* C tum) *tunc* PCOr. 8. autem) *quidem* E timeam) *timeatur* R gratissimo) *gravissimo* L usu venire) *venire usu* LPMCR in) om. L malis) *male* Or. Quibus—assentior) *quid—assensio* E dictas) *dictatas* PMCR prætore) *prætor* LPMCR 9. Tritanni) *Titi Annii* C ergo) *enim* E Id quod) *quod id* PMC *quod* L *quod tu id* R accedi' *et* omni') plene scribitur. χαῖρε) *care* et mox *chere* E *chere* bis LPMCR cohorsque) *chorusque* omnes. mî) *Mucii* (*Mutii*) LCR *mummi* PM

Sed jure Mucius. Ego autem mirari satis non queo, 10
unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. Non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio et sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiorem etiam esse, quam Græcam. Quando enim nobis vel dicam, aut oratoribus bonis aut poetis postea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ vel elegantis ornatus defuit? IV. Ego vero, (quoniam forensibus operis, laboribus, periculis non deseruisse mihi videor præsidium, in quo a populo Romano locatus sum,) debeo profecto, quantumcumque possum, in eo quoque elaborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum istis tanto opere pugnare, qui Græca legere malint; (modo legant illa ipsa, ne simulent;) et iis servire, qui vel utrisque litteris uti velint vel, si suas habent, illas non magno opere desiderent. Qui autem 11
alia malunt scribi a nobis, æqui esse debent, quod et scripta multa sunt, sic ut plura nemini e nostris, et scribentur fortasse plura, si vita suppetet: et tamen, qui diligenter hæc, quæ de philosophia litteris mandamus, legere assueverit, judicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim in vita tanto opere quærendum, quam quum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene vivendi recteque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? Qua de re quum sit inter doctissimos summa dissensio, quis alienum putet ejus esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere vitæ optimum et verissi-

10. satis) om. omnes; *satis mirari* Or. tam) om. LPR omnino hic) *hic omn.* R modo non) *modo* EP nobis vel) *nobis ut* E *vel nobis* LMCR poetis) om L defuit) *ne fuit* E quoniam) *quum* omnes, Or. videor) *videri* E a) *M* E sum) *sim* MPC possum) *possim* LPCROr. elaborare) *laborare* LPMCR studio, labore) *lab., est* L malint) *malunt* E illa ipsa) *ipsa illa* COr. ne) *nec* Or. 11. sic ut) *sic* E nemini) *memini* omnes. suppetet) *suppetit* E nulla) *ullam* E his) *iis* M quum) om. E in philosophia) om. L tum) *cum* E quid) *quis* LPR consilia referenda) *consimilia referendi* E sequatur) *sequitur* L natura) *nrā natura* C expetendis) *expetendum* LPMCR esse dign.) *dign. e.* E munere) *genere* C

12 mum sit, exquirere? An, *Partus ancillæ sitne in fructu
habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scævo-
lam, M'. Manilium? ab iisque M. Brutus dissentiet?
(quod et acutum genus est, et ad usus civium non
inutile: nosque ea scripta, reliquaque ejusdem generis
et legimus libenter et legemus;) hæc, quæ vitam omnem
continent, negligentur? Nam, ut sint illa vendibiliora,
hæc uberiora certe sunt: quamquam id quidem licebit
iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem
quæstionem de finibus bonorum et malorum fere a nobis
explicatam esse his litteris arbitramur, in quibus, quan-
tum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed
etiam quid a singulis philosophiæ disciplinis diceretur,
persecuti sumus.

13 V. Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat in
medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est:
quam a nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui
eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari.
Verum enim invenire volumus, non tamquam adversa-
rium aliquem convincere. Accurate autem quondam a
L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est
Epicuri sententia de voluptate, a meque ei responsum;
quum C. Triarius, in primis gravis et doctus adolescens,
14 ei disputationi interesset. Nam quum ad me in Cuma-
num salutandi caussa uterque venisset, pauca primo
inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque
studium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit,
sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod
Epicurum nostrum non tu quidem oderis, (ut fere fa-
ciunt, qui ab eo dissentiunt,) sed certe non probes;
eum, quem ego arbitror unum vidisse verum, maximis-
que erroribus animos hominum liberavisse, et omnia
tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum.

12. in fructu hab.) *hab. in fr.* L M'.) *M. vel* P *M* LMCR Manilium) *Mallium* L *Manlium* PMR iisque) *hisque* ELPROr. omnem continent) *cont. o.* LPMCROr. negligentur) *neglegun-tur* LPMCR quidem licebit) *quod licebat* E iis) *his* R his) *iis* M modo) om. E nobis) *a nobis* E a) om. R disciplinis) *discipulis* C 13. ordiamur) *ordinamur* L ipsis) *hiis* C L.) *M.* E C.) *T.* C 14. primo) *primum* L primo int. nos) *int. n. pr.* E nacti te) *hac tite* E quod) *quid* EL oderis) *oculis* E fere) *certe* M maximisque) *maximis* LP pertinerent) *pertinent* LPMCR

Sed existimo, te, sicut nostrum Triarium, minus ab eo
delectari, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti
orationis ornamenta neglexerit: nam illud quidem ad-
duci vix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non vera
videantur. Vide, quantum, inquam, fallare, Torquate. 15
Oratio me istius philosophi non offendit; nam et com-
plectitur verbis, quod vult, et dicit plane, quod intel-
ligam: et tamen ego a philosopho, si afferat eloquentiam,
non asperner; si non habeat, non admodum flagitem.
Re mihi non æque satisfacit, et quidem locis pluribus.
Sed quot homines, tot sententiæ; falli igitur possumus.
Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? Te enim
judicem æquum puto; modo, quæ dicat ille, bene noris.
Nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum aut Zenonem 16
putas, (quorum utrumque audivi, quum mihi nihil sane
præter sedulitatem probarent,) omnes mihi Epicuri sen-
tentiæ satis notæ sunt. Atque eos, quos nominavi, cum
Attico nostro frequenter audivi; quum miraretur ille
quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quo-
tidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus;
neque erat umquam controversia, quid ego intelligerem,
sed quid probarem. VI. Quid igitur est, inquit? Au-
dire enim cupio, quid non probes.

Principio, inquam, in physicis, quibus maxime glo- 17
riatur, primum totus est alienus. Democritia dicit, per-
pauca mutans; sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi
quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat,
id est corpora individua propter soliditatem, censet in
infinito inani, in quo nihil nec summum nec infimum
nec medium nec ultimum nec extremum sit, ita ferri, ut
concursionibus inter se cohærescant; ex quo efficiantur
ea, quæ sint quæque cernantur, omnia: eumque motum

Aristotelis) LPMCROr *Aristoteli* E orationis orn.) *orn. orat.* Or. illud) *illuc* MPCROr. 15. fallare) *fallere* LPMCR non) om. C ego) om. LPMCROr. satisfacit) *satisfecit* omnes. quidem) *equidem* L pluribus) *plurimis* E tandem) om. L satisfacit) *satisfecit* LCR 16. Nisi) *Hic* LPC Phædrum) *aut Phædrum pulchrum* E mentitum) *meritum* P quos (*quos modo* L Phædrum) *Phædrum pulchrum* E autem) om. L quotidieque) om. *que* L 17. Democritia dicit) *Democriti adicit* E *Democrito adjicit* LPMCROr. (*abjicit* L) atomos) *ἀτόμους* Or. inani) *innatu* E extremum) *citimum* Or. ferri) *inferri* R

atomorum nullo a principio, sed ex æterno tempore in-
18 telligi convenire. Epicurus autem, in quibus sequitur
Democritum, non fere labitur. Quamquam utriusque
quum multa non probo, tum illud in primis, quod, quum
in rerum natura duo quærenda sint, unum, quæ materia
sit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis sit,
quæ quidque efficiat; de materia disseruerunt, vim et
caussam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vi-
tium; illæ Epicuri propriæ ruinæ: censet enim, eadem
illa individua et solida corpora ferri deorsum suo pon-
dere ad lineam; hunc naturalem esse omnium corporum
19 motum. Deinde ibidem homo acutus, quum illud occur-
reret, si omnia deorsum e regione ferrentur et, ut dixi,
ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset
attingere; itaque attulit rem commentitiam: declinare
dixit atomum perpaullum, quo nihil posset fieri minus:
ita effici complexiones et copulationes et adhæsiones
atomorum inter se; ex quo efficeretur mundus omnesque
partes mundi, quæque in eo essent. Quæ quum res tota
ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem, quod vult.
Nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim
declinare atomum sine caussa; quo nihil turpius Phy-
sico, quam fieri quidquam sine caussa dicere;) et illum
motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit,
e regione inferiorem locum petentium, sine caussa eri-
puit atomis: nec tamen id, cujus caussa hæc finxerat,
20 assecutus est. Nam si omnes atomi declinabunt, nullæ
umquam cohærescent; sin aliæ declinabunt, aliæ suo
nutu recte ferentur; primum erit hoc quasi provincias
atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur; deinde
eadem illa atomorum, (in quo etiam Democritus hæret,)

ex æterno) *extremo* E om. *ex* L 18. fere) *vere* R probo) *proba* E qua) *quo* ELP efficiatur) *efficitur* E *efficiantur* MC quidque) *quodque* EOr. efficiendi) om L censet) *et censet* R ferri deorsum suo) *f. s. d.* LPMCROr. hunc) *habent* E 19. deorsum) *deorsus* P numquam fore) *fore umquam* E atomus) *atomos* E adhæsiones) *adhæsitationes* MPROr. efficeretur) *efficitur* C res tota) *t. r.* E sit pueriliter (*puer. s.* P om. *sit* E tum ne) *cum ne* E quidem) om. LPMR et) om. E fingitur) *fungitur* E quidquam sine caussa) *s. c. q.* LPMCROr. e regione) *a regione* E *regionem* LP hæc) *hoc* L *id* C 20. nutu) *motu* EL hoc) *hic* L eadem) om. L etiam) om. L

turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem physici, credere, aliquid esse minimum. Quod profecto numquam putavisset, si a Polyæno, familiari suo, geometrica discere maluisset, quam illum etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto; huic pedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita, quæ mutat, ea corrumpit; quæ sequitur, sunt 21
tota Democriti. Atomi, inane, imagines, quæ εἴδωλα nominant, quorum incursione non solum videamus, sed etiam cogitemus; infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo est; tum innumerabiles mundi, qui et oriantur, et intereant quotidie. Quæ etsi mihi nullo modo probantur, tamen Democritum, laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum secutus esset, nollem vituperatum.

VII. Jam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi 22
ac disserendi, quæ λογική dicitur, iste vester plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. Judicia rerum in sensibus ponit; quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium veri et falsi putat. Confirmat autem illud vel 23
maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, sciscat et † probet, id est voluptatem et dolorem. Ad hæc, et quæ sequamur et quæ fugiamus, refert omnia. Quod quamquam

ornatum eff.) *eff. orn.* E physici) om. C geometrica) *geometricam* L *geometriam* MCROr. illum) *illud* E *illam* ceteri, Or. ipsum) *ipsam* L geometriaque) *geometricaque* LPM pedalis) *bipedalis* LPMCROr. 21. Ita, quæ) *Itaque* EMCR mutat, ea corrumpit) *corrumpit mutat ea* E ea) *ea quæ* C quæ) *quod* L sequitur, sunt) *sequitur quæ* (*que*) LPR *sequitur quæ sunt* MC inane) *inanes* LPMC εἴδωλα) codd. *idola, ydola.* quorum) *quarum* Non. p. 129 Merc. (qui hæc citat: *quarum—vocant*) incursione) *incursionem* LMPR Non. infinitio) *invitricio* E ἀπειρίαν) *apirian* (*m*) codd. vocant) *vocantur* E qui) *quæ* E cum L nullo) *in illo* E eum) om. E esset) *est* (P) 22. in altera) *alt. in* E quærendi ac diss.) *diss. ac qu.* L vester) *noster* C quidem) om. E nudus) *mundus* E de) om. L ac) *aut* L 23. vel) *et* E sciscat) *asciscat* LCOr. probet) *reprobet* LMCOr. id est) *idem* E et dolorem) *dolorem* E quamquam) *quamquam omnia* L

Aristippi est, a Cyrenaicisque melius liberiusque defen-
ditur, tamen ejusmodi esse judico, ut nihil homine vide-
atur indignius. Ad majora enim quædam nos natura
genuit et conformavit, ut mihi quidem videtur. Ac
fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque
eum Torquatum, qui hoc primus cognomen invenit, aut
torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo per-
ciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio con-
sulatu conflixisse apud Veserim propter voluptatem.
Quod vero securi percussit filium, privasse se etiam
videtur multis voluptatibus; quum ipsi naturæ patrioque
24 amori prætulerit jus majestatis atque imperii. Quid?
T. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octavio fuit, quum
illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in adoptio-
nem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum
legatis accusantibus, quod pecunias prætorem in pro-
vincia cepisse arguerent, caussam apud se dicere juberet,
reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non
talem videri fuisse in imperio, quales ejus majores fuis-
sent, et in conspectum suum venire vetuit; numquid
videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut
omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus
quisque pro patria et pro suis suscipit, ut non modo
nullum captet, sed etiam prætereat omnes voluptates,
dolores denique quosvis suscipere malit, quam deserere
ullam officii partem; ad ea, quæ hoc non minus declarant,
25 sed videntur leviora, veniamus. Quid tibi, Torquate,
quid huic Triario litteræ, quid historiæ cognitioque
rerum, quid poetarum evolutio, quid tanta tot versuum
memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris:
"Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati; et erant illa Tor-
quatis." Numquam hoc ita defendit Epicurus: neque
vero tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid,

conformavit) *confirmavit* R neque eum) *ne enim* E primus) *prius* L cognomen) *cognicionem* E invenit) *invenerit* LPMCROr. corpore voluptatem) *corporis vol.* M *vol. corpore* Or. Veserim) *Vesuvium* C percussit) *percusserit* omnes Or. privasse) *privavisse* LMPCROr etiam) *et* E patrioque) *patrio quoque* PMCR *primoque* L 24. T.) *L.* omnes Cn.) *C* L emancipaverat) *manciparat* C pecunias) *pecuniam* L pronuntiaret) *pronunciasset* C videri) *fidei* PR videtur tibi) *t. u.* E dolorem) *dolores* E suscipit) *suscepit* E quosvis) *pro suis* L 25. Torquatis) *Torquati* EMP vero tu) *vero troii* PR *vero tu Triarii* C

aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam
multi sint Epicurei; sunt aliæ quoque caussæ, sed mul-
titudinem hæc maxime allicit, quod ita putant dici ab
illo, recta et honesta quæ sint, ea facere ipsa per se
lætitiam, id est voluptatem. Homines optimi non
intelligunt, totam rationem everti, si ita res se habeat.
Nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur,
ista sua sponte et per se esse jucunda, per se esset
et virtus et cognitio rerum, quod minime ille vult,
expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. 26
De cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset in-
structior, (est enim, quod ita tibi videri necesse est,
non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi
appellantur,) aut ne deterruisset alios a studiis. Quam-
quam te quidem video minime esse deterritum.

VIII. Quæ quum dixissem, magis ut illum provo-
carem, quam ut ipse loquerer; tum Triarius leniter
arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne a
philosophorum choro sustulisti. Quid ei reliquisti, nisi
te, quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret?
Aliena dixit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probaren-
tur. Si qua in iis corrigere voluit, deteriora fecit.
Disserendi artem nullam habuit. Voluptatem quum
summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit:
deinde hoc quoque alienum. Nam ante Aristippus, et
ille melius. Addidisti ad extremum, etiam indoctum
fuisse. Fieri, inquam, Triari, nullo pacto potest, ut non 27
dicas, quid non probes ejus, a quo dissentias. Quid
enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem, quæ
ille diceret? quum præsertim illa perdiscere ludus esset.

Quamobrem dissentientium inter se reprehensiones

sint) *sunt* LPMCR Epicurei) *Epicuri* E hæc) *hoc* MROr. putant) *putat* MPCR lætitiam) *licenciam* E res se) *se res* LMPCOr. 26. ita tibi) *tibi ita* E *tibi* R ne) *non* E tum) *tu* E Tu) *tum* E inquit, totum) *tot. inq.* E quoquo modo) *quoque ut id modo* LPMCR dixit) *dicit* LMPCR Si qua) *si quæ* Or. *sed si qua* LPMCR iis) *his* EPCR deteriora—Voluptatem) om. E quoque) *quod* E melius) addunt LMPCR: *etenim quoniam detractis de homine sensibus* Addidisti) *disci* E 27. Triari) *Triario* E *o Triari* LMPCR quid) *quod* E ejus) om. E Epicureum) *Epicurum* ER si probarem) *et probarem* E esset) om. E dissentientium) *disserentium* LMCR *differentium* P (*repreh. dissentientium int. se* E)

non sunt vituperandæ: maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones concertationesque in disputando
28 pertinaces indignæ philosophia mihi videri solent. Tum Torquatus, Prorsus, inquit, assentior: neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia aut pertinacia recte disputari potest. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. An me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? Utrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet; an de una voluptate quæri, de qua omne certamen est? Tuo vero id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. De physicis alias, et quidem tibi et declinationem istam atomorum et magnitudinem solis probabo, et Democriti errata ab Epicuro reprehensa et correcta permulta. Nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero; tibique, si mihi probabis ea, quæ dices, liben-
29 ter assentiar. Probabo, inquit; modo ista sis æquitate, quam ostendis. Sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare aut interrogari. Ut placet, inquam. Tum dicere exorsus est.

IX. Primum igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auctori hujus disciplinæ placet: constituam, quid et quale sit id, de quo quærimus; non quo ignorare vos arbitrer, sed ut ratione et via procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum et ultimum bonorum; quod, omnium philosophorum sententia, tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam. Hoc Epicurus in voluptate ponit, quod summum bonum esse vult, summumque malum dolorem; idque instituit docere sic.
30 Omne animal, simulatque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere, ut summo bono; dolorem aspernari, ut summum malum, et, quantum possit, a se repellere:

tum) *cum* E contentiones) *contemptiones* L 28. Tum) *Tunc* (P) C inquit) add. *Torquatus* C An) *At* omnes. igitur) *qui* E *igitur inquit* Or. an) *aut* C inquam) om. LMR et quidem) *equidem* E correcta) *correpta* L dices) *dicis* L probabis) *probaveris* R 29. inquit; modo) *m. inq.* E Tum) *Tunc* (P) COr. sic agam) *agam sic* LMPCR hujus) *ipsius* L et ultimum) *quid ult.* LPMCROr. ut) om. E idque—docere) om. E 30. eaque) *quod* E

idque facere nondum depravatum, ipsa natura incorrupte atque integre judicante. Itaque negat opus esse ratione neque disputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. Sentiri hoc putat, ut, calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmare; tantum satis esse admonere. Interesse enim inter argumentum conclusionemque rationis, et inter mediocrem animadversionem atque admonitionem: altera, occulta quædam et quasi involuta aperiri; altera, prompta et aperta judicari. Etenim quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est; necesse est, quid aut ad naturam aut contra sit, a natura ipsa judicari. Ea quid percipit aut quid judicat, quo aut petat aut fugiat aliquid, præter voluptatem et dolorem? Sunt autem quidam e nostris, qui 31
hæc subtilius velint tradere, et negent satis esse, quid bonum sit aut quid malum sensu judicari; sed animo etiam ac ratione intelligi posse, et voluptatem ipsam per se esse expetendam, et dolorem ipsum per se esse fugiendum. Itaque aiunt hanc quasi naturalem atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem, (quibus ego assentior,) quum a philosophis compluribus permulta dicantur, cur nec voluptas in bonis sit numeranda nec in malis dolor, non existimant oportere nimium nos caussæ confidere, sed et argumentandum et accurate disserendum, et rationibus conquisitis de voluptate et dolore disputandum putant. X. Sed ut perspi- 32
ciatis, unde omnis iste natus sit error voluptatem accusantium doloremque laudantium, totam rem aperiam;

neque) *nec* C oportere) *oporteret* omnes. tantum) om. E inter argumentum) *argumentumque* E admonitionem) *monitionem* E occulta) *occultata* L judicari) *indicari* LOr. quoniam) *quo* E aut ad) *ad* E *aut secundum* LMC judicari) add. *voluptatem etiam et per se expetendam esse et dolorem ipsum per se esse fugiendum* LPMCR Ea quid) *Ei quid* E *Et quid* L *En quid* MR *Enim quid* C *Ecquid* Or. percipit) *præcipit* C aut quid) *et quid* (P)C *ecquid* Or. 31. hæc) *hoc* L malum) *malum sit* R ipsum per se) *ipsum per se ipsum* E inesse) *esse* E notionem) *rationem* C compluribus) *quam pluribus* EC dicantur) *dicuntur* LMPCR cur nec) *cur* E nec in) *ac in* E sed) om. E adcurate) *acute* L *caute* C 32. error) *errorem* L

eaque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis et quasi architecto beatæ vitæ dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur aut odit aut fugit, sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. Neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed qui nonnumquam ejusmodi tempora incidunt, ut labore et dolore magnam aliquam quærat voluptatem. Ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse quam nihil molestiæ consequatur, vel illum,
33 qui dolorem eum fugiat quo voluptas nulla pariatur? At vero eos et accusamus et justo odio dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores et quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non provident; similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est laborum et dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis est et expedita distinctio. Nam libero tempore, quum soluta nobis est eligendi optio, quumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus. Temporibus autem quibusdam et aut officiis debitis aut rerum necessitatibus sæpe eveniet, ut et voluptates repudiandæ sint et molestiæ non recusandæ. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias consequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat.

34 Hanc ego quum teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos

sit) *si* E   odit) *oderit* PCR   fugit) *fugiat* C   labore et dolore) *dol. et lab.* E   minima) *minimam* C   qui in) *quia in* E   velit esse) *esse velit* L   quam) *qua* C   **33.** At) *Atque* C   blanditiis) *per blanditias* E   excepturi sint) *exc. sunt* C   et dolorum fuga) *fuga et dol.* L   et expedita) *expedita* L   nobis est) *nobis* R   maxime placeat) *pl. m.* E   possimus) *possumus* E   repellendus) *depellendus* LMPCR   ut et) *ut ei* E   earum) *harum* C   ut aut) *aut ut* LMPCR   majores—asperiores) *majoris—asperioris* E   consequatur) *consequantur* L   **34.** ad eam) *eadem* E

nostros? quos tu paullo ante quum memoriter, tum
etiam erga nos amice et benevole collegisti: nec me
tamen laudandis majoribus meis corrupisti, nec segniorem
ad respondendum reddidisti. Quorum facta quemad-
modum, quæso, interpretaris? Siccine eos censes aut
in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos
atque in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut
de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent?
At id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant itaque
turbent, ut, earum motus et impetus quo pertineant, non
intelligamus: tu tam egregios viros censes tantas res 35
gessisse sine caussa? Quæ fuerit caussa, mox videro:
interea hoc tenebo: si ob aliquam caussam ista, quæ
sine dubio præclara sunt, fecerint, virtutem iis per se
ipsam caussam non fuisse.—Torquem detraxit hosti.—
Et quidem se texit, ne interiret.—At magnum periculum
adiit.—In oculis quidem exercitus.—Quid ex eo est
consecutus?—Laudem et caritatem; quæ sunt vitæ
sine metu degendæ præsidia firmissima.—Filium morte
mulctavit.—Si sine caussa, nollem me ab eo ortum, tam
importuno tamque crudeli: sin, ut dolore suo sanciret
militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo
bello animadversionis metu contineret; saluti pro-
spexit civium, qua intelligebat contineri suam. Atque 36
hæc ratio late patet. In quo enim maxime consuevit
jactare vestra se oratio, tua præsertim, qui studiose
antiqua persequeris, claris et fortibus viris commemo-
randis, eorumque factis non emolumento aliquo sed
ipsius honestatis decore laudandis, id totum evertitur eo
delectu rerum, quem modo dixi, constituto, ut aut
voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscen-
darum caussa, aut dolores suscipiantur, majorum dolo-
rum effugiendorum gratia. XI. Sed de clarorum homi- 37

quum) *tum* PMCR etiam) *et* E corrupisti) *corripuisti* EPMCR atque in) *aut in* LPMCR nihil—utilitatibus) om. L utilitatibus) *voluptatibus* Or. itaque) *atque* Or. turbent) *turbentur* LMCR 35. sunt) *sint* E iis) *si* E *his* (P)ROr. per se ipsam) *ipsam per se* COr. caussam) *tamen* C se) *te* E interiret) *interirent* E quidem) om. L importuno) *inoportuno* C sanciret) *sentiret* E metu) *metum* E 36. hæc) *ad hæc* LPMCR late) *satis* C vestra) *nostra* E persequeris) *prosequeris* L viris) *virum* P evertitus) *quæritur* C delectu) *deflexu* P *defluxu* E

num factis illustribus et gloriosis satis hoc loco dictum est. Erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius disserendi locus.

Nunc autem explicabo, voluptas ipsa quæ qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum, intelligaturque, ea quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit. Non enim hanc solam sequimur, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. Nam quoniam, quum privamur dolore, ipsa liberatione et vacuitate omnis molestiæ gaudemus; (omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne, quo offendimur, dolor;) doloris omnis privatio recte nominata est voluptas. Ut enim, quum cibo et potione fames sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis.
38 Itaque non placuit Epicuro, medium esse quoddam inter dolorem et voluptatem. Illud enim ipsum, (quod quibusdam medium videretur,) quum omni dolore careret, non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. Quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse aut in dolore. Omnis autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem; ut postea variari voluptas distinguique possit, augeri amplificarique non
39 possit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete et urbane Stoicos ridente, statua est in Ceramico, Chrysippi sedentis, porrecta manu: quæ manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum, "Num quidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc

37. dictum est) *dictum sit* omnes, Or. ipsa) om. L omnis) *omnium* Σ disciplina) *disciplinata* EP illam vol.) *vol. illam* E quoniam, quum) *quum* E dolore) *omni dolore* E omne autem—gaudemus) om. C autem) om. E est) *esset* E nominata est) *est nom.* C amotio) *motio* R efficit) *effecit* R 38. quoddam) ELOr. *quiddam* vulgo videretur) *videtur* omnes, Or. quum) om. Or. careret) *caret* C *carere* Or. Quisquis) *et quisquis* C Omnis) *omni* omnes. variari) *numerari* C distinguique possit) *distingui possitque* L 39. a) *e* Or. ridente) *arridente* EMPCR quemadmodum affecta) om. R.

est, desiderat?"—Nihil sane.—"At, si voluptas esset bonum, desideraret."—Ita credo.—"Non est igitur voluptas bonum." Hoc ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. Conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute; nihil ad Epicurum. Nam si ea sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam, et ad eos cum suavitate afflueret et illaberetur; nec manus esse contenta posset nec ulla pars vacuitate doloris sine jucundo motu voluptatis. Sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere; primum tibi recte, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, quum ita esset affecta; secundum non recte, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. Idcirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est.

XII. Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex 40
hoc facillime perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem et animo et corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente nec impendente: quem tandem hoc statu præstabiliorem aut magis expetendum possumus dicere? Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, et firmitatem animi, nec mortem nec dolorem timentis; quod mors sensu careat, dolor in longinquitate levis, in gravitate brevis soleat esse; ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. Ad ea quum accedit, ut neque 41
divinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque assidua recordatione lætetur; quid est, quod huc possit, quod melius sit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe proposita, fore levius aliquando, nulla præterea neque

At si—credo) om. C esset bonum) *esset homini* M desideraret—bonum) om. E quidem dicturam) *quam dict.* E *dicturam quidem* PCR *dicturam* L posset) add. *verum* LPMCR enim) *igitur* L nec ulla pars) *ut ulla pars* E *ulla* ceteri, Or. affecta) *effecta* E non recte, si) *si non recte* E 40. perpetuis) add. *que L* nec) om. E (priore loco) impendente) *impediente* L possumus) *possimus* PCR qui) *quia* E levis) *lenis* LM ut) *et* E allevatio) *elevatio* EC 41. huc) *huic* MCR *hinc* L accedere) *accidere* E hominem) *homine* LPMC maximi) *maxime* ECR levius aliquando) *cujus aliquanto* C præterea neque—neque) *terra nec—nec* C

præsenti neque exspectata voluptate; quid eo miserius dici aut fingi potest? Quod si vita doloribus referta maxime fugienda est, summum profecto malum est, vivere cum dolore: cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum, cum voluptate vivere. Nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat, tamquam in extremo: omnesque et metus et ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res ulla, quæ sua natura
42 aut sollicitare possit aut angere. Præterea et appetendi et refugiendi et omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a voluptate aut a dolore. Quod quum ita sit, perspicuum est omnes rectas res atque laudabiles eo referri, ut cum voluptate vivatur. Quoniam autem id est vel summum vel ultimum vel extremum bonorum, (quod Græci τέλος nominant,) quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes; fatendum est, summum esse bonum jucunde vivere.

XIII. Id qui in una virtute ponunt, et, splendore nominis capti, quid natura postulet non intelligunt, errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur. Istæ enim vestræ eximiæ pulchræque virtutes nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis sed bonæ valetudinis caussa probamus; et gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate non arte laudatur; sic sapientia, quæ ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret; nunc expetitur, quod est tamquam artifex conquirendæ
43 et comparandæ voluptatis. (Quam autem ego dicam voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea.) Nam quum ignoratione rerum bonarum et malarum maxime hominum vita vexetur, ob eumque errorem et voluptatibus maximis sæpe priventur et

Quod si) *quid si* E cum dolore) *c. doloribus* C Nec) *hic* C angere) *tangere* EPR *frangere* LMC 42. aut a) *aut* E Quod quum) *et quum* C referri) *ferri* LMC bonorum) transp. post *summum* PMCROrL (hic *bonum*) ipsum) *et ipsum* C ad aliam) *aliam ad* L referuntur) *feruntur* LCMR qui) *quidem* L una) om. C voluerint) *voluerunt* E liberabuntur) *liberantur* LPMCR vestræ) *nostræ* C voluptatem) *voluptates* E scientiam) *sententiam* C 43. ego) om. LPMCROr. et malarum) om. C

durissimis animi doloribus torqueantur; sapientia adhibenda est, quæ et terroribus cupiditatibusque detractis, et omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia est enim una, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat; qua præceptrice in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditatum ardore restincto. Cupiditates enim sunt insatiabiles; quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt,
totam etiam labefactant sæpe rempublicam. Ex cupidi- 44
tatibus odia, discidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Nec eæ sese foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt, sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident atque discordant; ex quo vitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solum, amputata circumcisaque inanitate omni et errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit et sine metu
vivere. Quæ est enim aut utilior aut ad bene vivendum 45
aptior partitio, quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent naturales et necessariæ; alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ; tertium, quæ nec naturales nec necessariæ. Quarum ea ratio est, ut necessariæ nec
opera multa nec impensa expleantur. Ne naturales 46
quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit, et parabiles et terminatas habet. Inanium autem cupiditatum nec modus ullus nec finis inveniri potest. XIV. Quod si vitam omnem perturbari videmus errore et inscientia; sapientiamque esse solam, quæ nos a libidinum impetu et a formidinum terrore vindicet, et ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, et omnes monstret vias, quæ ad quietem et

durissimis) *purissimis* EPR *pravissimis* MC *gravissimis* Or. adhib. est) *est adhibenda* LPMCROr. quæ) *quod* P falsarum opinionum) *falsorum opinione* L derepta) *direpta* PMCR *directa* L nobis) om. L est enim) *est* E *enim est* ceteri. **44.** discidia) *dissidia* Or. eæ sese) *eas se* E *hæ sese* PCROr. foris solum) *sol. f.* L necesse est) *esse* E amputata circumcisaque) *circumcisa amputataque* L **45.** posuit) *possit* E naturales) EL *et* praef. vulgo nec tamen) *non tamen* E **46.** Ne) *Nec* L inscientia) *inscitia* C a libidinum) *et libid.* L et a) *et* LC modice) *modeste* C monstret) *doceat* LPR om. MC

tranquillitatem ferant; quid est, cur dubitemus dicere, et sapientiam propter voluptatem expetendam, et insi-
47 pientiam propter molestias esse fugiendam? Eademque ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, et eos quasi concordia quadam placet ac leniat. Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis, ut rationem sequamur, monet: nec enim satis est judicare, quid faciendum non faciendumve sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit judicatum: plerique autem, quod tenere atque servare id, quod ipsi statuerunt, non possunt, victi et debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid eventurum sit, provident; ob eamque caussam propter voluptatem et parvam et non necessariam, et quæ vel aliter pararetur, et qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt; sæpe
48 etiam legum judiciorumque pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur, et qui suum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum; ii voluptatem maximam adipiscuntur prætermittenda voluptate: iidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se esse fugiendam; temperantiamque expetendam, non quia volup-
49 tates fugiat, sed quia majores consequatur. XV. Eadem fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum, per se ipsa allicit; nec patientia, nec assiduitas, nec vigiliæ, nec ipsa, quæ laudatur, industria; ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura metuque vivamus, animumque et corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus.

voluptatem) *voluptates* E 47. afferat) *affert* E eos) *eo* L ut rationem) *aut rat.* E *rat. ut* LOr. monet) *admonet* E sed) *et* E ipsi) om. LPMCROr. possunt) *possent* L specie) *spem* E eventurum) *proventurum* LMCR *perventurum* P vel) *ut* E etiam) om. C. 48. nulli) *nullos* E dolores) om. E ii) *hi* (PL)Or. iidem) *cum idem* C nec) om. L esse fugiendam) *f. e.* LPMCROr. 49. assiduitas) *assiduitates* EPMCR ipsa) *ea ipsa* LMPCROr. ne) *nec* LC sed) *et* L metuque) *metuve* L possimus) *possumus* L

Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur; et ut, succumbere doloribus eosque humili animo imbecilloque ferre miserum est, ob eamque debilitatem animi multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt; sic robustus animus et excelsus omni est liber cura et angore; quum et mortem contemnit, (qua qui affecti sunt, in eadem caussa sunt, qua antequam nati,) et ad dolores ita paratus est, ut meminerit, maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos esse dominos; ut, si tolerabiles sint, feramus, sin minus, æquo animo e vita, quum ea non placeat, tamquam e theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine; sed illas rejici, quia dolorem pariant, has optari, quia voluptatem. XVI. 50
Justitia restat, ut de omni virtute sit dictum; sed similia fere dici possunt. Ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possint; sic de justitia judicandum est: quæ non modo numquam nocet cuiquam, sed contra semper aliquid* quum vi sua atque natura, quod tranquillet animos; tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Et quemadmodum temeritas et libido et ignavia semper animum excruciant et semper sollicitant turbulentæque sunt; sic improbitas* si cujus in mente consedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta est: si vero molita quippiam est, quamvis occulte fecerit, numquam tamen id confidet fore semper occultum. Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur; deinde sermo atque fama; tum accusator, tum judex: multi etiam, ut te consule,

quum) *tum* M om. C [quum] Or. requietis) *quietis* C mediocrium) *medicorum* E sin minus) *si minus* LMCR æquo an.) *an. æq.* E intelligitur) om. LPR illas) om. E has) *hos* E **50.** fere) *vere* E sapientiam, temp.) *temp. sap.* M numquam) om. C aliquid) *alit quid* LPMC *allicit* Or. quum) *tum* LMCR natura non) *natura* MPR *nostra* C desideret) *desiderat* C Et) om. omnes. temeritas et libido) *libido temeritas* L semper) om. L improbitas si) om. omnes; *injustitia* Or. est; si) *et si* E *non potest fieri et si* LMPCR id confidet) *conf. id* LMPCR fore) om. C improborum) *morum* C deinde) *dein* E accusator) *accusatorum* E

51 ipsi se indicaverunt. Quod si qui satis sibi contra
hominum conscientiam septi esse et muniti videntur,
deorum tamen horrent, easque ipsas sollicitudines, qui-
bus eorum animi noctesque diesque exeduntur, a diis
immortalibus supplicii caussa importari putant. Quæ
autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ
molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas,
quum conscientia factorum, tum pœna legum odioque
civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus
est, neque honoris neque imperii, nec libidinum, nec
epularum nec reliquarum cupiditatum; quas nulla præda
umquam improbe parta minuit, potiusque inflammat, ut
52 coercendi magis, quam dedocendi esse videantur. In-
vitat igitur vera ratio bene sanos ad justitiam, æquitatem,
fidem: neque homini infanti aut impotenti injuste facta
conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur,
nec obtinere, si effecerit: et opes vel fortunæ vel ingenii
liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevo-
lentiam sibi conciliant, et, quod aptissimum est ad quiete
vivendum, caritatem; præsertim quum omnino nulla sit
53 caussa peccandi. Quæ enim cupiditates a natura profi-
ciscuntur, facile explentur sine injuria ulla; quæ autem
inanes sunt, iis parendum non est. Nihil enim deside-
rabile concupiscunt, plusque in ipsa injuria detrimenti
est, quam in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria.
Itaque ne justitiam quidem recte quis dixerit per se
ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum
afferat. Nam diligi et carum esse jucundum est, prop-
terea, quia tutiorem vitam, et pleniorem voluptatem ef-
ficit. Itaque non ob ea solum incommoda, quæ eveniunt

51. si qui satis) *sequi* E sibi—conscientiam) *cum hominum sibi contra conscientiam* (*scientiam* PR) LPMCR et) om. E deorum) *deos* L noctesque diesque) *noctes diesque* L *noctes atque dies* Or. fieri potest) *potest fieri* E quum) *tum* LMCR neque honoris neque) *nec hon. nec* C nulla) *nullas* E improbe) om. E potiusque) *potius* E *potius atque* LPR *sed auget potius atque* MCOr. magis, quam) *potiusque* L dedocendi) *docendi* E 52. aut) *atque* C quod) *qui* E fortunæ vel) *fortuna ut* E ingenii) *ingenia* ELPM quiete) *beate* L 53. proficiscuntur) *proficiscantur* PR injuria ulla) *ulla inj.* LPMCROr. iis) *his* EPROr. iis) *his* ER pariuntur inj.) *inj. par.* MC quidem) *quod* E tutiorem) *et tut.* L pleniorem vol. eff.) *vol. eff. plen.* LPMCROr.

improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod, cujus in animo versatur, num-
quam sinit eum respirare, numquam acquiescere. Quod 54
si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maxime ceterorum philosophorum exsultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se et alliciat suapte natura; non potest esse dubium, quin id sit summum atque extremum bonorum omnium, beateque vivere nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere.

XVII. Huic certæ stabilique sententiæ quæ sint con- 55
juncta, explicabo brevi. Nullus in ipsis error est finibus bonorum et malorum, id est, in voluptate aut in dolore: sed in iis rebus peccant, quum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem voluptates et dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus et doloribus. Itaque concedo, quod modo dicebas, cadere caussa, si qui e nostris aliter existimant; quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quamquam autem et lætitiam nobis voluptas animi, et molestiam dolor afferat; eorum tamen utrumque et ortum esse e corpore, et ad corpus referri; nec ob eam caussam non multo majores esse et voluptates et dolores animi, quam corporis. Nam corpore nihil nisi præsens et quod adest sentire possumus; animo autem et præterita et futura. Ut enim æque doleamus [animo], quum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum et infinitum impendere malum nobis opinemur. Quod idem licet transferre in voluptatem; ut ea major sit, si nihil tale metuamus.
Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut 56
voluptatem aut molestiam plus aut ad beatam aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis,

quod, cujus) *optimus* C 54. ne) *non* LPMR potest ex.) *ex. pot.* E est sola) *sola est* L om. *sola* C vocet ad se et all.) *all. et voc. ad se* L esse dub.) *dub. e.* L id sit) *id* R nihil) *nil* C 55. aut in) *aut* L iis) *his* ELPROr. fatemur) *fateatur* C Itaque) *Ita* R cadere caussa) *cedere caussæ* omnes. nostris) *vestris* C quidem) om. E autem et) *autem* E molestiam dolor) *dolores molestiam* E afferat) *afferet* EC *afferret* LPMR adest) *abest* L animo) *sine uncis* Or. corpore dolemus) *corpore non dol.* E aliquod) *aliquid* omnes. 56. quidem) *quod* E ad) om. E (bis) beatam) add. *vitam* L utrumvis) *utriusque utrumvis* R

si æque diu sit in corpore. Non placet autem, detracta voluptate ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit; eoque intelligi potest,
57 quanta voluptas sit non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ expectamus, sic lætamur iis, quæ recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur; sapientes bona præterita, grata recordatione renovata, delectant. Est autem situm in nobis, ut et adversa quasi perpetua oblivione obruamus, et secunda jucunde ac suaviter meminerimus. Sed quum ea, quæ præterierunt, acri animo et intento intuemur, tum fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint, si bona, lætitia. XVIII. O præclaram beate vivendi, et apertam et simplicem et directam viam! Quum enim certe nihil homini possit melius esse, quam vacare omni dolore et molestia, perfruique maximis et animi et corporis voluptatibus; videtisne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste justeque vivatur; nec sapienter,
58 honeste, juste, nisi jucunde. Neque enim civitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus a se ipse dissidens secumque discordans gustare partem ullam liquidæ voluptatis et liberæ potest; atqui pugnantibus et contrariis studiis consiliisque semper utens, nihil quieti videre, nihil tran-
59 quilli potest. Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est! Animi autem morbi sunt cupiditates

eoque) *eo* C sit non dolere) *non dol. sit* LMPCR 57. grata rec. renov.) *renov. gr. rec.* C ut et) *ut* E secunda) *sæcula* E intento) *attento* LPMCR tum) *tunc* C sequatur) *sequitur* L si bona, læt.) *læt., si bona* PMCROr. O) *At* C apertam) *aptam* C videtisne, quam) *videtis in quam* R quod) *quo* C quo) om. C consequamur) *consequatur* C *prosequamur* E vos) om. LPR volupt. esse ded.) *esse ded. vol.* L 58. enim) om. E beata esse pot.) *pot. e. b.* C nec) *neque* L ipse) *ipso* R dissidens) *discedens* C atqui) *atque* Or. quieti—tranquilli) *quiete—tranquille* C 59. vitæ—morbis) om. E necesse est) om M

immensæ et inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis,
libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines,
molestiæ, mærores, qui exedunt animos conficiuntque
curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse
animo, quod sit a dolore corporis præsenti futurove se-
junctum. Nec vero quisquam stultus non horum mor-
borum aliquo laborat: nemo igitur est non miser.
Accedit etiam mors, quæ, quasi saxum Tantalo, semper 60
impendet; tum superstitio, qua qui est imbutus, quietus
esse numquam potest. Præterea bona præterita non
meminerunt, præsentibus non fruuntur; futura modo
exspectant, quæ quia certa esse non possunt, conficiun-
tur et angore et metu: maxime cruciantur, quum sero
sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis,
aut opibus aut gloriæ. Nullas enim consequuntur vo-
luptates, quarum potiendi spe inflammati multos labores
magnosque susceperant. Ecce autem alii minuti et 61
angusti, aut omnia semper desperantes, aut malevoli,
invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi, alii autem
etiam amatoriis levitatibus dediti, alii petulantes, alii
audaces, protervi, iidem intemperantes et ignavi, num-
quam in sententia permanentes; quas ob caussas in
eorum vita nulla est intercapedo molestiæ. Igitur neque
stultorum quisquam beatus, neque sapientium non beatus.
Multoque hoc melius nos veriusque, quam Stoici. Illi
enim negant esse quidquam bonum, nisi nescio quam
illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido
quam splendido nomine: virtutem autem, nixam hoc
honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate
vivendum seipsa esse contentam. XIX. Sed possunt 62

inanes) *immanes* EPM *imanes* C qui) *quæ* L exedunt animos) *exedunt* (*exced.*) *nos* PR *animos exced.* MCOr. est) *eorum est* L *eorum* Or. 60. Accedit—nunquam potest) Citat sine varietate Nonius p. 324 Merc. impendet) *impedit* E pecuniæ) *pecuniis* E 61. Ecce—monstrosi) Citat Non. p. 345. minuti) *inimici* E aut omnia) *ut omn.* E *et omn.* Non. invidi) *aut invidi* R difficiles, lucif.) *luc. diff.* L monstrosi) *monstruosi* Non. alii autem etiam) *etiam alii autem* R *alii etiam* L petulantes) *appetendo omnia petulantes* C iidem) *id est* PR neque stult.) *nec st.* C sapientium) *sapientum* L melius nos veriusque) *verius nos meliusque* L *que* om. E enim neg.) *neg. e.* E esse qu. bonum) *bon. qu. esse* LPCMROr. seipsa) *se ipsam* C

hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis. Sic enim ab Epicuro sapiens semper beatus inducitur: finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita. His rebus instructus semper est in voluptate. Neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum. Nam et præterita grate meminit, et præsentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea quamque jucunda: neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur præsentibus; ab iisque vitiis, quæ paullo ante collegi, abest plurimum: et, quum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. Dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quam
63 quod angatur. Optime vero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam intervenire sapienti, maximasque ab eo et gravissimas res consilio ipsius et ratione administrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. In dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse neque ad melius vivendum neque ad commodius disserendum. In physicis plurimum posuit. Eâ scientiâ et verborum vis et natura orationis, et consequentium repugnantiumve ratio potest perspici: omnium autem rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa horribiles exsistunt sæpe formidines: denique etiam morati melius erimus, quum didicerimus, quid natura desideret. Tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa (quæ quasi delapsa de cælo est ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione victi

62. beatus) om. PR vera) *vere* C His) *iis* M habeat vol.) *vol. habeat* E sint ea) *ea sint* L *sint in ea* E **63.** dicit) *dixit* E ab eo) *et ab eo* E neque) *nec* C ætatis) om. E ex hoc) *extra hoc* R vestra) *nostra* E vim) *viam* LMCR om. E existimavit) *existimat* L *existimant* MC neque) *nec* LMPCROr. bis. disserendum) *disserendum viam* E plurimum posuit) *quod cum plurimum possit* (*possint* PMC) LPMCR ipsa) *ipsæ* L *ipse* PCR quid) *quæ* LMPCROr. scientiam) *sententiam* E dirigentur) *diriguntur* E ullius) *illius* E oratione) *ratione* EC

sententia desistemus. Nisi autem rerum natura per- 64
specta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere. Quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus: qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum denique poterit aliquid cognosci et percipi: quos qui tollunt et nihil percipi posse dicunt, ii, remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea, sublata cognitione et scientia, tollitur omnis ratio et vitæ degendæ et rerum gerendarum. Sic e physicis et fortitudo sumitur contra mortis timorem, et constantia contra metum religionis, et sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata; et moderatio, natura cupiditatum generibusque earum explicatis; et (ut modo docui) cognitionis regula et judicio ab eodem illo constituto, veri a falso distinctio traditur.

XX. Restat locus huic disputationi vel maxime ne- 65
cessarius, de amicitia, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: *omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaverit, nihil esse majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius:* neque vero hoc oratione solum, sed multo magis vita et factis et moribus comprobavit. Quod quam magnum sit, fictæ veterum fabulæ declarant; in quibus tam multis tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria reperiuntur, ut ad Orestem pervenias, profectus a Theseo. At vero Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges! quod fit etiam nunc ab
Epicureis. Sed ad rem redeamus: de hominibus dici 66
non necesse est. Tribus igitur modis video a nostris esse de amicitia disputatum. Alii, quum eas voluptates,

64. et percipi) *et recipi* EMCR percipi posse) *posse perc.* LPMCROr. disserunt) *dixerunt* R e) *a* E occultarum) om. EL natura) *vera* M earum) *eorum* E docui) *docuimus* E eodem illo) *eadem illa* omnes, Or. 65. vel) transp. ante *huic* C sit bonum) *bon. sit* M nullam omnino) *omn. n.* C neque vero) *nec vero* E solum) om. L et factis) om. C *factisque* L comprobavit) *comprobatur* E Quod quam) *Quamquam* E tamque) *tam* E hominibus) *omnibus* LMPCR 66. igitur) *ergo* E a nostris esse) *esse a nostris* LPMCROr.

quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus: quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiæ vacillare: tuentur tamen eum locum, seque facile, ut mihi videtur, expediunt. Ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse a voluptate discedere. Nam quum solitudo et vita sine amicis insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare; quibus partis confirmatur animus et a spe pariendarum volup-
67 tatum sejungi non potest. Atque ut odia, invidiæ, despicationes, adversantur voluptatibus; sic amicitiæ non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quam sibi: quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis ac posteri temporis. Quod quia nullo modo sine amicitia firmam et perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus; neque vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos, et nosmet ipsos diligamus: idcirco et hoc ipsum efficitur in amicitia, et amicitia cum voluptate connectitur. Nam et lætamur amicorum lætitia æque atque nostra, et pariter dolemus angoribus.

68 Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum; quosque labores propter suam voluptatem susciperet, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum eæ semper voluptatibus inhærerent, eadem de amicitia dicenda sunt. Præclare enim Epicurus his pæne verbis: *Eadem*, inquit, *sententia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum aut diuturnum timeret malum, quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio amicitiæ*

pertinerent) *pertinent* L mihi videtur) *videntur mihi* L virtutes) *virtus* E ante) *antea* E *supra* L posse a vol.) *a vol. posse* PMCR confirmatur) *confirmetur* E et a spe) *ad spem et* E 67. invidiæ) *invidia* EPCR effectrices) *efficatrices* E præsentibus) *pro præs.* E ac posteri temporis) *temporis ac post* L possumus) *possimus* R neque vero) *nec vero* COr. *neque non* R nisi) *ipsi* P amicos et) *ut amicos et* L *amicos ac* R atque nostra) *ut nostra* LMPR *ac n.* C 68. eodem modo sap.) *sap. eod. modo* L susciperet) *susceperit* LPMCROr. suscipiet) *susciperet* E *recipiet* MCOr. eæ) *hæ* PCROr. inhærerent) *inhærent* LPMCR his) *iis* M Eadem) transp. ante *his* E sententia) *scientia* LPMCR perspexit) *prosp.* E ipso) om. L

præsidium esse firmissimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. Itaque primos congressus copulationesque et consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem; quum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. Etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra exercendi aut venandi consuetudine adamare solemus; quanto id in hominum consuetudine facilius fieri potuerit et justius? Sunt autem, qui dicant, 69

fœdus esse quoddam sapientium, ut ne minus amicos, quam se ipsos diligant. Quod et fieri posse intelligimus, et sæpe † enim videmus; et perspicuum est, nihil ad jucunde vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus judicari potest, non modo non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino non posse reperiri. 70

XXI. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora et clariora sunt; si omnia [dixi] hausta e fonte naturæ; si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est incorruptis atque integris testibus; si infantes pueri, mutæ etiam bestiæ pæne loquuntur magistra ac duce natura, nihil esse prosperum nisi voluptatem, nihil asperum nisi dolorem; de quibus neque depravate judicant neque corrupte; nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui, hac exaudita quasi voce naturæ, sic eam 71

69. vestra convicia) *convicia nostra* E qui verentur) om. E et) om. MCR voluntates) om. EC *voluptatum* PMR et—voluntates) *et consuetudines instituendarum amicitiarum consuetudinum instituendarum voluptatum* L ludicra) *ludicras* LOr. venandi) *amandi* L consuetudine) *consuetudines* LPMCROr. potuerit) *poterit* C **70.** dicant) *dicunt* EPMCR esse quoddam) *quoddam esse* COr. *quoddam* om. E sapientium) *sapientum* (LMP)CROr. amicos, quam) *quam amicos* E *amicos quidem quam* ceteri. fieri posse) *p. f.* PLMCROr. **71.** sole—clariora) *illustriora et sole clariora* L dixi) *sine uncis* Or. fidem sensibus) *sens. f.* L confirmat) om. E atque) *et* E hac) *hæc* LMCR exaudita) *ex adito* C

firme graviterque comprehenderit, ut omnes bene sanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? Qui quod tibi parum videtur eruditus, ea caussa est, quod nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ
72 vitæ disciplinam juvaret. An ille tempus aut in poetis evolvendis, (ut ego et Triarius, te hortatore, facimus,) consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio; aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ et, a falsis initiis profecta, vera esse non possunt; et, si essent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id est, quo melius viveremus. Eas ergo artes persequeretur; vivendi artem tantam tamque operosam et perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putant usque ad senectutem esse discenda. Quæ quum dixisset, Explicavi, inquit, sententiam meam, et eo quidem consilio, tuum judicium ut cognoscerem. Quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam est data.

LIBER SECUNDUS.

1 I. Hic quum uterque me intueretur, seseque ad audiendum significarent paratos; primum, inquam, deprecor, ne me, tamquam philosophum, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magno opere umquam probavi. Quando enim Socrates, qui parens philosophiæ jure dici potest, quidquam tale fecit? Eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur; quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias in conventu poscere quæstionem, id est jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax

vitæ) om. E deduceret) *deduceretur* R nullam) *ullam* E duxit) *dixit* R 72. facimus) *fecimus* C est) om. LMCR ut) *aut* E astris) *astrisque* L et a) *ea* L id est) *id* E tantam) om. E ii) *hi* L Quæ) *qui* E mihi) *mea* EP

1. seseque) *seque* L vobis) om. E vobis aliqu.) *al. vob.* L quod) *quid* E quidem) E in margine habet incerta sede. tum) *tunc* C e) *est* E quis) *quisque* L

negotium! dicerem impudens, nisi hoc institutum postea
translatum ad nostros philosophos esset. Sed et illum, 2
quem nominavi, et ceteros sophistas, ut e Platone intelligi potest, lusos videmus a Socrate. Is enim percontando atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, ut ad ea, quæ ii respondissent, si quid videretur, diceret. Qui mos quum a posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum revocavit; instituitque, ut ii, qui se audire vellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent: quod quum dixissent, ille contra: sed eum qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quæsivit aliquid, tacet: quod quidem jam fit etiam in Academia: ubi enim is, qui audire vult, ita dixit: Voluptas mihi videtur esse summum bonum; perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos in ea
sententia esse, sed audire velle contraria. Nos com- 3
modius agimus. Non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam, cur; ego autem arbitror, (quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua,) tamen commodius, quum in rebus singulis insistas, et intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi, quod velis, et ad exitum perveniri. Quum enim fertur, quasi torrens, oratio, quamvis multa cujusquemodi rapiat, nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas.

Omnis autem in quærendo, quæ via quadam et ratione habetur, oratio præscribere primum debet: (ut quibusdam in formulis) *Ea res agetur;* ut, inter quos disseritur,
conveniat, quid sit id de quo disseratur. II. Hoc posi- 4
tum in Phædro a Platone probavit Epicurus; sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. Sed quod proximum fuit, non vidit. Negat enim definiri rem placere; sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui

nostros philosophos) *phil. n.* LPMCROr. 2. ad ea) *ad hæc* LPMCROr. ii) *hi* ROr. diceret) *dicerent* L a) om. R audire) *audiri* E non de) *nondum* L quid) *quod* E eum qui) *qui* PLMROr. *contradicentem qui* C etiam) om. E 3. sed etiam) *sed esse* E in rebus) *viribus* R cujusquemodi) *cujusmodi* L apprehendas) *repr.* E et ratione) *et oratione* E oratio) *et orat.* C in) om. E agetur) *agitur* PL *agatur* MCROr. 4. proximum) *primum* E

ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur; velut
in hoc ipso, de quo nunc disputamus. Quærimus enim
finem bonorum: possumusne scire, hoc quale sit, nisi
contulerimus inter nos, quum finem bonorum dixerimus,
quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui hæc
5 patefactio quasi rerum opertarum, quum, quid quidque
sit, aperitur, definitio est; qua tu etiam imprudens ute-
bare nonnumquam. Nam hunc ipsum sive finem sive
extremum sive ultimum definiebas id esse, quo omnia,
quæ recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam
referretur. Præclare hoc quidem. Bonum ipsum etiam
quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses; aut, quod
esset natura appetendum; aut, quod prodesset; aut,
quod juvaret; aut, quod liberet modo. Nunc idem,
nisi molestum est, (quoniam tibi non omnino displicet
definire, et id facis, quum vis,) velim definias, quid sit
voluptas, de quo omnis hæc quæstio est. Quis, quæso,
6 inquit, est, qui, quid sit voluptas, nesciat; aut qui, quo
magis id intelligat, definitionem aliquam desideret? Me
ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere
bene cognitam voluptatem et satis firme conceptam
animo atque comprehensam. Nunc autem dico, ipsum
Epicurum nescire et in eo nutare; eumque, qui crebro
dicat, diligenter oportere exprimi, quæ res subjecta sit
vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox
voluptatis, id est, quæ res huic voci subjiciatur. III. Tum
ille ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is, qui finem
rerum expetendarum voluptatem esse dicat, id extre-
mum, id ultimum bonorum, id ipsum quid, et quale sit,
nesciat! Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas,
aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam,
inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt

scire, hoc) *hoc scire* E   etiam) *esse* E *et* C   5. quid quidque) *quicquid quid* M *quid quicquam* L   sit) om. E   neque—referretur) om. L   quidem) *quam* E   Nunc) om. PLMCR   definire) *finire* E   definias) *diffinire* LPMCR   voluptas) om. R   omnis hæc) *hæc omnis* R   6. Quis quæso) *Quis quasi* E *quasi quis* ceteri.   habere) om. E   bene cognitam) *cogn. b.* E   conceptam) *acceptam* E   comprehensam) *compressam* C   nutare) *mutare* E   quæ res) *quæ vis* R   Tum) *Tunc* (E)CR   quid, et) *quid sit* LPMCR *quidem* EOr.   sit) *nescit* L   sit voluptas) *vol. scit* (sic) L   Quia) *quare* C   esse) om. Or.

omnes, quam sensus accipiens movetur et jucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam: nam interdum nimis etiam novit; quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse, ubi sit aut quod sit ullum bonum, præter illud, quod cibo et potione et aurium delectatione et obscena voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Quasi vero me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere! Ego vero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus: nam Metrodorum non puto ipsum professum; sed, quum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse: septem autem illi non suo, sed populorum
suffragio omnium nominati sunt. Verum hoc loco sumo, 8
verbis his eamdem certe vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. Omnes enim jucundum motum, quo sensus hilaretur, Græce ἡδονήν, Latine voluptatem vocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, et quidem discendi caussa magis, quam quo te aut Epicurum reprehensum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. Tenesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quid dicat esse summum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? idem iste, inquam, de voluptate quid sentit?
Negat esse eam, inquit, propter se expetendam: aliud 9
igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidem,

7. inquit) transp. post *ergo* PLMC quidem se) om. E *quidem* R quod) *quid* (LPM)Or. et potione) *aut pot.* COr. om. L et aurium) *aut auri* E vero) om. LMPCR ea) *ista* E puto) *putant* LMPCR beneficium) *bonum officium* E suffragio omn.) *om. suff.* M 8. Verum—vocant) Non. p. 121; (verum—voluptatis, id. p. 396) verbis) *de verbis* Non. p. 396. his) *iis* LM nosse) *non nosse* Non. *notasse* Or. hilaretur) Non. *hiaretur* E *hiaret* L *hiarent* PMR *hiant* C inquam) *inquit* L quidem) om. E didicerim) *dicerem* L te) om. LPMR reprehenderim) *deprehenderim* C *rem deprehenderim* PMR inquam) *inquit* E quid) *quod* LPMCROr. summum bonum) *bon. s.* E iste, inquam) *iste* LPMCROr. 9. eam) *causam* C se) *se ipsam* MCOr. Et quidem) *equidem* E

inquit, vehementer errat: nam, ut paullo ante docui, augendæ voluptatis finis est doloris omnis amotio. Non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam vero vim voluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil potest verius. Estne quæso, inquam, sitienti in bibendo voluptas? Quis istud, inquit, possit negare? Eademne, [inquam,] quæ restincta siti? Immo alio genere; restincta enim sitis stabilitatem voluptatis habet, inquit; illa autem voluptas ipsius restinctionis in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem no-
10 mine appellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim, nonne meministi, quum omnis dolor detractus esset, variari, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam: sed tu istuc dixti bene Latine, parum plane. *Varietas* enim Latinum verbum est, idque proprie quidem in disparibus coloribus dicitur; sed transfertur in multa disparia: *varium* poema, *varia* oratio, *varii* mores, *varia* fortuna; voluptas etiam *varia* dici solet, quum percipitur e multis dissimilibus rebus dissimiles efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. Ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quod ais, quum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse; quum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, qui faciat varietatem voluptatum; sed non augeri illam non dolendi voluptatem: quam cur
11 voluptatem appelles, nescio. IV. An potest, [ille] inquit, quidquam esse suavius, quam nihil dolere? Immo sit

Non dolere) *Cum non dolere* LPMR *Tum vero dol.* C istud) om. L videro) *video* LP necesse est) *necesse* E quæso, inquam) *quæso* L istud) *ista* EOr. possit) *posset* LPMCR inquam) om. EPMC sine uncis Or. quæ) om. R siti—enim) om. LR restincta enim) *Nam restincta* MC om. *enim* P voluptatis habet) *habet voluptatis habet* R habet) *inquit* add. LPMCROr. res) om. L tam) om. R 10. istuc) *istud* MC dixti) *dixisti* MCR parum) om. PR proprie) *proprium* C in disparibus) *mors paribus* E etiam varia) *u. et.* C e) *ex* PC dissimiles) *dissimiliter* LPMCROr. efficientibus) *efficientes* E te) transp. ante *non* L, ante *dicente* P iis) *his* LR afferant) *afferunt* E qui) *quæ* LPMCR 11. [ille] inquit) *inquit ille* MROr. *ille quicquam inquit* L

sane nihil melius, inquam (nondum enim id quæro); num propterea idem voluptas est, quod, (ut ita dicam,) indolentia? Plane [idem,] inquit, et maxima quidem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere?
Quid enim necesse est, tamquam meretricem in matro- 12
narum cœtum, sic voluptatem in virtutum concilium adducere? Invidiosum nomen est, infame, suspectum. Itaque hoc frequenter dici solet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi si quando dictum est, (est autem dictum non parum sæpe,) etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. Egone non intelligo, quid sit ἡδονή Græce, Latine *voluptas?* Utram tandem linguam nescio? Deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse voluerint? Quod vestri quidem vel optime disputant, nihil opus esse, eum, qui futurus sit philosophus, scire litteras. Itaque, ut majores nostri ab aratro adduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset; sic vos de pagis omnibus colligitis bonos illos
quidem viros, sed certe non pereruditos. Ergo illi in- 13
telligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primum idem [esse] dico *voluptatem*, quod ille ἡδονήν. Et quidem sæpe quærimus verbum Latinum par Græco, et quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quæreremus. Nullum inveniri potest, quod magis idem declaret Latine, quod Græce quam declarat *voluptas*. Huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt,

enim) om. L id quæro) *quæro id* M propterea) *prope* PLCR *proprie* M [idem] om. E sine uncis Or. inquam) *inquit* E ita) om. E 12. virtutum conc.) *conc. v.* L Invidiosum) Ante hoc add. *Sed forte dicitis* LPMCR infame) *infane* E *infamiæ* LPM *et infamiæ* C suspectum) *subjectum* LPMCR hoc frequenter) *fr. h.* L quam) *quid* E dicat Ep.) *Ep. d.* L si quando) *quando* E sum in disp.) *in disp. sum* L qui fit) *qui sit* E *quid sit* R voluerint) *voluerunt* LPMCR vestri) *nostri* E opus esse) *e. o.* E eum) om. C futurus s. philos.) *phil. fut. sit* LPMCROr. adduxerunt) *abd.* (LP)Or. om. R pagis) *plagis* E *pelagis* LM *pelasgis* (P)CR certe) om. L 13. quid) *quod* E [esse]) sine uncis Or. dico voluptatem) *vol. dico* MC Et quidem) *Equidem* E potest) *verbum potest* E quod Græce) *quam Græce* E *quod Græce ἡδονή* Or. qui ubique s., q. L. sciunt) *qui L. sc. q. ub. sunt* E

duas res subjiciunt, lætitiam in animo, commotionem jucunditatis suavem in corpore. Nam et ille apud Trabeam *voluptatem animi nimiam* lætitiam dicit, eamdem, quam ille Cæcilianus, qui *omnibus lætitiis lætum* esse se narrat. Sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo (vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui:) non dicitur lætitia nec gaudium in
14 corpore. In eo autem voluptas omnium Latine loquentium more ponitur, quum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas. Hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum; (juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum;) modo intelligas, inter illum, qui dicat,

——— tánta lætitia aúctu' sum,
út nihil constet,

et eum, qui,

Núnc—demum mihi ánimus ardet,

(quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur,) esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos núper notitia ádmodum est,

qui nec lætetur, nec angatur; itemque inter eum, qui potiatur corporis expetitis voluptatibus, et eum, qui excrucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat.
15 V. Satisne igitur videor vim verborum tenere; an sum etiam nunc vel Græce loqui vel Latine docendus? Et tamen vide, ne, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, (quum Græce, ut videor, luculenter sciam,) sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. Quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, *cognomento qui* σκοτεινός

lætitiam) om. C   commotionem) *ratiocinationem* PR   juc. suavem) *su. juc.* MPCROr. om. *jucunditatis* L   nimiam lætitiam) *læt. nim.* LPMCR   quod) *quo* L   sic) om. E   nec) *neque* R   14. moveat) *permoveat* L   in animum) *in animo* PMCR   eoque) *eo quo* L   jucundum) *interdum* E   auctu') Codd. *auctus*   ut) *et* E   nihil constet) *nihil constetur* E *mihi non constem* LMC   et) om. E   nuper) om. LPR   lætetur—angatur) *lætentur—angantur* C   corporis exp.) *exp. corp.* COr.   excrucietur) *crucietur* LPMCR   15. vim) *viam* E   cognomento qui) *cognomento* L   σκοτεινός) *scotinus* Codd. (*scontinus* P)

perhibetur, quia de natura nimis obscure memoravit; aut
quum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non in-
telligatur oratio; qualis est in Timæo Platonis. Epi-
curus autem, ut opinor, nec non vult, si possit, plane et
aperte loqui; nec de re obscura, ut physici, aut artifi-
ciosa, ut mathematici; sed de illustri et facili et jam in
vulgus pervagata loquitur. Quamquam non negatis nos
intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat; e quo
efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius
verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat.
Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui censet sum- 16
mum bonum esse, sine ulla molestia vivere; cur mavult
dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit,
qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem putat
adjungendam eam, quæ sit in motu; (sic enim appellat
hanc dulcem, in motu; illam nihil dolentis, in stabili-
tate;) quid tendit; quum efficere non possit, ut cui-
quam, qui ipse sibi notus sit, (hoc est, qui suam naturam
sensumque perspexerit,) vacuitas doloris et voluptas
idem esse videatur? Hoc est vim afferre, Torquate,
sensibus; extorquere ex animis cognitiones verborum,
quibus imbuti sumus. Quis est enim, qui non videat,
hæc esse in natura rerum tria? unum, quum in volup-
tate sumus; alterum, quum in dolore; tertium hoc, in
quo nunc equidem sum, (credo item vos) nec in dolore
nec in voluptate: ut in voluptate sit, qui epuletur, in
dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc tantam
multitudinem hominum [interjectam] non vides, nec
lætantium nec dolentium? Non, prorsus, inquit: om- 17
nisque, qui sine dolore sint, in voluptate, et ea quidem

nec non) *nec* L aperte) *apte* C aut) *nec de* L et jam) *etiam* omnes pervagata) *pervulgata* LPMCR loquitur) *loquatur* E nos) *non* E e) *ex* COr. nos non) *non* LPR om. utramque voc. MC 16. dicit) *dicat* LPMCR ulla) *aliqua* L putat) *putat dicat* LPMCR eam) *illam* LPCR sit) *fit* LR sit in motu) *in m. fit* MC sibi notus) *notus sibi* LPMCROr. perspexerit) *prosp.* E vim) *enim vim* L cognitiones) *cogitationes* PC est enim) *enim est* PMCR quum in) *quum* E hoc) add. *quidem* C equidem sum) *sumus* EC *quidem sumus* LPMROr. item) *idem* EOr. *quidem* ceteri. nec in voluptate) add. *esse* Or. sit—epuletur—torqueatur) *sint—epulentur—torqueantur* R (*torquentur* P) [interjectam] om. E sine uncis Or. 17. omnisque) *omnemque* R sint) *sit* LPMCR quidem) *quam* E

summa, esse dico.—Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, et eum, qui illud sitiens bibat?

VI. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipsum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis, quam dialectice disputare? Quasi vero, inquit, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, ut jam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes. Rhetoricam palmæ, dialecticam pugni similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. Obsequar igitur voluntati tuæ; dicamque, si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi; quam necesse est, quum populariter loquatur, esse interdum
18 paullo hebetiorem. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem et perspiciendi quid in quaque re sit, scientiam, et judicandi quale quidque sit, et ratione ac via disputandi; ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit; ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur. Summum a vobis bonum voluptas dicitur. Aperiendum est igitur, quid sit voluptas; aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. Quam si explicavisset, non tam hæsitaret: aut enim eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter ac jucunde movetur; (quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem;) aut, si magis placeret suo more loqui, quam ut

omnés Danai atque Mycénenses,
Attíca pubes,

reliquique Græci, qui hoc anapæsto citantur, hoc *non dolere* solum voluptatis nomine appellaret, illud Aristip-

esse) om. M Ergo) *enim* C inquit) om. C providens) *provideas* P *provideras* L Aristoteles) *Aristotelem* L partes) add. *dicere* LPMCR pugni) *pugnis* LPMCR compressius) *comprehensius* R loquatur) *loquamur* C 18. dum) *cum* LC contemnit) *contempnendi* E et ratione ac) *ac rat. et* C docere) *docet* LPMCR ulla) *illa* E distinguit) *distingui* LPMCR hæsitaret) *exhitaret* (sic) L possent) *scirent* C atque) *aut* LPCR Attica) *ut artica* E appellaret) *appellant* E

peum contemneret: aut, si utrumque probaret, ut probat,
conjungeret doloris vacuitatem cum voluptate et duobus
ultimis uteretur. Multi enim et magni philosophi hæc 19
ultima bonorum juncta fecerunt: ut Aristoteles virtutis
usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit; Callipho
adjunxit ad honestatem voluptatem; Diodorus ad eamdem honestatem addidit vacuitatem doloris. Idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, conjunxisset cum Aristippi vetere sententia. Illi enim inter se dissentiunt; propterea singulis finibus utuntur: et, quum uterque Græce egregie loquatur, nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine umquam utitur pro illa indolentia; quippe qui ne in ex-
petendis quidem rebus numeret voluptatem. VII. Duæ 20
sunt enim res quoque; (ne tu verba solum putes;) unum est sine dolore esse, alterum cum voluptate. Vos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum, (nam id facilius paterer,) sed etiam rem unam ex duabus facere conamini: quod fieri nullo modo potest. Hic, qui utrumque probat, ambobus debuit uti, sicut facit re, neque tamen dividit verbis. Quum enim eam ipsam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum sejunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis; atque ibi hoc dicit, ubi omnis oratio ejus est de summo bono. In alio vero libro, in quo, breviter comprehensis gravissimis sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his verbis: quæ nota tibi

ut) *aut* EM probat) *probet* R **19.** enim et) *autem* E ut Aristoteles) *ut Aristoteles, qui* LPMCROr. usum) *sumi* E Callipho) *Calliphon* Or. adjunxit) *adjungit* E ad honestatem vol.) *ad vol. hon.* P nunc) *nec* L om. C nec Arist.) *hæc A.* E ponit non dolere) *ponit non doloribus* P quidem rebus) *reb. qu.* E **20.** quoque) *quârum* E verba solum) *s. v.* LP his) *iis* LM modo) *mihi* C paterer) *pateret* LMPR duabus) *duobus* MCR fieri nullo modo) *n. m. f.* E utrumque) *utramque* PMCR debuit uti) *u. d.* L sicut) *sic* E re, neque) *neque* E *remque* LPMCR eam ipsam) *ipsam eam* LPMCR omnes) om. R sejunctum) *seminum* P oratio ejus est) *ejus est orat.* PMCROr. *ejus orat. est* L in quo) *ubi* C his) *iis* LM

profecto, Torquate, sunt; (quis enim vestrum non edi-
dicit Epicuri κυρίας δόξας, id est quasi maxime ratas, quia
gravissimæ sint ad beate vivendum breviter enuntiatæ
sententiæ?) animadverte igitur, rectene hanc sententiam
21 interpreter. "Si ea, quæ sunt luxuriosis efficientia vo-
luptatum, liberarent eos deorum et mortis et doloris
metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum; nihil
haberemus, quod reprehenderemus, quum undique com-
plerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid
aut dolens aut ægrum: id est autem malum."

Hoc loco tenere se Triarius non potuit. Obsecro,
inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? Quod mihi qui-
dem visus est, quum sciret, velle tamen confitentem
audire Torquatum. At ille non pertimuit; saneque
fidenter, Istis quidem ipsis verbis, inquit; sed quid sen-
tiat, non videtis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur,
numquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod
intelligam. Idque si ita dicit, non esse reprehendendos
luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde; similiter et
si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec cupidi
sint, nec deos metuant, nec mortem nec dolorem. Et
tamen, quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dari,
aut fingere aliquos, qui, quum luxuriose viverent, a
summo philosopho non reprehenderentur eo nomine
22 dumtaxat, cetera caverent? Sed tamen nonne repre-
henderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam caussam,
quod ita viverent, ut persequerentur cujusquemodi vo-
luptates; quum esset præsertim, ut ais tu, summa
voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus asotos primum
ita non religiosos, ut edant de patella; deinde ita mor-
tem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,

vestrum) *nostrum* R quasi) om. LPMCR ratas) *tritas* E sint) *sunt* L beate) *bene* L 21. efficientia voluptatum) *efficientiam voluptatem* E haberemus) *hæreremus* MCR *quod reprehenderemus*) om. omnes. quum) *quin* L dolens) *doloris* C id est) *idem* E autem) *aut* LPMCR tenere se) *se ten.* C Obsecro) *obsecro te* P hæc) *hoc* L saneque) *sane* E ipsis) om. L verbis, inquit) *inq. verb.* L videtis) *videt* E intelligam) *intelligit* E non reprehendendos) *non esse repr.* L nec deos m. n. mortem) *nec mort. m. n. deos* C luxuriosis) om. LPR dumtaxat) *dum tamen* L 22. quod) *quo* L ut persequ.) *quod pers.* E ut) om. E nihil) *mihi* E edant) om. E ex Hymnide) *exenemide* L *exonimide* M *exiunde* C

Míhi sex menses sáti' sunt vitæ; séptimum Orco spóndeo.

Jam doloris medicamenta illa Epicurea tamquam de narthecio proment; *si gravis, brevis; si longus, levis.* Unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. VIII. Quid ergo attinet dicere, 23
nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? Hoc est dicere, *non reprehenderem asotos, si non essent asoti:* isto modo ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo severus luxuriam ipsam per se reprehendendam non putat! et hercule, Torquate, ut verum loquamur, si summum bonum voluptas est, rectissime non putat. Nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam vomant, et qui de conviviis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut aiunt, nec occidentem umquam viderint, nec orientem; qui, consumptis patrimoniis, egeant. Nemo nostrum istius generis asotos jucunde putat vivere. Mundos, elegantes, optimis coquis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitantes cruditatem;

—quibu' vinum
defusum e pleno siet, † hir siphove (*ut ait Lucilius*) cui nil
dempsit, vis et sacculus abstulerit, adhibentis
ludos—

et quæ sequuntur, illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum: adsint etiam formosi pueri, qui ministrent; respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium: hos ergo asotos bene quidem vivere aut beate numquam dixerim. Ex quo 24

sati') *satis* omnes, Or. narthecio) *nartheo* LPMR *narceo* C proment) *promant* LPMCR 23. Quid) *quod* E haberem) *habere* LPM quidem) *quam* E Hic) *hac* E ipsam per se) *per se ipsam* LPMCR summum bon. vol.) *vol. s. b.* PC non) om. L mihi fing.) *fing. m.* L in mensam) *in mensa* L istius—venatione) Non. p. 217. elegantes) *eligentis* PR (*-tes* M) *deligentis* C piscatu) *piscatoribus piscatu* R his) *iis* LM quibu') *quibus* omnes. defusum) *diffusum* MCR siet) *sit* omnes. hir siphove) sine nota Or. *hrysizon* E *hir siphon* (P) *hirsyphon* C *heminymphon* L *hynimphon* M *hymniphon* R nil) *nihil* ECR dempsit) *Dum sit* M *dempserit* L *dimisit* E vis) *jus* (P) et) *aut* Or.(M) sacculus) *sarculos* LPMCR detractis) *extr.* C his) *iis* LMR Corinthium) *odrilicium* LPMC *vel Corinthium odrilicium* R; in P in marg. ascr. *Corinthium.* ergo) *ego* LPCOr. aut beate) *at b.* E *beate quidem* L

efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret, quid suavissimum esset; (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus;) sed quia parvi id duceret.

> O lapathe, ut jactare necesse est, cognitu' cui sis.
> In quo Laeliu' clamores *σοφός* ille solebat
> edere, compellans gumias ex ordine nostros.

Præclare Lælius, et recte *σοφός*; illudque vere;

> O Publi, o gurges, Galloni; es homo miser, inquit:
> cænasti in vita numquam bene, quum omnia in ista
> consumis squilla atque acipensere quum decumano.

Is hæc loquitur, qui, in voluptate nihil ponens, negat eum bene cænare, qui omnia ponat in voluptate: et tamen non negat libenter umquam cænasse Gallonium; mentiretur enim; sed bene. Ita graviter et severe voluptatem secernit a bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cænent, omnes libenter cænare; qui libenter, non
25 continuo bene: semper Lælius bene. Quid bene? Dicet Lucilius:

> ——— cocto,
> condito

—sed cedo caput cænæ:—

> sermone bono,

Quid ex eo?

> si quæri', libenter;

24. quid) *quod* PM enim sequitur) *ergo sequor* E ut, cui) *et* E *cui* C palatus) *pallatum* C ut) *et* E necesse est) *necessatis* ELMR *ne cesset is* C *non cessatis* R cognitu') (Sic. h. l. omnes codd.) cui) *quis* E *qui* ceteri. Læliu') *cognitu Lælius* omnes. gumias) *grumas* E *gumas* ceteri. gum. ex ord. nostros) *nostr. e. o. gumas* L illudque vere) *illud vero* E ista) *isto* LPMCR acipensere) *accubas* (*accubant* E) *aere* (*ere*) EPMR *accubas in ære* L hæc) *hic* EL qui) om. C ponat) *ponit* E non) om. E umquam) *nunquam* E *nonnunquam* L secernit) *seacuit* E cænent) *cænant* C continuo) *continue* C bene) add. *cænare* L 25. Dicet) *dicit* E cocto) *orto* LPC *horto* MR cedo) *celo* (*cælo*) PLMR si quæri') *si quæris* EC *sequeris* P *si se quæris* L *si sequeris* MR

veniebat enim ad cænam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ. Recte ergo is negat, umquam bene cænasse Gallonium; recte, miserum; quum præsertim in eo omne studium consumeret. Quem libenter cænasse nemo negat.—Cur igitur non bene?—Quia, quod bene, id recte, frugaliter, honeste: ille porro [male] prave, nequiter, turpiter cænabat: non igitur bene: Nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat; quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. IX. Semovenda est igitur voluptas, non solum ut recta sequamini, sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Possumusne ergo 26
in vita summum bonum dicere, quum id ne in cæna quidem posse videamur?

Quo modo autem philosophus loquitur? tria genera cupiditatum; naturales et necessarias, naturales et non necessarias, nec naturales nec necessarias. Primum divisit ineleganter; duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed frangere. Qui hæc didicerunt, quæ ille contemnit, sic solent: duo genera cupiditatum, naturales et inanes; naturalium duo, necessariæ et non necessariæ. Confecta res esset. Vitiosum est enim in dividendo, partem in genere numerare. Sed 27
hoc sane concedamus: contemnit disserendi elegantiam; confuse loquitur: gerendus est mos, modo recte sentiat. Equidem illud ipsum non nimi m probo, et tantum

enim) *autem* E animo) *in animo* E (*satiaret an. qu.* R) ergo) *enim* C is) om. L umquam bene) *b. u.* LP in eo) om. E studium consumeret) *quod sument* E male) sine uncis Or. igitur bene: Nec) *igitur nec* omnes, Or. acipenseri) *accubanti* (*accubans* E *accubantis* C) *œre* (*ere*) EPMCR *accubanti œre alieno* L anteponebat) add. *aliisque erant in mensa tanquam suum* C sequamini) *sequamur* R 26. ergo) *igitur* LPMCROr. Quo modo) *quo* C et non necessarias) *et innecessarias* E om. *et* PMCR frangere) *frangere rem* LPMCR Qui hæc—solent) trans. post *confecta res esset* Or. om. LPMCR Duo genera cupiditatum) *Qui si diceret, cupiditatum esse duo genera* LMPCROr. naturalium) *naturalium quoque item* LMPCROr. necessariæ et non necessariæ) *necessarias et non necessarias* LMPCROr. esset) *essent* E in dividendo) om. L numerare) *nominare* E 27. Sed) *si* E contemnit) add. *enim* LPMCROr. loquitur) *loquar* E Equidem) *Et quidem* LPMCR ipsum) om. LPMCR tantum) *tamen* LPMCR

patior, philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest cupiditas finiri? Tollenda est atque extrahenda radicitus. Quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? Ergo et avarus erit, sed finite; et adulter, verum habebit modum; et luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? Quamquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo; elegantiam desidero. Appellat hæc desideria naturæ: cupiditatis nomen servet alio, ut eam, quum de avaritia, quum de intemperantia, quum de maximis vitiis loquetur,
28 tamquam capitis accuset. Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur et sæpius: quod equidem non reprehendo; est enim tanti philosophi tamque nobilis, audacter sua decreta defendere.

Sed tamen ex eo, quod eam voluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, videtur amplexari sæpe vehementius, in magnis interdum versatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis caussa non videatur esse facturus. Deinde, ubi erubuit, (vis est enim permagna naturæ,) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. "Non laboro," inquit, "de nomine." Quid, quod res alia tota est? "Reperiam multos vel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis; quibus, quidquid velim, facile persuadeam." Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere voluptas sit summa, non esse in voluptate dolor sit maximus? Cur id non ita fit? "Quia dolori non vo-
29 luptas contraria est, sed doloris privatio." X. Hoc vero non videre, maximo argumento esse, voluptatem illam, qua sublata neget se intelligere omnino, quid sit bonum,

loqui) om. E est enim) *ei* E sit cup.) *cup. sit* MCR quin) *qui non* E verum) om. R rem ipsam) *remissam* EP Appellet) *appellat* E eam) transp. ante *tamquam* LPMCR (*ea* LP) 28. liberius ab eo) *ab eo lib.* L hoc) om. E sæpe) *sæpius* C sæpe vehem.) *vehem. sæpe* E quod) *quid* E caussa non videatur) *videatur caussa* F ubi) *enim ubi* E est enim) *est* E *enim* C *enim est* ceteri, Or. nihil) *mihi* E 29. Hoc) *hic* L esse) om. LPMCR illam) *ullam* PMCR

(eam autem ita persequitur,—quæ palato percipiatur, quæ auribus; cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit;)—hoc igitur, quod solum bonum severus et gravis philosophus novit, idem non videt ne expetendum quidem esse, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, quum dolore careamus. Quam hæc sunt contraria! Hic si definire, si dividere didicisset, si lo- 30
quendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, numquam in tantas salebras incidisset. Nunc vides, quid faciat. Quam nemo umquam voluptatem appellavit, appellat; quæ duo sunt, unum facit: hanc in motu voluptatem, (sic enim has suaves et quasi dulces voluptates appellat;) interdum ita extenuat, ut M'. Curium putes loqui; interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. Quæ jam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore opprimenda est; non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo sit vacua infinita cupiditate et timore. Hoc loco discipulos quærere videtur, ut, qui asoti esse velint, philosophi ante fiant.

A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo 31
summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate et eam appetit, ut bonum; aspernatur dolorem, ut malum. De malis autem et bonis ab iis animalibus, quæ nondum depravata sint, ait optime judicari. Hæc et tu ita posuisti, et verba vestra sunt. Quam multa vitiosa! Summum enim bonum et malum vagiens puer utra voluptate dijudicabit? stante, an movente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. Si stante,

ita) om. L percipiatur) *percipitur* E addit) *addidit* C honos) *bonos* EC præfandus) *præfraudus* E *præstandus* LMC videt) *vidit* E Quam) *quamquam* LMPCR 30. Hic—incidisset) Non. p. 177. si dividere) *vel dividere* LPMCR didicisset) *potuisset* Non. salebras) *insanias* C appellavit, appellat--interdum) *appellat* (*appellavit* L) *et hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit. Sic enim h. s. et q. d. vol. appellat. Interdum* LPMCR *appellavit, appellat* [*atque*] *quæ* (cetera ut nos) Or. M') *Marcum* E *M.* ceteri. putes loqui) *l. p.* L sit bonum) *b. s.* L ne) *nec* E in orat. solum) *sol. in orat.* LMCR 31. animal) *animale* E ab iis) *ab his* L Quam) *quare* C *quamquam* R multa) *multum* R an) *ante* E diis placet) *displicet* E loqui discimus) *d. l.* E

hoc natura videlicet vult, salvam esse se, quod concedimus; si movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. Et simul non proficiscitur animal illud modo natum a summa voluptate:
32 quæ est a te posita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus a parvis petivit, aut etiam a bestiis; (quæ putat esse specula naturæ; ut diceret, ab iis, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi;) neque enim hæc movere potest appetitum animi; nec ullum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti; quod ea voluptas, quæ in motu sit, et parvos ad se alliciat et bestias, non illa stabilis, in qua tantum
33 inest nihil dolere. Qui igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? XI. Bestiarum vero nullum judicium puto; quamvis enim depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum et incurvatum de industria, aliud ita natum; sic ferarum natura, non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua. Nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem; sed tantum, ut se ipse diligat, ut integrum se salvumque velit. Omne enim animal, simul [ut] ortum est, et seipsum et omnes partes suas diligit; duasque, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum et corpus; deinde utriusque partes. Nam sunt et in animo præcipua quædam, et in corpore; quæ quum leviter agnovit, tum discernere incipit, ut ea, quæ prima
34 data sint natura, appetat, asperneturque contraria. In his primis naturalibus voluptas insit, necne, magna quæstio est. Nihil vero putare esse, præter voluptatem,

32. aut etiam) *ante et* E quæ) om. E specula) *spicula* E iis) *his* EPOr. expeti nih. dol.) *n. d. e.* L neque) *Nec* E ullum) *illum* R ictum) *ritum* E animum status) *animi statum* omnes. utitur) *utatur* E *nititur* L nihil) *non* E Qui) *quid* omnes. 33. possunt) *possint* C Ut—natum) Non. p. 78 (om. *de industria*) quidem) om. L vero) *ergo* LPC ipse) *ipsum* CR simul [ut]) sine uncis Or. *simul et* ELP est) om. LP quæ) om. C agnovit) *novit* E tum) *tunc* MCR prima) *primo* E sint) *sunt* LPMCROr. (*natura data sunt* L)

non membra, non sensus, non ingenii motum, non
integritatem corporis, non valetudinem, summæ mihi
videtur inscitiæ. Atque ab isto capite fluere necesse est
omnem rationem bonorum et malorum. Polemoni et
jam ante Aristoteli ea prima visa sunt, quæ paullo ante
dixi. Ergo nata est sententia veterum Academicorum
et Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent secundum
naturam vivere, id est, virtute adhibita frui primis a
natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, nisi
voluptatem, Diodorus vacuitatem doloris **. His om-
nibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum;
Aristippo simplex voluptas, Stoicis consentire naturæ;
quod esse volunt e virtute, id est, honeste vivere; quod
ita interpretantur, vivere cum intelligentia rerum earum,
quæ natura evenirent, eligentem ea, quæ essent secundum
naturam, rejicientemque contraria. Ita tres sunt fines 35
expertes honestatis, unus Aristippi vel Epicuri, alter
Hieronymi, Carneadis tertius: tres in quibus honestas
cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphontis, Diodori;
una simplex, cujus Zeno auctor, posita in decore tota, id
est, in honestate: nam Pyrrho, Aristo, Herillus, jam
diu abjecti. Reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum
initiis convenirent, ut Aristippo voluptas, Hieronymo
doloris vacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus
esset extremum; XII. Epicurus autem, quum in prima
commendatione voluptatem dixisset, si eam, quam Aris-
tippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod
ille; sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut vo-
luptatem illam, [Aristippi,] in prima commendatione
poneret.

Nam, quod ait, sensibus ipsis judicari, voluptatem 36
bonum esse, dolorem malum; plus tribuit sensibus,

34. non valetudinem) om. E add. *corporis* P inscitiæ) *insaniæ* C et jam ante) *et antea* P *et ante* C (*etiam* una voce codd.) Callipho) *Calliphon* (L)Or. Diodorus) om. L His) *iis* LMCR Defectus notam non habet Or. quos) *quæ* C sunt fines) *fines sunt* E Stoicis) *Stoici* E rerum earum) *ear. rer.* CROr. eligentem—rejicientem) *eligente—rejiciente* LPMCR 35. unus) om. L Carneadis) LPMCROr. *Carneadi* E Calliphontis) *Calliphonis* C id est, in) *id est* PMC si eam) *sed eam* E *si ea* L illam) om. L [Aristippi] *Aristippo* E *illam, non Aristippi* Or. cum nota mendi ante *voluptatem*.

quam nobis leges permittunt, quum privatarum litium judices sumus. (Nihil enim possumus judicare, nisi quod est nostri judicii: in quo frustra judices solent, quum sententiam pronuntiant, addere, *Si quid mei judicii est:* si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, illud est judicatum.) Quid judicant sensus? dulce, amarum; lene, asperum; prope, longe; stare, movere; quadratum, rotundum.

37 Æquam igitur pronuntiabit sententiam ratio, adhibita primum divinarum humanarumque rerum scientia, quæ potest appellari rite sapientia; deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum satellites et ministras esse voluisti: quarum adeo omnium sententia pronuntiabit, primum de voluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur: de vacuitate doloris eadem sen-
38 tentia erit. Rejicietur etiam Carneades: nec ulla de summo bono ratio aut voluptatis non dolendive particeps, aut honestatis expers, probabitur. Ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. Aut enim statuet, nihil esse bonum nisi honestum, nihil malum nisi turpe; cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda nec fugienda, sed eligenda modo aut rejicienda sint: aut anteponet eam, quam quum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ et totius perfectione vitæ locupletatam videbit. Quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborumne sit controversia.

39 XIII. Hujus ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. Quantum enim potero, minuam contentiones;

36. quum) om. omnes; Or. inserit post *litium.* Si quid) *si quod* E non) [*non*] Or. Quid) *quod* EPMCR judicant) *judicat* omnes. stare, movere) *movere stare* E **37.** Æquam) *Quam* omnes, Or. divinarum humanarumque) *humanarum divinarumque* PM rite) transp. ante *potest* E rerum omnium) *omn. rer.* R ministras) *mirriferas* P primum) *primo* C erit) *est* omnes, Or. **38.** etiam) *autem* E ulla) *illa* LPMCR summo bono ratio) *summa honoratio* E relinquet) *relinquunt* PMCR statuet) *statuit* C omnino) om. L nec fugienda—aut rejicienda) *nec eligenda modo sed fugienda aut rejicienda* L anteponet) *interponet* L ipsis) om. E locupletatam) *locupletam* E *locupletem* R **39.** enim) om. P

omnesque simplices sententias eorum, in quibus nulla
est virtutis adjunctio, omnino a philosophia semovendas
putabo: primum Aristippi Cyrenaicorumque omnium;
quos non est veritum, in ea voluptate, quæ maxima dul-
cedine sensum moveret, summum bonum ponere, con-
temnentes istam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, 40
ut ad cursum equum, ad arandum bovem, ad indagandum
canem; sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, ad
intelligendum et ad agendum, esse natum, quasi mor-
talem deum; contraque, ut tardam aliquam et languidam
pecudem, ad pastum et ad procreandi voluptatem, hoc
divinum animal ortum esse voluerunt. Quo nihil mihi
videtur absurdius. Atque hæc contra Aristippum, qui 41
eam voluptatem non modo summam, sed solam etiam
ducit; quam omnes unam appellamus voluptatem: aliter
autem vobis placet. Sed ille, ut dixi, vitiose: nec enim
figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani sig-
nificat, ad unam hanc rem natum hominem, ut frueretur
voluptatibus. Nec vero audiendus Hieronymus; cui
summum bonum est idem, quod vos interdum vel potius
nimium sæpe dicitis nihil dolere. Non enim, si malum
est dolor, carere eo malo satis est ad bene vivendum.
Hoc dixerit potius Ennius,

Nimiúm boni est,
cuí nihil est malí. ——

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni judicemus; nec eam cessando, (sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, ut hic,) sed agendo

est) *inest* Or. adjunctio, omnino) *omnino adjunctio* E semovendas) *semovenda* E primum—ponere) citat Gellius, xv. 13. Cyrenaicorumque) add. *quod* E maxima) *maxime* C 40. Hi) *ii* MR ad duas) *duas* E ad intell. et ad ag.) *intell. et ag.* PLMR *intelleg. et ad ag.* C procreandi) *procreandam* M absurdius) *esse abs.* C 41. non modo) Post hæc verba in C transpositione facta secuntur, quæ leguntur § 45 *multa simul agitantem* ad § 50 extr. *sua vi, sua natura*, tum autem pergitur: *summam sed solam* usque ad *celerrimeque* (§ 45); deinde (§ 50 extr.) *sua sit sponte laudabile* et reliqua. ducit) *dicit* ECR vobis) *nobis* LPMCR ille) om. E figura corp.) *corp. fig.* L ratio) *nō* C unam hanc) *hanc unam* LPMCROr. potius nimium sæpe) *sæpe minimum* E Non enim—nihil est mali) om. P est dolor) *dolor* LMCR *dolor est* Or. judicemus) *dicemus* E gaudentem) *gaudendo* C dolentem) *dolendo* PMCR

42 aliquid considerandove quæramus. Quæ possunt eadem
contra Carneadeum illud summum bonum dici; quod is
non tam, ut probaret, protulit, quam ut Stoicis, quibus-
cum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejusmodi est,
ut, additum ad virtutem, auctoritatem videatur habi-
turum, et expleturum cumulate vitam beatam: de quo
omnis hæc quæstio est. Nam qui ad virtutem adjungunt
vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit, vel
vacuitatem doloris, quæ, etiam si malo caret, tamen non
est summum bonum, accessione utuntur non ita proba-
bili; nec tamen, cur id tam parce tamque restricte
faciant, intelligo. Quasi enim emendum eis sit, quod
addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt,
deinde singulas, potius quam omnia, quæ prima natura
43 approbavisset: ea cum honestate conjungerent. Quæ
quod Aristoni et Pyrrhoni omnino visa sunt pro
nihilo, ut inter optime valere et gravissime ægrotare
nihil prorsus interesse dicerent, recte jam pridem
contra eos desitum est disputari. Dum enim in
una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum
selectione exspoliarent; nec ei quidquam, aut unde
oriretur, darent, aut ubi niteretur, virtutem ipsam,
quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem, ad
scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit;
sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque
hic ipse jam pridem est rejectus: post enim Chrysippum
non sane est disputatum. XIV. Restatis igitur vos:
nam cum Academicis incerta luctatio est; qui nihil
affirmant, et, quasi desperata cognitione certi, id sequi
44 volunt, quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro
autem hoc plus est negotii, quod e duplici genere vo-
luptatis conjunctus est; quodque et ipse, et amici ejus,

42. possunt) *possint* C Carneadeum) *Carneadis* C opponeret) *opponeretur* R *apponerent* E cumulate) *accumulate* C intelligo) *intelligunt* E Quasi) *Cum* E emendum) *dandum* E addant) *addunt* E ea cum hon. conjungerent) *ea cum voluptate conj.* PMR om. Or. **43.** quod) *quum* omnes, Or. omnino) om. L interesse dic.) *dic. int.* L contra eos des. est) *des. est c. eos* E omnia esse) *e. omn.* L eam) *earum* L selectione exspoliarent) *electione spoliaverunt* E oriretur, darent) *ore retunderet* E rejectus) om., relicto spatio, in E incerta) *juncta* E luctatio) *locutio* E **44.** plus est) *est plus* Or. e) *ex* C

et multi postea, defensores ejus sententiæ fuerunt: et nescio quomodo is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim, populus cum illis facit. Quos nisi redarguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deserenda est. Ita ceterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed virtuti cum voluptate certatio: quam quidem certationem homo et acutus et diligens, Chrysippus, non contemnit, totumque discrimen summi boni in earum comparatione positum putat. Ego autem existimo, si honestum aliquid esse ostendero, quod sit ipsum vi sua propter seque expetendum, jacere vestra omnia. Itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua, Torquate, nisi memoria forte defecerit.

Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut, 45
detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusve, per se ipsum possit jure laudari. Quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, (quamquam aliquantum potest,) quam communi omnium judicio et optimi cujusque studiis atque factis; qui permulta ob eam caussam unam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum vident. Homines enim, etsi aliis multis, tamen hoc uno plurimum a bestiis differunt, quod rationem habent a natura datam mentemque acrem et vigentem celerrimeque multa simul agitantem, et, ut ita dicam, sagacem, quæ et caussas rerum et consecutiones videat,

populus cum illis) *cum ill. pop.* ER redarguimus) *arguimus* LPMCR non mihi) *enim mihi* E homo—putat) Non. p. 282. et acutus) *acut.* C et dil.) *sed dil.* P earum) *eam rerum* Non. Aldi, *eadem rerum* Non Merc. *eadem* LPMCROr. existimo) om. E esse) om. LMPCR seque) *se* C *se quoque* L tua) *via* EOr. forte) om. E nisi—defecerit) *ubi si* (om. LP) *memoria* (*mea* add. L, *tua* P) *forte defecerit, tuum est ut suggeras* LMPCR 45. quod tale) *tale quod* E est, ut) om. E fructibusve) *fructibusque* C jure laud.) *laud. jure* L atque) *et* ER qui) *quod* L caussam unam) *caussam* C *caussam . . . faciunt* (vacuo spatio) P *unam caussam* L *unam caussam misericordiam* (*misericordiater* R) MR aliis multis) *m. al.* LPMCR uno) om. LC plurimum a best.) *a best. plur.* LPMCR habent) *habeant* omnes, excepto (L). datam mentemque acrem) *menti datam et acrem* LMCR *menti datamque hanc rem* P *datam mentemque et acrem* Or. vigentem) *ingentem* PR multa simul) *sim. m.* E

et similitudines transferat, et dijuncta conjungat, et cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum. Eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque iis natura et sermone et usu congruentem; ut, profectus a caritate domesticorum ac suorum serpat longius, et se implicet primum civium, deinde omnium mortalium societate; atque, ut ad Archytam scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit, sed
46 patriæ, sed suis, ut perexigua pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri videndi, quod facillime apparet, quum vacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire avemus; his initiis inducti omnia vera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia; tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. Eadem ratio habet in se quiddam amplum atque magnificum, ad imperandum magis, quam ad parendum accommodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens; altum quiddam et excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper in-
47 victum. Atque his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, et in eadem pulchritudine, et aptum ex illis tribus; in quo inest ordo et moderatio: cujus similitudine perspecta in formarum specie ac dignitate, transitum est ad honestatem dictorum atque factorum. Nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, et temeritatem reformidat, et non audet cuiquam aut dicto protervo aut facto nocere; vereturque quidquam aut facere aut eloqui, quod parum virile videatur.

48 XV. Habes undique expletam et perfectam, Torquate, formam honestatis; quæ tota his quattuor virtutibus, quæ a te quoque commemoratæ sunt, continetur. Hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam aut qualem esse velint ii qui honestate summum bonum metiantur.

consequentis) *præsentis* E fecit hom.) *hom. fec.* E iis) *his* EPOr. a) om. E serpat) *currat* LPMCR omnium mort.) *mort. omn.* E soli) *solo* E meminerit) *meminisse* L **46.** videndi) *inveniendi* LPMCR etiam quid) *et quid jam* E fiat) *fit* R avemus) *habemus* EPC malitiam) om. E Eadem) *Eadem enim* E quiddam) *quoddam* E altum quiddam et) *alterum quiddam* (om. *et*) LPMCR nemini) *nulli* E **47.** specie) *spem* E ac) *a* omnes. audet) *audi* E aut eloqui) *aut loqui* COr. *aut* om. E **48.** et) *atque* R se) *si* E ii) om. LPMCROr. honestate) *honestatem* ELPMR

Si enim ad honestatem omnia referantur, neque in ea
voluptatem dicant inesse; ait eos *voce inani sonare*, (his
enim ipsis verbis utitur,) neque intelligere, nec videre,
sub hanc vocem honestatis quæ sit subjicienda sententia.
Ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum,
quod est populari fama gloriosum; quod, inquit, quam-
quam voluptatibus quibusdam est sæpe jucundius, tamen
expetitur propter voluptatem. Videsne, quam sit magna 49
dissensio? Philosophus nobilis, a quo non solum Græcia
et Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, hones-
tum quid sit, si id non sit in voluptate, negat se intelli-
gere; nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur.
Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe judico: et, si
quando turpe non sit, tum esse non turpe, quum id a
multitudine laudetur, quod sit ipsum per se rectum atque
laudabile: tamen non ob eam caussam illud dici honestum
esse, quia laudetur a multis, sed quia tale sit, ut, vel si
ignorarent id homines, vel si obmutuissent, sua tamen
pulchritudine esset specieque laudabile. Itaque idem
natura victus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id,
quod a te etiam paullo ante dictum est, non posse
jucunde vivi, nisi etiam honeste. Quid hunc *honeste* 50
dicit? idemne, quod *jucunde?* Ergo ita, non posse
honeste vivi, nisi honeste vivatur. An nisi populari
fama? Sine ea igitur jucunde negat posse vivi? Quid
turpius, quam sapientis vitam ex insipientium sermone
pendere? Quid ergo hoc loco intelligit honestum?
Certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure lau-
dari. Nam si propter voluptatem, quæ est ista laus,

neque) *nec* C dicant) *dicunt* E inesse) *esse* C (*inesse dic.* L) voce inani) *in. voce* LPMCROr. intelligere) *intelligitur* E nec) *neque* MCROr. hanc vocem) *hac voce* omnes, Or. quibusdam) *dam* E 49. nobilis) *nobis hijs* E quid) *quod* E non sit) *non est* omnes, Or. laudetur) *laudatur* (L)CROr. esse) om. E tum esse) *tamen esse* R *tum non esse* EMOr. *tamen non esse* LPC quod) *quod si* LPMCROr. per se rectum) *perfectum* LMCR tamen non ob eam caussam) *non ob eam c. tamen* LPMCROr. laudetur) *laudatur* E sed) *si* L sua tamen pulchrit.) *pul. s. tamen* LPMCR Itaque idem) *Ita idemque* E quod) *quid* E paullo ante) *ante paullo* E etiam honeste) *honeste* Or. 50. dicit) *dicitur* C Ergo) *ego* E ita, non posse) *non posse ita* L juc. negat) *neg. juc.* L posse vivi) *posse vivere* omnes. sermone pend.) *pend. serm.* E

quæ possit e macello peti? Non is vir est, ut, quum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi, illud honestum, quod populare sit, sentiat, et sine eo jucunde neget vivi posse; aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum ipsumque per
51 se, sua vi, sua natura, sua sponte laudabile. XVI. Itaque, Torquate, quum diceres, clamare Epicurum, non posse jucunde vivi, nisi honeste et sapienter et juste viveretur, tu ipse mihi gloriari videbare. Tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum insisteres; ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem et justitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus; istorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, justitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt.

52 Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus, quibus sapientiam non cernimus. "*Quam illa ardentes amores excitaret sui, si videretur!*" Cur tandem? an quod ita callida est, ut optime possit architectari voluptates? Cur justitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? *quicum in tenebris.* Hoc dictum in una re, latissime patet; ut in omnibus factis re, non teste moveamur.

53 Sunt enim levia et perinfirma, quæ dicebantur a te, animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore; qua aut afficiantur, aut semper sint in metu, ne

peti) *petitur* E jucunde neg.) *neg. juc.* E vivi posse) *posse vivi* MCR ipsumque) *ipsum quod* PMCR per) *propter* L sponte) *sit sponte* PMCR *sponte sit* L **51.** tu) *tum* E testificarere) *testificari* E *testificare* L iis) *his* LMCROr. appellantur) om. L philosophiæ) *sapientiæ* L **52.** si videretur) om. E an—voluptates) Nonius, p. **70** (Antiquiores Noni edd. contra bonos codd. *Cur tandem sapientia tantopere laudatur? an* &c.) ut) *quod* L (s. *quo*, ambiguo compendio) aut unde) *an rerum* MCR *an vero* L tenebris) add. *mices* LC Hoc) om. L dictum) *dicunt* MCR **53.** animi) *cum animi* MCR *cum* L etiam) *enim* E afficiantur) *afficiuntur* PLMCR sint) *sunt* PLMR *sit* C

afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbe-
cillo animo fingi non bonum illum virum, qui, quidquid
fecerit, ipse se cruciet omniaque formidet, sed omnia
callide referentem ad utilitatem, acutum, versutum, vete-
ratorem, facile ut excogitet, quomodo occulte, sine teste,
sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas 54
dicere? qui, quum prætor quæstionem inter sicarios ex-
ercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem judicandam,
ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad
plebem, vellentne de ea re quæri: quo plebisscito decreta
a senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni. Profectus in
exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat
enim res aperta. XVII. Non igitur de improbo, sed
de callido improbo quærimus, (qualis Q. Pompeius in
fœdere Numantino infitiando fuit,) nec vero omnia
timente, sed primum qui animi conscientiam non curet;
quam scilicet comprimere nihil est negotii. Is enim,
qui occultus et tectus dicitur, tantum abest, ut se indicet,
perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto videatur:
quid est enim aliud, esse versutum? Memini me 55
adesse P. Sextilio Rufo, quum is rem ad amicos ita
deferret, se esse heredem Q. Fadio Gallo; cujus in tes-
tamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis
hereditas ad filiam perveniret. Id Sextilius factum
negabat. Poterat autem impune; quis enim redar-
gueret? Nemo nostrum credebat: eratque veri similius,
hunc mentiri, cujus interesset, quam illum, qui id se
rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. Addebat
etiam, se in legem Voconiam juratum contra eam facere
non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos
quidem adolescentes, sed multi amplissimi viri: quorum

oportet) *omnem* E   imbecillo) *imbecilli* E   quidquid) *quid-quam* E   versutum) *versatum* E   excogitet) *excogitare* E   quomodo) *quo* LPMCROr.   54. L. Tubulo) *Lucullo* C   quæstionem int. sic.) *int. sic. qu.* L   vellentne) *velletne* L   quo) *quæ* E   est consuli) *cons. est* L   Cæpioni) *Scipioni* omnes excepto (P).   ausus) *ausus est* R.   aperta) *apta* L   sed de) *sed* omnes.   callido) *callide* LCOr.   timente) *timentem* omnes.   abest) om. P   etiam) *et* E   est enim) *enim est* MCR   55. me adesse) *ad. me* L   rem ad amicos) *ad am. rem* (P)COr.   Fadio) *Fabio* EMCR   filiam) *filium* P   Sextilius factum) *f. Sext.* E   credebat) *negabat* PMCR   hunc) *hanc* E   id) om. E   rogare) *rogasse* R   sed) *sed et* LR *sed etiam* MPCOr.

nemo censuit plus Fadiæ dandum, quam posset ad eam
lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius
hereditatem; unde, si secutus esset eorum sententiam,
qui honesta et recta emolumentis omnibus et commodis
anteponerent, nummum nullum attigisset. Num igitur
eum postea censes anxio animo aut sollicito fuisse?
Nihil minus; contraque illa hereditate dives, ob eamque
rem lætus: magni enim æstimabat pecuniam, non modo
non contra leges, sed etiam legibus partam; quæ quidem
vel cum periculo est quærenda vobis; est enim effectrix
56 multarum et magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui,
recta et honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda,
adeunda sunt quævis pericula decoris honestatisque
caussa; sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pe-
ricula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates.
Si magna res, magna hereditas agetur, quum pecunia
voluptates pariantur plurimæ, idem erit Epicuro vestro
faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod
Scipioni, magna gloria proposita, si Hannibalem in Afri-
cam retraxisset. Itaque quantum adiit periculum! Ad
honestatem enim illum omnem conatum suum referebat,
non ad voluptatem. Sic vester sapiens, magno aliquo
emolumento commotus, [cum] caussa, si opus fuerit,
57 dimicabit. Occultum facinus esse potuerit; gaudebit.
Deprehensus, omnem pœnam contemnet; erit enim in-
structus ad mortem contemnendam, ad exsilium, ad ip-
sum etiam dolorem: quem quidem vos, quum improbis
pœnam proponitis, impetibilem facitis; quum sapientem
semper boni plus habere vultis, tolerabilem. XVIII. Sed
finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat,
verum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit, qui
tamen solebat uti suo bono; ut hodie est noster Pom-
peius, cui recte facienti gratia est habenda; esse enim
quam vellet iniquos, poterat impune. Quam multa vero

Fadiæ) *ea die* L *filiæ* MCR nummum nullum) *ne nummum quidem unum* LPMCROr. eum) om. LMCR eamque) *eam* E æstimabat) *existimabat* L non contra) *contra* LPMR partam) *paratam* L 56. qui) *quæ* E ea) *eaque* R quævis) *sæpe* E idem) *idemque* omnes, Or. vestro) *nescio* E illum) *ille* MCROr. vester) *vir* C cum caussa) *animi caussa* EPCOr. 57. contemnet) *contemnit* L quem) *quam* E impetibilem) *impatibilem* LMCROr. aliquid improbe) *impr. al.* MR noster) *vester* E quam vellet iniquos) *quam vellet iniquus injustus* P *quamvis vellet justus iniquus* LMR *quamvis vellet iniquus injustus* C

injuste fieri possunt, quæ nemo possit reprehendere?
Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem red- 58
das filiæ suæ, nec usquam id scripserit, ut scripsit
Fadius, nec cuiquam dixerit; quid facies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sex. Peducæus, Sex. F., is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem et humanitatis et probitatis suæ filium, quum doctus, tum omnium vir optimus et justissimus, quum sciret nemo eum rogatum a C. Plotio, equite Romano splendido, Nursino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quæro, (quoniam idem tu certe fecisses,) nonne intelligas, eo majorem vim esse naturæ, quod ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum et, ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi,
plusque rectam naturam, quam rationem pravam valere? 59
Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, et velle aliquem imprudentem super eam assidere, cujus mors tibi emolumentum futura sit; improbe feceris, nisi monueris, ne assidat. Sed impunite tamen; "scisse enim te quis coarguere possit?" Sed nimis multa. Perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, justitia proficiscantur a natura, et si omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri. Deque his rebus satis
multa in nostris *de Republica* libris sunt dicta a Lælio. 60
XIX. Transfer idem ad modestiam vel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum, rationi obediens. Satisne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid? fortes viri voluptatumne calculis subductis prælium ineunt, sanguinem

58. filiæ suæ) *suæ fil.* LPMCROr. Fadius) *Fabius* MCR *fidus* P quid) *quod* E quum) *tum* EPMCR certe) *recte* C intelligas) *intelligis* LMR om. C ut ipsi) *ipsi ut* E plusque) *plusquam* E 59. aliquem) om. PMCR super eam) *super ea* L emolumentum futura) *emolumentum factura* LMCROr. (*emolum. tibi* L) monueris) add. *eum* E assidat) *assideat* LMCROr. impunite) *impune* Or. tamen; scisse enim te quis) *tamen id te* (*te id* L) *constat fecisse quis enim* LPMCR Deque) *sed de* LMCR *neque his rebus sed de his rebus* P 60. vel) add. *cupiditatum* E est moderatio) *mod. est* MCR cupiditatum) om. E per se i. fl.) *fl. p. s. ips.* P

pro patria profundunt? an quodam animi ardore atque impetu concitati? Utrum tandem censes, Torquate, Imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; quum ego dicerem, nihil eum fecisse sua caussa, omniaque reipublicæ, tu contra nihil nisi sua? Si vero id etiam explanare velles, apertiusque diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis caussa, quomodo eum tandem laturum fuisse
61 existimas? Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates; (malo enim dicere, quam voluptates, in tanto præsertim viro;) num etiam collega ejus P. Decius, princeps in ea familia consulatus, quum se devoverat et equo admisso in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? Ubi ut eam caperet, aut quando, quum sciret confestim esse moriendum, eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem ejus factum nisi esset jure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius: neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prælio, seque e continenti genere tertiam victimam reipublicæ
62 præbuisset. Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est; Leonidas, Epaminondas, tres aliqui aut quattuor: ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. Sed dies me deficiet: et, ut A. Varius, qui est habitus judex durior, dicere consessori solebat, quum, datis testibus, alii tamen citarentur; Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit; sic a me satis datum est testium. Quid enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sullæ consulatum? quem quum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul vel

pro patria) *proprium* L atque imp.) *impetuque* L orationem libent.) *lib. orat.* L nihil eum) *eum nihil* LCR Si vero) *si enim* R apertiusque) *apertius* LPMCR quomodo) *quo* C existimas) *existimes* PMCROr. 61. etiam) *et* E collega ejus) *ejus coll.* LMPCROr. devoverat) *devoveret* omnes, Or. irruebat) *proruebat* L Ubi ut) *Nam ubi* LMCROr. *nisi ut* P esset jure) *jure esset* E e) om. E 62. quidem) *quid est* E et) om. E est habitus) *hab. e.* E durior) om. C consessori) *confessori* ELM sit) om. E datum est test.) *satis test. est dictum* LPMCR

civis, quum semper, tum post consulatum fuit! quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, quam ipsis nobis consuluerimus.

At quam pulchre dicere videbare, quum ex altera 63
parte ponebas cumulatum aliquem plurimis et maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore; ex altera autem, cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adjuncta nec sperata voluptate; et quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret; deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem? XX. L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus, quem meminisse tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat et cupidus voluptatum, et cujusvis generis [ejus] intelligens et copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia et fana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri 64
divisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cænam et esuriens et sitiens veniret; eo cibo, qui et suavissimus esset et idem facillimus ad concoquendum; vino et ad voluptatem et ne noceret. Cetera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. Aberat omnis dolor; qui si adesset, nec molliter ferret, et tamen medicis plus quam philosophis uteretur. Color egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc vos beatum: ratio quidem vestra sic cogit. 65
At ego quem huic anteponam non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus, nec dubitabit isti vestro beato M.

quum semper) *eum semp.* E *tum s.* M *est s.* P **63.** cumulatum aliqu.) *aliqu. cum.* E cruciatibus max.) *max. cruc.* R sperata) *semota* L miserior—beatior) *miseriorum—beatiorum* E foret) om. E Lanuvinus) *Lavinius* C *Larinus* L posset inven. vol.) *vol. p. inv.* E cujusvis) *ejus* E *cujus* LP generis [ejus]) *generis* E *ejus generis* R sine uncis Or. sacrificia) *et sacrif.* Or. 64. rationem) *ratione* omnes. iis) *his* (LM)Or. cænam) *scenam* E et esuriens et sit.) *et siciens et es.* E concoquendum) *coquendum* EC omnis) *enim* MR *enim omnis* C vita) *una* E conf. voluptatum) *volupt. conf.* E omnium) *omni* E 65. vos) *vero* LPMCR ratio) *oratio* LPMCR cogit. At) (*cogitat* codd.) *cogit* Or. quem huic) *h. q.* LPMCROr.

Regulum anteponere: quem quidem, quum sua voluntate, nulla vi coactus præter fidem quam dederat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, tum ipsum, quum vigiliis et fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quam potantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat; bis consul fuerat; triumpharat: nec tamen illa sua superiora tam magna neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem constantiamque susceperat; qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluptarius. Non enim hilaritate, et lascivia, nec risu aut joco, comite levitatis, sed sæpe
66 etiam tristes firmitate et constantia sunt beati. Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata civis, se ipsa interemit. Hic dolor populi Romani, duce et auctore Bruto, caussa civitati libertatis fuit; ob ejusque mulieris memoriam primo anno et vir et pater ejus consul est factus. Tenuis L. Virginius, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, virginem filiam sua manu occidit potius, quam ea App. Claudii libidini,
67 qui tum erat summo imperio, dederetur. XXI. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista caussa est voluptatis, quæ nec testes ullos e claris viris nec laudatores poterit adhibere? Ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis vita consumpta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent; sic in vestris disputationibus historia muta est. Numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari; qui in ore sunt ceterorum philosophorum omnium. Nunc vero, quoniam

voluntate) *volupt.* CR tum) *eum* E quum—fuisse) transp. inter *ducebat* et *quam* C fuisse) *esse* E Thorium) *Thorius* bis) *is bis* LMCR illa s. sup.) *sua illa sup.* LP *sua sup. illa* MCROr. neque tam) *nec tam* C susceperat) *conceperat* L voluptarius) *voluntarius* EPMCR et lasc.) *nec lasc.* LPMCR sed) *et* E 66. civis) *crimen* L ipsa) *ipsam* omnes. interemit) *interfecit* E est factus) *f. est* E sua) *suam* EPMC (*manu sua* L) App.) *P.* EMCR tum) *tamen* E summo) *summo in* (PM)ROr. 67. patrocinium vol.) *vol. patroc.* L in laboribus) add. *in periculis* L qui voluptatis) *volupt.* E philos. omnium) *omn. philos.* LMPCROr. Nunc) *Nec* MCR *hinc* L

hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis
Atticus noster e thesauris suis quos et quantos viros!
Nonne melius est de his aliquid, quam tantis volumini- 68
bus de Themista loqui? Sint ista Græcorum: quam-
quam ab iis philosophiam et omnes ingenuas disciplinas
habemus. Sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat,
liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. Alteri
negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit:
alteri, plurimum se, et longe longeque plurimum tribuere
honestati; sed tamen et in corpore et extra esse quædam
bona. Et certamen honestum, et disputatio splendida!
Omnis est enim de virtutis dignitate contentio. At cum
tuis quum disseras, multa sunt audienda etiam de ob-
scenis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime di-
citur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, 69
si te ipse et tuas cogitationes et studia perspexeris.
Pudebit te, inquam, illius tabulæ, quam Cleanthes, sane
commode, verbis depingere solebat. Jubebat eos, qui
audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula Volup-
tatem, pulcherrimo vestitu et ornatu regali in solio se-
dentem; præsto esse Virtutes, ut ancillulas, quæ nihil
aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut
Voluptati ministrarent, et eam tantum ad aurem admo-
nerent, (si modo id pictura intelligi posset,) ut caveret,
nequid faceret imprudens, quod offenderet animos ho-
minum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor.
"Nos quidem Virtutes sic natæ sumus, ut tibi servi-
remus; aliud negotii nihil habemus."

XXII. At negat Epicurus, (hoc enim vestrum lumen 70
est,) quemquam, qui honeste non vivat, jucunde posse

etiam) *et* E suppeditabit) *suppeditabat* EC noster) om. LPMCR. e) *et* E ex LMPR *de* COr. viros) add. *habere testium sat est* LPMCR 68. his) *iis* R Themista) *Themistocle* LMCR loqui) *loquitur* E iis) *his* EMPCOr. *illis* L est enim) *enim* E tuis) *tu vis* E quum disseras) *cum desideras* E *quomodo diss.* L de quibus) *quibus* E dicitur) *dici* E 69. ergo) *igitur* E si) *sed si* C verbis) *nobis* L depingere) *pingere* LPMCR ornatu) *habitu* C ut) *ac* E ancillulas) *ancillas* R tantum) *tamen* R faceret) *perficeret* LPMCR quidquam) *quicquid* E aliquis) *animis* L sic—negotii) transp. inter *enim* et *vostrum* C aliud—habemus) om. M negotii) *negotium* EP (*nihil negocii* R) 70. negat Epic.) *Ep. neg.* E

vivere. Quasi ego id curem, quid ille aiat aut neget. Illud quæro, quid ei, qui in voluptate summum bonum ponat, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, cur † Chius Postumius, cur omnium horum magister, Orata, non jucundissime vixerit? Ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant aut metuant. Quarum ambarum rerum quum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. His enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita, quod reprehendat.
71 Non igitur potestis, voluptate omnia dirigentes, aut tueri aut retinere virtutem: nam nec vir bonus ac justus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab injuria. Nosti credo illud:

Némo pius est, quí pietatem ———

Cave quidquam putes esse verius: nec enim, dum metuit, justus est; et certe, si metuere destiterit, non erit: non metuet autem, sive celare potuerit, sive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeque malet existimari vir bonus, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita † (quod certissimum est) pro vera certaque justitia simulationem nobis justitiæ traditis; præcipitisque quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contem-
72 namus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt; quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tamquam in aqua, ponitis. Quid enim? Fortemne possumus dicere eumdem illum Torquatum? Delector enim, (quamquam te non possum, ut ais, corrumpere;) delector, inquam, et familia vestra et nomine. Et hercule mihi vir optimus

Quasi—neget) Non. p. 70: *Et Marcus quasi ego id curem, quod* &c. in voluptate) *voluptatem* E ponat) *putat* omnes. sit) *est* C cur Chius Postumius) *Postumius cur Chius* LMPCR *cur C. Hirrius Postumius* Or. horum) om. LPMCR id est) *idem* EPC *iidem* LM cupiant) *plane cup.* R quum medic.) *med. cum* E quod) *quid* L 71. pietatem) *pietate* E add. *cavet* ceteri. quidquam putes) *p. qu.* E destiterit) *destitere* E metuet) *metuit* LMCR potuerit) *poterit* LPMCR magnis) *majus* LPMR quidquid) *quicquam* omnes. obtinere) om. LPMCR malet existimari) *malet obtinere existimari* LMPCR vir bonus) *b. v.* LMPCROr. Ita, quod) *Itaque* R 72. vos) om. L fortemne) *fortem non* E possum) *possim* MC mihi) *modo* LPMCR

nostrique amantissimus, A. Torquatus, versatur ante
oculos: cujus quantum studium fuerit, et quam insigne
erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire
necesse est utrumque vestrum: quæ mihi ipsi, qui volo
et esse et haberi gratus, grata non essent, nisi eum per-
spicerem mea caussa mihi amicum fuisse, non sua; nisi
hoc dicis, *sua*, quod interest omnium recte facere. Si id
dicis, vicimus; id enim volumus, id contendimus, ut
officii fructus sit ipsum officium. Hoc ille tuus non vult, 73
omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, ex-
igit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis caussa cum
Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, et ex ejus
spoliis sibi et torquem et cognomen induit, ullam aliam
ob caussam, nisi quod ei talia facta digna viro vide-
bantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia,
si pudicitia, si, uno verbo, temperantia, pœnæ aut infa-
miæ metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur;
quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se pro-
ripiet ac projiciet, aut occultatione proposita, aut impuni-
tate aut licentia!

Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te isto 74
nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ
contendis, quo referas, cujus rei caussa perficere, quæ
conaris, velis, quid optimum denique in vita judices, non
audere in conventu dicere? Quid enim mereri velis,
jam quum magistratum inieris et in concionem ascen-
deris, (est enim tibi edicendum, quæ sis observaturus in
jure dicendo; et fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid
de majoribus tuis et de te ipso dices, more majorum;)
quid merearis igitur, ut dicas te in eo magistratu omnia
voluptatis caussa facturum esse, teque nihil fecisse in
vita nisi voluptatis caussa? An me, inquis, tam amen-
tem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu
eadem ista dic in judicio, aut, si coronam times, dic in

nostrique) *nostri quam* E A.) *Aulius* PM fuerit) transp. post *insigne* LPMCR et esse) *esse* L haberi) *cupio* C eum perspicerem) *aspicerem* C enim) om. P **73.** voluptatem) om. E ullam) *nullam* omnes aliam) om. R si pudor) om. PMCR add. *est* E pœnæ) om. E non se) *se non* R ac) *aut* C **74.** Quid) *quod* E quid opt.) *quod opt.* PMCR mereri) *merere* E quum) *cum tu* MR concionem) *contencionem* E observaturus) *servaturus* C tuis) om. C dicas te) *te dicas* Or. inquis) *inquit* C

senatu. Numquam facies. Cur, nisi quod turpis oratio
est? Mene ergo et Triarium dignos existimas, apud
75 quos turpiter loquare? XXIII. Verum esto. Verbum
ipsum voluptatis non habet dignitatem; nec nos fortasse intelligimus: hoc enim idemtidem dicitis, non intelligere nos, quam dicatis voluptatem; rem videlicet difficilem et obscuram! Individua quum dicitis, et intermundia, quæ nec sunt ulla nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus omnibus nota est, a nobis intelligi non potest? Quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim jucundus motus in sensu,) sed etiam, quid velis tu eam esse? Tum enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi; et nomen imponis, in motu ut sit, et faciat aliquam varietatem; tum aliam quamdam summam voluptatem, cui addi nihil possit; eam tum adesse, quum dolor omnis absit, eamque
76 stabilem appellas. Sit sane ista voluptas. Dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas. Si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic, te omnia et in isto magistratu et in omni vita utilitatis tuæ caussa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua caussa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissimus est, futuram putas? Eamne rationem igitur sequare, qua tecum ipse et cum tuis utare, profiteri autem et in medium proferre non audeas? At vero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in judiciis, in senatu: *officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna populo Romano, omnia pericula pro republica,*
77 *mori pro patria.* Hæc quum loqueris, nos barones stupemus; tu videlicet tecum ipse rides. Nam inter ista

nisi quod) *nisi* E oratio est) *est or.* LPMCR existimas) *existimes* L **75.** quam dic. volupt.) *volupt. qu. dic.* LPMCR (*voluptatis* E) videlicet) *rides* omnes. quum dicitis) om. PMCR possunt esse) *esse possunt* L omnibus nota est) *e. n. omnibus* L scire) *sciretur* E velis tu eam) *eam tu velis* LPMCROr. Tum) *tu* MR ego) om. L imponis) *jam ponis* E possit) *potest* C absit) *assit* E eamque) *eam* E **76.** quovis conventu) *quo conventu vis* E Si ne) *Sum* E quidem) *quid* E tua caussa) *tui c.* E putas) Sic M, superscripto *e*; *putes* ceteri, Or. igitur) om. LPMCR autem) om. E **77.** barones) *varones* C tecum) *rectum* P ipse) om. L

tam magnifica verba tamque præclara non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant; sed ne hæc quidem stabilis, quam præter vos nemo appellat voluptatem. XXIV. Vide igitur, ne non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si vultum tibi, si incessum fingeres, quo gravior viderere, non esses tui similis; verba tu fingas, et ea dicas, quæ non sentias? aut etiam, ut vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem; ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne sit. Mihi quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu concilioque profitendæ sint; ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere.

Amicitiæ vero locus ubi esse potest, aut quis amicus 78
esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum?
Quid autem est amare, e quo nomen ductum amicitiæ est,
nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad
se nihil ex iis redeat?—Et prodest, inquit, mihi eo
esse animo.—Immo videri fortasse: esse enim, nisi eris,
non potes. Qui autem esse poteris, nisi te amor ipse
ceperit? quod non subducta utilitatis ratione effici solet,
sed ipsum a se oritur et sua sponte nascitur.—At enim
sequor utilitatem.—Manebit ergo amicitia tam diu,
quam diu sequetur utilitas: et, si utilitas amicitiam con-
stituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas 79
ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? Relinquesne? Quæ
ista amicitia est? Retinebis? Qui convenit? Quid

magnifica) *magnificata* E. Vide igitur) *Vide* LPMCR incessum) add. *tibi* L esses) *esse* E ut vest.) *sit vest.* E eæ) *hæ* LMCR apud) *ad* L profitendæ) *proferendæ* LPMCROr. id) *idem* C non pudeat) *pudeat ne* E quod) *quod non* E 78. locus ubi) *u. l.* R esse cuiquam) *cuiquam* L e) *ex* C ductum amicitiæ) *am. d.* LMCR nihil ex iis) *ex iis* (*his* L) *nihil* LPMCR Et) EPR *Quid* LMC *Et quidem* Or. inquit) *inquis* (P) om. MC (*mihi inquis* R) eo) *in eo* LPMCR Qui autem—solet) Non. p. 399. poteris) *potes* Non. om. P te) om. C subducta) Non. *sub dubia* Codd. Edd. vett. a) *ad* E *ex* MCR ergo) *enim* C quam diu) om. E 79. ages) *agis* E Relinquesne? Quæ) *relinques nequaquam* C *relinques nequaquam quæ* L

enim de amicitia statueris, utilitatis caussa expetenda, vides.—"Ne in odium veniam, si amicum destitero tueri."—Primum cur ista res digna odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum; tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quid? si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed jacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te respicies et cogitabis sibi quemque natum esse et suis voluptatibus? Vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille Siculo fecit tyranno? aut Pylades quum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? et, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere?

80 XXV. Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia: nihil enim arbitror magna laude dignum esse, quod te prætermissurum credam aut mortis aut doloris metu. Non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ. Ratio ista, quam defendis, præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam; quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus.—"At coluit ipse amicitias."—Quis, quæso, illum negat et bonum virum et comem et humanum fuisse? De ingenio ejus in his disputationibus, non de moribus quæritur. Sit ista in Græcorum levitate perversitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de veritate dissentiunt. Sed quamvis comis fuerit in amicis tuendis, tamen, si hæc vera sunt, (nihil enim affirmo,) non satis
81 acutus fuit.—"At multis se probavit."—Et quidem jure

veniam) *veniantur* E nisi—turpis? Quod si) *Num quid est turpe nisi quod est si* LPMCR Quid) *quod* PLMCR non) om. L tibi nullam) *null. t.* L erunt) *erit* E quidem) *quid est* E Vadem te) *vadente* E Siculo fecit) *f. S.* PMCR om. *fecit* L Pylades quum) *cum Pilades cum* L dices) om. L ut moriare—Orestes) om. R refelleres) *defenderes* M *refferres* L te) om. P et, si) *et* E precarere) *deprecarere* Or. 80. enim) *est* L esse) *esset* E, om. ceteri Or. quid) *quod* E (bis) evertunt amic.) *amic. ev.* L quis quæso) *quis quasi* ELPMR *quasi quis* C negat) *neget* CR de veritate) *in ver.* R fuerit) transp. post *tuendis* LPMCROr. amicis) *amicitiis* Or. enim) om. P fuit) *fuerit* L 81. jure) *in rem* LPMCR

fortasse; sed tamen non gravissimum est testimonium
multitudinis. In omni enim arte vel studio vel quavis
scientia, vel in ipsa virtute, optimum quidque rarissi-
mum est. Ac mihi quidem, quod et ipse bonus fuit
vir, et multi Epicurei fuerunt et hodie sunt et in amicitiis
fideles, et in omni vita constantes et graves, nec volup-
tate sed officio consilia moderantes; hoc videtur major
vis honestatis, et minor voluptatis. Ita enim vivunt
quidam, ut eorum vita refellatur oratio. Atque ut
ceteri dicere existimantur melius, quam facere; sic hi
mihi videntur facere melius, quam dicere. XXVI. Sed 82
hæc nihil sane ad rem: illa videamus, quæ a te de
amicitia dicta sunt. E quibus unum mihi videbar ab
ipso Epicuro dictum cognoscere: amicitiam a voluptate
non posse divelli, ob eamque rem colendam esse, quod
quum sine ea tuto et sine metu vivi non posset, ne
jucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum.
Attulisti aliud humanius horum recentiorum; (numquam
dictum ab illo ipso, quod sciam;) primo utilitatis caussa
amicûm expeti; quum autem usus accessisset, tum ip-
sum amari per se, etiam omissa spe voluptatis. Hoc
etiamsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio,
quod dant. Mihi enim satis est, ipsis non satis. Nam
aliquando posse recte fieri dicunt, nulla exspectata nec
quæsita voluptate. Posuisti etiam, dicere alios, fœdus 83
quoddam inter se facere sapientes, ut, quemadmodum
sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos;
id et fieri posse, et sæpe esse factum, et ad voluptates
percipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere si
potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modes-
tiam, virtutes omnes per se ipsas gratis diligant. An

quavis) om. L quidque) *quippe* L *quodque* E rarissimum est) *rarissimum* Or. fuerunt) *sunt fuerunt* E nec) *et non* C hoc) *hæc* LC dicere exist.) *exist. dic.* (P)MCR facere mel.) *m. f.* LR 82. quod, quum) *quod* omnes, Or. non posset) *non possit* L ne) *nec* omnes, Or. quidem) *quid* E posset) om. L est) *est enim* E horum—sciam) Non. p. 167. illo ipso) *ipso* Non. *ipso illo* LPMCROr. quod) *qui* E primo) *primum* L per se) *propter se* (P)C etiamsi) *etsi* LPMCROr. multis modis) *in multimodis* E dant) *dat* LPMCR recte) *non recte* E (*fieri recte* L) quæsita) *exquisita* E 83. etiam) *autem* PMCR inter se fac.) *fac. int. se* R percipiendas) *perspiciendas* E, *perficiendas* L An) *At* PLMCROr.

vero si fructibus et emolumentis et utilitatibus amicitias colemus: si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se et propter se expetendam; dubium est, quin fundos et insulas amicis anteponamus?

84 Licet hic rursus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laude amicitiæ dicta sunt. Non quæro, quid dicat, sed quid convenienter possit rationi et sententiæ suæ dicere.—Utilitatis caussa amicitia quæsita est. Num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quam si tua sint Puteolis granaria? Collige omnia, quæ soletis; *præsidium* amicorum.—Satis est tibi in te, satis in legibus, satis in mediocribus amicitiis præsidii: jam contemni non poteris.—*Odium* autem et *invidiam* facile vitabis;—ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. Et tamen, tantis vectigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia multorum te benevolentia præclare tuebere et munies.

85 —At quicum joca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia?—Tecum optime; deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non importuna; quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius; sin emolumento, summas familiaritates prædiorum fructuosorum mercede superari. Me igitur ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus.

XXVII. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. Perfecto enim et concluso, neque virtutibus neque amicitiis usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur, nihil præterea est magno opere dicendum. Ac tamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

ipsam) *ipsa* P 84. laude) *laudibus* COr. possit rationi) *rat. p.* LMCR quæsita est) *est qu.* LPMCR Num) *non* C quam si) *quam* (L)Or. granaria) *gramana* E *gramina* ceteri in legibus) *et in leg.* R in mediocr.) *et in med.* PMCR amicitiis) *amicis* L præsidii) *præsidium* omnes, Or. contemni) *contemnere* LMPCR enim) om. E tantis) *non tantis* LMPCR liberalitatem) *libertatem* ELPMR etiam) *eam* E *eis* ceteri, Or. præclare) add. *et* MPCROr. *et præcl.* L 85. etiam) *et* E cum) *qui* E fac) *facta* E importuna) *inopportuna* Or. ad) om. P sin) *suo* E fructuosorum) *pretiosorum* C igitur ipsum) *ips. ig.* LMPCROr. Sed) *si* E sumus) *fuimus* E neque amic.) *nec amic.* C est) om. LMPCR Ac tamen) *Attamen* LMPCROr.

Quoniam igitur summa omnis philosophiæ ad beate 86
vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt; beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra miseriam omnem in dolore; id primum videamus, beate vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. Nam si amitti vita beata potest, beata esse non potest. Quis enim confidit sibi semper id stabile et firmum permansurum, quod fragile et caducum sit? Qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser. Beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest.

Nemo igitur beatus esse potest. Neque enim in 87
aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata dici solet; neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta atque absoluta; nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser; qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. Nam quum suscepta semel est beata vita, tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatæ vitæ sapientia; neque exspectat ultimum tempus ætatis, quod Crœso scribit Herodotus præceptum a Solone. At enim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus † nec diuturnitatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam, si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstantissime. Quum 88
enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis;

86. summa omnis) *omn. summa* LPCROr. *omnis sententia* M contra) om. R miseriam omn.) *omn. infelicitatem* LMPCR in dolore) *indole* E beata esse) *esse* E *vita beata esse* PC sibi semper id) *semper sibi illud* LMPR (*illud sibi* C) et firmum permansurum) *ac mansurum* L diffidet) *diffidit* Or. amissis illis) *ill. am.* L 87. beatus esse) *e. b.* LMPCROr. aliqua) *alia* LM dici) *duci* omnes. neque) *nec* EM beata) om. E absoluta) om. E suscepta sem. est) *semel est susc.* LPMCR At enim) *Etenim* omnes. nec diuturnitatem) *diuturnitatem* LMPCR 88. Hæc) *Nec* E perfici) *perspici* E perfici—perfectione) *beatam perfectione effici vitam* (om. *virtutis?*) L

negat enim summo bono afferre incrementum diem:
qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui
sibi conveniet, si negabit voluptatem crescere longin-
quitate? Igitur ne dolorem quidem. An dolor longis-
simus quisque miserrimus; voluptatem non optabiliorem
diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper deum
beatum Epicurus appellet et æternum? Dempta enim
æternitate nihilo beatior Juppiter, quam Epicurus: uter-
que enim summo bono fruitur, id est voluptate.—At
enim hic etiam dolore.—At eum nihili facit; ait enim
89 se, si uratur, "quam hoc suave!" dicturum. Qua
igitur re a deo vincitur, si æternitate non vincitur? In
quo quid est boni præter summam voluptatem, et eam
sempiternam? Quid ergo attinet gloriose loqui, nisi
constanter loquare? In voluptate corporis (addam, si
vis, animi, dum ea ipsa, ut vultis, sit e corpore) situm
est vivere beate. Quid? istam voluptatem perpetuam
quis potest præstare sapienti? Nam quibus rebus effi-
ciuntur voluptates, eæ non sunt in potestate sapientis:
non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse,
sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem.
Totum autem id externum; et, quod externum, id in
casu est. Ita fit beatæ vitæ domina fortuna, quam
Epicurus ait *exiguam intervenire sapienti.*

90 XXVIII. "Age," inquies: "ista parva sunt. *Sapien-
tem locupletat ipsa natura:* cujus divitias Epicurus para-
biles esse docuit."—Hæc bene dicuntur; nec ego repug-
no: sed inter sese ipsa pugnant. Negat enim, tenuissimo
victu, id est contemptissimis escis et potionibus, mi-
norem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis
ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam in-

summo) *in summo* MC conveniet) *is conv.* LPMCROr. *conveniret* E negabit) *negabat* E Epicurus beat. app.) *app. Epic. beat.* LPMCR *beat. Ep. app.* Or. bono fruitur) *fr. b.* L eum) *enim* LC nihili) *nihil* ELMR se, si) *sese* LMCR [*se*] *si* Or. uratur) *iratum* MR *ita tum* L *juratum* C 89. in qua) *in quo* Or. loquare) *loqui* E In volupt.) *vol.* P. e corpore) *quod et corpore* LMC *quod et in corp.* PR eæ) *hee* E *hæ* (PC)Or. sunt in potest.) *sunt in potestate sunt* E (!) *in pot. sunt* Or. iis) *his* L externum) *extremum* EPC (bis) intervenire) *obvenire* L 90. Epicurus) add. *ipse* C Hæc) *nec* E pugnant) *repugnant* EC id est) *idem* E

teresse ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam; verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim. Sed qui, ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio; nec eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales divitias dixit 91
parabiles esse, quod parvo esset natura contenta.—Certe, nisi voluptatem tanti æstimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis.* Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. Qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se acipenserem menæ non anteponere: cui vero in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt judicanda; eaque dicenda optima, quæ sunt suavissima.

Verum esto: consequatur summas voluptates, non 92
modo parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis, quæ a Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam vultis, comparatio voluptatis; quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. Ipse enim Metrodorus, pæne alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis: *quum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum, ita futurum.* An id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperum? Dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit: jam enim adesse poterit. Qui potest igitur habitare in beata vita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro

uteretur) *utetur* L   idque) *id quod* R   loquitur) om. PL   Piso) *ipso* E   eum) *enim eum* PMCR [*enim*] *eum* Or.   quod) om. E *quid* M   91. ex viliss.) *tam ex vil.* LMPCR   ne om. E.   Qui—anteponere) Non. p. 550 (*voluptates ipsas*)   iis) *eis* Non. *his* L   se) om. L   sunt) *sint* MR   suavissima) *firmissima* E   92. esto) *isto modo* LMPCR   per me) *ferme* LMPCR   in iis) *in his* ELPMOr.   alter) *aliter quam* LPMCR   sese) *se h'* E   vesperum) *vesperam* LMPCR   id est) *est* E   inquit) *enim* E

93 ratio negligendi doloris. Jam id ipsum absurdum, maximum malum negligi. Sed quæ tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, brevis est. Primum quid tu dicis breve? deinde dolorem quem maximum? Quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? Vide ne etiam menses: nisi forte eum dicis, qui, simulatque arripuit, interficit. Quis istum dolorem timet? Illum mallem levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. F., familiarem meum, confici vidi; nec vero semel, nec ad breve tempus, sed et sæpe plane, et diu. Quos ille, dii immortales! quum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat! Nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat,—tantum modo laboriosus videbatur. At miser, si in flagitiosa atque vitiosa vita afflueret voluptatibus.

94 XXIX. Quod autem magnum dolorem brevem, longinquum levem dicitis; id non intelligo quale sit. Video enim et magnos, et eosdem bene longinquos dolores: quorum alia toleratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt ac pæne leges, quæ effeminari virum vetant in dolore. Quamobrem turpe putandum est, non dico dolere, (nam id quidem est interdum necesse,) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

> quod éjulatu, quéstu, gemitu, frémitibus
> resonándo mutum, flébiles vocés refert.

Huic Epicurus †præcentet, si potest: cui

> víperino morsu venæ víscerum
> venéno imbutæ tætros cruciatús cient.

Sit Epicurus: *Philocteta! si gravis dolor, brevis.*—At jam decimum annum in spelunca jacet!—*Si longus, levis:*

93. id ipsum) *ad ipsum* E *ipsum* ceteri, Or. quem) *tam* LMPCR Nisi) *ne* E simulatque) *si simulatque* E interficit) *interfecit* E et sæpe) *etiam sæpe* E et diu) om. P *diu* E ille, dii immortales) *di imm. ille* LMCR *o vos dii immort.* P flagitiosa atque vitiosa) *vit. et flag.* LMPCROr.
94. levem) add. *esse* PCR et magnos) *magnos* P quorum) *quænam* LMCR *quæ nostra* P toleratio) *ratio* L dolere) *dolore* ER questu) *et questu* PLC mutum) *mutu* E *multum* L præcentet) *competenter et* LPMCR *comparet se* Or. Sic) *sit* LMPROr. si—brevis) *brevis dolor levis* E

dat enim intervalla, et relaxat.— Primum non sæpe: 95
deinde quæ est ista relaxatio, quum et præteriti doloris
memoria recens est, et futuri atque impendentis torquet
timor?—*Moriatur*, inquit.—Fortasse id optimum: sed
ubi illud, *Plus semper voluptatis?* Si enim ita est, vide
ne facinus facias, quum mori suadeas. Potius ergo illa
dicantur; turpe esse viri non esse, debilitari dolore,
frangi, succumbere. Nam ista vestra, *Si gravis, brevis;
si longus, levis;* dictata sunt. Virtutis, magnitudinis
animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari
solet. XXX. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat 96
Epicurus; ut intelligas, facta ejus cum dictis discrepare.
Epicurus Hermarcho S. Quum ageremus, inquit, *vitæ
beatum et eumdem supremum diem, scribebamus hæc.
Tanti autem aderant vesicæ et torminum morbi ut nihil ad
eorum magnitudinem posset accedere.* Miserum hominem!
si dolor summum malum est, dici aliter non potest. Sed
audiamus ipsum: *Compensabatur*, inquit, *tamen cum his
omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria rationum
inventorumque nostrorum. Sed tu, ut dignum est tua erga
me et erga philosophiam voluntate ab adolescentulo suscepta,
fac ut Metrodori tueare liberos.* Non ego jam Epami- 97
nondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono!
quorum alter quum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, atque ipse gravi vulnere exanimari se videret;
ut primum dispexit, quæsivit, salvusne esset clypeus?
Quum salvum esse flentes sui respondissent; rogavit,
essentne fusi hostes? Quum id quoque, ut cupiebat,
audivisset, evelli jussit eam, qua erat transfixus, hastam.
Ita multo sanguine profuso, in lætitia et victoria est

95. quum) *quæ* E et præter.) *præter.* MR ubi) om. P facinus facias) *facias facinus* E viri non esse) *viri* P *viro* MR *jure* C *viris* L dolore) *dolere* L 96. ne) *me* L ut intelligas) *et intellige* PLMCROr. Hermarcho) *Hermacho* (*co*) PLMR *Hermes* C Tanti) *ne tanti* E aderant—morbi) om. *aderant* E *morbi aderant vesicæ et viscerum* LPMCR posset) *possit* LPMCR Miserum) *Ecce mis.* LPMCR [*Ecce*] *mis.* Or. Compensabatur) *compensabat* EC inquit, tamen) *tamen inquit* C est) om. P et erga) om. E adolescentulo) *adolescente* C *adolescentia* R fac ut) *fac* L 97. non Leonidæ—apud) transp. inter *videret* et *ut primum* (scriptum *se ut primum*) MPR atque) *simulatque* MCR *simulque* (P) dispexit) *desp.* omnes. Quum id) *cumque id* PMCR profuso) *perfuso* L et victoria) *et in vict.* PMROr.

mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, quum esset proposita aut fuga turpis aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriæ. Philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur: refert tamen quomodo. Beatus* sibi videtur esse moriens. Magna laus. *Compensabatur*, inquit, *cum summis dolo-*
98 *ribus lætitia.* Audio equidem philosophi vocem, Epicure. Sed quid tibi dicendum sit, oblitus es. Primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, (hoc est, si vera sunt tua scripta et inventa,) gaudere non potes: nihil enim jam habes, quod ad corpus referas: est autem a te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus, nec dolere. *Præteritis*, inquit, *gaudeo*. Quibusnam præteritis? Si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum: sin autem ad animum, falsum est; quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? Quid ex isto egregio tuo officio et tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers?

99 XXXI. Huc et illuc, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens et conveniens decretis ejus reperietis. Ita redarguitur ipse a sese, convincunturque scripta ejus probitate ipsius ac moribus. Nam ista commendatio puerorum, memoria et caritas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio indicat, innatam esse homini probitatem gratuitam, non invitatam voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam. Quod enim testimonium majus quærimus, quæ honesta et recta sint, ipsa esse optabilia per sese, quum videamus tanta

quomodo) *quod* LPMCROr. Beatus) om. omnes, Or. videtur) *videbatur* E moriens) *morienti* omnes, Or. 98. philosophi) *summi philos.* R quemquam) *quicquam* E sin) *si* (P)MCR ex) om. omnes. egregio tuo) *t. egr.* LPMCR 99. epistola scriptum) *script. ep.* E ejus) *suis* L redarguitur) *redarguetur* ELPMR convincunturque) *vincunturque* EOr. *veneuntque* ceteri. commendatio) *commendatione* PL invitatam) *mutatam* PR *mutuatam* MLC nec) *non* C majus) *magis* LP sint) *sunt* MR om. LP tanta) *tanta esse* LMCROr.

esse officia morientis? Sed, ut epistolam laudandam 100
arbitror eam, quam modo totidem fere verbis interpretatus sum; (quamquam ea cum summa ejus philosophia nullo modo congruebat;) sic ejusdem testamentum non solum a philosophi gravitate, sed etiam ab ipsius sententia judico discrepare. Scripsit enim, et multis sæpe verbis, et breviter aperteque, in eo libro, quem modo nominavi, *mortem nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu; quod autem sine sensu sit, id nihil ad nos pertinere omnino.* Hoc ipsum elegantius poni meliusque potuit. Nam quod ita positum est, "Quod dissolutum sit, id esse sine sensu," id ejusmodi
est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. Sed 101
tamen intelligo, quid velit. Quæro autem, quid sit, quod, quum dissolutione, id est morte, sensus omnis exstinguatur, et quum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate tamque diligenter caveat et sanciat, *ut Amynomachus et Timocrates, heredes sui, de Hermarchi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione; itemque omnibus mensibus vicesimo die lunæ dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint, ut et sui et Metrodori memoria*
colatur. Hæc ego non possum dicere non esse hominis 102
quamvis et belli et humani; sapientis vero nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid? idemne potest esse dies sæpius, qui semel fuit? Certe non potest. An ejusdemmodi? Ne id quidem; nisi multa annorum intercesserint millia, ut omnium siderum eodem, unde

100. quam) om. C ea) *ei* E summa) *sententia* LMR philosophia) *philosophi* LPMCR nullo modo) *nequaquam* L testamentum) *testimonium* C a) om. omnes. et multis) *multis et* E breviter) *licenter* E aperteque) *apteque* EPMCROr. modo nom.) *nomin. modo* P quod enim) *quid enim* E ad nos pert. omnino) *omn. ad nos pert.* LMCR quod ita) *quid ita* E ejusmodi) *hujusmodi* C **101.** quum) om. E exstinguatur) *extinguitur* C sanciat) *sanctitat* E *sentiat* R Amynomachus) *Antinomachus* LMPCR de) *ad* E Hermarchi) *Hermachi* L *Hermadii* PMR *Hermie* C Gamelione) *ganidipne* PMCR eorum epulas) *ep. eor.* L una secum) *sec. una* C sint) *sunt* E **102.** quamvis) om. PMCR physici) *philosophici* LP esse vult, putare) *vult putari* LMCR (*putari* etiam E) idemne) *verene* LPMCR ejusdemmodi) *ejusmodi* C nisi) *nisi cum* LMCROr. *cum* P ut) *et* C

profecta sint, fiat ad unum tempus reversio. Nullus est igitur cujusquam dies natalis.—At habetur!—Et ego scilicet id nesciebam! Sed, ut sit, etiamne post mortem coletur? idque testamento cavebit is, qui nobis quasi oraculum ediderit, nihil post mortem ad nos pertinere? Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos infinitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragravisset. Numquid tale Democritus? Ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum secutus
103 est. Quod si dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? Non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. Isto modo ne si avia quidem ejus nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, et in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus est litibus. Tantum dico, magis fuisse vestrum agere Epicuri diem natalem, quam illius, testamento cavere, ut ageretur.
104 XXXII. Sed, ut ad propositum revertamur, (de dolore enim quum diceremus, ad istam epistolam delati sumus;) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, is tum, quum in eo est, non est beatus: sapiens autem semper beatus est, et est aliquando in dolore: non est igitur summum malum dolor. Jam illud quale tandem est? *bona præterita non effluere sapienti; mala meminisse non oportere.* Primum in nostrane potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, quum ei Simonides an quis alius artem memoriæ polliceretur, Oblivionis, inquit, mallem: nam memini etiam,
105 quæ nolo; oblivisci non possum, quæ volo. Magno hic ingenio. Sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, vetare meminisse. Vide, ne ista sint

Nullus) *Nullius* E At) *Et* E nobis) *vobis* E post mortem) transp. post *nos* R, post *pertinere* (P) mente) *quam mente non* L Numquid) *Numquod* E Ut) om. E 103. Quod) *quid* E Isto) *Et isto* omnes, Or. avia) *anima* LMCR facetorum) *facetosam* PMCR incurratis) *incurrat* E fuisse) om. E vestrum) *verum* P agere) *agi* R illius) *illam* LPMR *illum* C 104. revertamur) om. E delati) *dilati* E is tum) *iste* omnes. est igitur) *igitur* L quid) *quod* E an) *aut* LPMCR 105. Vide) *Vides* LMC sint) om. P (*sint ista* L)

Manliana vestra aut majora etiam, si imperes, quod facere non possim. Quid, si etiam jucunda memoria est præteritorum malorum? ut proverbia nonnulla veriora sint, quam vestra dogmata; vulgo enim dicitur, *Jucundi acti labores:* nec male Euripides; (concludam, si potero, Latine; Græcum enim hunc versum nostis omnes;)

> Suavís laborum est prǽteritorum mémoria.

Sed ad bona præterita redeamus. Quæ si a vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, tropæorum recordatione levaret dolorem suum; audirem et plane probarem. Nec enim absolvi beata vita sapientis, neque ad exitum per-
duci poterit, si prima quæque bene ab eo consulta atque 106
facta ipsius oblivione obruentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, et quidem corpore perceptarum. Nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi voluptates esse e corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam præterita delectat, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapalli epigramma tanto opere derideat; in quo ille rex Syriæ glorietur, se omnes secum abstulisse libidinum voluptates. Quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur, quo modo id mortuo potuit permanere? Fluit igitur voluptas corporis, et prima quæque avolat, sæpiusque relinquit caussam pœnitendi, quam recordandi; itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

> Desine Roma tuos hostes ———

reliquaque præclare;

> Nam tibi munimenta mei peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet: tu jubes voluptatibus.

vestra) *nostra* LPMR possim) *possum* E Quid) *quod* C Jucundi) *Jucunde* omnes. nostis) om. E laborum est) *est laborum* LPMCR (*laborum memor. est præt.* E) qualibus) *qualis* C C.) *gravis* E palude) *paludem* L obruentur) *obruerentur* C 106. vitam beat.) *b. vit.* LCR e) om. L si etiam) *etiam si* LPMCR delectat) *non del.* L Sardanapalli) *Sardanapali* (LP)CROr. Syriæ) *Assyriæ* C se) om. L abstulisse) tr. post *voluptates* LPMCROr. poterat) *potuit* E quam) om. LPMCR dum) add. *vita* LPMCR mortuo potuit) *potuit mort.* LPMCROr. prima) *prona* M avolat) *ut aiebat* P *avolat* (LM *advolat*) *ut aiebat* LMCR caussam) *caussas* PCR Nam) *Namque* LPMCR munimenta) *monumenta* omnes. peperere) *reperere* PMR *reperiere* L

Hic se ad ea revocat, e quibus nihil umquam rettulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore.

107 XXXIII. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis, omnes animi et voluptates et dolores ad corporis voluptates ac dolores pertinere? Nihil tene delectat umquam? (Video, quicum loquar.) Te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? Omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus ante dictum est: hæc leviora ponam: poema, orationem, quum aut scribis aut legis; quum omnium factorum, quum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam si tuam dicerem, latebram haberes; ad corpus diceres pertinere;) sed ea, quæ dixi, ad corpusne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referri, aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si ne-
108 gaveris. Quod vero a te disputatum est, majores esse voluptates et dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur; qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quam ego ipse, gaudeat? [Animo voluptas oritur propter voluptatem corporis, et major est animi voluptas, quam corporis. Ita fit, ut gratulator lætior sit, quam is, cui gratuletur.] Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, quum maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quam corpore; quid occurrat, non videtis: animi enim dolores quoque percipiet omnibus partibus majores quam corporis. Ita miser sit aliquando necesse est is, quem

Hic) *et hic* E nihil umquam) *umquam* E *numquam* C rettulerit) *retulerat* C 107. ad corporis—dolores) om. E *ad corpus* R tene) *ne te* LPMCR umquam) *inquam* R ante) *antea* E ponam, poema) *poema ponam* E om. *poema* P quum aut) *aut cum* E quum regionum) *aut reg.* E venatio) *venationes* E diceres) *dicere* E in eo) om. E referri) *referre* omnes, Or. 108. vero) om. E a te) *late* LPMCR particeps animus) *an. part.* LR sit) *fit* LM qui) *quid* PMR *quid id* E aliquid gaudeat) *aliquid gaudet* Or. gaudeat—ipse) om. LPMCR Animo) *animi* COr. cui) *qui* E gratuletur) *gratulatur* ELM quid) *quod* E corpore—majores quam) om. M dolores quoque) *quoque dol.* omnes, Or. corporis) *corpore* C est) om. L

vos beatum semper vultis esse. Nec vero id, dum omnia ad voluptatem doloremque referetis, efficietis umquam.

Quare aliud aliquod, Torquate, hominis summum 109
bonum reperiendum est. Voluptatem bestiis concedamus, quibus vos de summo bono testibus uti soletis. Quid? si etiam bestiæ multa faciunt, duce sua quæque natura, partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propositum, non voluptatem; partim cursu et peragratione lætantur; congregatione aliæ cœtum quodam
modo civitatis imitantur. Videmus in quodam volu- 110
crium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam desideria videmus. Ergo in bestiis erunt secreta a voluptate humanarum quædam simulacra virtutum; in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis caussa, nulla erit? et homini, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui a natura nihil
datum esse dicemus? XXXIV. Nos vero, si quidem in 111
voluptate sunt omnia, longe multumque superamur a bestiis; quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios atque abundantes nihil laborantibus; nobis autem aut vix, aut ne vix quidem suppetunt multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis bonum et hominis idem mihi videri potest. Quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad
voluptatem conquiruntur? Ut, si Xerxes, quum tantis 112
classibus tantisque equestribus et pedestribus copiis,

omnia) om. LP referetis) *refertis* LC *referatis* R 109. aliquod) *aliquid* omnes, Or. summum bon. rep. est) *rep. est s. b.* L quæque) *quaque* E quiddam) *quoddam* MC iis) *his* R partim cursu) *turtures et cursu*) LPMR *cicures et cursu* C et peragratione) *peragr.* E *et peregrinatione* LPMCROr. aliæ cœtum) *alia rerum* C 110. volucrium) *volucrum* LMCR *voluerunt* E desideria) *disciplinam* CROr. Ergo) *erunt* E (et mox *erunt*). præcipui) *præcipuum* L *præcipue* ceteri. datum esse dicemus) *esse dic. dat.* E 111. sunt) *sint* C superamur) *separamur* E atque) *varieque* LPMCR abundantes) *habundantibus* E multo labore) *lab. m.* E pecudis) *pecudum* PMCR optimis) *bonis* L quid) *qui* E honestissimorum) *optimorum* C si ea nullam) *sed ea jam non* E

Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambula-
visset, terram navigasset, si, quum tanto impetu in
Græciam venisset, caussam quis ex eo quæreret tantarum
copiarum tantique belli, mel se auferre ex Hymetto
voluisse diceret, certe sine caussa videretur tanta cona-
tus; sic nos sapientem, plurimis et gravissimis artibus
atque virtutibus instructum et ornatum, non, ut illum,
maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne
cælum totamque cum universo mari terram mente com-
plexum, voluptatem petere si dicemus, mellis caussa
113 dicemus tanta molitum. Ad altiora quædam et magnifi-
centiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex
animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum
innumerabilium, in te quidem infinita, inest conjectura
consequentium, non multum a divinatione differens;
inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam
societatem justitiæ fida custodia; inest in perpetiendis
laboribus adeundisque periculis firma et stabilis doloris
mortisque contemptio: ergo hæc in animis: tu autem
etiam membra ipsa sensusque considera; qui tibi, ut
reliquæ [corporis] partes, non comites solum virtutum,
114 sed ministri etiam videbuntur. Quod si in ipso corpore
multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valetudo,
velocitas, pulchritudo, quid tandem in animis censes?
in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cæleste
et divinum putaverunt. Quod si esset in voluptate
summum bonum, ut dicitis, optabile esset, in maxima
voluptate, nullo intervallo interjecto, dies noctesque
versari, quum omnes sensus dulcedine omni quasi per-
fusi moverentur. Quis est autem dignus nomine homi-
nis, qui unum diem totum velit esse in isto genere
115 voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant; vestri
hæc verecundius; illi fortasse constantius.

112. Athone) *Athove* M terram) *terramque* (P)C caussam) *caussam ejus* LPMCR auferre) *afferre* LPMCR nos) *vos* L atque) *et* L 113. in te) *inde* E *ritæ* (*vite*) ceteri; *et ea* Or. consequentium) *consequencia* E societatem) add. *tuendam* L firma—contemptio) *firma mortis stabilisque cont.* L (om. *doloris* etiam P) in animis) *inanis* L tu) *tum* PL [corporis]) om. E sine uncis Or. videbuntur) *videbantur* PMCR 114. Quod si) *Quid si* MR maxima voluptate) *vol. max.* LMPCROr. intervallo) *vallo* E dulcedine omni quasi) *qu. dulc. omni* L isto genere) *gen. isto* E hæc) *hic* E

Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus
qui carebant, inertes a majoribus nominabantur: sed
quæro, num existimes, non dico Homerum, Archilochum,
Pindarum, sed Phidiam, Polyclitum, Zeuxin, ad volup-
tatem artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi pro-
ponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum
pulchritudinem? Quæ est autem alia caussa erroris
tanti, tam longe lateque diffusi, nisi quod is, qui volup-
tatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte
animi, in qua inest ratio atque consilium, sed cum cupi-
ditate, id est cum animi levissima parte, deliberat?
Quæro enim de te: si sunt dii, ut vos etiam putatis, quî
possint esse beati, quum voluptates corpore percipere
non possint? aut si sine eo genere voluptatis beati
sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis?
XXXV. Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui 116
sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non
Aristidis aut Themistoclis, non Philippi aut Alexandri:
lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem
videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum
voluptatum diceretur. Non elogia monumentorum id
significant, velut hoc ad portam: UNUM HUNC PLURIMÆ
CONSENTIUNT GENTES POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM.
Idne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, 117
primarium populi fuisse, quod præstantissimus fuisset in
conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus
bonam spem esse dicemus et magnam indolem, quos
suis commodis inservituros et, quidquid ipsis expediat,
facturos arbitrabimur? Nonne videmus, quanta per-

115. ad voluptatem) *ad voluptates* LPMCR   est autem) *autem est* omnes.   esse decernit) *dicerit* E   non) om. E   animi, in qua—parte) om. P   in) om. E   animi levissima) *levissima* C   deliberat) *deliberatur* E   sunt) *sint* M   etiam) om. LP   qui possint) *qui possunt* omnes, Or.   corpore) *corporis* C   percipere) *percipi* EC   possint) *possunt* LC   sunt) *sint*) ELMR   **116.** Aristidis) LPMCR *Aristidi* E   aut) *non* (P)C   Themistoclis) LPMCR *Themistocli* E   aut) *non* LPMCR   lege) *sed* L   voluptatum) *utilitatum* E   elogia) *eulogia* ELMC   hoc ad) *ore ad* M *are ad* R *hoc ore ad* C   UNUM HUNC) *Uno cum* EPM *uno cui* L *unum esse* C *immo cum* R   **117.** idne) *et duæ* E   consensisse) *concessisse* LMR   de) *a* C   iis) *his* L   expediat) *expediet* L   facturos) add. *esse* E   arbitrabimur) *arbitramur* ELMCR

turbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? Tollitur beneficium, tollitur gratia; quæ sunt vincula concordiæ. Nec enim, si tuam ob caussam cuipiam commodes, beneficium illud habendum est, sed feneratio; nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob caussam commodaverit. Maximas vero virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura plurimum valeat, cur
118 non cadant in sapientem, non est facile defendere. Ac, ne plura complectar, (sunt enim innumerabilia,) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat necesse est. Quod jam a me exspectare noli. Tute introspice in mentem tuam ipse; eamque omni cogitatione pertractans, percontare ipse te, perpetuisne malis voluptatibus perfruens in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumpto etiam illo, (quod vos quidem adjungere soletis, sed fieri non potest,) sine doloris metu; an, quum de omnibus gentibus optime mererere, quum opem indigentibus salutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas. Sic enim majores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas,
119 etiam in deo, nominaverunt. Exigerem ex te, cogeremque, ut responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis caussa gessisse diceres.

Quæ quum dixissem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: et, quamquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratiores. Familiares nostros, credo, Syronem dicis et Philodemum, quum optimos viros, tum homines doctissimos. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam. Sed erat æquius, Tri-

si) *cum* E ob) om. E cuipiam) *cui* E *cuiquam* ceteri, Or. ob caussam commodaverit) *commodaverit caussam* E *ob suam caussam feneraverit commodaverit* L necesse) *ut esse* E est) om. P. honestas) *honesta* ELP in sapientem) *insipientem* E 118. aditus) *bene aditus* E perfruens) *perfluens* MCR vos) om. L gentibus) om. E mererere) *merere* LM nostri) *vestri* E in deo) *ut video* LPMCR 119. Exigerem) *Eligerem* P familiares nostros) *familiares ostendere nostros* L Syronem) *Scyronem* R Philodemum) *Polidemum* LMCR quum) *tum* LPR homines doct.) *doct. hom.* (M)CROr. æquius) *egregius* P

arium aliquid de nostra dissensione judicare. Ejuro *, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. Tu enim ista lenius; hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius. Nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audivi: nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ quum essent dicta, finem fecimus et ambulandi et disputandi.

LIBER TERTIUS.

I. Voluptatem quidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, 1
nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati. Etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis ex eave natam lætitiam, quam gravitatem animi atque constantiam. Quare illam quidem dimittamus et suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis
ejus illecebrisque impediatur disputandi severitas. Quæ- 2
rendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus, quoniam et voluptas ab eo remota est, et eadem fere contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt; nec vero ullum probetur [ut] summum bonum, quod virtute careat, qua nihil potest esse præstantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus; tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio. Quæ enim de voluptate dicuntur,

aliquid) *aliquod* E Ejuro) *juro* ELPMR *imo* C lenius) *levius* PCR Posthac quidem) *Posthac* LP videro) *video* MP. 1. pro) *per* M pro se loquatur) *prosequatur* E tam) om. E dignitati) *dignitate* R corporis) *corporis et titillantem* PLMC *corp. et utilitatem* R *corp. et titillationem* Or. eave) *ea re* C ve natam) *venenatam* P illam) *illa* C quidem) *inquit* E dimittamus) *dimittatur* C tenere) *petere* E *cedere* PMR 2. et) om. L voluptas ab eo) *ab eo vol.* L ullum) *ita ullum* PMCR *ullum ita* L [ut]) om. LPMCR sine nota Or. quod) *ut* LPMCR potest) *posset* E *possit* LC contentio) *inventio* E enim) *vero* E

ea nec acutissime nec abscondite disseruntur: neque enim qui defendunt eam, versuti in disserendo sunt, nec qui contra dicunt, caussam difficilem repellunt.
3 Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de voluptate, quod sit positum judicium ejus in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. Quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. Nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile vel spinosum potius disserendi genus: idque quum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova rebus novis nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, quum constituantur earum rerum vocabula, quæ in qua-
4 que arte versentur. Itaque et dialectici et physici verbis utuntur iis, quæ ipsi Græciæ nota non sint. Geometræ vero et musici, grammatici etiam, more quodam loquuntur suo. Ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses atque populares, verbis tamen in docendo quasi privatis utuntur ac suis. II. Atque, ut omittam [has] artes elegantes et ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. Quo magis hoc philosopho faciendum est: ars est enim philosophia vitæ; de qua disserens arripere verba de foro non
5 potest. Quamquam ex omnibus philosophis Stoici plurima novaverunt; Zenoque eorum princeps non

nec abscond. disser.) *disser. nec abscond.* L 3. etiam) *enim* R ne) *nec* LMCR judic. ejus) *ejus jud.* LPMCR ut) *et* E implicatum) *implicitum* C spinosum pot.) *pot. spin.* L rebus novis) *nov. reb.* LPMCROr. novitatem nom.) *nominum novit.* L earum) *ea* E 4. et dialectici) *dialectici* E physici) *philosophici* P, corr. in marg. Græciæ) *scientiæ* R non) om. (P)MR sint) *sunt* omnes, Or. Geometræ—item) om. P vero et) *vero* LMCR quodam) om. L Ipsæ) *Item ipsæ* LPMCROr. docendo) *dicendo* LMCR has) om. E sine uncis Or. ne) *nec* MC eas) *ea* EOr. est enim) *enim* E arripere) *accipere* L 5. novaverunt) *nominaverunt* LMCR Zenoque) *Zeno quoque* PLMCR

tam rerum inventor fuit, quam verborum novorum. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum est, ut doctissimi homines de rebus non pervagatis inusitatis verbis uterentur; quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? Et, quoniam sæpe diximus, et quidem cum aliqua querela non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis quam nostros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores; elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum consequamur. Quamquam ea verba, quibus, instituto veterum, utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica; quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpe- 6
numero, Brute, vereor, ne reprehendar, quum hæc ad te scribam, qui quum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. Quod si facerem, quasi te erudiens, jure reprehenderer. Sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillime in nomine tuo acquiesco; et quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem et judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam dijudicabis, quæ mihi cum avunculo tuo, divino ac singulari viro fuit.

Nam, in Tusculano quum essem, vellemque e biblio- 7
theca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus

verborum novorum) *nov. verb.* L(P)MCR concessum) *concessum a Græcia* LPMCROr. (hic cum uncis). pervagatis) *pervulgatis* C id nobis) *vel nobis* PL *id vel nobis* MCR nunc) *vel nunc* L Et, quoniam) *Etsi quoniam* E *etsi quod* ceteri, Or. etiam eorum) *eor. et.* Or. in ea) *in eo* L instituto) *ex inst.* LPMCR ipsa) om. C musica) *musica et astrologia* C quoniam) *quia* E percepta) *præcepta* (P) 6. qui quum) *qui tum* PMCR in nomine tuo acquiesco) *in tuo acquiescas nomine* L habeo æquiss.) *æqu. hab.* R communia tecum) *tec. comm.* L existimatorem) *extim.* M *estim.* CR Attendes) *Attende* L fuit) transp. post *mihi* LPMCROr.

C Tusc. quum essem) *cum ess. in Tusc.* L

villam, ut eos ipse (ut solebam) inde promerem. Quo quum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. Erat enim, ut scis, in eo † inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui, ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens: quo magis tum in summo otio maximaque copia quasi heluari libris, si
8 hoc verbo in tam clara re utendum est, videbatur. Quod quum accidisset, ut alter alterum necopinato videremus, surrexit statim. Deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid tu, inquit, huc? a villa enim, credo: et, si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex Urbe profectus veni ad vesperum. Caussa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: et quidem, Cato, hanc totam copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit; nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu villæ delectari. Est enim mihi magnæ curæ, (quamquam hoc quidem proprium tuum munus est,) ut ita erudiatur, ut et patri et Cæpioni nostro et tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine caussa: nam et avi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret;) et Lucullus mihi versatur ante oculos, vir quum omnibus excellens, tum mecum et amicitia et omni voluntate sententiaque con-
9 junctus. Præclare, inquit, facis, quum et eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, et puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te ad-

inde promerem) *depromerem* E inexhausta) om. E ne) *nec* MCR om. L reprehensionem) *prensionem* EP quidem) om. L reipublicæ) *rei se* P heluari libris) *helluo libri* PMR *helluo librorum* LC in tam) *vitam* E *tam in* PLMCR 8. si) om. E esse) *esse ipse* MC *ipse esse* R vesperum) *vesperam* LMCR autem) *enim* C et quidem) om. P hanc totam) *totam hanc* Or. om. *hanc* L oportebit) *oportebat* C hoc quidem) *quidem hoc* LPMCR Cæpioni) *Scipioni* omnes. nec) *hæc* E Cæpionem) *Scipionem* LPMCR fert) *refert* EP et Lucullus) *et cum Luc.* L quum) *tum* MC 9. tibi) transp. post *suos* E testam. lib. suos) *lib. s. test.* L

jungo socium. Addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum et pudoris et ingenii. Sed ætatem vides. Video equidem, inquam: sed tamen jam infici debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior.—Sic: et quidem diligentius sæpiusque ista loquemur inter nos, agemusque communiter. Sed residamus, inquit, si placet. Itaque fecimus.

III. Tum ille: Tu autem, quum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus; quod quidem nobis, sicut scis, non sæpe contingit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses! Erat enim, si cujusquam, certe tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, quum re idem tibi quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. Ratio enim nostra consentit, pugnat oratio. Minime vero, inquit ille, consentit: quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris in bonisque numeraveris; et honestum ipsum, quasi virtutis lumen, exstinxeris, et virtutem penitus everteris. Dicuntur ista, Cato, magnifice, in- 11 quam: sed videsne, verborum gloriam tibi cum Pyrrhone et cum Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus cupio scire quid sentias. Egone? quæris, inquit, quid sentiam? Quos bonos viros, fortes, justos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui sine ulla doctrina, naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura institutos fuisse, quam institui potuissent a philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ

(The section number 10 stands in the right margin beside the line beginning "III. Tum ille".)

puerum et) om. E jam) om. E iis) *his* L et quidem) *equidem* LPMCR residamus) *resideamus* LPMCROr. Itaque) *Ita* E 10. quos hic) *his* E Aristotelios) *Aristotilis* E *Aristotelicos* LPMCR auferrem) *afferrem* EP sicut scis) om. E *sic scis* L *ut scis* C te) *ut te* LMCR nihil præter—inquam, tuum) om. P quum re) *ut in re* L *in re* P pugnat oratio) *or. pugn.* LMCR *non pugnat* P dixeris) *si dixeris* LP bonisque) *bonis* E 11. et cum) *et* LC exæquent, esse) *exequantes se* E quæris) [*quæris*] Or. inquit) *inquam* ELP quid sentiam) *scire quid sentiam* LPMCROr. (hic uncis tres voces inclusit). præter) *quam* C

nihil aliud in bonis habet nisi honestum; nihil nisi turpe
in malis. Ceteræ philosophorum disciplinæ omnino
(alia magis alia; sed tamen omnes,) quæ rem ullam vir-
tutis expertem aut in bonis aut in malis numerent, eas
non modo nihil adjuvare arbitror neque † affirmare quo
meliores simus, sed ipsam depravare naturam. Nam
nisi hoc obtineatur, id solum bonum esse quod honestum
sit, nullo modo probari possit, beatam vitam virtute
effici. Quod si ita sit, cur opera philosophiæ sit danda,
nescio. Si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ
ego istam gloriosam memorabilemque virtutem non
12 magno æstimandam putem. IV. Quæ adhuc, Cato, a
te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere
Pyrrhonem aut Aristonem. Nec enim ignoras, iis istud
honestum non summum modo, sed etiam, ut tu vis,
solum bonum videri. Quod si ita est, sequitur id ipsum,
quod te velle video, omnes semper beatos esse sapientes.
Hosne igitur laudas, et hanc eorum, inquam, sententiam
sequi nos censes oportere? Minime vero istorum qui-
dem, inquit. Quum enim virtutis hoc proprium sit,
earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere de-
lectum; qui omnia sic exæquaverunt, ut in utramque
partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur,
13 hi virtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam,
optime dicis: sed quæro, nonne tibi faciendum idem sit,
nihil dicenti bonum, quod non rectum honestumque sit,
reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem,
14 inquit, tollerem: sed relinquo. Quonam modo? in-
quam. Si una virtus, unum istud, quod honestum ap-
pellas, rectum, laudabile, decorum (erit enim notius
quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus)

habet) *haberet* E (*habet in bonis* L) magis alia) add. *minus* LPMCR virtutis expertem) *expetere virt.* E arbitror) *arbitrare* E neque) *nec* C affirmare) *afferre* L nisi hoc) *si hoc non* LPMCR cur) om. EP *an* LMCR sapiens aliq.) *al. sap.* C magno) *magni* C 12. sequerere) *sequerer* L aut) *et* E iis) *si* E *si iis* R *si is* C *si his* PM *his* L [*similiter*] *his* Or. videri) *videtur* P *videretur* MR sequitur) *sequi* E Hosne) *ne* transp. post *laudas* L inquam) om. (P) qui) *quæ* EPM uti) *ut in* LPMCR nulla selectione uterentur) *nullam selectionem verterentur* R hi) *ejus* LPMCR, om. Or. 13. inquam) om. L nonne) *numne* LMR idem sit, nihil) *nihil idem sit* E

id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præ-
terea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod
turpe, inhonestum, indecorum, pravum, flagitiosum,
foedum, (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne fa-
ciamus;) quid præterea dices esse fugiendum? Non
ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut
ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti,
non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam
otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis Stoico-
rumque sententiam. Minime id quidem, inquam, alie-
num: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua
ista profecerit. Experiamur igitur, inquit: etsi habet 15
hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam et obscurius.
Nam quum in Græco sermone hæc ipsa quondam rerum
nomina novarum * * non videbantur, quæ nunc con-
suetudo diuturna trivit; quid censes in Latino fore?
Facillimum id quidem est, inquam. Si enim Zenoni licuit,
quum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditum
quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni?
Nec tamen exprimi verbum e verbo necesse erit, ut
interpretes indiserti solent, quum sit verbum, quod
idem declaret, magis usitatum. Equidem soleo etiam,
quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus
verbis exponere. Et tamen puto concedi nobis opor-
tere, ut Græco verbo utamur, si quando minus occurret
Latinum, ne hoc *ephippiis* et *acratophoris* potius, quam
proegmenis et apoproegmenis concedatur: quamquam
hæc quidem *præposita* recte et *rejecta* dicere licebit.
Bene facis, inquit, quod me adjuvas: et istis quidem, 16
quæ modo dixisti, utar potius Latinis; in ceteris sub-

14. aut, si) *at si* C nisi) *nil* E inquit) om. EL ut ego—mea) *ex mea, ut susp.* (om. *ego*) L Stoicorumque) *Stoicorum* E 15. igitur, inquit) *inquam* E rerum) om. E novarum * * non videbantur) Sine lacunæ indicio PLR *vocarunt non videbantur* E *nova tum non vid.* C *novantur non vid.* M *novarum novabantur* Or. trivit) *tenuit* E Facillimum) *faciendum? Facillimum* M *fatiendum? fatiendum* C *Faciendum* LOr. Nec tamen) *Nec tantum* MC *Nec non tantum* PL solent) om. P magis) add. *minusve* LPMCR et tamen) *tamen* E occurret) *occurrit* L quam) om. C proegmenis) *pegmenis* E *prodegmenis* LPM (et simil. in *apopr.*) præposita) *proposita* LPMCR licebit) *licebat* E 16. quod) *ut* E

venies, si me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam: sed fortuna fortes: quare conare, quæso. Quid enim possumus hoc agere divinius?

V. Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simulatque natum sit animal, (hinc enim ordiendum est,) ipsum sibi conciliari et commendari ad se conservandum, et ad suum statum eaque, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda; alienari autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Id ita esse sic probant, quod ante quam voluptas aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria; quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent. Fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoque se diligerent. Ex quo intelligi debet, principium ductum
17 esse a se diligendo. In principiis autem naturalibus plerique Stoici non putant voluptatem esse ponendam: quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ prima sunt ascita natura, diligamus; quod est nemo, quin, quum utrumvis liceat, aptas malit et inte[illegible] omnes partes corporis quam, eodem usu, imminuta[illegible] detortas habere. Rerum autem cognitiones, (qua[illegible] vel comprehensiones vel perceptiones vel, si hæc verba aut minus placent aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet:) eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod

Sedulo—quæso) Non. p. 37. sed) om. P possumus hoc) *hoc. poss.* (PLM)ROr. (*hoc agere poss.* C) agere) om. M his) *iis* R ordiend. est) *e. ord.* (LPM)CROr. eaque) *eque* E *et ad ea* LPMCR ejus status) *st. ejus* MR *statum e.* C iisque rebus) *hisque* L parvi) *qui* E suum) *ipsum* LP *ipsum suum* Or. Fieri) *intelligi fieri* PM autem) om. L se) add. *et sua* LPMCROr. duct. esse) *esse dictum* E diligendo) *diligendi* LPMCR 17. naturalibus) add. *diligendi sui* omnes. ne) *nam* E posuisse) *potuisset* E iis) *his* LR videatur) *videretur* L prima) *natura prima* LPMCR ascita) *asserta* E *a se ita* R aut detortas) *et det.* C *et detectas* R Rerum autem cognitiones) *Cognitiones autem* PC quas—perceptiones) om. LPMCR hæc verba) *hoc verbo* E aut) om. C (priore loco) (*aut placent aut si minus* L) eas) *has* Or. igitur) om. C quod) *quam* E

habeant quiddam in se quasi complexum et continens veritatem. Id autem in parvis intelligi potest; quos delectari videamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerint. Artes etiam ipsas propter 18
se assumendas putamus; quum quia sit in iis aliquid dignum assumptione, tum quod constent ex cognitionibus, et contineant quiddam in se ratione constitutum et via. A falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quam a ceteris rebus quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, id est, partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur; alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quemdam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba. Hæc dicuntur fortasse je- 19
junius: sunt enim quasi prima elementa naturæ, quibus ubertas orationis adhiberi vix potest; nec equidem eam cogito consectari: verumtamen quum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt: ita fit quum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est, ut dicis, inquam. Sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur. Istiusmodi autem res dicere ornate velle puerile est; plane autem et perspicue expedire posse, docti et intelligentis viri.

VI. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his 20
principiis naturæ discessimus; quibus congruere debent, quæ sequuntur. Sequitur autem hæc prima divisio. *Æstimabile* esse dicitur (sic enim, ut opinor, appellemus) id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat; ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione, quam illi *ἀξίαν* vocant: contraque *inæstimabile*, quod sit superiori contra-

in parvis) *parvis* E quos) *quod* E si) *sed* E invenerint) *invenerunt* (LPM)CROr. 18. assumendas) *expetendas* L quum) *tum* LMCROr. iis) *his* ELPMOr. aliquid dign.) *dign. al.* P assensione) *assentatione* P sint) *sunt* (LPM)CROr. ut ea) *et ea* E a med. etiam) *et. a med.* E 19. adhib. vix) *vix adh.* R ut) om. E mihi—dici) om. E autem) *ut* E res) om. C 20. quoniam) *qui ideo* E his) *iis* R discessimus) *dicimus* L hæc pr. divis.) *pr. div. hæc* LPMCROr. appellemus) *appellamus* omnes. illi—vocant) *ille—vocat* omnes, Or.

rium. Initiis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaque item rejicienda; primum est officium (id enim appello καθῆκον), ut se conservet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria; qua inventa selectione et item rejectione sequitur deinceps cum officio selectio; deinde ea perpetua; tum ad extremum constans consentaneaque naturæ: in qua primum inesse incipit, et intelligi, quid sit, quod vere
21 bonum possit dici. Prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. Simul autem cepit *intelligentiam*, vel *notionem* potius, (quam appellant ἔννοιαν illi,) viditque rerum agendarum ordinem, et, ut ita dicam, concordiam; multo eam pluris æstimavit, quam omnia illa, quæ prima dilexerat; atque ita cognitione et ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum et expetendum bonum: quod quum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus convenientiam, si placet;—quum igitur in eo sit id bonum, quo omnia referenda sunt, honeste facta ipsumque honestum, quod solum in bonis ducitur; quamquam post oritur, tamen id solum vi sua et dignitate expetendum est; eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil est
22 expetendum. Quum vero illa, quæ officia esse dixi, proficiscantur ab initiis naturæ, ea necesse est ad hæc referri; ut recte dici possit, omnia officia eo referri; ut adipiscamur principia naturæ: nec tamen ut hoc sit

Initiis) *intus* E est officium) *enim off. est* E id enim) *idem* E qua) *quæ* LPMROr. *contra* C rejectione) *relectione* P *et electione* L sequitur) *sequuntur* PMCR *sequuntur sequitur* L in qua) *in qua quum* Or. inesse) *esse* R et intelligi) *et intelligit* LPMCR *intelligit* Or. 21. Prima) *primum* E autem) *atque* R vel) *et* E ἔννοιαν) om., vacuo spatio, C æstimavit) *existimavit* L *existimabit* E prima) *primum* LPMCR cognitione) *cogitatione* PMR quod) *qua* E quum positum) *compositum* PMCR ὁμολογ.) *analogiam* C sit id) *id sit* R quo) om. C omnia referenda sunt) *omnia refer. sunt* (*sint* E) *omnia* EPMR *ref. sunt omnia* C honeste facta) om. Or. quod solum) *solum* E *quod* ceteri. post) om. P vi sua et) *in sua* E nihil est) *nihil* Or. 22. ea nec. est) *necesse est ea* LMCROr. *nec. est* transp. post *referri* (P) principia) *initia* L nec tamen—naturæ) om. M

bonorum ultimum, propterea quod non est in primis na-
turæ conciliationibus honesta actio: consequens est
enim et post oritur, ut dixi. Est tamen ea secundum
naturam, multoque nos ad se expetendam magis hor-
tatur, quam superiora omnia. Sed ex hoc primum error
tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima
bonorum. Ut enim, si cui propositum sit, collineare
hastam aliquo aut sagittam, sic nos ultimum in bonis
dicimus: [sic illi facere omnia, quæ possit, ut collineet:]
huic in ejusmodi similitudine omnia sint facienda, ut
collineet; et tamen ut omnia faciat, quo propositum
assequatur, sit hoc, quasi ultimum, quale nos summum
in vita bonum dicimus; illud autem, ut feriat, quasi
seligendum, non expetendum. VII. Quum autem omnia 23
officia a principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem ne-
cesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmo-
dum sæpe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, pluris
eum faciat cui commendatus sit quam illum a quo sit;
sic minime mirum est, primo nos sapientiæ commendari
ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis
cariorem fieri, quam illa sint, a quibus ad hanc vene-
rimus. Atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad
quamdam rationem vivendi data esse appareant; sic ap-
petitio animi, quæ ὁρμή Græce vocatur, non ad quodvis
genus vitæ, sed ad quamdam formam vivendi videtur
data; itemque et ratio et perfecta ratio. Ut enim his- 24
trioni actio, saltatori motus, non quivis, sed certus
quidam est datus; sic vita agenda est certo genere
quodam, non quolibet; quod genus conveniens consen-
taneumque dicimus. Nec enim gubernationi aut medi-
cinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi
potius, quam modo dixi, et saltationi; ut in ipsa insit,

non est) *non inest* (P)ROr. est enim) *enim est* LPMCR sequi) *sit qui* LMCR hastam aliquo) *al. hast.* E (*aliquam* MR) sic) *sicut* omnes, Or. ultimum) om. PR dicimus) *diximus* LPMCR sic—collineet) Or. sine uncis. huic—collineet) om. CR ejusmodi) *ejus* PM et tamen) *et tum uti* (*uti et* R) *tamen* PR sit) *sed* omnes. dicimus) *ducimus* L 23. alicui—commendatus sit) om. E sit, sic) *sit* LPMCR autem ipsam) *ips. autem* E data sunt) *data sint* E ὁρμή) om. M *hoc me* R et ratio) *et oratio* C 24. certus) *textus* P certo) *in certo* L quodam) *non qu.* E modo) om. C in ipsa) *arte in ipsa* MCR *in ipsa arte* P

non foris petatur extremum, id est, artis effectio. Et tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo; propterea quod in illis, quæ recte facta sunt, non continent tamen omnes partes, e quibus constant: quæ autem nos aut recta aut recte facta dicamus, si placet, (illi autem appellant κατορθώματα) omnes numeros virtutis continent. Sola enim sapientia in se tota
25 conversa est; quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite autem medicinæ et gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ comparatur. Sapientia enim et animi magnitudinem complectitur, et justitiam, et ut omnia, quæ homini accidunt, infra se esse judicet; quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modo feci mentionem, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse quod intersit aut differat, aliud ab alio, præter honesta et turpia.

26 Videamus nunc, quam sint præclare illa his, quæ jam posui, consequentia. Quum enim hoc sit extremum, (sentis enim, credo, me jam diu, quod τέλος Græci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum; licebit etiam finem pro extremo aut ultimo dicere;) quum igitur extremum hoc sit, congruenter naturæ convenienterque vivere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate vivere; nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam fortunasque nostras, id est, ut, quod honestum sit, id solum bonum judicemus; potest id quidem fuse et copiose et omnibus electissimis verbis gravissimisque sententiis rhetorice et augeri et ornari; sed consectaria me Stoicorum brevia et acuta delectant.

etiam alia) *alia* Or. his) om. L recte) *recta* E continent) *continentur* LPMCR e) *ex* C illi autem) *illa* C 25. ultimum) om. E justitiam, et) *justitiam* [*et*] Or. accidunt) *accidant* LMPCROr. esse) *posita esse* L in) om. E feci ment.) *ment. feci* MCR 26. sint) *sit* E his) *iis* MPCROr. sentis enim—extremum hoc sit) om. MR τέλος Gr.) *Gr.* τέλος E (pro τέλος spatium C) Græci dicunt) *Græcus dicat* LPC tum summum) om. L igitur) *ergo* P *enim* LCR extremum h. sit) *h. s. extr.* LPMCROr. sequitur) om. P egere) *re egere* L loquor) *loquar* E rhetorice) om. PL consectaria) *consectari* LMCR delectant) *delectat* C

VIII. Concluduntur igitur eorum argumenta sic: Quod 27
est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile
est, omne est honestum: bonum igitur quod est, ho-
nestum est. Satisne hoc conclusum videtur? Certe:
quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta,
in eo vides esse conclusum. Duorum autem, e quibus
effecta conclusio est, contra superius dici solet, non
omne bonum esse laudabile. Nam quod laudabile sit,
honestum esse conceditur. Illud autem perabsurdum,
bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut ex-
petendum, quod non placens; aut, si id, non etiam
diligendum: ergo et probandum: ita etiam laudabile:
id autem honestum. Ita fit, ut, quod bonum sit, id
etiam honestum sit. Deinde quæro, quis aut de misera 28
vita possit gloriari, aut de non beata? De sola igitur
beata. Ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dig-
nam esse beatam vitam, quod non possit quidem, nisi
honestæ vitæ, jure contingere. Ita fit, ut honesta vita
beata vita sit. Et quoniam is, cui contigit, ut jure
laudetur, habet insigne quiddam ad decus et ad gloriam,
ut ob ea, quæ tanta sint, beatus dici jure possit; idem
de vita talis viri rectissime dicetur. Ita, si beata vita
honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum
habendum est. Quid vero? negarine ullo modo possit, 29
numquam * quemquam stabili et firmo et magno animo,
quem fortem virum dicimus, effici posse, nisi constitutum
sit, non esse malum dolorem? Ut enim, qui mortem in
malis ponit, non potest eam non timere; sic nemo ulla
in re potest id, quod malum esse decreverit, non curare,

27. eorum) om. E laudabile est) *laud. esse* LPMCR (priore loco). est hon.) *hon. est* C vides) *vide* PML (*vide in eo* L) *inde* R autem) *enim* E om. L laudabile sit, honestum) *honestum sit laudabile* PLMCR esse aliquid) *aliquod* E aut expetendum) om. E non etiam) *non etiam non* L etiam) *et* LP autem) *etiam* E Ita fit—honestum) om. E 28. de non beata) *de beata* C *non de beata* ceteri, Or. quo) *qua* omnes. dignam) *dignum* E possit) add. *quidem* LPMCROr. nisi honestæ) *inhonestæ* PMCR vita sit) *sit* L is) *si* E quiddam) *aliquod* L ob) *ad* omnes. dicetur) *dicitur* LPMCR bonum sol.) *sol. bon.* L 29. Quid) *qui* EOr. *quod* ceteri. negarine ullo) *negari nullo* omnes, *negari ullo* Or. numquam) om. omnes, Or. quemquam) *quæquam* E *quem inquam* MC *quem umquam* R decreverit) *decernit* LPMCR

idque contemnere: quo posito et omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere ac pro nihilo putare. Quæ quum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus et excellens, magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere volumus, quem quærimus, certe et confidere sibi debet ac suæ vitæ et actæ et consequenti, et bene de sese judicare, statuens, nihil posse mali incidere sapienti. Ex quo intelligitur idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beate vivere, honeste, id est, cum virtute, vivere.

30 IX. Nec vero ignoro, varias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. Quas quamquam vitiose quidam secuti sunt, tamen non modo iis tribus, qui virtutem a summo bono segregaverunt, quum aut voluptatem aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt sine aliqua accessione virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas supra dixi, singuli singulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuicuimodi sunt, qui summum bonum in animo
31 atque in virtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi et ii, qui, cum scientia vivere, ultimum bonorum, et qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur,

assensu approbato) *assensum approbat* P cadere) *eadem* E ac) *at* E *et* ceteri. altus) *alter* C ac) *et* LPMCROr. actæ) *apte* L sese) *se* C posse mali) *mali posse* LPMR *malum p.* C incidere sap.) *sap. inc.* P. om. *sap.* C idem) *id est* E honeste) om. E *et honeste* MCR id est cum virtute) *et id c. virt. est* L 30. varias) *vanas* P eorum—ponerent) Non. p. 417 (*appellant*). Quas) *quæ* E *quos* Or. quidam) *quidem* E iis) *his* EPLOr. naturæ) *natura* C mancam—virtutem) Non. p. 141 fore) *enim forte* L accessione) *concessione* P earum) *earumque* P singuli) *singulis* LPMCR singulas) *singula* LC (*singula singulis* C) his) *iis* L cuicuimodi) *cuimodi* E *cujusmodi* LMR *ejusmodi* C 31. sunt) om. MC ii) *hi* L ultimum) *summum* E rerum diff.) *diff. rerum* E beatum fore) *fore b.* P ut) *aut* E *aut ut* Or.

extremum bonorum et summum munus esse sapientis, obsistere visis, assensusque suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet: sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum, quæ sint secundum naturam, † tollatur omnis ea, quæ quæratur laudeturque, prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, et iis, si quæ similes earum sunt; relinquitur, ut summum bonum sit, vivere, scientiam adhibentem earum rerum quæ natura eveniant, seligentem quæ secundum naturam, et quæ contra naturam sint rejicientem: id est, convenienter congruenterque naturæ vivere. Sed in ceteris 32
artibus quum dicitur *artificiose*, posterum quodam modo et consequens putandum est; quod illi ἐπιγεννηματικόν appellant: quum autem in quo *sapienter* dicimus, id a primo rectissime dicitur. Quidquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus: in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. Nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu; sic timere, sic mærere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. Verum ut hæc non in posteris et in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt; sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt judicanda.

X. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usur- 33
patum est, id etiam definitione explicatur. Sed eorum definitiones paullum oppido inter se differunt, et tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset natura absolutum. Id autem sequens illud etiam, quod prodesset, (ὠφέλημα enim sic

visis) om. E *jussis* C quam) *quin* F iis) *his* L sint) *sunt* L (bis) earum) *ut earum* Or. tollatur) add. *demum* MCR quæratur) *quæritur* MCR si quæ) *quæ* omnes (etiam E ex mea coll.) et quæ) *et si quæ* LPMCR add. *etiam* MCR sint) *sunt* omnes, Or. naturæ viv.) *viv. nat.* MR 32. quum autem) *quod autem* omnes, Or. a primo) *apprime* LPMCR enim positum est) *pos. est enim* E violare) *violari* EP effectu) *effecto* EMCR timere) *tunc* E hæc) *hic* E sunt) *sint* L recta) *recte* LPMCR 33. explicatur) *explicetur* LPMCR Ego) *Ergo* E esset) *esse a* E ὠφέλημα) *tophelemema* E *ophelem* PM *ophelen* C *ophelon* R enim) om. E

appellemus,) motum aut statum esse dixit, e natura absoluto. Quumque rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione aut similitudine aut collatione rationis; hoc quarto, quod extremum posui, boni notitia facta est. Quum enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus
34 collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc autem ipsum bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed propria vi sua, et sentimus et appellamus bonum. Ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur; sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio genere valet, non magnitudine. Nam quum æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, nec rursus in malis; quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. Alia est igitur propria æstimatio vir-
35 tutis, quæ genere, non crescendo, valet. Nec vero perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram acerbamque reddunt, quas Græci πάθη appellant, (poteram ego, verbum ipsum interpretans, morbos appellare; sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam aut ipsam iracundiam morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος: sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur:) nec eæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: (omnesque eæ sunt genere quattuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis et animi ἡδονήν appellant, ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam:) perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur, omniaque ea sunt

absoluto) *absoluta* omnes. fiant, si aut) *fiant fiant* E boni) *bonum* omnes. notitia) *notio* LOr. iis) *his* L 34. agimus) *agitur* L æstimandum) *existim.* L ea æstimatio) *ea æstimatione* E dicitur) *dicit* E numerata) *natura* C nec) *non* C *neque* Or. rursus) *risus* EP 35. acerbamque) *et acerbam* L conveniret) *conveniet* ELMCR misericordiam) om. E, spatio vacuo. solet dicere) *appellare solet* L sit) *sic* R ipso vitiosa) om. E nec—moventur) sine uncis Or. eæ) *hæ* (LP)ROr. (*hee* C) omnesque eæ) *omnesque hæ* LPR (*hee* C); *omnesque* Or. formido) *fortitudo* L form., lib.) *lib. form.* MR elationem) *dationem* C

opiniones ac judicia levitatis: itaque his sapiens semper vacabit.

XI. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter 36
se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. Præter enim tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis et expedita defensio. Quis est enim, aut quis umquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eamdem illam rem, quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo
pervenire? Quam vero utilitatem, aut quem fructum 37
petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quomodo moveantur, quibusque de caussis ea versentur in cælo? Quis autem tam agrestibus institutis vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitione dignis abhorreat, easque sine voluptate aut utilitate aliqua non requirat et pro nihilo putet? aut quis est, qui, majorum, aut Africanorum aut ejus, quem tu in ore semper habes, proavi mei, ceterorumque virorum fortium atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur volup-
tate? Quis autem honesta in familia institutus et edu- 38
catus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure ac flagitiose putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuemus, quo minus homines, tenebras et solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in

his) *iis* LR 36. philosophorum sent.) *sent. philos.* L his) add. *Stoicis* omnes, Or. cum uncis. hæc) om. E expedita) *perexped.* LPMCROr. illam) *ipsam* R quam) *quamquam* ELP proposita) *postposita* E 37. quomodo) *quo* LPMCR om. *quomodo moveantur* E versentur) *versantur* LPMCR obduruit) *obduravit* omnes. cognitione) *cognitu* C et) *aut* E 38. quis animo) *quamvis an.* C ac) *et* E poterit) *poterat* LMCR non ipsam) *ipsam non* E statuemus) *statueremus* LPMR *statuerimus* C

hanc sententiam; sed non necesse est. Nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam et honesta expetenda per se, et eodem modo turpia per se esse fugienda.
39 Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum esset, id esse solum bonum; intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem et timiditatem et injustitiam et intemperantiam quum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant; non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis. Quas enim κακίας Græci appellant, vitia malo, quam malitias nominare.

40 XII. Næ tu, inquam, Cato, verbis illustribus, et id, quod vis, declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philosophiam, et ei quasi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus; et ista maxime propter limatam quamdam et rerum et verborum tenuitatem. Scio enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint; nullis enim partitionibus, nullis definitionibus utuntur, ipsique dicunt, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. Quare attendo te studiose, et, quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando. Mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, et ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. Quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nomi-

est enim) *enim est* R per se esse) *per se ipsa esse* L 39. esset) *sit* LPMCR id) om. LP autem et) *aut* C timiditatem) *temeritatem* omnes, Or. fugienda) *fugiendum* E *fugiendam* ceteri. eveniant) *proveniant*, corr. *even.* E illo, quod) *illo, quo* EOr. videatur) *videtur* L incommodum) *commodum* E κακίας Græci) *Græci κακ.* LPMCROr. 40. Næ) *hæc* LPMCR offerre) *eff.* R ista) *istam* LPMCR limatam quamdam) *qu. lim.* L esse) om. C ipsique) *ipsi qui* LPMCR *ipsisque* EOr. tacita) *tacite* L te) om. L iis) *his* L mando) *commendo* R ipso) om. L vitium) *vitio* R

natum puto; vel etiam a vitio dictum vituperari. Sin *κακίαν* malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo Latina traduceret: nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur 41
magna contentio: quam tractatam a Peripateticis mollius (est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta propter ignorationem dialecticæ) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis summaque eloquentia rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis et malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nominum. Mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam verbis dissidere: majorem multo inter Stoicos et Peripateticos rerum esse aio discrepantiam, quam verborum; quippe quum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate vivendum; nostri non ex omni quod æstimatione aliqua dignum sit, compleri vitam
beatam putent. XIII. An vero certius quidquam potest 42
esse, quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, quum equuleo torqueatur? Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, ut in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti. Etenim si dolores eosdem tolerabilius patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviore de caussa; opinio facit, non natura, vim
doloris aut majorem aut minorem. Ne illud quidem 43
est consentaneum, ut, (si, quum tria genera bonorum

nominatum) *denominandum* L Sin) *si* C nunc) *hoc* LPMCR 41. quam tractatam) *quæ pertractata est* LC eorum) om. E dicendi) om. P egregia) *e Grecia* EP Stoicis cum) *c. St.* P eorum) *horum* LC inter se) *interesse* E dissidere) *diffidere* LC inter) *habere* LPMCR esse aio) *animo* P *omnino* LMCR non ex omni quod) *noro quod ex omni* E *non quod* P *vero quod* LMCROr. æstimatione) add. *omnino* LPMCROr. compleri) *complecti* L beatam vit.) *v. b.* P putent) *putant* E *non putent* Or. 42. An vero) *Annon* C illorum ratione) *illa rat.* E *illa ratio est* P *illa ratio eorum* MR *illa ratio* (*oratio* L) *est eorum* (*horum* C) LC esse) om. P equuleo) *in ec.* L ut) *uti* (LP)CROr. (*uti nominibus* E) beata vita) *v. b.* E eosdem) om. L patiuntur) *patiantur* LPMCR leviore) *leviori* ELMPR opinio) vac. spatium in E natura, vim) *naturarum* E

sint, quæ sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit corporis aut externis bonis plenior,) ut hoc idem approbandum sit nobis ; ut, qui plura habeat ea, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant ; nostri nihil minus. Nam quum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona vere appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri aut magis expetendam aut pluris æstimandam ; certe minus ad beatam vitam per-
44 tinet multitudo corporis commodorum. Etenim, si et sapere expetendum sit et valere, conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum ; neque tamen, si utrumque sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum, quam sapere ipsum separatum. Nam qui valetudinem æstimatione aliqua dignam judicamus, neque eam tamen in bonis ponimus, iidem censemus, nullam esse tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur. Quod idem Peripatetici non tenent ; quibus dicendum est, quæ et honesta actio sit et sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur : recte secusne, postea : sed potestne
45 rerum major esse dissensio ? XIV. Ut enim obscuratur et offunditur luce solis lumen lucernæ ; et ut interit magnitudine maris Ægaei stilla mellis ; et ut in divitiis Crœsi teruncii accessio ; et gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam ; sic, quum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum corporearum æstimatio splendore virtutis et magnitudine obscuretur et obruatur atque intereat necesse est. Et quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit major productione temporis, (habent enim suum modum quæ

43. quo) *quod* C ea) om. C *eorum* L æstimantur) *exist.* L ne) *nec* LPMCR *ut* E bona vere) *bovna naturæ* LMROr. appellemus) *appellamus* L vitam fieri) *f. v.* P aut magis) *atque mag.* E **44.** si et sapere—magis) *si valere et sapere magis* (mediis omissis) LMCR (*etiam sapere* C) *si et sapere* P sit et) *et* EOr. utrumque sit) *utrumque* ELOr. conjunctum) om. P separatum) *separatim* PM judicamus) *videamus* PMCR eam tamen) *tamen eam* LPMCR iidem) *id est* E potestne) *postne* E **45.** offunditur) *effunditur* CR et ut) *et* L mellis) *maris* PC *maris Ionii* L *muriæ* MROr. Crœsi) *adessi* E is) om. P corporearum) *in corpore harum* EMCR *incorporearum* PL *in corpore sitarum* Or. est) om. P fit) *sit* E quæ) *quæque* M *queque* PR *quæcunque* LC *quæquæ* Or.

opportuna dicuntur;) sic recta effectio (κατόρθωσιν enim
ita appello, quoniam rectum factum κατόρθωμα)—recta
igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum,
quod in eo positum est ut naturæ consentiat, crescendi
accessionem nullam habet. Ut enim opportunitas illa, 46
sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione
majora: ob eamque caussam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, si sit longa,
quam si brevis: utunturque simili: Ut, si cothurni
laus illa esset, ad pedem apte convenire, neque multi
cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus;
sic, quorum omne bonum convenientia atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora
brevioribus anteponent. Nec vero satis acute dicunt: 47
Si bona valetudo pluris æstimanda sit longa, quam
brevis, sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit
plurimi. Non intelligunt, valetudinis æstimationem
spatio judicari; virtutis opportunitate: ut videantur,
qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem
et bonum partum meliorem esse longum, quam brevem.
Non vident, alia brevitate pluris æstimari, alia diuturnitate. Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, 48
ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse,
iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemque alium magis alio vel peccare vel recte facere: quod
nobis non licet dicere, qui crescere bonorum finem non
putamus. Ut enim, qui demersi sunt in aqua, nihilo
magis respirare possunt, si non longe absunt a summo,
ut jam jamque possint emergere, quam si etiam tum
essent in profundo; nec catulus ille, qui jam appropinquat ut videat, plus cernit, quam is qui modo est natus;
item, qui processit aliquantum ad virtutis habitum,

quoniam) *quod* E recta igitur—conven.) *ita convenientia recta igitur eff.* C 46. enim) om. C eamque) *eam* C caussam) *rem* L si brevis) *si sit br.* EL illa esset) *esset illa* L anteponent) *anteponerent* C *anteponentur* ceteri, Or. 47. Si) *sed* E iidem) *id est* E hoc) *hic* L esse longum) *long. esse* LPMCROr. 48. his) *iis* R appellamus) *appellemus* R crescere put.) *p. cr.* R etiam) *et* E om. L itemque) *item* E non longe) *onge non* L *longe* MCR tum) *cum* LMCR item) *ita* L aliquantum) *aliquantulum* R habitum) *aditum* EPMCROr.

nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit. XV. Hæc mirabilia videri intelligo. Sed quum certe superiora firma ac vera sint, his autem ea consentanea et consequentia, ne de horum quidem est veritate dubitandum. Sed, quamquam negant nec virtutes nec vitia crescere, tamen utrumque eorum fundi quodam modo, et
49 quasi dilatari putant. Divitias autem Diogenes censet non eam modo vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatem et ad valetudinem bonam, sed etiam, ut ea contineant; non idem facere eas in virtute neque in ceteris artibus; ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest. Itaque si voluptas aut si bona valetudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas; at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus. Neque ab ulla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest; ob eamque caussam, quia cognitiones comprehensionesque rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; quum divitiæ non sint in bonis, nulla
50 ars divitiis contineri potest. Quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quod hæc plurimæ commentationis et exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit; et quod virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitæ complectatur, nec hæc eadem in artibus esse videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristone; neque ullum sapientiæ munus aut opus inveniretur; quum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delec-

in mis. est) om. E qui) om. E Hæc) *Nec* E *et* C certe) *recte* L horum) *eorum* LMCR negant) *negent* LMPCR tamen) *et tamen* omnes, Or. fundi) *et inde* C 49. censet) *censeat* PMCR non) om. EPMR transp. post *eam* C ut quasi) *ne quasi* PMR ea) *in ea* PMCR eas) add. *etiam* R neque in) *nec* E voluptas) *voluptates* LC aut si) *aut* L at) *aut* LPMR sequi) *sequitur* LC ut) *aut* E Neque) *nec* (EP)C id, quod) *id qua* E cognitiones) *cogitationes* LMCR comprehensiones) om. E (non *que*) appetitionem) *ad petitionem* P *adpetitiones* (E) *ad appetitiones* LMCR 50. propterea quod) om. C commentationis) *commendationis* LPMCR non ullam) *nonnullam* EL confunderetur) *et conf.* Or. neque ullum) *non ull.* C pertinerent) *pertinent* L

tum adhiberi oporteret. Itaque quum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, et id malum solum, quod turpe; tum inter illa, quæ nihil valerent ad beate misereve vivendum, aliquid tamen, quod differret, esse voluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia neutrum. Quæ autem 51
æstimanda essent, eorum in aliis satis esse caussæ, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in valetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate, ut gloriæ, divitiarum, similium rerum; alia autem non esse ejusmodi: itemque eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere caussæ, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum; partim non item. Hinc est id exortum, quod Zeno προηγμένον, contraque, quod ἀποπροηγμένον nominavit; quum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus ac novis; quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. Quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles: sed non alienum est, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi faciendi Zenonis exponere. XVI. Ut enim, in- 52
quit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem, (id est enim προηγμένον,) sed eos, qui in aliquo honore sunt, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit, ad regium principatum; sic in vita non ea, quæ † primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est producta, nominentur. Quæ vel ita appellemus (id erit verbum e verbo) vel promota et remota vel (ut dudum diximus) præposita

inter illa) *hæc ut illa* MCR *hæc inter illa* L *inter hæc ut illa* P quod differret) *quo differet* P *quod differrent* LMCR *quo differrent* Or. esse) *a se esse* C voluerunt) *voluerint* E alia æstim.) *aliqua æstim.* LC 51. Quæ) *quæque* (*queque*) omnes, Or. (*neutrumque quæ* E) ut in integr.—ut in dol.) *aut in int.—aut in dol.* E similia) *et sim.* L item) *itemque* PLMCR Hinc est id exortum) *Hinc est id quod est* E *hinc esse illud* (*illud esse* R) *exortum* LPMCROr. contraque—ἀποπρ.) om. R etiam) om. PL dicere soles) *soles dic.* Or. Zenonis) *Zenonem* L 52. dicit) add. *ut* E id est enim) *idem enim est* omnes, *id enim est* Or. sunt) *sint* omnes, Or. regium) *regnum* E sic) *sit ea* E ea, quæ) om. E primario) sine nota Or. *primorie* E appellemus) *appellentur* L e verbo) add. *exprimere* L vel ut) *ut ut* E

vel præcipua, et illa rejecta. Re enim intellecta, in
53 verborum usu faciles esse debemus. Quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus, necesse est, nec bonum esse nec malum hoc, quod præpositum vel præcipuum nominamus. Idque ita definimus, quod sit indifferens cum æstimatione mediocri: quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. Neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset aut contra; nec, quum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æstimabile
54 esset; nec hoc posito, non aliqua esse præposita. Recte igitur hæc facta distinctio est; atque etiam ab iis, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem et ultimum, ita jacere talum, ut rectus assistat; qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa præpositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit; sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad ejus vim naturamque nihil pertinent.

55 Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia; (sic enim appello, quæ τελικά dicuntur; nam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod uno non poterimus, ut res intelligatur;) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικά; alia utrumque. De pertinentibus nihil est bonum præter actiones honestas; de efficientibus nihil præter amicum. Sed et pertinentem et efficientem sapientiam volunt esse: nam quia sapientia est conveniens actio, est in illo pertinenti genere, quod dixi; quod autem honestas actiones affert et efficit, [id] efficiens dici potest.

53. præpositum) *propositum* ELMCR vel) *ut* E præcipuum) *præcipua* MC Idque ita) *Itaque id* LPMCROr. illi—dicunt) *ille—dicit* C dicerem) *dividitur* C nihil rel. in mediis) *rel. in medium nihil* L in his) *hiis* C hoc posito) *hæc posita* LPMCR esse) *esset* E *essent* ceteri, Or. 54. hæc) *hic* E iis) *his* L res perspici) *respici* C rectus assistat) *recte ass.* LMC habebit) *habet* E aliter) add. *quam* E add. *qui* PMR referuntur) *referunt* E quidem) *quid est* E 55. nam) *jam* PMR uno) om. EMCR autem) *nunc* E de effic.—amicum) *deficientibus nihil ad amicum* L sapientiam) *sapientem* EP in) *cum* LMCR om. EPOr. [id]) sine uncis Or.

XVII. Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per 56
se ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, partim
utrumque: per se, ut quidam habitus oris et vultus, ut
status, ut motus; in quibus sunt et præponenda quædam
et rejicienda: alia ob eam rem præposita dicentur, quod
ex se aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utram-
que rem, ut integri sensus, ut bona valetudo. De bona 57
autem fama (quam enim appellent εὐδοξίαν, aptius est hoc
loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chrysippus
quidem et Diogenes, detracta utilitate, ne digitum qui-
dem ejus caussa porrigendum esse dicebant; quibus ego
vehementer assentior. Qui autem post eos fuerunt,
quum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam
dixi, bonam famam ipsam propter se præpositam et
sumendam esse dixerunt, esseque hominis ingenui et
liberaliter educati, velle bene audire a parentibus, a
propinquis, a bonis etiam viris, idque propter rem ipsam,
non propter usum; dicuntque, ut liberis consultum
velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos, sic
futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem,
etiam detracto usu, consulendum.

Sed, quum, quod honestum sit, id solum bonum esse 58
dicamus; consentaneum tamen est fungi officio, quum
id officium nec in bonis ponamus nec in malis. Est
enim aliquid in his rebus probabile, et quidem ita, ut
ejus ratio reddi possit: ergo ut etiam probabiliter acti
ratio reddi possit. Est autem officium, quod ita factum
est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. Ex quo
intelligitur, officium medium quiddam esse, quod neque
in bonis ponatur, neque in contrariis. Quoniamque in
iis rebus, quæ neque in virtutibus sunt neque in vitiis,
est tamen quiddam, quod usui possit esse; tollendum id

56. Hæc) add. *enim* L quidam) *quia* E ut status, ut) *status et* E quædam) *sunt quædam* E ut bona) *et bona* E **57.** autem) *enim* E hoc loco) transp. post *famam* E (om. *loco* L) detracta) *detractate quidem* E ejus caussa) *ejus tam* E *in caussa* P *in ejus caussa* L *in eam* C om. MR propter se) *propter ipsam propter se* M propter usum; dicuntque) *dicuntque propter usumque* E rem) om. E **58.** quum, quod) *quod cum* PMR *quando quod* C ita) *est ita* C ergo—acti rat. r. possit) om. MC quiddam) *quoddam* omnes, Or. neque in cont.) *nec in c.* R iis) *his* LMOr. rebus) om. E

non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam,
et quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid et facere
eorum. Quod autem ratione actum est, id officium
appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec
59 in bonis ponatur nec in contrariis. XVIII. Atque per-
spicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid
agere sapientem. Judicat igitur, quum agit, officium
illud esse. Quod quoniam numquam fallitur in judi-
cando, erit in mediis rebus officium; quod efficitur hac
etiam conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse
quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est
perfectum officium; erit etiam inchoatum: ut, si juste
depositum reddere in recte factis sit, in officiis ponatur,
depositum reddere; illo enim addito, *juste*, fit recte
factum; per se autem hoc ipsum reddere, in officio
ponitur. Quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ
media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum;
quidquid ita fit aut dicitur, omne officio continetur. Ex
quo intelligitur, quoniam se ipsi omnes natura diligant,
tam insipientem quam sapientem sumpturum, quæ se-
cundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est
quoddam commune officium sapientis et insipientis: ex
60 quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus. Sed
quum ab his omnia proficiscantur officia, non sine caussa
dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes; in his
et excessum e vita, et in vita mansionem. In quo enim
plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium
est in vita manere; in quo autem aut sunt plura con-
traria, aut fore videntur, hujus officium est, e vita
excedere. E quo apparet, et sapientis esse aliquando
officium, excedere e vita, quum beatus sit; et stulti,
61 manere in vita, quum sit miser. Nam bonum illud et
malum, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur:
prima autem illa naturæ, sive secunda sive contraria,

est) *sit* omnes, Or. nec in bonis) *neque in b.* LPM *non in b.* C nec) *neque* M 59. Atque) *Atqui* EL numquam) *nihil* C hac etiam) *etiam hac* LMCR appellemus) *appellamus* L est) *esse* C erit) *erit autem* omnes, Or. cum uncis. fit) *facit* omnes. iis) *his* LMOr. omne) *omni* omnes, *communi* Or. ipsi) *ipsos* LPMCR diligant) *diligunt* C iis) *his* LMCOr. dicamus) *dicimus* L 60. his) *iis* R E quo) *ex quo* LPMCR sapientis) *sapientiæ* E e vita) *de v.* C 61. naturæ) om. L

sub judicium sapientis et delectum cadunt; estque illa subjecta quasi materies sapientiæ. Itaque et manendi in vita et migrandi ratio omnibus iis rebus quas supra dixi metienda. Nam neque * * virtute retinetur in vita, neque * * sine virtute sunt, mors est oppetenda. Et sæpe officium est sapientis, desciscere a vita, quum sit beatissimus, si id opportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere. Sic enim censent, opportunitatis esse, beate vivere. Itaque a sapientia præcipitur, se ipsam, si usus sit, sapiens ut relinquat. Quamobrem quum vitiorum ista vis non sit, ut caussam afferant mortis voluntariæ; perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse, manere in vita, si sint in majore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens e vita et manens æque miser est, nec diuturnitas ei magis vitam fugiendam facit; non sine caussa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum.

XIX. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi, 62
natura fieri, ut liberi a parentibus amentur; a quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur. Quod primum intelligi debet figura membrisque corporum, quæ ipsa declarant procreandi a natura habitam esse rationem. Neque vero hæc inter se congruere possent, ut natura et procreari vellet, et diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ perspici potest; quarum in fetu et in educatione laborem quum cernimus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare ut perspicuum est, natura nos a dolore abhorrere; sic apparet, a natura ipsa, ut eos,
quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur 63

materies) *materie* E *materia* cett. Or. omnibus) *in omn.* R neque * * virtute) *neque iis qui virtute* LMCROr. retinetur) *retinentur* LMCROr. oppetenda) *appet.* CR et) *ut* omnes, *at* Or. desciscere) *deficere* C censent) *censet* L si usus sit) *suis sit* E *si jusserit* PMC *si vixerit* L caussam) *casum* C sint (post *miseri*) om. C ei magis) *et mag.* E *magis ei* cett. dicitur) *dicit* E iis) *his* L possint) *possunt* EL 62. communem) *omnem* C persequimur) *persequuntur* R procreandi) om. P esse rat.) *rat. e.* P possent) *possint* E(P) perspici) *inspici* LPMCR potest) om. P et in) *et* LC videmur audire) *videmur* P *videmus* L *audimus* MR Quare ut) om. *ut* omnes, *quasi* C impelli) transp. inter *ipsa* et *ut* C

etiam, ut communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quod homo sit, non alienum videri. Ut enim in membris alia sunt tamquam sibi nata, ut oculi, ut aures; aliqua etiam ceterorum membrorum usum adjuvant, ut crura, ut manus; sic immanes quædam bestiæ sibi solum natæ sunt: at illa, quæ in concha patula pinna dicitur; isque, qui enat e concha, qui, quod eam custodit, pinnoteres vocatur, in eandemque quum se recepit, includitur; ut videatur monuisse, ut caveret; itemque formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam caussa quædam faciunt. Multo magis hæc conjunctio est hominis. Itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, civitates.
64 Mundum autem censent regi numine deorum, eumque esse quasi communem urbem et civitatem hominum et deorum, et unumquemque nostrum ejus mundi esse partem: ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostræ anteponamus. Ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt; sic vir bonus et sapiens et legibus parens et civilis officii non ignarus utilitati omnium plus, quam unius alicujus aut suæ consulit. Nec magis est vituperandus proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus is sit, qui mortem oppetat pro republica; quod deceat, cariorem nobis esse patriam quam nosmetipsos. Quoniamque illa vox inhumana et scelerata ducitur eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur; (quod vulgari quodam versu Græco pronuntiari solet;) certe verum

63. etiam, ut) *ut etiam* LPMCR hominum) om. L. sunt) *sint* E ut aures) *aut aur.* M ut crura, ut manus) om. E quæ in) *quem* E pinna) *pina* codd. qui, quod) *quique* MR *quidem quod* L *quod* C custodit) *custodiat* C vocatur) om. L eandemque) *eamque* LMPCROr. recepit) *recipit* ELPMR magis) om. E cœtus) *cœtum* L civitates. Mundum) *mundum civitates* C **64.** quasi) om. L et) *etiam* C (ter) consequi) *consequitur* C ignarus) *ignorans* C omnium) *hominum* LMCR est vituperandus) *vit. est* LMPCROr. is sit) *sit is* LPMCROr. oppetat) *app.* CR deceat) *doceat* LPM *docet* R nobis esse patr.) *e. patr. nob.* LMPCROr. terrarum) *terret* E

est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum.

XX. Ex hac animorum affectione testamenta com- 65
mendationesque morientium natæ sunt. Quodque nemo in summa solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum et ad naturalem communitatem esse natos. Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quam plurimis, in primisque
docendo rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non 66
facile est invenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi impetuque contendant; sic ii, qui valent opibus atque id facere possunt, ut de Hercule et de Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem quum Optimum et Maximum dicimus, quumque eumdem Salutarem, Hospitalem, Statorem; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, quum ipsi inter nos viles neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus et ab iis diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis caussa habeamus; sic inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti et consociati sumus: quod ni ita se haberet, nec justitiæ
ullus esset nec bonitati locus. Et quo modo hominum 67
inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis. Præclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum caussa et deorum, eos autem communitatis et societatis suæ; ut bestiis homines uti

65. summa) om. C congregationemque) *et congregationem* R hominum) *omnium* C communitatem) *communicationem* C tradendis) *tradendo* P **66.** non fac.) *ut fac.* R non tradat) *tradat* R Atque) om. E datum—contra) om. L et de) *et* C dicimus) om. P in ejus) *non ejus* L viles) *civiles* E *abjecti* ceteri, Or. neglectique) *neglecti* E simus) *sumus* LR ut) om. L simus) *sumus* L quam) om. E utilitatis caussa) *tam utilitatis* E consociati) *sociati* L ni) *nisi* R bonitati) *humanitati* C **67.** quo modo) *quoniam modo* E *quod* PMR *quo* C esse) om. L esse vincula—nihil juris) om. PMR esse) *esset* PMCR cetera nata) *cet. naiura* P *extera natura* L homines) om. C

ad utilitatem suam possint sine injuria. Quoniamque ea natura esset hominis, ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet; qui id conservaret, eum justum, qui migraret, injustum fore. Sed quemadmodum, theatrum ut commune sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occuparit; sic in urbe mundove communi non adversatur jus, quo minus suum
68 quidque cujusque sit. Quum autem ad tuendos conservandosque homines hominem natum esse videamus; consentaneum est huic naturæ, ut sapiens velit gerere et administrare rempublicam, atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere et velle ex ea liberos. Ne amores quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, si quis ejusmodi forte casus inciderit,
69 ut id faciendum sit: alii nullo modo. XXI. Ut vero conservetur omnis homini erga hominem societas, conjunctio, caritas; et emolumenta et detrimenta, quæ *ὠφελήματα* et *βλάμματα* appellant, communia esse voluerunt; quorum altera prosunt, nocent altera. Neque solum ea communia, verum etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem et commoda (ita enim *εὐχρηστήματα* et *δυσχρηστήματα* appello) communia esse voluerunt, paria noluerunt. Illa enim, quæ prosunt aut quæ nocent, aut bona sunt aut mala; quæ sint paria necesse est: commoda autem et incommoda in eo genere sunt, quæ præposita et rejecta dicimus; ea possunt paria non esse. Sed emolumenta communia esse dicuntur; recte autem
70 facta et peccata non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ prosunt. Quamquam autem in amicitia alii dicant, æque caram esse sapienti rationem amici, ac suam; alii autem, sibi cuique cariorem suam; tamen hi quoque

ut ei) *ut et* EP *ut* LMCR jus) *jus ei* L ut) *cum* PMCR *cum omne* L quidque) *quodque* ELOr. 68. et velle) *velleque* R liberos) add. *procreare* MCR quidem) *quam* E Cynicorum) *Cunctorum* E rationem atque vitam) *vit. a. rat.* E cadere) *eadem* E forte casus) *c. f.* E 69. vero) *ergo* C autem et) *autem* E *autem aut* C voluerunt) *nol.* E noluerunt) *esse vol.* E (om. *paria nol.* C) autem et) *autem* E *autem aut* C habentur communia) *habentur quia* E 70. adhibendam esse) *e. adh.* R hi quoque) *id qu.* C *in qu.* PM *unumquodque* R

posteriores fatentur, alienum esse a justitia, ad quam
nati esse videamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi
assumat. Minime vero probatur huic disciplinæ, de qua
loquor, aut amicitiam aut justitiam propter utilitates
ascisci aut probari: eædem enim utilitates poterunt eas
labefactare atque pervertere. Etenim nec justitia nec
amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsæ per se ex-
petantur. Jus autem, quod ita dici appellarique possit, 71
id esse natura; alienumque esse a sapiente non modo
injuriam cui facere, verum etiam nocere. Nec vero
rectum est, cum amicis aut bene meritis consociare aut
conjungere injuriam. Gravissimeque et verissime de-
fenditur, numquam æquitatem ab utilitate posse sejungi;
et, quidquid æquum justumque esset, id etiam honestum;
vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam
atque æquum fore.

Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, dia- 72
lecticam etiam adjungunt et physicam; easque ambas
virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat
rationem, ne cui falso assentiamur, neve umquam cap-
tiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis et malis
didicerimus, ut tenere tuerique possimus. Nam sine
hac arte quemvis arbitrantur a vero abduci fallique
posse: recte igitur, si omnibus in rebus temeritas igno-
ratioque vitiosa est, ars ea, quæ tollit hæc, virtus
nominata est. XXII. Physicæ quoque non sine caussa 73
tributus idem est honos: propterea quod, qui conve-
nienter naturæ victurus sit, ei proficiscendum est ab omni
mundo atque ab ejus procuratione. Nec vero potest
quisquam de bonis et malis vere judicare, nisi omni

a just.) *ab just.* Or. amicitiam aut justitiam) *just. aut amic.* E enim utilitates) *enim voluptates* PMC justitia nec amicitia) *justitiæ nec amicitiæ* ELPMR esse omn. pot.) *pot. esse om.* E expetantur) *expetuntur* E 71. natura) *naturam* PLMR cui) *cuivis* R consociare) *sociare* E Gravissimeque) *gravissime* E sejungi) *sejungere* PMC 72. easque) *eas* E adjungunt) *adjungit* C eaque, quæ) *ea que* LC didicerimus) *diceremus* LPMCR tenere) *ne* E *ceteri* P tuerique—fallique posse) om. P arbitrantur) *arbitramur* LMCR a) *ab* Or. ars) *ab his* LPMC *ars ab his* Or. om. *ars—nominata est* R hæc) *hujus* E 73. quoque) *quidem* E idem est) *idem* E ei) *et* EP *ei et* MR *ei etiam* C atque) *et* LPMCR de bonis) *et de bon.* MR et) *etiam de* C omni) *animi* PR

cognita ratione naturæ, et vitæ etiam deorum, et utrum conveniat, necne, natura hominis cum universa. Quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui jubent *tempori parere*, et *sequi deum*, et *se noscere*, et *nihil nimis*; hæc sine physicis quam vim habeant, (et habent maximam,) videre nemo potest. Atque etiam ad justitiam colendam, ad tuendas amicitias et reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec vero pietas adversus deos, nec, quanta iis gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest.

74 Sed jam sentio, me esse longius provectum, quam proposita ratio postularet. Verum admirabilis compositio disciplinæ incredibilisque rerum traxit ordo: quem, per deos immortales! nonne miraris? Quid enim aut in natura, qua nihil est aptius nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum tamque compactum et coagmentatum inveniri potest? Quid posterius priori non convenit? Quid sequitur, quod non respondeat superiori? Quid non sic aliud ex alio nectitur, ut, si ullam litteram moveris, labent omnia? Nec tamen quidquam est, quod moveri possit.

75 Quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur persona sapientis! qui, quum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, vereque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim dictator est,) quam Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis, magister fuit: rectius dives, quam Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem nulla belli caussa transire voluisset. Recte ejus omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus: recte etiam pulcher

et vitæ) *vitæ et* R etiam) *et* P et) *etiam* C utrum) *utrumque* E natura) *nature* C universa) *universo* R hæc) *nec* E cognitio) *cogitatio* PR Nec vero—potest) Non. p. 232. adversus) *advorsum* Non. iis) *his* E(LPM)Or, potest) *non pot.* E 74. rerum) *me rerum* E quem) *quæ* LPMCR aut in) *aut* R *aut etiam* C coagmentatum) *coaugm.* ELPM aliud ex) *alter judex* E *aliud videlicet* PLMR ut) *ut non* omnes, Or. ullam) *unam* Or. quod) *quo* LPMR 75. vereque—possideat) om. E nec suos) *suos* L dictator est) *est dictator* LPMCROr. dicentur) *adicientur* E

appellabitur; animi enim lineamenta sunt pulchriora,
quam corporis: recte solus liber, nec dominationi cujus-
quam parens nec obediens cupiditati: recte invictus, 76
cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula
injici nulla possint. Nec exspectet ullum tempus ætatis,
ut tum denique judicetur beatusne fuerit, quum extremum vitæ diem morte confecerit; quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit. Nam si beatus umquam fuisset, beatam vitam usque ad illum a Cyro exstructum rogum pertulisset. Quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus vir, et omnes boni beati sint; quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?

LIBER QUARTUS.

I. Quæ quum dixisset, finem ille. Ego autem, Næ 1
tu, inquam, Cato, ista exposuisti, ut tam multa memoriter, ut tam obscura dilucide. Itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum. Tam enim diligenter, etiamsi minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere,) sed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, Ain' tandem, inquit, quum ego te hac nova lege videam eodem die accusatori respondere, et tribus horis perorare, in hac me caussa tempus dilaturum putas? quæ tamen a te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim et ab aliis, et a te ipso sæpe, ut tibi deesse
non possit oratio. Tum ego, Non mehercule, inquam, 2

corporis) *corporibus* E nec obed.) *neque ob.* LCOr. 76. possint) *possunt* L Nec) *neque* Or. exspectet) *exspetet* E ullum) *nullum* L ut tum) *virtutum* EP pertulisset) *protulisset* LPMCR vir, et) *juret* E. 1. ista) *ita* R ut tam [priore loco]) *in vita* P *tam* LCROr. ut tam [sec. loco]) *vitam* E *in rita* P *tam* LCROr. etiamsi) *etsi* LPCROr. Tum ille, Ain') *tum ille an* E *tene illam* PCR *tune illam* L deesse non possit) *non p. d.* L 2. inquam) om. LPCR

soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar, sed pudore impedior; ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria; sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur, easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdemne res, inquit? an parum disserui, non verbis Stoicos a Peripateticis, sed universa re et tota sententia dissidere? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem, satis, inquit, me dixisse: quare ad ea primum, si videtur; sin aliud quid voles, postea. Immo istud quidem, inquam, quo loco quidque * *, nisi iniquum postulo, arbitratu meo. Ut placet, inquit. Etsi enim illud erat aptius, æquum cuique concedere.

3 II. Existimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis et copiose et eleganter habuisse constitutam disciplinam; ut non esset caussa Zenoni, quum Polemonem audisset, cur et ab eo ipso et a superioribus dissiderit: quorum fuit hæc institutio; in qua animadvertas velim, quid mutandum putes; nec exspectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta sunt: universa enim illorum ratione cum
4 tota vestra confligendum puto. Qui quum viderent, ita nos esse natos, ut et communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, ceteras generis ejusdem; (quæ omnes, similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, et tractatione differunt;) easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere et ardentius; habere

soleo) *sole* E *solere* PCR temere cont. Stoicos) *cont. St. tem.* P quæ vix) *ut vix* L igitur) *qui* E a) om. E re) *fere* R dissidere) *dissentire* C *disserere* L inquam) *inquit* C quo loco quidque) *quo loco* C *loco* Or. sine lacunæ nota. nisi iniquum) om. L *nisi inicium* E arbitratu) *responde arbitratu* LPCR *respondere arb.* Or. enim) om. C 3. igitur) om. C Platonis audit.) *aud. Pl.* E eorum) *Ephorum* L mutandum putes) *put. mut.* LCROr. a te) *ante* EPLC universa—ratione) *universam—rationem* L 4. ita nos) *nos ita* C ceteras) *ceterasque* LPCR tractatione) *tractationem* R appetere) om. E

etiam insitam quamdam, vel potius innatam, cupiditatem
scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum et
ad societatem communitatemque generis humani, eaque in
maximis ingeniis maxime elucere;—totam philosophiam
tres in partes diviserunt; quam partitionem a Zenone esse
retentam videmus. Quarum quum una sit, qua mores 5
conformari putantur, differo eam partem, quæ quasi
stirps est hujus quæstionis: quis sit enim finis bonorum,
mox: hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis
Academicisque, qui re consentientes vocabulis differebant,
illum locum, quem civilem recte appellaturi videmur,
Græci πολιτικόν, graviter et copiose esse tractatum.
III. Quam multa illi de republica scripserunt! quam multa
de legibus! quam multa non solum præcepta in artibus,
sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt!
Primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant,
polite apteque dixerunt, tum definientes, tum partientes:
ut vestri etiam: sed vos squalidius; illorum, vides, quam
niteat oratio. Deinde ea, quæ requirebant orationem 6
ornatam et gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis!
quam splendide! de justitia, de fortitudine, de amicitia,
de ætate degenda, de philosophia, de capessenda repub-
lica, de temperantia, † hominum spinas vellentium, ut
Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia
ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quæ
sunt eorum consolationes! quæ cohortationes! quæ
etiam monita et consilia, scripta ad summos viros! Erat
enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi
exercitatio duplex. Nam quidquid quæritur, id habet
aut generis ipsius sine personis temporibusque, aut, iis
adjunctis, facti aut juris aut nominis controversiam.

etiam) om. L insitam) *insitamque* P vel) *velud* E et ad) *ad* C in max. ing. maxime) *maxime in max. ing.* R a Zenone) om. P esse retentam) *retentam esse* LPCROr. 5. una) *ita* L conformari) *confirmari* EPCR quis) *qui* LPCROr. re) *in re* C illum) *eum* LPCROr. appellaturi videmur) *appellamus* C Græci) *Græce* PCR republica) *re* E quam—legibus) om. L apteque) *atque* E tum def.) *cum def.* PCR illorum) *eorum* C 6. de temperantia) add. *de fortitudine* omnes. hominum) *homini de* E *hominum de* cett. *nec more hominum acu* Or. sine mendi nota. spinas) *spinis* PLCR quæ sunt) *sunt* EC id) om. P iis) *hiis* E *his* Or.

Ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam.
7 Totum genus hoc Zeno, et qui ab eo sunt, aut non potuerunt aut noluerunt; certe reliquerunt. Quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes; Chrysippus etiam; sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quo modo loquantur. Nova verba fingunt: deserunt usitata.—At quanta conantur! Mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. Incendit igitur eos, qui audiunt.—Vides, quantam rem agas; ut, Circeiis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. Quid? ille incendat? Restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem solum esse sapientem, a te quidem apte ac rotunde: quippe habes enim a rhetoribus. Illorum vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi! quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. Pungunt enim quasi aculeis, interrogatiunculis angustis; quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, et iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

8 IV. Sequitur disserendi ratio cognitioque naturæ. Nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, et ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In his igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. Res enim se præclare habent, et quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum valet, prætermissum est? qui et definierunt plurima, et definiendi artes reliquerunt; quodque est definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id et fit ab illis, et, quemadmodum fieri oporteat,

effecit) *efficit* E 7. Zeno) *et Zeno* PCROr. qui ab eo) *ab eo qui* LCROr. concupierit) *cupierit* L quo modo) *quo* CR at) *aut* E conantur) *conatur* Or. Incendit igitur—audiunt) transp. post *existimet* Or. (*Incendi ergo eos* E) quantam rem) *quanta res* E agas) *agat* Or. ut Circeiis) om. E (*Circelis* P, *certe is* L *Cereolis* C) totum h. mund.) *mund. tot. hunc* E Restinguet) om. E citius) *potius* R tu) *tum* E regem—rhetoribus) Non. p. 164. ac) *atque* L *et* R Pungunt enim) *Pungunt* LPCROr. nihil) *nisi* C 8. his) *iis* (P) *hiis* E duabus) om. E se præclare) (*si* E) *præcl. se* LPCROr. habent) *habeat* E res) *tres* PCR oporteat) *oportet* C

traditur; item de contrariis; a quibus ad genera for-
masque generum venerunt. Jam argumenti, ratione
conclusi, caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt:
deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in sin-
gulis: extrema conclusio est. Quanta autem ab illis 9
varietas argumentorum ratione concludentium eorumque
cum captiosis interrogationibus dissimilitudo! Quid?
quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum
fidem sine ratione, nec rationis sine sensibus exquiramus,
atque ut eorum alterum ab altero ne separemus? Quid?
ea, quæ dialectici nunc tradunt et docent, nonne ab illis
instituta sunt? [inventa sunt?] De quibus etsi a Chry-
sippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus
multo, quam ab antiquis: ab hoc autem quædam non
melius, quam veteres; quædam omnino relicta. Quum- 10
que duæ sint artes, quibus perfecte ratio et oratio com-
pleatur, una inveniendi, altera disserendi; hanc poste-
riorem et Stoici et Peripatetici; priorem autem illi
egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem.
Nam e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depro-
merentur, vestri ne suspicati quidem sunt, superiores
autem artificio et via tradiderunt. Quæ quidem res
efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi
dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere.
Nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eo veniat,
is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque
esse in disputando suus. Quod etsi ingeniis magnis
præditi quidam dicendi copiam sine ratione conse-
quuntur; ars tamen est dux certior, quam natura.
Aliud est enim, poetarum more verba fundere, aliud, ea,
quæ dicas, ratione et arte distinguere.

V. Similia dici possunt de explicatione naturæ, qua 11
hi utuntur et vestri: neque vero ob duas modo caussas,
quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis et religionis

venerunt) *devenerunt* C ea quæ) *eaque* omnes. est) om. C 9. pluribus) *plurimis* E rationis) *rationes* C sine) om. E atque ut) *atque* Or. ne) om. omnes, Or. [inventa sunt]) om. L *et inventa* Or. sine uncis. tamen) *tum* E 10. perfecte) *perfecta* E ne att.) *non att.* L efficit) *effecit* LPROr. commentariolis) *commentatoribus* R etsi) *si* C magnis) *magis* L consequuntur) *consequitur* E est dux) *dux* E est enim) *enim est* R 11. qua) *quæ* E hi) *ii* L *hic* E ut) *et* E

metus; sed etiam modestiam quamdam cognitio rerum
cælestium affert iis, qui videant, quanta sit etiam apud
deos moderatio, quantus ordo; et magnitudinem animi,
deorum opera et facta cernentibus; justitiam etiam,
quum cognitum habeas, quod sit Summi Rectoris ac
Domini numen, quod consilium, quæ voluntas; cujus ad
naturam apta ratio vera illa et summa lex a philosophis
12 dicitur. Inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis
quædam [e] cognoscendis rebus voluptas; in qua una,
confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honeste ac
liberaliter possimus vivere. Ergo in hac ratione tota
de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut et deos
esse, et quattuor ex rebus omnia constare dicerent.
Quum autem quæreretur res admodum difficilis, num
quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio et
intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus ge-
neris essent, quæreretur; Zeno id dixit esse ignem:
nonnulla deinde aliter; sed ea pauca. De maxima autem
re eodem modo, divina mente atque natura mundum
universum atque ejus maximas partes administrari:
materiam vero rerum et copiam apud hos exilem, apud
13 illos uberrimam reperiemus. Quam multa ab iis con-
quisita et collecta sunt de omnium animantium genere,
ortu, membris, ætatibus! quam multa de rebus iis, quæ
gignuntur e terra! quam multæ, quamque de rebus
variis, et caussæ, cur quidque fiat, et demonstrationes,
quemadmodum quidque fiat! Qua ex omni copia plu-
rima et certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei
naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem
intelligo, caussa non videtur fuisse mutandi nominis.
Non enim, si omnia non sequebatur, idcirco non erat

cælestium) om. P iis) *his* EL justitiam) om. P ac Domini) *et dom.* PCR apta) *aperta* L dicitur) *datur* C **12.** [e] cognoscendis) *cognosc.* E, sine uncis Or. *in cogn.* R negotiis) *et otiis* E possimus) *possumus* LROr. et quattuor) *quia quattuor* E natura) *ni* C mente) *ratione* C atque ejus) *et ejus* E *at ejus* L copiam apud hos) *apud eos cop.* LPCR **13.** iis) *his* EPLOr. omnium) *omni* E iis) *his* L quamque) om. R quidque) *quæque* C fiat) *fiet* E quidque) *quitquid* E *quæque* cett. Or. fiat) *fiant* omnes, Or. (etiam E ex mea coll.) copia) *materia* (punctis not.) *copia* L certissima) *necessaria* R sumuntur) *sequuntur* C cujusque) *cujus* E enim, si) *nisi* C sequebatur) *sequebantur* L

ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritium puto: pauca mutat, vel plura sane. At quum de plurimis eadem dicit, tum certe de maximis: quod idem quum vestri faciant, non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam. Sed hæc hactenus.

VI. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod 14
continet philosophiam, quid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tamquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam a te, Cato, diligenter est explicatum, finis hic bonorum et quis a Stoicis et quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam a Zenone novi sit allatum. Quum enim superiores, e quibus planissime Polemo, secundum naturam vivere, summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent; (hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, convenienter naturæ vivere;) alterum significari 15
idem, ut si diceretur, officia omnia media aut pleraque servantem, vivere. Hoc sic expositum dissimile est superiori. Illud enim rectum est, (κατόρθωμα dicebas,) contingitque sapienti soli; hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest. Tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ secundum naturam sint, fruentem vivere. Hoc non est positum in nostra actione; completur enim et ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur, et ex iis rebus, quæ sunt secundum naturam, neque sunt in nostra

Epicurum) *Epicurorum* E *Epicureorum* PC *Epicure horum* R Democritium) *Democritum* omnes. vel) *ut* E at) *aut* E de plur.) *e plur.* EPCROr. idem) *item* LPCR (*quit idem* E) hæc) *hic* E . 14. quid) *ecquid* Or. explicatum) *explicatus* C bonorum) add. *qui continet philosophiam* (*philosophari* R) omnes. et) om. R quis) *qui* EC novi) *nouum* C planissime) *plenissime* CR dixissent) *dixisset* ELCR tria) transp. post *Stoici* C esse finem) *fin. esse* LPCROr. 15. significari) *significare* LPCR ut si) *ut* LR *uter* C pleraque) *plena* E servantem) add. *idem* L rectum est) *rectum quod* LPCROr. contingitque) *contingit* COr. aut) om. E sint) *sunt* EOr. completur) *complectitur* C et) om. ER fruitur) *finitur* LCROr. et) om. R iis rebus) *his tribus* L sunt sec. nat.) *sec. nat. sunt* CROr.

potestate. Sed hoc summum bonum, quod tertia significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit; isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, a Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est. Itaque ab iis constitutio illa prima naturæ, a qua tu quoque
16 ordiebare, his prope verbis exponitur. VII. Omnis natura vult esse conservatrix sui; ut et salva sit, et in genere conservetur suo. Ad hanc rem aiunt artes quoque requisitas, quæ naturam adjuvarent; in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur, quod a natura datum sit, quod desit, acquirat: iidemque diviserunt naturam hominis in animum et corpus. Quumque eorum utrumque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: quum animum infinita quadam laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis
17 corporis anteponebant. Sed quum sapientiam totius hominis custodem et procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes et adjutrix; hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut quum eum tueretur, qui constaret ex animo et corpore, in utroque eum juvaret et contineret. Atque ita re simpliciter primo collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quamdam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, esse in iis justitiæ semina: primique ex omnibus philosophis natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur; et id, quod temporum ordine antiquius est, ut conjugia virorum et uxorum, natura conjuncta esse dicerent; qua ex stirpe orirentur amicitiæ

tertia) *certa* PCR conjuncta ei) *ei conj.* L virtus est) *e. v.* E iis) *his* ELOr. naturæ) *natura* EPR *nostra* C ordiebare, his) *ordiebatis* E **16.** conservetur suo) *suo cons.* R requisitas) *exquisitas* LPCR vivendi) *videndi* P tueatur) *tuentur* E animum) *animam* CR utrumque) *unumquodque* LPCROr. infinita quadam) *quad. inf.* LPCROr. **17.** hominis) *corporis* R naturæ) *noster* C quum eum) *eum* omnes, Or. eum juvaret et) *enim juvaret* E *juvaret eum atque* (*ac* PR) LPCROr. simpliciter primo) *pr. simp.* LPCROr. facilem) *faciliter* C esse in iis) *esse in his* E *in hiis esse* C *in his* (*iis* R) *inesse* PR *inesse his* LOr. natura) *a natura* PCOr. ii) *hi* L

cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum et originem et progressionem persecuti sunt. Ex quo magnitudo quoque animi exsistebat, qua facile posset repugnari obsistique fortunæ, quod maximæ res essent in potestate sapientis. Varietates autem injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat. Principiis autem a natura datis, 18
amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultarum, quod erat insitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ disserendique cupiditas consequebatur: quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecundiæ particeps, appetensque convictum hominum ac societatem, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret aut diceret, ut nequid ab eo fieret, nisi honeste ac decore; his initiis, ut ante dixi, tamquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, justitia et omnis honestas perfecte absoluta est.

VIII. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus 19
loquor, philosophorum. Qua exposita, scire cupio, quæ caussa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciverit; quidnam horum ab eo non sit probatum. Quodne omnem naturam conservatricem sui dixerint? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se et salvum in suo genere incolumeque vellet? an quod, quum omnium artium finis is esset, quem natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, quum animo constaremus et corpore, et hæc ipsa et eorum virtutes per se esse sumendas? An vero displicuit ea,

cognationum) *conjunctionum* C Atque—virtutum) om. L his) *iis* R et orig.) *orig.* C et progressionem) om. PL posset) *possit* L 18. partim) *quædam* R occultarum) *occultiorum* EPCOr. cognitionis) *cogitationis* P explicandæ) *explicandi* PCR disserendique) *disserendeque* L particeps) om. L convictum) *conjunctum* E *conjunctionum* PL *conjunctionem* CROr. societatem) *societatum* P animadvertensque) *animadvertentes* E ut) om. L ac) *et* LPCROr. tamquam) om. EL perfecte) *perfecta* C 19. eorum) *illorum eorum* LC *illorum omnium* Or. institutione) *constit.* E probatum) *prolatum* CR conservatricem sui) *s. cons.* C dixerint) *dixerit* LPCR ipsum sibi) *sibi ips.* L incolumeque) *incolumem* E *et incolume* L quod, quum) *quum* omnes, Or. quem) *quid* LPROr. (*quidnam* pro *quid natura* C) idem) *id est* LC quod quum) *cum* L ex) om. LPCROr.

quæ tributa est animi virtutibus tanta præstantia? an, quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclare, neque eam caussam Zenoni desciscendi fuisse.

20 Alia quædam dicent, credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille, veri investigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. Quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valetudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum reliquorumque sensuum ponere in bonis potius, quam dicerent, nihil omnino inter eas res iisque contrarias interesse? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona; itemque illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda; sumenda potius, quam expetenda; ea denique omni vita, quæ in virtute una consisteret, illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam; quumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus tum, quum sint beatissimi; itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant.

21 IX. O magnam vim ingenii, caussamque justam, cur nova exsisteret disciplina! Perge porro. Sequuntur enim, quæ tu scientissime complexus es, omnem insipientiam, injustitiam, alia vitia similia esse, omniaque peccata esse paria; eosque, qui natura doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros; neque inter eorum vitam et improbissimorum quidquam omnino interesse; ut

conjunctione) *cognitione* C ab eisdem) *ad hisdem* E esse) *fuisse* L neque) *namque* P *nunquam* R desciscendi) *discutiendi* PL fuisse) om. P 20. veri) *vere* E cupidus) *cupiens* C reliquorumque) *reliquorum* E ponere) *non pon.* C dicerent) *dicere* Or. iisque) *hisque* EOr. sumenda) *et sum.* LPCR ea denique) *eademque* omnes, Or. omni) *omnia* E *de omni* (P) virt. una) *una virt.* LPCROr. secundum —magis expet.) *se expet.* E possit) *posset* E tamen) *cum* E sint) *sunt* LC 21. Sequuntur) *Sequentur* LPCROr. enim) add. *ea* E omnem) *omni* E *omnium* LPR injustitiam) *et injust.* C *esse* (prius) om. C plene) *plane* P

Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quam quivis improbissimus nec beatius vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris et emendatio, quæ omnino aditum habere nullum potest in Urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ graviter et sapienter agendæ profiteretur, nomina rerum commutantem; quumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eamdem vim tribuerat, alia nomina imponentem, verba modo mutan-
tem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronusne 22
caussæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exsilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda esse, non fugienda? nec misericordem judicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Hannibal ad portas venisset murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis, capi, venire, interfici, patriam amittere? An senatus, quum triumphum Africano decerneret, QUOD EJUS VIRTUTE AUT FELICITATE, posset dicere, si neque virtus in ullo, nisi in sapiente, nec felicitas vere dici potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur, in libellis suo? præsertim quum, quod illi suis verbis significent, in eo nihil novetur,
eædem res maneant alio modo. Quid enim interest, 23
divitias, opes, valetudinem bona dicas, anne præposita; quum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus iis tribuat, quam tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus et gravis, dignus illa familiaritate Scipionis et Lælii, Panætius, quum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, nusquam posuit, non esse malum dolorem; sed quid esset et quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde, quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sen-

improbissimus) *improbatissimus* L beatius) *beatus* EL Hæc) *Nec* E correctio) *correptio* ELPR et emend.) *emendatioque* L habere nullum) *n. h.* E modo) *non* E 22. ne) om. R *ve* PC fugienda) *facienda* EPR venisset) *veniret* E negaret) *negasset* L quod ejus) *quid* (*quod* R) *de ejus* CR ullo) *nullo* LPC nisi in) *nisi* EPL libellis) *libello* LPCROr. novetur) *movetur* LCR add. [*de ipsis rebus nihil mutetur*] Or. 23. iis) *his* EPROr. *hic* L et Læli) *edulii* E Q.) om. E posset) *possit* E nusquam) *numquam* PLCR esset et) *esset* E inesset) *esset* EC perferendi) *perferenda* E quoniam) *quem* E

tentia condemnata mihi videtur esse immanitas ista
verborum.
24 X. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te
dicta sunt, pressius agamus, eaque, quæ modo dixisti,
cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt
igitur communia vobis cum antiquis, iis sic utamur,
quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis,
si placet, disseramus. Mihi vero, inquit, placet agi sub-
tilius et, ut ipse dixisti, pressius. Quæ enim adhuc
protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora
desidero. A mene tu, inquam? Sed tamen enitar et,
si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia.
25 Sed positum sit primum, nosmetipsos commendatos esse
nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem,
ut conservemus nosmet ipsos. Hoc convenit. Sequitur
illud, ut animadvertamus, qui simus ipsi, ut nos, quales
oportet esse, servemus. Sumus igitur homines: ex
animo constamus et corpore; quæ sunt cujusdam modi;
nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat,
hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi
boni atque ultimi: quem, si prima vera sunt, ita con-
stitui necesse est, earum rerum, quæ sint secundum
26 naturam, quam plurima et quam maxima adipisci. Hunc
igitur finem illi tenuerunt; quodque ego pluribus verbis,
illi brevius, secundum naturam vivere, hoc iis bonorum
videtur extremum. XI. Age nunc isti doceant, vel tu
potius, (quis enim ista melius?) quonam modo, ab
iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honeste vivere (id
est enim vel e virtute, vel naturæ congruenter vivere)
summum bonum sit, et quonam modo, aut quo loco
corpus subito deserueritis, omniaque ea, quæ, secundum
naturam quum sint, absint a nostra potestate; ipsum
denique officium. Quæro igitur, quo modo hæ tantæ

immanitas) *inanitas* E 24. a te) *antea* E *ad ea* PC iis) *his* Or. communia) *etiam* C vobis) *nobis* LPCR iis sic) *his sic* EPOr. a te) om. E mene) *me* L mihi multa) *multa mihi* E 25. positum sit primum) *prim. pos. sit* (*est* C) LPCR ut nos) *et nos* E appetitio) *petitio* LPR postulat) *postulet* L vera sunt) *vera sint* LPCR quæ sint) *quæ sunt* C quam plurima—brevius, secund. nat.) om. E 26. iis) *vis* P *jus* CR *his* ELOr. videtur) *videatur* omnes. isti) *ista* E iisdem) *eisd.* Or. e) *ex* LPCR quum) transp. ante *secundum* PCR om. L quo modo) *quod* E *quo* P

commendationes, a natura profectæ, subito a sapientia
relictæ sint. Quod si non hominis summum bonum 27
quæreremus, sed cujusdam animantis; is autem esset
nihil, nisi animus; (liceat enim fingere aliquid ejusmodi,
quo verum facilius reperiamus;) tamen illi animo non
esset hic vester finis. Desideraret enim valetudinem,
vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui,
earumque rerum custodiam; finemque sibi constitueret,
secundum naturam vivere; quod est, ut dixi, habere ea,
quæ secundum naturam sint, vel omnia, vel plurima et
maxima. Cujuscumque enim modi animal constitueris, 28
necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus,
tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sunt in
corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit
finis bonorum. Chrysippus autem, exponens differentias
animantium, ait alias earum corpore excellere, alias
autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat, quod cujusque generis animantium statui deceat
extremum. Quum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam; summum
bonum id constituit, non ut excellere animus, sed ut nihil
esse præter animum videretur. XII. Uno autem modo
in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod
esset animal, quod totum ex mente constaret; id ipsum
tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset
secundum naturam, ut valetudo est. Sed id ne cogitari 29
quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi.
Sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde
parva sint, nos quoque concedimus. Quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas
obscurari sæpe et obrui. Sed non sunt in eo genere
tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter
eorum exiguitatem, obscuratio consequitur, sæpe accidit,

sint) om. L 27. is) *hiis* E vester) *noster* PLCR sint) *sunt* LPC et max.) *vel max.* L 28. tamen) *inde* C sunt) *sint* LPCR ut) *et* E re) om. L animantium) *animal* LPR *animantis* COr. genere) om. E non ut) *non* LPCR animus) *animo* LPCROr. videretur) add. *constitui summum bonum* C sic, ut) *sic* E est) om. L 29. ne) *nec* LR (*ne id* E) obscurari quædam) *quæd. obsc.* Or. dicit) *dicunt* E Epicurus) add. *etiam* L et) *etiam* E eorum) *earum* omnes, consequitur) *sequitur* C

ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa necne sint:
ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil
30 interest, aut teruncium adjicere Crœsi pecuniæ. Quibus
autem in rebus tanta obscuratio non fit, fieri tamen
potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum.
Ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, si æque vita
jucunda menstrua addatur, quia momentum aliquod
habeat ad jucundum accessio, bonum sit; si autem id
non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona
autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora:
habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur: ut
mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, quum ita
dicant, Si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur,
ampulla aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam
vitam potius, quo hæc adjecta sint, nec beatiorem tamen
31 ob eam caussam fore. Hoc simile tandem est? non risu
potius, quam oratione ejiciendum? Ampulla enim sit,
necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret?
At vero gravitate membrorum et cruciatu dolorum si
quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, si [ille]
sapiens ad tortoris equuleum a tyranno ire cogatur,
similem habeat vultum, et si ampullam perdidisset; sed,
ut magnum et difficile certamen iniens, quum sibi cum
capitali adversario, dolore, depugnandum videret, ex-
citaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ, quarum
præsidio iniret difficile illud, ut dixi, magnumque prælium.
Deinde non quærimus, quid obscuretur aut intereat, quia
sit admodum parvum; sed quid tale sit, ut expleat
summam. Una voluptas e multis obscuratur in illa vita
voluptaria; sed tamen ea, quamvis parva sit, pars est
ejus vitæ, quæ posita est in voluptate. Nummus in
Crœsi divitiis obscuratur; pars est tamen divitiarum.
Quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam

fateamur) *fateremur* R sole, quod) *solem qui* E aut) *ut* E teruncium) *numinum* L adjicere) *addere* C **30.** tanta obsc.) *obsc. t.* LPCR fit) *sit* omnes, Or. sit) *fit* C jucundum accessio) *jucundum accessionem* EPR *jucundam accessionem* LC si) *sin* Or. degatur) *dicatur* E quo) *cui* Or. **31.** tandem) *tamen* L non risu) *nostris ut* E quis non) *quis* E irrideatur) *derid.* C dolorum) om. P nec) *ne* E [ille]) om. E, sine uncis Or. et si) *ac si* LCOr. difficile illud) *ill. d.* LPCROr. quærimus) *quæremus* ELPCOr. est ejus) *enim ejus* C etiam) *et* P om. L

esse dicimus, in vita beata; sint modo partes vitæ
beatæ. XIII. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, 32
est quædam appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam sunt, appetens; eorum omnium est aliqua summa facienda: quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate vivendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem vix aut ne vix quidem appareant.

Quid? de quo nulla dissensio est? Nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referrentur; quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui. Quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui? aut ejus partis habitum, aut vim? aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sunt, aut motum, aut statum? Quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? Nulla profecto est, quin suam vim
retineat a primo ad extremum. Quomodo igitur evenit, 33
ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur constatque inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quæritur? Tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim visum est
ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare prin- 34
cipia naturæ? Quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseque in se conservando occupatum? Quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, et in ejus unius occupatum esse

esse dic.) *dic. esse* R vitæ beatæ) *b. v.* LPCR 32. tum) *tamen* C otiose) *ociosa* C quærere) add. *quæ* C de istis) *in istis* E aut ne) om. P nulla) *multa* LPCR naturarum) *naturalium* Or. omnia) om. P referrentur) *referuntur* LPCROr. unquam) *numquam* L rerum) om. L sunt) *sint* L(P)CR profecto est) *profecto* omnes, Or. 33. Quo modo) *quo* PC poneret) *poneretur* E quomodo) *quo* P naturarum) *naturale* EPCROr. si) *et* L visum est) *visum esset* omnes, Or. ultimum) *ultimi* E 34. enim dicis) *enim* P

custodia, reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? Quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? Sin autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum et maximarum appetitione concluditur? Ut Phidias potest a primo instituere signum idque perficere, potest ab alio inchoatum accipere et absolvere; huic similis est sapientia: non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. Hanc ergo intuens, debet institutum illud quasi signum absolvere.
35 Qualem igitur natura hominem inchoavit? et quod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolvi et perfici debeat? Si nihil in quo perficiendum est, præter motum ingenii quemdam, id est rationem; necesse est, huic ultimum esse, ex virtute agere: rationis enim perfectio est virtus. Si nihil, nisi corpus; summa erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, cetera. Nunc de hominis summo bono quæritur.
36 XIV. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere, quid sit effectum? Quum enim constet inter omnes, omne officium munusque sapientiæ in hominis cultu esse occupatum; alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de inanimo aliquo loquantur; alii contra, quasi corpus nullum sit hominis, ita præter animum nihil curant: quum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere,) sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute

sin) *si* LPCR sunt) *sint* E appetendarum) *appetendum* ELPR et max.) *aut max.* E *max.* L ab) *et ab* L similis est sap.) *est sap. sim.* LPCR *sap. sim.* (om. *est*) Or. ergo) *igitur* C om. PL 35. Qualem) *Quare* E absolvi) *et abs.* C Si) *sic* E in quo) *in eo quod* ELCOr. *in eo quidem* (P)R id est) *id* E huic) *hunc* LPR *hoc* C agere) *vitam augere* LC *vitam frangere* P *vitam fingere* ROr. Si) *sic* E cetera) *et cet.* LPCR bono quær.) *qu. b.* E 36. ergo) *igitur* E sapientiæ) *sapientia est* E Stoicos) *Stoicum* E de) om. E inanimo aliquo) *in annali quo* E *inanimali aliquo* LC *animali aliquo* (P)ROr. contra, quasi) *qu. c.* C corpus nullum sit) *null c. s.* R *null. s. c.* C non inane) *nominare* PLCR enim) om. E id) om. L is) om. P

una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si lævam partem negligerent, dexteram tuerentur; aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia. At vero illa perfecta atque plena, eorum, qui quum de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi neque corporis partem vacuam
tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut 37
omnes fatemur, altissimum locum in homine et maxime excellentem tenet, et quod eos, qui sapientes sunt, absolutos et perfectos putamus, aciem animorum nostrorum virtutis splendore præstringitis. In omni enim animante est summum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen et dolore vacare opus est et valere. Sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est in virtute, laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ, quæque progressio. Non enim, quod facit in frugibus, ut, quum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat et pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, quum eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ
prima dederit, ne deserat. Itaque sensibus rationem 38
adjunxit, et, ratione effecta, sensus non reliquit. Ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut vitis cum omnibus partibus suis quam optime se habeat; (sed sic intelligamus; licet enim, ut vos quoque soletis fingere aliquid docendi caussa;) si igitur illa cultura vitium in vite insit ipsa, cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, sicut antea; se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite, quam se: similiter sensus, quum accessit ad

aliquid, quod) *aliquod* E reliquerunt) *relinquerent* E 37. aciem—præstringitis) Non. p. 35. præstringitis) *perst.* LCR enim) om. L potissimum) om. R id est) *id* E iter sit) *intersit* ELC Non enim—spicam perduxerit) Non. p. 225. Non enim) om. E quod) *hoc quod* LPCR ut, quum) *victum* Non. *cur cum* L ne) *non* EC 38. reliquit) *relinquit* COr. omnibus part. suis) *part. s. omn.* LPCROr. quoque sol.) *sol. qu.* P insit) *sit* P attinebunt) *attinebant* LC esse mel.) *m. e.* E

naturam, tuetur illam quidem, sed etiam se tuetur:
quum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu loca-
tur, ut omnia illa prima naturæ hujus tutelæ sub-
39 jiciantur. Itaque non discedit ab eorum curatione,
quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut
mirari satis istorum inconstantiam non possim. Natu-
ralem enim appetitionem, quam vocant ὁρμήν, itemque
officium, ipsam etiam virtutem volunt esse earum rerum,
quæ secundum naturam sunt; quum autem ad sum-
mum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, et
duo nobis opera pro uno relinquunt, ut alia sumamus,
alia appetamus potius, quam uno fine utrumque conclu-
derent.
40 XV. At enim [nam] dicitis virtutem non posse con-
stitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum
pertineant. Quod totum contra est. Introduci enim
virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget quæque
rejiciet, unam referentur ad summam. Nam si omnino
† nos negligemus, in Aristonea vitia incidemus et peccata,
obliviscemurque, quæ virtuti ipsi principia dederimus:
sin ea non negligemus, neque tamen ad finem summi
boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabi-
mus. Duarum enim vitarum nobis erunt instituta
capienda. Facit enim ille duo sejuncta ultima bonorum:
quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. Nunc ita
separantur, ut disjuncta sint: quo nihil potest esse per-
versius. Itaque contra est, ac dicitis; nam constitui
41 virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima
naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. Quæsita

se tuetur) *tu. se* CROr. ratio est) *est rat.* E 39. vitam omnem) *o. v.* L ut) *et* L istorum) *eorum* omnes, Or. possim) *possum* E *possimus* cett., Or. ipsam) *ipsum* LP virtutem) om. P volunt esse) *tuentem esse vol.* C *tuentem vol. esse* LR *tuentem voluntatem* P utrumque) *omnia* LPCR concluderent) *concludant* LPCROr. 40. nam) *veram* C *natura* LROr. (sine uncis). sint) *sunt* EC leget) *legi* E rejiciet) *reficiet* EPR referentur) *referantur* LPCROr. nos) *ea* Or. negligemus) *negligimus* omnes. incidemus) transp. post *peccata* LPCROr. (*incidimus* LC) negligemus) *intelligemus* E *negligimus* cett. referemus) *referimus* R aberrabimus *aberramus* E duo sejuncta) *s. d.* C vera) om. C ita) *illa* R *ista* cett., Or. ut) *et* E disjuncta) *sej.* E nihil pot.) *pot. n.* C 41. sunt) *se* E *sint* cett., Or. summam) *summum* omnes.

enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quamdam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, quid maxime natura vellet. Explanetur igitur. Quid ergo aliud intelligetur, nisi uti ne quæ pars naturæ negligatur? In qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum: sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explanationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est
convenienter naturæ vivere, a natura discedere! Ut 42
quidam philosophi, quum, a sensibus profecti, majora quædam et diviniora vidissent, sensus reliquerunt; sic isti, quum ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem aspexissent, omnia, quæ præter virtutem ipsam viderant, abjecerunt; obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permanaret ad fines: neque intelligunt, se rerum illarum pulchrarum
atque admirabilium fundamenta subducere. XVI. Ita- 43
que mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt *honeste vivere*; sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat; deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus, introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quodcumque in mentem incideret, et quodcumque tamquam occurreret. Is hoc melior, quam Pyrrho, quod [vel] aliquod genus appetendi dedit: deterior, quam ceteri, quod penitus a natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius,

est) om. LPC ipsa) *ista* L institutio hom.) *h. in.* E hæc) *hoc* E cœptus) *conceptus* CR in qua) *qua* L quid) *quod* LPCR ergo) *enim* C intelligetur) *intelligeretur* E *intelligitur* C uti ne quæ) *ut in eque* E *ut eque* cett. *ut ne qua* Or. explanationem) *explicationem* PCR 42. et divin.) *ac div.* CROr. ex) om. C quæ præter) *quæ propter* LPC *propter quæ* Or. (om. *quæ* R) permanaret) *permanent* E 43. quodcumque) (priore loco) *quod cuique* omnes. quod [vel]) om. P *quod* E; sine uncis Or. a) om. EP principium off.) *officium principii* L

quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata et per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura et quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. Ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea sejungunt a finibus et a summa bonorum; quæ quum præponunt, ut sit aliqua rerum selectio, naturam videntur sequi; quum autem negant, ea quidquam ut beatam vitam pertinere; rursus naturam relinquunt.

44 Atque adhuc ea dixi, † caussa cur Zenoni non fuisset, quamobrem a superiorum auctoritate discederet. Nunc reliqua videamus; nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrum vero, inquit ille: nam et a te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optime, inquam: quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium virtutum auctore, de virtutibus dis-
45 putare? Sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, honestum quod sit, id esse solum bonum, honesteque vivere bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidquam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominavi. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, a communibus initiis progredientem videre, ubi primum insisteret, et unde caussa controversiæ nasceretur; non, stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque
46 sententiis. XVII. Minime vero illud probo, quod, quum docuistis, ut vobis videmini, solum bonum esse,

quod ea) *ea* E ad naturam) *et ad nat.* Or. Ille) *illa* E illi quidem) *illa qu.* COr. et a) *et* E præponunt) *prop.* LPCR 44. adhuc) *huc* E cur) *cum* E dicere aliquid) *al. dic.* R et a) *a* R tua mihi) *m. t.* C longa) add. *mihi* E 45. illam vestram) *v. ill.* R finem bonorum) *finem* L quidquam) *quidpiam* Or. quod) om. L quos modo) *m. qu.* E acceperat) *accederet* E iis) *his* L a) om. EP uti) *ut omnes.* 46. solum bon.) *b. s.* E

quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta et accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus possit exsistere. Non enim in selectione virtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. Nam omnia, quæ sumenda quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur; apparet statim, quæ sint officia, quæ actiones. Vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum atque honestum, unde officii, unde agendi principium
nascatur, non reperietis. Hoc igitur quærentes omnes, 47
et ii, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent; et vos ad naturam revertemini. Quibus natura jure responderit, non esse verum, aliunde finem beate vivendi, a se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua et principia rerum agendarum, et ultima bonorum continerentur; atque, ut Aristonis esset explosa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas præter virtutes et vitia, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute, aut vitio, propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum esse diceret; et, quum ad beatam vitam nullum momentum cetera haberent, ad appetitionem tamen rerum esse in iis momenta diceret: quasi vero hæc appetitio non ad
summi boni adeptionem pertineret! Quid autem minus 48

sit) om. E rursum) *rursus* PLR esse) *est* EL ex selectione) *ex elect.* omnes. virtus—selectione) om. L in selectione) *in elect.* C est in vol.) *inest vol.* L quo) *quæ* E nunc) om. C apparet) *apparent* L reperietis) *reperies* E 47. Hoc) *Hæc* E quærentes) *quæritis* omnes. qui, quodcunque) *quod quicunque* E et vos) *sed vos* C revertemini) *revertimini* ELCROr. gerendæ) *gerendi* E peti; esse) *petiisse* E quidquam) *quidquid* E aut vitio) uncis inclusit Or. minimi) *minimam* P cetera haberent) *ea res haberet* omnes, Or. tamen) *autem* omnes, Or. iis) *his* ELPOr. adeptionem) *appetitionem* L

consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reverti se ad naturam, ut ex ea petant agendi principium, id est officii? Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda; sed ab iis et appetitio et actio commovetur.

XVIII. Nunc venio ad illa tua brevia, quæ consectaria esse dicebas, et primum illud, quo nihil potest esse brevius: Bonum omne laudabile; laudabile autem omne honestum: bonum igitur omne honestum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi primum illud concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo; si enim
49 omne bonum laudabile est, omne honestum est. Quis igitur tibi istud dabit præter Pyrrhonem, Aristonem eorumve similes? quos tu non probas. Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia non dabit; quippe qui valetudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia bona esse dicant, laudabilia non dicant. Et hi quidem ita non sola virtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. Quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem a bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si
50 qui Carneadium finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus quomodo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adjungunt, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, quum res sumpseris non concessas, ex illis efficere, quod velis? Jam ille sorites, quo nihil putatis esse vitiosius, Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, id laudabile: dein reliqui gradus. Sed ego in hoc resisto. Eodem enim modo tibi nemo dabit, quod

48. ex ea) *ab ea* LPCROr. officii) *officium* L appetenda) *pet.* E iis) *his* PLOr. venio) *vero* L *nemo* R illa tua) *t. illa* E potest) add. *esse* PCR bonum omne) *o. b.* L bonum ig. omne) *ig. omne bon.* LPCROr. primum illud) *i. p.* COr. honestum est) *honestum* E *laudabile honestum est* LC 49. igitur tibi) *tibi ergo* LPCROr. Aristoteles) *vero* add. C esse dicant) *esse dicunt* LPC Et hi) *Et ii* R eos esse) *eos* (L)Or. Carneadium) *Carneadeum* omnes. 50. Callipho) *Calliphon* (L)Or. quomodo) *quo* PC adjungunt) *adjungant* PCROr. esse expet.) *est exp.* R *expet.* LP id laudab.) *laudab.* LPCROr. dein) *deinde* LCROr.

expetendum sit, id esse laudabile. Illud vero minime
consectarium, sed in primis hebes illorum scilicet, non
tuum, gloriatione dignam esse beatam vitam; quod non
possit sine honestate contingere, ut jure quisquam glo- 51
rietur. Dabit hoc Zenoni Polemo; etiam magister ejus,
et tota illa gens et reliqui, qui, virtutem omnibus rebus
multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid summo
in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloriatione,
ut est, tantumque præstat reliquis rebus, ut dici vix
possit; et beatus esse poterit virtute una præditus,
carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet præter vir-
tutem nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus
summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse,
vitam beatam habere, in quo jure possit gloriari: etsi
illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas.

XIX. Vides igitur te aut ea sumere, quæ non con- 52
cedantur, aut ea, quæ etiam concessa te nihil juvent.
Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem
philosophia nobisque dignum, et maxime, quum summum
bonum quæreremus, vitam nostram, consilia, voluntates,
non verba corrigi. Quis enim potest istis, quæ te, ut
ais, delectant, brevibus et acutis auditis de sententia
decedere? Nam, quum exspectant et avent audire, cur
dolor malum non sit; dicunt illi, asperum esse dolere,
molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu;
sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas,
nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud
malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet
tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat.
Tu autem negas fortem esse quemquam posse, qui dolo- 53
rem malum putet. Cur fortior sit, si illud, quod tute

illud vero—illorum) Non. p. 91. consectarium) *conjecturarium* Non. *consentaneum* C hebes) *habes* omnes. scilicet, non tuum) *scilicet nom tum* (vel, dubio compendio, *tamen*) E *scilicet nominum* ceteri; om. Or. quod non) *quæ non* LC *quo non* R *quod nisi* E 51. Polemo) *Polemon* R reliquis) *ceteris* LPCROr. tibi) om. L jure possit) *p. j.* E 52. sumere—aut ea) om. E juvent) *adjuvent* C istis concl.) *concl. istis* E te, ut) *tu, ut* PR *tu* C delectant, brevibus) *br. delectant* EP *brev. delectari* LCR exspectant) *ea spectant* LPCR avent) *habent* omnes. dolere) *dolorem* CR difficile) *difficilem* CR Hæc) *Nec* E 53. Tu) *tum* L fortem e qu.) *qu. f. e.* R putet) *putat* LC

concedis, asperum et vix ferendum putabit? Ex rebus
enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si
una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina.
Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas
commovere? Ut enim sit apud illos, id quod est a te
laudatum, ordo rerum conservatus, et omnia inter se
apta et connexa, (sic enim aiebas,) tamen persequi non
debemus, si a falsis principiis profecta congruunt ipsa
54 sibi et a proposito non aberrant. In prima igitur con-
stitutione Zeno tuus a natura recessit; quumque sum-
mum bonum posuisset in ingenii præstantia, quam
virtutem vocamus, nec quidquam aliud esse bonum
dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse
constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud
alio melius esset aut pejus; his propositis, tenuit prorsus
consequentia. Recte dicis: negare enim non possum.
Sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, e quibus
55 hæc nata sunt, vera esse non possint. Docent enim nos
(ut scis) dialectici, si ea, quæ rem aliquam sequantur,
falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur.
Ita fit illa conclusio non solum vera, sed ita perspicua,
ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere:
Si illud, hoc; non autem hoc; igitur ne illud quidem.
Sic, consequentibus vestris sublatis, prima tolluntur.
Quæ sequuntur igitur? Omnes, qui non sint sapientes,
æque miseros esse; sapientes omnes summe beatos esse;
recte facta omnia æqualia; omnia peccata paria: quæ
quum magnifice primo dici viderentur, considerata minus
probabantur. Sensus enim cujusque et natura rerum
atque ipsa veritas clamabat quodam modo, non posse ad-
duci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil inter-
esset.

asperum) *asperniri* E (item § 72). et vix) *vix* E litteram vid.) *vid. litt.* E sit—conservatus) *si—conservatur* L congruunt) *congruant* R *congruent* ceteri. a) *ab* P aberrant) *aberrent* R 54. in ingenii) *ingenii* E virtutem) *virtutes* E esse bon. dix.) *dix. esse bon.* L *bon. e. dix.* PCROr. quidquam) om. P quod) *quo* C enim) om. E illa e) *ille* E *illa* LR 55. aliquam sequantur) *aliq. consequ.* CR falsa—sequantur) om. L sint) *sunt* L sint, falsam) om. C tolluntur) *tollantur* LPCR sint) *sunt* LPCROr. miseros esse) *miseros* R beatos esse) *beatos* L probabantur) *probantur* omnes, Or. clamabat) *clamat* L exæquaret) *exæquare* EL

XX. Postea tuus ille Pœnulus, (scis enim Citieos, 56
clientes tuos, e Phœnicia profectos) homo igitur acutus, caussam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit: et primum rebus iis, quas nos bonas dicimus, concessit, ut haberentur aptæ, habiles et ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, sapienti, hoc est summe beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, naturæ accommodata esse concedit: negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in caussa, qua tyrannum Dionysium; huic mori optimum esse propter desperationem sapientiæ, illi propter spem vivere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officii præterirent: jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire; alios, qui possent, si id egissent, sapientiam consequi.
Hic loquebatur aliter, atque 57
omnes; sentiebat idem, quod ceteri. Nec vero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, et paullo minoris æstimavisset ea, quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? Negatis eam esse, quæ expleta sit iis rebus omnibus, quas natura desideret; totamque eam in una virtute ponitis. Quumque omnis controversia aut de re soleat aut de nomine esse; utraque earum nascitur, si aut res ignoratur aut erratur in nomine. Quorum si neutrum est, opera danda est, ut verbis utamur quam usitatissimis et quam maxime aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubium est,

56. tuus) *civis* E Pœnulus) *Zenulus* LR Citieos) *citius* ELP *citius quam hunc a philosophia* C *Citiceos* R e) *a* omnes. Phœnicia) *Pœnica* E *poetica* LPCR dicimus) *ducimus* PCROr. et) om. L hoc) *id* R summe) *summo* P naturæ accommodata) *natura ea commodam* E *natura ipsa commodata* LPROr. *natura ipsa accommodata* C mori) om. P peccata autem partim) *partim a. pecc.* E esse) *essent* E possent) *possunt* E egissent) *gessissent* PCR 57. sentiebat) *sentiebant* EL ipse) *ipsa* EP quam—dicebant) om. E sibi) *sibi ille* R quoque aliud) *al. qu.* E iis rebus omnibus) *omn. iis reb.* LPCROr. una) om. P danda est) *danda* E

quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, verbis illi commodius utantur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus.

58 XXI. Dicunt appetitionem animi moveri, quum aliquid ei secundum naturam esse videatur: omniaque, quæ secundum naturam sint, æstimatione aliqua digna; eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur; partim, quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex ea quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia; illa autem superiora naturalia nominantur, quæ conjuncta cum honestis vitam beatam
59 perficiunt et absolvunt. Omnium autem eorum commodorum, (quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe præstantissimum esse, quod honestum esset atque laudabile;) sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo; non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit. Sed tamen tantam vim esse honestatis, tantumque eam rebus omnibus præstare et excellere, ut nullis nec suppliciis nec præmiis demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit: omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus a natura essemus ornati, obteri posse: non † faciles illas quidem, nec contemnendas, (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicaremus, non esse in his partem maximam positam beate aut
60 secus vivendi. Ad summam, ea, quæ Zeno æstimanda et sumenda et apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant; vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat,

utantur) *utuntur* LPCR 58. æstimatione—naturam sint) om. P quoque) *quaque* omnes. ejus) *ejusque* L habeant) *habent* E ex ea) *ex eis* (*iis*) LPMCROr. 59. illi) *illis* E tribuunt) *tribuerunt* R honestum) *honestissimum* L utrum) *utrumque* E esse honestatis) *h. e.* C rebus) *rem* L decreverit) *decrevit* L obteri) *optari* LPC *aptari* ER facilis) sine not. Or. 60. Ad summam) *Assumam* L iis) *his* EOr.

cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam
autem vitam eam solam, quæ cum virtute degatur.
XXII. Si de re disceptari oportet, nulla mihi tecum,
Cato, potest esse dissensio. Nihil est enim, de quo
aliter tu sentias, atque ego; modo commutatis verbis
ipsas res conferamus. Nec hoc ille non vidit; sed ver-
borum magnificentia est et gloria delectatus: qui si ea,
quæ dicit, ita sentiret, ut verba significant, quid inter
eum et vel Pyrrhonem vel Aristonem interesset? Sin
autem eos non probabat, quid attinuit cum iis, quibus-
cum re concinebat, verbis discrepare? Quid? si revi- 61
viscant Platonis illi, et deinceps qui eorum auditores
fuerunt, et tecum ita loquantur? "Nos quum te, M.
Cato, studiosissimum philosophiæ, justissimum virum,
optimum judicem, religiosissimum testem audiremus,
admirati sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres,
qui de rebus bonis et malis sentirent ea, quæ ab hoc
Polemone Zeno cognoverat; nominibus uterentur iis,
quæ prima specie admirationem, re explicata risum
moverent: tu autem, si tibi illa probabantur, cur non
propriis verbis illa tenebas? Sin te auctoritas com-
movebat: nobisne omnibus, et Platoni ipsi nescio quem
illum anteponebas? præsertim quum in republica prin-
ceps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua
dignitate maxime a nobis ornari atque instrui posses.
A nobis enim ista quæsita, a nobis descripta, notata,
præcepta sunt; omniumque rerum publicarum rectiones,
genera, status, mutationes, leges etiam et instituta ac
mores civitatum perscripsimus. Eloquentiæ vero, quæ
et principibus maximo ornamento est, et qua te audimus
valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris
addidisses!" Ea quum dixissent, quid tandem talibus
viris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro 62

degatur) *legatur* L disceptari) *disceptare* L vidit) *videt* L et) *etiam* C ut) *et* E et vel) *et* E vel) *ut* E Sin) *si* C probabat) *probat* L cum iis—discrepare) Non. p. 43. quibuscum) *cum* E *cum quibus* Non. concinebat) *concinebatur* Non. *continebat* E *conveniebat* LCR 61. Platonis) *Platonici* LPCR qui) *illi qui* R admirationem) *in animi rationem* E probabantur) *probantur* LCR Sin) *si* L eamque) *eandem* R A nobis enim) *Nobis enim* omnes, Or. perscripsimus) *prescripsimus* LC maximo) *maxime* LPCR ornamento) *cornamento* E audimus) *audivimus* LPCR

me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paullum loci mihi, ut iis responderem, dares, nisi et te audire nunc mallem, et istis tamen alio tempore responsurus essem, tum scilicet, quum tibi. XXIII. Atque, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda: Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines tantaque auctoritate, sed te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas a Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos quum acutius disseruisse, tum sensisse gravius et fortius; quippe qui primum valetudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant; nec quia bonum sit valere, sed quia sit non nihilo æstimandum: neque tamen pluris, [quam] illis videtur, qui illud non dubitant bonum dicere: hoc vero te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi barbati, (ut nos de nostris solemus dicere,) crediderint, ejus, qui honeste viveret, si idem etiam bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam melioremque et magis expetendam, quam illius, qui, æque vir bonus, *multis modis* esset, ut Ennii Alcmæo,

círcumventus mórbo, exsilio atque ínopia.

63 Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorem: Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo, non quo beatior hæc vita sit, sed quod ad naturam accommodatior; et, qui sapientes non sint, omnes æque miseros esse. Stoici hoc videlicet viderunt; illos autem id fugerat superiores, homines sceleribus et parricidiis inquinatos nihilo miseriores esse, quam eos, qui, quum caste et integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti.

62. iis) *his* EPOr. tum) *tunc* C Atque) *Atqui* CROr. *ad quem* P eisdemque) *eisdem* R quum) *tum* omnes, Or. qui) om. E negent) *negant* C nec) *non* COr. bonum sit) *s. b.* C pluris) *plures* PCR quam) sine uncis, Or. *que* R illis videtur) *illi videntur* LPCR crediderint) *crediderunt* R etiam) *et* PR fore) *esse* E modis) *incommodis* L Ennii) *enim* ER Alcmæo) *alcnio* E *alcineo* LCR 63. quo) *quod* E hæc) *ex* E accommodatior) *accommodior* E sint) *sunt* LPCR esse) om. E hoc) *hæc* (P)C viderunt) *videt* L superiores) add. *qui* (om. R) *arbitrabantur* omnes, Or. cum uncis. perfectam illam) *ill. p.* E

Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, 64
dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures
ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad
respirandum, qui ad summam aquam jam appropinquent,
sed nihilo magis respirare posse, quam eos, qui sint
in profundo? Nihil igitur adjuvat procedere et pro-
gredi in virtute, quo minus miserrimus sit, antequam
ad eam perveniret; quoniam in aqua nihil adjuvat:
et quoniam catuli, qui jam dispecturi sunt, cæci æque
et ii, qui modo nati; Platonem quoque necesse est,
quoniam nondum videbat sapientiam, æque cæcum
animo, ac Phalarim fuisse. XXIV. Ista similia non 65
sunt, Cato, in quibus quamvis multum processeris,
tamen illud in eadem caussa est, a quo abesse velis,
donec evaseris. Nec enim ille respirat, ante quam
emersit, et catuli æque cæci, priusquam dispexerunt,
ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia: hebes
acies est cuipiam oculorum; corpore alius languescit:
hi curatione adhibita levantur in dies: valet alter plus
quotidie; alter videt. His similes sunt omnes, qui vir-
tuti student; levantur vitiis, levantur erroribus. Nisi
forte censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse,
quam filium, quum alter stabilire rempublicam studuerit,
alter evertere. Nec tamen ille erat sapiens: quis enim
hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia stude-
bat laudi et dignitati, multum in virtute processerat.
Conferam [autem] avum tuum, Drusum, cum C.
Graccho, ejus fere æquali. Quæ hic reipublicæ vul- 66
nera imponebat, eadem ille sanabat. Si nihil est, quod
tam miseros faciat, quam impietas et scelus; ut jam
omnes insipientes sint miseri, quod profecto sunt; non
est tamen æque miser, qui patriæ consulit, et is, qui

64. eas) *illas* C uti) om. E quidem) *quid est* E aquam jam) *j. a.* LPCROr. appropinquent—sint) *appropinquant—sunt* omnes, Or. igitur) *ergo* E (ex mea conl.) Or. *enim* LCR dispecturi) *desp.* omnes (et mox eadem ratione). et ii) *et hi* EL *ut ii* R ac) *et* C 65. cæci) om. P dispexerunt) *despexerint* LC languescit) *nescit* E levantur) *curantur* L valet alter) *a. v.* LPCR His—omnes) *hi—omnibus* PCR (*hi* etiam L) censes) *censeres* L Ti.) om. E non) om. omnes. studuerit) *studierit* E hoc) *hæc* L 66. autem) om. E, sine uncis, Or. C.) om. C Si) *sed* CR ut jam) *utinam* E is) *hijs* E

illam exstinctam cupit. Levatio igitur vitiorum magna
fit in iis, qui habent ad virtutem progressionis aliquan-
67 tum. Vestri autem progressionem ad virtutem fieri
aiunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quo † utun-
tur homines acuti argumento ad probandum, operæ
pretium est considerare. Quarum, inquit, artium
summæ crescere possunt, earum etiam contrariorum
summa poterit augeri: ad virtutis autem summam ac-
cedere nihil potest: ne vitia quidem igitur crescere
poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur
tandem perspicuisne dubia aperiuntur, an dubiis per-
spicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia
in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum
bonum dicitis, ecquænam fieri possit accessio. Vos
autem quum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubiis
68 perspicua conamini tollere. Itaque eadem ratione, qua
sum paullo ante usus, hærebitis. Si enim propterea
vitia alia aliis majora non sunt, qui ne ad finem quidem
bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest ac-
cedere; quoniam perspicuum est, vitia non esse om-
nium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Tenea-
mus enim illud necesse est, quum consequens aliquod
falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse
verum.

XXV. Quæ est igitur caussa istarum angustiarum? Gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. Quum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ: ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deserendum est: quæ diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. Ex ea difficultate illæ *fallaciloquæ* (ut ait Attius) *malitiæ*

in) om. LPCROr. iis) *his* L aliquantum) *aliquantulum* C 67. At, quo) *ad quod* EP utuntur) *nituntur* COr. sine nota. considerare) *confidere* E summæ crescere possunt) *summa crescere potest* LPCROr. (*summa ecrescere* E) contrariorum) *contrariarum* omnes. potest) *possunt* E quidem) *quid* E ecquænam) *hæc quanam* (*quæ jam* E) ELC 68. Itaque) *atque* E add. *usus* ELPR eum) transp. ante *quidem* C bonum esse) *e. b.* L quæ diligentissime—illæ fallaciloquæ Non. p. 113 (sed *fallaciloquentiæ*) fallaciloquæ) *fallaci loquelæ* E *fallacis loquelæ* PCR *loquelæ* L

natæ sunt. Quod enim sapientia, pedem ubi poneret, 69
non habebat, sublatis officiis omnibus; officia autem
tollebantur, delectu omni et discrimine remoto; (quæ
esse non poterant, rebus omnibus sic exæquatis, ut inter
eas nihil interesset;) ex his angustiis ista evaserunt
deteriora, quam Aristonis. Illa tamen simplicia, vestra
versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur
hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valetudo? Neget? Quid?
quæ contraria sunt his, malane? Nihilo magis. Zeno-
nem roges: respondeat totidem verbis. Admirantes
quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere possi-
mus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus ægrine
simus; vacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem
propulsare possimus, necne possimus. Vives, inquit
Aristo, magnifice atque præclare; quod erit cumque
visum ages, numquam angere, numquam cupies, num-
quam timebis. Quid Zeno? Portenta hæc esse dicit, 70
neque ea ratione ullo modo posse vivi; sed differre
inter honestum et turpe nimium quantum, nescio quid
immensum: inter ceteras res nihil omnino interesse.
Idem adhuc: audi reliqua, et risum contine, si potes: 71
Media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejus-
modi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda,
alia omnino negligenda; hoc est, ut eorum alia velis,
alia nolis, alia non cures.—At modo dixeras, nihil in
istis esse, quod interesset.—Et nunc idem dico, inquiet,
sed ad virtutes et ad vitia nihil interesse.—XXVI. Quis 72
istud, quæso, nesciebat? Verum audiamus.—Ista, in-
quit, quæ dixisti valere, locupletem esse, non dolere,
bona non dico, sed dicam Græce προηγμένα, Latine
autem *producta:* sed *præposita* aut *præcipua* malo: sic
tolerabilius et mollius. Illa autem, morbum, egestatem,

natæ) *nati* E 69. Quod) *quid* CR pedem ubi) *u. p.* C habebat) *habet* C quæ esse) *quæ enim esse* (P)Or. *quæ et esse* E non) om. omnes, Or. his) *istis* ER tamen) *autem* R videantur) *videatur* L Neget) *Negetur* E propulsare possimus) *pr. possumus* E ages) *agens* (E)Or. angere) *agere* C 70. hæc) om. E dicit) *dicis* E neque) *nec* LPCROr. differre) *dicere* E 71. Idem) *Id est* E risum) om. P At) *ac* LPC istis) *istis rebus* LP *iis rebus* CR inquiet) *inquies* LPCR sed) *sed et* P 72. istud) *istuc* Or. quæso) *quasi* omnes. inquit) *inquis* LP sic) *sit* PCR morbum, egestatem) *e. m.* C

dolorem, non appello mala, sed, si libet, *rejectanea.* Itaque illa non dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. Videsne igitur, Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere, re dissidere; cum Aristotele et illis re consentire, verbis discrepare? Cur igitur, quum de re conveniat, non malumus usitate loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quam si in bonis duxero; fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum et difficilem perpessu et contra
73 naturam esse, quam si malum dixero. Facete M. Piso, familiaris noster, et alia multa, et hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim? aiebat. Bonum negas esse divitias: præpositum esse dicis. Quid adjuvas? Avaritiamne minuis? Quo modo? Si verbum sequimur, primum longius verbum præpositum, quam bonum.—Nihil ad rem!—Ne sit sane; at certe gravius. Nam bonum ex quo appellatum sit, nescio; præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis. Id mihi magnum videtur. Itaque dicebat, plus tribui divitiis a Zenone, qui eas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur, sed neque magnum bonum et præ rectis honestisque contemnendum ac despiciendum, nec magno opere expetendum: omninoque de istis omnibus verbis a Zenone mutatis ita disputabat, et quæ bona negarentur esse ab eo, et quæ mala, illa lætioribus nominibus appellari ab eo, quam a nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. Nos paucis ad

sed, si) *sed* C igitur) om. C consistere, re) *consistere* EP consentire re) *consentire re* C illis) *cum illis* C discrepare) *disceptare* LP malumus) *malimus* LPCROr. quam si) *quasi* E dolore) *dolorem* L asperum) *asperniri* E perpessu et) *perpessum* P esse) om. P **73**. Quo modo) *Quod* LPCROr. at certe) *at aliud certe* L præponatur) *præponantur* E divitiis) *divitias* L a) om. E istis omnibus) *o. i.* C disputabat) *disputabant* EP et quæ) *ut quæ* C esse ab eo) *ab eo esse* E appellari ab eo) *ab eo app.* LCROr. om. *appellari* P ut scis) *scis* E

hæc additis finem faciamus aliquando. Longum est
enim ad omnia respondere, quæ a te dicta sunt.

XXVII. Nam ex eisdem verborum præstigiis et 74
regna nata vobis sunt, et imperia, et divitiæ, et tantæ
quidem, ut omnia, quæ ubique sint, sapientis esse dicatis.
Solum præterea formosum, solum liberum, solum civem:
stultos omnia contraria; quos etiam insanos esse vultis.
Hæc παράδοξα illi; nos admirabilia dicamus. Quid
autem habent admirationis, quum prope accesseris?
Conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias;
nulla erit controversia. Omnia peccata paria dicitis.
Non ego tecum jam ita jocabor, ut iisdem his de rebus,
quum L. Murenam, te accusante, defenderem. Apud
imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ
datum: nunc agendum est subtilius. Peccata paria? 75
quonam modo?—Quia nec honesto quidquam honestius,
nec turpi turpius.—Perge porro; nam de isto magna
dissensio est: illa argumenta propria videamus, cur
omnia peccata sint paria. Ut, inquit, in fidibus pluri-
bus, si nulla earum ita contenta nervis sit, ut concentum
servare possit, omnes æque incontentæ sint; sic pec-
cata, quia discrepant, æque discrepant: paria sunt
igitur. Hic ambiguo ludimur. Æque enim contingit
omnibus fidibus, ut incontentæ sint; illud non continuo,
ut æque incontentæ. Collatio igitur ista te nihil juvat.
Nec enim omnes avaritias si æque avaritias esse dixeri-
mus, sequetur ut etiam æquas esse dicamus. Ecce 76
aliud simile dissimile. Ut enim, inquit, gubernator
æque peccat, si palearum navem evertit, et si auri;
item æque peccat, qui parentem et qui servum injuria
verberat. Hoc non videre, cujus generis onus navis

74. eisdem) *iisd.* R stultos) om. omnes; *stultorum* Or. sine nota. etiam) *et* C habent admir.) *adm. h.* L Non) *novi* E jocabor) *locabor* E *loquar* PCROr. etiam) *et* E **75.** quonam) *quodam* L nec) *neque* C quidquam) *quid* L peccata sint paria) *s. paria pecc.* E pluribus) *plurimis* (E)PCR nervis) *numeris* CROr. incontentæ) *contentæ* PCR igitur) *sibi* E Hic) *hoc* LC *hæc* R ludimur) *ludimus* LC *audimus* R fidibus) om. L incontentæ sint) *contentæ sint* C sequetur) *sequitur* PCR ut etiam) *etiam ut* ROr. *et ut* C æquas) *æqua* E **76.** si palearum—peccat) om. L peccat, qui) *petunt qui* E et qui) *et* E Hoc) *Hæc* PR *hic* C *nec* L

vehat, id ad gubernatoris artem nihil pertinere? itaque, aurum paleamne portet, ad bene aut ad male gubernandum nihil interesse. At quid inter parentem et servulum intersit, intelligi et potest et debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur: et si in ipsa gubernatione negligentia est navis eversa, majus est peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia; quam omnes, qui cuicumque artificio præsunt, debent habere.

77 XXVIII. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Urgent tamen et nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis et inconstantiæ est; hæc autem vitia in omnibus stultis æque magna sunt; necesse est paria esse peccata. Quasi vero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, et eadem imbecillitate et inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævolam; et quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit, ut, quo hæ majores minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint

78 aut minora! Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. Quid enim tam repugnans, quam eumdem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum a natura profectam? Ita quum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incidunt; quum id fugiunt, re eadem defendunt, quæ Peripatetici, verba

id ad) *ad* P *et ad* LCR   nihil) *nil* P   paleamne) *paleamve* (E)COr.   portet) *præter* E *oportet* R   et potest) *potest* E   Ergo in) *Ergo et* L   si in) *si* L   cuicumque) *qui cuique* omnes, Or.   sunt) *sint* E   77. Quoniam) *quum* E   vitia) *sunt vitia* E   in) om. L   paria e. pecc.) *esse pecc. par.* R *esse par. pecc.* L   vero aut) *ut* C   esse) *est* L   qua) *quam* PCR   rogatione) *ratione* C *rogatu* (transp. inter *is* et *est cond.*) R   quo hæ) *quo ne* E om. L   eo, quæ peccentur) *eoque* (*eo quoque* CR) *peccata* LCR   his) *iis* R   sint) *sunt* PL   78. jam enim) *jam* om. P   Quid enim) *q. est enim* LCR *q. enim est* (P)   accommodatarum) *accommodare* E   a) om. EPCR   ea) *eam* L

tenent mordicus; quæ rursus dum sibi evelli ex ordine
nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores, et ora-
tione et moribus. Quam illorum tristitiam atque asperi- 79
tatem fugiens Panætius, nec acerbitatem sententiarum,
nec disserendi spinas probavit; fuitque in altero genere
mitior, in altero illustrior: semperque habuit in ore
Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum,
Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant; quos quidem
tibi studiose et diligenter tractandos magno opere
censeo. Sed quoniam et advesperascit et mihi ad 80
villam revertendum est, nunc quidem hactenus: verum
hoc idem faciamus sæpe. Nos vero, inquit ille; nam
quid possumus facere melius? Et hanc quidem primam
exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta sunt
refellentem. Sed memento, te, quæ nos sentiamus,
omnia probare, nisi quod verbis aliter utamur: mihi
autem vestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam,
abeunti; sed videbimus. Quæ quum essent dicta, dis-
cessimus.

LIBER QUINTUS.

I. Quum audissem Antiochum, Brute, ut solebam, cum 1
M. Pisone, in eo gymnasio, quod Ptolemæum vocatur, unaque nobiscum Q. frater et T. Pomponius et L. Cicero, frater noster, cognatione patruelis, amore germanus; constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. Inde vario sermone sex illa a Dipylo stadia confecimus. Quum autem venissemus in

mordicus) in E spatium est ante hoc vocab. nolunt) *vo'unt* EP 79. atque) *et* L nec disserendi) *ne dicendi* L 80. et advesperascit) *advesp.* LPCR faciamus sæpe) *s. f.* LPCR quidem) om. P operam—a te) om. E quæ nos) *nos* L ni si) *ni* omnes. nihil) *nil* L 1. audissem) *audivissem* (EP) solebam) *solebat* omnes, Or. cum) om. C in eo) *disputantem in eo* C quod) *quo* E Ptolemæum) *Ptolemæium* (E ?) *Ptolomeum* PC et L.) *et L. Q.* E *L.* PLC vario sermone) *serm. varie* E a) *ab* Or. Dipylo) *ypilo* P

Academiæ non sine caussa nobilitata spatia, solitudo
2 erat ea, quam volueramus. Tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam; ut, quum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? Velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cujus etiam illi propinqui hortuli non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo ponere. Hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo, cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam nostram (Hostiliam dico, non hanc novam, quæ minor mihi esse videtur, posteaquam est major;) solebam intuens Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero in primis avum cogitare: tanta vis admonitionis inest in locis; ut non sine caussa ex iis memoriæ ducta sit dis-
3 ciplina. Tum Quintus, Est plane, Piso, ut dicis, inquit. Nam me ipsum huc modo venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos versabatur: quem scis quam admirer, quamque eo delecter. Me quidem ad altiorem memoriam Œdipodis, huc venientis et illo mollissimo carmine, quænam essent hæc ipsa loca, requirentis, species quædam commovit; inanis scilicet, sed commovit tamen. Tum Pomponius: At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus: sed, veteris proverbii admonitu, vivorum memini; nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam; cujus imaginem non modo in tabulis nostri

Academiæ) *Achademia* P *Academiam* LCR 2. inquit) *inquam* R quum) *quando* C multum) *multos* C quam si) *quasi* E quando) *ante* LPCR audiamus) *audias* L aliquod) *aliquid* LPCR propinqui hort.) *hort. pr.* LPCROr. meo) add. *hic* C minor mihi) *mihi m.* CR admonitionis) *admirationis* C (*inest admon.* P) iis) *his* EPOr. 3. admirer) *admirarer* L quidem) *quid* E quænam) *quæ jam* C hæc ipsa) *ipsa hæc* LPCROr. præteribamus) *præteriebamus* ELCR vivorum) *vestrorum* L nec tamen—habent) Non. p. 70. Epicuri) *Epicurum* Non. cujus) *ejus* E

familiares, sed etiam in poculis et in annulis habent.
II. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster jocari 4
videtur, et fortasse suo jure. Ita enim se Athenis
collocavit, ut sit pæne unus ex Atticis, ut id etiam
cognomen videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso,
assentior, usu hoc venire, ut acrius aliquanto et atten-
tius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis
enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum,
neque ad hospitem ante devertisse, quam Pythagoræ
ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim.
Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum
sunt in ipsis locis indicia summorum virorum; tamen
ego illa moveor exedra. Modo enim fuit Carneades:
quem videre videor, (est enim nota imago,) a sedeque
ipsa, tanta ingenii magnitudine orbata, desiderari illam
vocem puto. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, 5
quid Lucius noster? inquit: an eum locum libenter in-
visit, ubi Demosthenes et Æschines inter se decertare
soliti sunt? Suo enim quisque studio maxime ducitur.
Et ille, quum erubuisset, Noli, inquit, ex me quærere,
qui in Phalericum etiam descenderim; quo in loco ad
fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fre-
mitum assuesceret voce vincere. Modo etiam paullum
ad dexteram de via declinavi, ut ad Periclis sepulcrum
accederem. Quamquam id quidem infinitum est in hac
urbe: quacumque enim ingredimur, in aliqua historia
vestigium ponimus.

Tum Piso, Atqui, Cicero, inquit, ista studia, si ad 6
imitandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt;
sin tantummodo ad indicia veteris memoriæ cognos-
cenda, curiosorum. Te autem hortamur omnes, currentem

annulis habent) *anellis habebant* Non. 4. cognomen) *cognomine* LPCR add. *pene* C usu) om. E venire) *evenire* omnes (etiam E ex mea conl.) ut—cogitemus) Non. p. 190. ut) *ac* E Scis—Pythagoræ) om. PR neque) *non* C devertisse) *div.* ELC ipsum ill.) *ill. ips.* L *cum ips. ill.* PR sunt—exedra) Non. p. 107. Modo) *mihi* C Carneades) *Charmadas* Or. tanta) *tanti* (L)Or. 5. aliquid) *aliquod* E decertare) *decertari* L declamare) *declinare* ER voce) om. R dexteram) *dextram* (P) Periclis) *Pericii* E infinitum) *defin.* L ingredimur) *ingrediemur* L aliqua historia) *aliquam historiam* LPCROr.

quidem, ut spero, ut eos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ea, quæ præcipis; tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat; vel ut te imitetur, quem amat, vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? Mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: sed audistine modo de Carneade? Rapior illuc. Revocat autem Antiochus; nec est præterea, quem audiamus.

7 III. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, quum hic adsit, (me autem dicebat,) tamen audebo te ab hac Academia nova ad illam veterem vocare; in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles; quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso. Ex eorum enim scriptis et institutis quum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores ac rerum publicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tamquam
8 ex omnium artium officina, profecti sunt. Atque ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te

6. quidem) *quid* E novisse vis) *novis seu hijs* E inquam) *inquit* C tamen) *tantum* P est hortatio) *hort. est* LP tua) add. *est* E (retinet ante, ex mea conl.) impertiat) *impartiar* L vel—amat) om. E vel potius) *ut p.* E Carneade) *Charmada* Or. 7. poterit) *poteris* omnes (*non pot. fortasse* P) illam vet.) *vet. ill.* LPCROr. ii) *hii* E vocantur) *numerantur* L Crantor) *Craton* E converte te) *convertere* E enim) om. R et institutis) om. P ut nemo) *vero ut* L tamquam) add. *ex* LPCR artium) *artificum* EP officina) *disciplina* L 8. Atque) *Ad quæ* LPR inquam) *inquit* C sed a te—sententia) Non. p. 91.

opportune facta mentio est; studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum Peripateticorumque sententia. Censemus autem facillime te id explanare posse, quod et Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videamus exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit, (satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti,) exponamus adolescenti, si quæ forte possumus: dat enim id nobis solitudo. Quod si quis deus diceret, numquam putarem me in Academia, tamquam philosophum, disputaturum! Sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum, Quintus et Pomponius quum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. Cujus oratio, attende quæso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam; quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. Sic est igitur locutus.

IV. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut brevissime potuit, paullo ante dictum. Sed est forma ejus disciplinæ, sicut fere ceterarum, triplex. Una pars est naturæ: disserendi altera: vivendi tertia. Natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars cælo, mari, terra (ut poetice loquar) prætermissa sit. Quin etiam, quum de rerum initiis omnique mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent; maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. Persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, victus, figuras: Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, 9 10

facta mentio) *m. f.* C   meus) om. E   autem) add. *te* LPCR *te autem* Or.   facillime te) *facillime* LPCROr.   complures) *quam plures* E   videamus) *videmus* PCR   si quæ) *si qua* LPCR   molestus sim) om. L   id) *istud* L   Aristum fr. aud.) *fr. aud. Aristum* P   9. potuit) *potui* LPCR   pars) *par* E   naturæ) *natura* ELPR   iis) *his* LOr.   per se) *pro se* L   rerum) om. L   cognitionem) *agnitionem* L   10. Persecutus—figuras) Non. p. 232.   est) om. EP Non.   victus) *metus* L   e) om. E

caussas atque rationes: qua ex cognitione facilior facta est investigatio rerum occultissimarum. Disserendique ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, et tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex
11 utraque parte dici posset, exprimeret. Quum autem tertia pars bene vivendi præcepta quæreret, ea quoque est ab iisdem non solum ad privatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. Omnium fere civitatum, non Græciæ solum, sed etiam Barbariæ, ab Aristotele mores, instituta, disciplinas; a Theophrasto leges etiam cognovimus: quumque uterque eorum docuisset, qualem in republica principem esse conveniret, pluribus præterea conscripsisset, qui esset optimus reipublicæ status; hoc amplius Theophrastus, quæ essent in republica rerum inclinationes et momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postularet. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione et cognitione posita rerum; quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima. Atque his de rebus et splendida est eorum
12 et illustris oratio. V. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικόν appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt; non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio. Sed quum beata vita quæratur, idque sit unum, quod philosophia spectare et sequi debeat; sitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari aut eripi

ex cognitione) *excogitatione* E iisdem) *eisdem* LCOr. solum) om. C oratorie) *oratoria* CR est) om. PC posset) *possit* PCR exprومeret) *exprimeret* LPCR 11. iisdem) *eisd.* LROr. ad rerum—solum, sed etiam) om. E rectionem) *direct.* L esse) om. omnes. conscripsisset) *cum scripsisset* LPCR esset) *sit* L status—inrepublica) om. E rerum inclinationes) *incl. rer.* LPCROr. degendæ) *eligendæ* E quidem illis) *illis qu.* E et cognitione) om. L erat vitæ) *v. e.* E est eorum) *eor. est* L 12. videntur) *videantur* E summa) *sententia* L philosophia) *philosophiam* E aut labef.) *an lab.* E

rebus adversis, in eo nonnumquam variari inter eos et dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophrasti de beata vita liber; in quo multum admodum fortunæ datur. Quod si ita se habeat, non possit beatam vitam præstare sapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat. Quare teneamus Aristotelem et ejus filium Nicomachum; cujus accurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute
teneamus, quam ille tenuit, firmitatis et roboris. Simus 13
igitur contenti his. Namque horum posteri meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum; sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse videantur. Primum Theophrasti Strato physicum se voluit: in quo etsi est magnus, tamen nova pleraque, et perpauca de moribus. Hujus Lyco oratione locuples, rebus ipsis jejunior. Concinnus deinde et elegans hujus Aristo: sed ea, quæ desideratur a magno philosopho, gravitas in eo non fuit. Scripta sane et multa et polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet.
Prætereo multos, in his doctum hominem et suavem, 14
Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem, nescio; summum enim bonum exposuit vacuitatem doloris; qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari voluit antiquos: et quidem est gravitate proximus, et redundat oratio. Ac tamen ne is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem vacuitatem doloris. Hic quoque suus est; de summoque bono dissentiens, dici vere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi

nonnumquam) *numquam non* L   fortunæ datur) *fortior est* P   vitam præstare) *pr. v.* LPCROr.   Aristotelis) LPCROr. *Aristoteli* E   13. Simus) *Sumus* R   mea) *in ea* P   esse) om. L   se) *esse* C   de) om. E   Hujus) *His* E   Lyco) om. E, vacuo spatio relicto; *Lysias* P *Lysias et* LR *Lysias ex* C   Concinnus—elegans) *Concinnius—elegantius* L   14. in his) *in iis* R   de tota—dissentit) om. R   voluit ant.) *ant. vol.* LCROr. om. *voluit* P   Ac tamen) *Attamen* LPCROr.   ne) om. omnes, Or.   suus) *finis* LC   summoque) *summo* E   dici) repetitur post *Peripateticus* E

videtur persequi diligentissime; quam eamdem Aristotelis fuisse et Polemonis docet.
15 VI. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum velit. Hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. Nam ceteris in rebus sive prætermissum, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. Ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, quum intelligitur, quid sit et bonorum extremum et malorum, inventa vitæ via est conformatioque omnium officiorum.

16 Est igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio, inveniri et comparari potest. Quod quoniam in quo sit, magna dissensio est, Carneadia nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur. Etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. Nihil opus est exemplis hoc facere longius; est enim perspicuum, nullam artem ipsam in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud, quod propositum sit arti. Quoniam igitur, ut medicina valetudinis, navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentia; necesse est eam quoque ab aliqua re esse constitutam et profectam.
17 Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, et quod assequi vellet, aptum et accommodatum naturæ esse oportere, et tale, ut ipsum per se invitaret et alliceret appetitum animi, quem ὁρμήν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque a

persequi) *prosequi* LR   Aristotelis) LPCROr. *Aristoteli* E 15. prætermissum) add. *sit* C   rerum) *carum* E   aliquid) *aliquod* E   necesse est) *necesse* P   quid) *quod* EOr.   vitæ via) *et via una* E *et vitæ via* Or.   conformatioque) *confirm.* PCR   omnium) om. L   16. Est) *cum* E   quidque) *quodque* EOr. *quicquid* L   Carneadia) *Carneadeia* P *Carneadea* LCR   fuissent) *omnino f.* C   esse possent) *p. e.* L *esse potuissent* C   a se) *se* E om. P   igitur, ut) *ut* LPCR   navigationis gubern.) *g. n.* L   aliqua) *alia* LPCR   17. invitaret et) *mutaret* E ὁρμήν) vacuum spatium in C

natura in primo ortu appetatur, non constat; deque eo
est inter philosophos, quum summum bonum exquiritur,
omnis dissensio. Totius enim quæstionis ejus, quæ
habetur de finibus bonorum et malorum, (quum quæri-
tur, in his quid sit extremum, quid ultimum,) fons re-
periendus est, in quo sint prima invitamenta naturæ.
Quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono
et malo disputatio ducitur. VII. Voluptatis alii primum
appetitum putant et primam depulsionem doloris: vacui-
tatem doloris alii censent primum ascitam, et primum
declinatum dolorem. Ab iis alii, quæ prima secundum 18
naturam nominant, proficiscuntur; in quibus numerant
incolumitatem conservationemque omnium partium, vale-
tudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pul-
chritudinem ceteraque generis ejusdem; quorum similia
sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi et semina.
Ex his tribus quum unum aliquid sit, quo primum
natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellen-
dum, nec quidquam omnino præter hæc tria possit esse;
necesse est omnino officium aut fugiendi aut sequendi
ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem
vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua verse-
tur, a qua totius vitæ ducat exordium. Ex eo autem, 19
quod statuerit esse, quo primum natura moveatur, ex-
sistet recti etiam ratio atque honesti, quæ cum aliquo
uno ex tribus illis congruere possit, ut aut id honestum
sit, facere omnia [aut] voluptatis caussa, etiam si eam
non consequare, aut non dolendi, etiam si id assequi
nequeas, aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adi-
piscendi, etiam si nihil consequare. Ita fit, ut, quanta

in his) *in iis* R quid ultimum) *et quid ult.* E *et ult.* LPCR sint) *sunt* E quasi) om. E vacuitatem doloris) om. LPCROr. ascitam) *assertum* E *ascitum* cett. codd. *ascitum, non dolere* Or. 18. iis) *his* omnes, Or. cetera) *ceteraque* LCR aliquid) *aliquod* omnes, Or. primum) *prima* EP vel ad) *ut* E repellendum) *expell.* L possit) *possint* E officium) *aut off.* L ad) *aut* E aliquid) *aliquod* Or. esse diximus) *dixerimus* E rerum) om. L ducat) *ducatur* L 19. autem) om. L recti etiam) *e. r.* LPCR aliquo uno) *u. al.* LPCR ut aut id) *ut* Or. [aut]) sine uncis Or. caussa, etiam) *caussa* E etiam si id) *aut si id* E *si id* P *etiam si* C sunt) om. LPR etiam si nihil consequare) add. *aut nihil dolendi* E om. cett. codd. *etiamsi non adipiscare* Or.

differentia est in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum malorumque dissimilitudo. Alii rursum iisdem a principiis omne officium referent aut ad voluptatem aut ad non dolendum aut ad prima illa secundum

20 naturam obtinenda. Expositis [jam] igitur sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor disserendi caussa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer. Nam voluptatis caussa facere omnia, quum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum et honestum et solum bonum sit, nemo dicit. Ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putavit, nisi etiam evitare posset. At vero facere omnia, ut adipiscamur, quæ secundum naturam sint, etiam si ea non assequamur, id esse et honestum et solum per se expetendum et solum bonum Stoici dicunt.

21 VIII. Sex igitur hæ sunt simplices de summa bonorum malorumque sententiæ; duæ sine patrono, quattuor defensæ. Junctæ autem et duplices expositiones summi boni tres omnino fuerunt; nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt. Nam aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphonti Dinomachoque placuit; aut doloris vacuitas, ut Diodoro; aut prima naturæ, ut antiquis; quos eosdem Academicos et Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semovendam esse; quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. De vacuitate

rursum) *rursus* LPCROr. referent) *referunt* Or. ad non dolendum) *non dolendi* E 20. [jam] igitur) *igitur* E *igitur jam* R, sine uncis Or. quum) *tum* L consequamur) *consequantur* L tamen) *tum* LR et solum) *solum* E dicit) *dixit* E putavit) *putant* E nisi) *ne si* omnes, Or. cum nota mendi. posset) possit L sint) *sunt* EOr. etiam si) *etsi* LPC expetendum) add. *et assequendum* L 21. simplices) om. L summa) *summo* PC defensæ) add. (iterum) *quattuor* E Calliphonti) *Calliphoni* LPCR *Callipho in* E nominamus) *nominavimus* E quando) *quoniam* L

doloris, eadem fere dici solent, quæ de voluptate. Nec
vero alia sunt quærenda contra Carneadiam illam senten- 22
tiam: quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate; nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. Conjunctio autem cum honestate, vel voluptatis vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, id efficit turpe: ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse, altera versetur in levissima parte naturæ; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui quum a Peripateticis et Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius. Sed nunc, quod agimus: de illis, quum volemus. Democriti
autem securitas, quæ est animi tamquam tranquillitas, 23
quam appellavit εὐθυμίαν, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas ea est ipsa beata vita: quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit. Jam explosæ ejectæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. Nam quum omnis hæc quæstio de finibus et quasi de extremis bonorum et malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturæ esse aptum et accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur; hoc totum et ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil aut honestum aut turpe sit, negant esse ullam caussam, cur aliud alii antepo-

dici solent) *s. d.* LC   quæ de volupt.) *quæ contra voluptatem dicta sunt* C   Post hæc verba omnes addunt: *Quoniam* (*quando* L) *igitur et de voluptate cum Torquato* (om. *cum Torq.* P) *et de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum, primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris.* Or. cum uncis.   22. Carneadiam) *Carneadeam* PCR   amicitiæ) *amicitia* C   vel voluptatis vel non dol.) *v. non dol. v. volupt.* L   id efficit) *efficit* LPCROr.   dicat) *dicas* Or.   obscurantis est) *obscuritatis* L   23. tamquam tranquillitas) *tranqu. tanqu.* E   appellavit) *appellant* ELPC   eo) om. E   ea est ipsa) *ea ipsa est* (P) *est ipsa* R *ipsa est* Or.   sit) *sint* E   ejectæque) om. E   diximus) *dicimus* (P)ROr.   esse) *etiam esse* C   primum) *ipsum* C   ii) *hi* L   iis) *his* L   nihil) add. *quod* EOr. cum uncis, *quod non* LPCR   esse) *etiam* C, om. L

natur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: et Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum præter scientiam, omnem consilii capiendi caussam inventionemque officii sustulit. Sic exclusis sententiis reliquorum, quum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium.

24 IX. Omne animal se ipsum diligit ac, simul [et] ortum est, id agit, ut se conservet; quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conservet, atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio institutionem confusam habet et incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecumque sit: sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Quum autem processit paullum et, quatenus quidquid se attingat ad seque pertineat, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi seseque agnoscere, et intelligere, quam ob caussam habeat eum, quem diximus, animi appetitum; cœptatque et ea, quæ naturæ sentit apta, appetere et propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum exsistit, secundum naturam vivere sic affectum, ut optime affici possit ad naturam-

25 que accommodatissime. Quoniam autem sua cujusque animantis natura est, necesse est finem quoque omnium hunc esse, ut natura expleatur: (nihil enim prohibet, quædam esse et inter se animalibus reliquis, et cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis:) sed extrema illa et summa, quæ quærimus, inter animalium genera distincta et dispertita sint, et sua cuique propria et ad id apta, quod cujusque

quidquam) *quicquid* E Ergo) *Igitur* E 24. simul [et]) *simul ut* (P)Or. *simul ac* C ut se) *se ut* PL quod hic—conservet) om. R primus) *primum* E institutionem) *constit.* LPCROr. tantummodo) *tamen modo* L intelligit) add. *quam ob caussam habet eum quem diximus* E seque) *se* E sensim) *sensu* E ob) *ad* E habeat) *habet* omnes. cœptatque) *temptatque* C naturæ) *vere* C sentit apta) *a. s.* (P) om. *apta* C exsistit) *consistit* C ut) *quod* R 25. finem quoque omnium) *qu. f. omn.* LP *qu. omn. f.* R *omn. f.*, om. *quoque*, C et cum) *cum* C illa) om. C sint) *sunt* LPCROr.

natura desideret. Quare quum dicimus, omnibus ani- 26
malibus extremum esse secundum naturam vivere; non
ita accipiendum est, quasi dicamus unum esse omnium
extremum: sed, ut omnium artium recte dici potest
commune esse, ut in aliqua scientia versentur, scientiam
autem suam cujusque artis esse; sic commune anima-
lium omnium secundum naturam vivere, sed naturas
esse diversas, ut aliud equo sit e natura, aliud bovi, aliud
homini, et tamen in omnibus summa communis; et
quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus
omnibus iis, quas natura alit, auget, tuetur: in quibus
videmus ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo
efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum crescendum-
que valeant, ut suo genere perveniant ad extremum: ut
jam liceat una comprehensione omnia complecti, non
dubitantemque dicere, omnem naturam esse servatricem
sui, idque habere propositum, quasi finem et extremum,
se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut
necesse sit omnium rerum, quæ natura vigeant, similem
esse finem, non eumdem. Ex quo intelligi debet,
homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam
vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis
natura undique perfecta et nihil requirente. Hæc igitur 27
nobis explicanda sunt: sed si enodatius, vos ignoscetis:
hujus enim ætati et huic, nunc hæc primum fortasse
audienti, servire debemus. Ita prorsus, inquam. Etsi
ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem recte
isto modo dicerentur.

X. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps

desideret) *desiderat* LPCROr. 26. extremum esse) *ext. et* E versentur) *versetur* LPCROr. commune animalium) *an. com.* C omnium) om. LC naturas esse) *n. omnes* C e natura) *natura* LPROr. om. C iis) *his* L alit) *alet* E tuetur) *et tuetur* LPCR ut suo) *et suo* omnes, Or. dubitantemque) *dubitemque* (E) ex mea conl. RC *dubitarem* L *dubitanterque* Or. esse) om. P servatricem) *cons.* COr. quam in) *in qu.* Or. vigeant) *vel ingerat vigeant* E non) *et* E interpretemur) *interpretamur* C undique) om. L 27. Hæc igitur—ætati) Non. p. 15. enim) om. Non. nunc hæc) *nunc hic* E *n. hoc* cett., Or. (*nunc primum hoc* C) terminatione) *determ.* C se res) *r. s.* L ita hab.) *h. i.* L *ita se hab.* C (*se* bis)

demonstrandum est. Quamobrem ordiamur ab eo, quod
primum posui; quod idem reapse primum est, ut in-
telligamus, omne animal se ipsum diligere. Quod
quamquam dubitationem non habet, (est enim infixum
in ipsa natura, comprehenditurque suis cujusque sen-
sibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur,)
tamen, ne quid prætermittamus, rationes quoque, cur
28 hoc ita sit, afferendas puto. Etsi qui potest intelligi
aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? Res
enim concurrent contrariæ. Nam quum appetitus ille
animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi
obsit, quia sit sibi inimicus; quum id sua caussa faciet,
et oderit se, et simul diliget; quod fieri non potest.
Necesseque est, si quis ipse sibi inimicus est, eum,
quæ bona sunt, mala putare; bona contra, quæ mala:
et quæ appetenda, fugere, et quæ fugienda, appetere;
quæ sine dubio vitæ est eversio. Neque enim, si non-
nulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quæ-
rant, aut, ut ille apud Terentium, qui *decrevit tantisper*
se minus injuriæ suo nato facere, (ut ait ipse) *dum*
29 *fiat miser*, inimicus ipse sibi putandus est. Sed alii
dolore moventur, alii cupiditate; iracundia etiam multi
efferuntur; et quum in mala scientes irruunt, tum se
optime sibi consulere arbitrantur; itaque dicunt, nec
dubitant,

mihí sic usus'st; tíbi ut opus'st factó, face:

qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri vellent, nec vero sese ipsi accusarent ob eam caussam, quod se male suis rebus consuluisse dicerent:

primum) *modo* C reapse) *re a se* L diligere) *diligi* E comprehenditurque) *que* om. omnes. ut) om. P ita) om. C 28. qui) *quid* EL *quidem* C quum) *cur* E faciet) *faciat* R diliget) *diligit* E Necesseque est) om. *est* E *necesse est quod* P *nec. est eque* L *nec. est quidem* CROr. ipse sibi) *ipsi s.* E *s. ipsi* cett. est) om. E eum) *ea* LC appetenda) add. *sunt* L appetere) *petere* E vitæ est) *vitæ sunt* omnes, Or. aut, ut) *ut* L nato) *nodo* E *gnato* Or. ipse sibi) *ipsi sibi* E *sibi* C est) om. E 29. irruunt) *ruunt* LC tum) *tamen* LPCR sibi) om. R usus'st) *est usus* E face: qui) *fac qui* E *face:* (*fac* LC) *velut* (*vel* P) *qui* LPCROr. sibi) *si* E (*bel* [illegible]) accusarent) *accusari vellent* L quod se) *quod esse* COr. suis rebus) *r. s.* C

eorum enim est hæc querela, qui sibi cari sunt seseque
diligunt. Quare, quotiescumque dicetur male quis de
se mereri sibique inimicus esse atque hostis, vitam
denique fugere; intelligatur aliquam subesse ejusmodi
caussam; ut ex eo ipso intelligi possit, sibi quemque
esse carum. Nec vero id satis est, neminem esse, qui 30
ipse se oderit; sed illud quoque intelligendum est, nemi-
nem esse, qui, quomodo se habeat, nihil sua censeat
interesse. Tolletur enim appetitus animi, si, (ut in iis
rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem pro-
pensiores sumus,) item in nobismetipsis, quemadmodum
affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. XI.
Atque etiam illud si quis dicere velit, perabsurdum sit;
ita diligi a sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam
rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese
diligat. Hoc quum in amicitiis, quum in officiis, quum
in virtutibus dicitur, quomodocunque dicitur, intelligi
tamen, quid dicatur, potest: in nobismet ipsis autem
ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem,
verbi gratia propter voluptatem, nos amemus: propter
nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus.
Quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, quam 31
non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer
carum esse? Quis est enim aut quotusquisque, cui,
mors quum appropinquet, non—

refugiat tímido sanguen, átque exalbescát metu?

Etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere; (quod item est reprehendendum in dolore;) sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argu-

est hæc) *hæc est* C *hæc* P quis de se) *d. s. qu.* LPCROr. inimicus esse) *e. in.* LPCROr. 30. id satis est) *id satis* E *satis est id* LPCROr. quomodo) *quo* P si, ut) *sed ut* E iis) *his* L interest) *est* E sumus) *simus* omnes. item—simus) om. R simus) *sumus* E arbitrabimur) *arbitremur* C *arbitramur* L perabsurdum) *abs.* E ipsum) *ipse* E Hoc quum) *hoc non* C in officiis—in virtut.) om. *in* P quomodocunque dicitur) om. R (*quoquomodocunque* E) quid) *quicquid* R nobismet ipsis autem) *nobismet autem ipsis* PROr. *nobis aut. ips.* LC ne) om. ELCR quidem) *quid* E ut) om. ELCR non propter) *nos pr.* E 31. quam) om. omnes, Or. quotusquisque—metu) Non. p. 224 (*quotusquisque est*) sanguen) *sanguis* codd., edd. vett. quidem) *quid* E sed) *sic* E satis) om. E

menti est, ab interitu naturam abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. Nec vero dico eorum metum mortis, qui, quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando iis ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. Quin etiam *feræ*, inquit Pacuvius,

quíbus abest ad prǽcavendum intélligendi astútia,

32 injecto terrore mortis, *horrescunt*. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat, quin, etiam quum decreverit esse moriendum, tamen discessu a suis atque ipsa relinquenda luce moveatur? Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, quum et mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant, et angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute, et ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui quum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio, configebat *tardus celeres, stans volantes*, ut apud Accium est, pennarumque contextu corpori
33 tegumenta faciebat. De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, quum arborum et stirpium eadem pæne natura sit? sive enim, ut doctissimis viris visum est, major aliqua caussa atque divinior hanc vim ingenuit, sive hoc ita fit fortuito; videmus ea, quæ terra gignit, corticibus et radicibus validi servari; quod contingit animalibus sensuum distributione et quadam com-

naturam) om. P quidam) *quia* E reprehendantur) *reprehendatur* L hoc) *hic* E nimia) *minima* P non) om. C essent modica natura) *mod. nat. es.* E sæpe) om. L eorum) *horum* L iis) *his* ELPOr. alicunde) *aliunde* EPCR astutia) *astutias* E injecto) *sibi injecto* LPCROr. horrescunt) *horrescente* E 32. quin, etiam) *qui etiam* ROr. et mendic.) *etiam mend.* E angantur approp.) *agant ad appropinquationem* E aucupio) add. *sagittarum* LPCROr. celeres, stans) *cælo feras* L apud) om. L pennarumque) *pinn.* Or. corpori) *corporis* C 33. aut) om. E sive enim) *sive* LPCR viris) om. L fit) *sit* ECR fortuito) *fortuitu* ELOr. videmus) *videamus* omnes. quadam) om. L

pactione membrorum. Qua quidem de re quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse non possint; tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me: nihil enim hoc differt. Nam prius a se poterit quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni a natura petiverunt, et illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putaverunt omnibus, quia continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt.

XII. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum 34
est, sibi quemque natura esse carum, quæ sit hominis
natura: id est enim, de quo quærimus. Atqui per-
spicuum est hominem e corpore animoque constare;
quum primæ sint animi partes, secundæ corporis.
Deinde id quoque videmus, et ita figuratum corpus, ut
excellat aliis, animumque ita constitutum, ut et sensibus
instructus sit et habeat præstantiam mentis, cui tota
hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam v ·
rationis et cognitionis et scientiæ virtutumque omnium.
Nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi
partibus comparandam, et cognitionem habent facili-
orem. Itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri 35
partes, totaque figura et forma et statura, quam apta ad
naturam sit, apparet; neque est dubium, quin frons,
oculi, aures et reliquæ partes, quales propriæ sint ho-
minis, intelligatur. Sed certe opus est ea valere et
vigere et naturales motus ususque habere, ut nec absit
quid eorum, nec ægrum debilitatumve sit: id enim

possint) *possit* EPR   dissentiunt) *sentiunt* P   si quando) *si quid* E *si quam* P   hominis) *hominem* P   hoc differt) *differt* Or.   a se pot.) *pot. a se* (P)C   amittere) *committere* L   ad naturam) *a natura* LCR   ingeneratum) *etiam ingen.* L   quia) *qui* omnes, Or.   **34.** quemque natura) *qu. a nat.* C   secundæ) *sedere* E   Deinde) *Denique* R   id quoque) *qu. id* P *et id qu.* L   videmus) *videamus* C   et ita) *et id* P   aliis—constitutum) om. E   cognitionis) *cogitationis* L   ab his) *ab iis* R   **35.** et reliquæ) *rel.* C   sint) *sunt* omnes, Or. (*sunt proprie* L)   debilitatumve) *dubitatumve* E

natura desiderat. Est autem etiam actio quædam corporis, quæ motus et status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortione et depravatione quadam ac motu statuve deformi, ut, si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere plane se ipse et, hominem exuens ex homine, naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam et flexi fractique motus, quales protervorum hominum aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura

36 videatur. Itaque e contrario moderati æquabilesque habitus, affectiones ususque corporis apti esse ad naturam videntur. Jam vero animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse; ut et omnes partes suas habeat incolumes et de virtutibus nulla desit. Atque in sensibus est sua cujusque virtus, ut ne quid impediat, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus. XIII. Animi autem, et ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura appellanturque non voluntariæ; alterum earum, quæ in voluntate positæ magis proprio nomine appellari solent; quarum est excellens in animorum laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria; quæ fere omnia appellantur uno ingenii nomine, easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur: alterum autem genus est magnarum verarumque virtutum, quas appellamus voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam et reliquas ejusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore animoque dicenda; quibus quasi informatum

autem etiam) *enim* PC *et* L *etiam* ROr. ac motu) *aut motu* LPCR ingrediatur) *gradiatur* L exuens) transp. post *homine* LPCR, ante *hominem* Or. etiam) *et* L *quum etiam* C quædam) om. C animi) *cum* L immutari) *mutari* E 36. apti) *apta* LPCROr. cujusdam) *cujus* E debet esse) *e. d.* ROr. suas) om. (E)PL Atque) *Atqui omnes* (E silentio) Or. ut ne) *ne* E iis) *his* L percipiendis) *percipiendum* P partis) *parti* E est) *est et* L suapte) *sua parte* R alterum) add. *autem* P in animorum) *majorum* E memoria) *memoriaque* L autem) om. L quas appellamus) *qua appellans* E ut) *et* ELR ejusdem gen.) *g. e.* E

est, quid hominis natura postulet. Ex quo perspicuum 37
est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque et in animo et in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in iis esse ad bene vivendum momenta maxima. Nam cui proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint et magis in suo genere laudabiles. Ea enim vita expetitur, quæ sit animi corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. Quo cognito, dubitari non potest, quin, quum ipsi homines sibi sint per se et sua sponte cari, partes quoque et corporis et animi et earum rerum, quæ sunt in utriusque motu et statu,
sua caritate colantur, et per se ipsæ appetantur. Quibus 38
expositis, facilis est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis: ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maxime. Ita fiet, ut animi virtus corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ; quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur, qua nihil est in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas et creat natura et tuetur, quæ aut sine animo sunt, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est: ut non inscite illud dictum videatur in sue, animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret.

XIV. Sunt autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis; in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. In homine autem summa omnis animi est, et in animo rationis; ex qua virtus est, quæ rationis

quid) *quod* omnes, Or. postulet) *postulat* R 37. et in animo) *et animo* E *in an.* L in corpore) *corp.* EL iis) *his* EL momenta) om. E sit) *est* R sua caritate) *sua e car.* E 38. ex) *a* E animi virtus) *animi* R tuetur) om. P sunt) *sint* omnes, Or. non) om. omnes. earum) *eorum* omnes. non inscite—putresceret) Non. p. 161. animum—datum) *animam—datam* Or. putresceret) *putisceret* Non. Or. aliquid) *aliquod* R ut in canibus) *in can.* LROr. ut in equis) *in e.* ELPROr quosdam) *aliquos* C

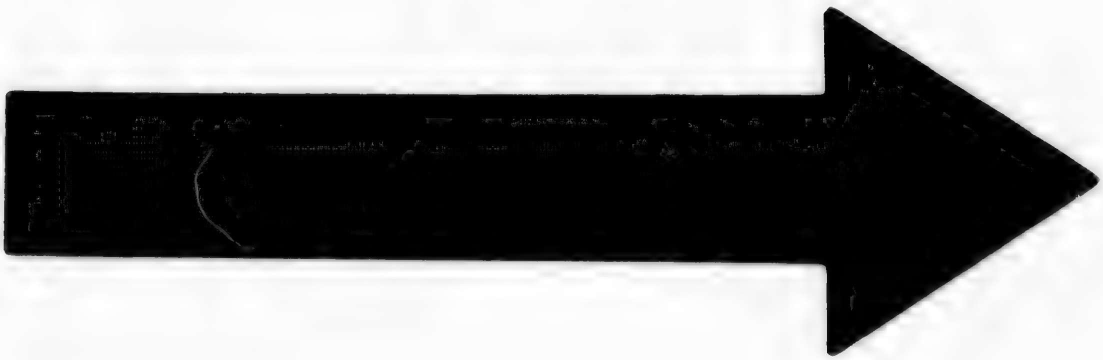
absolutio definitur; quam etiam atque etiam explicandam
39 putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam et perfectio est non dissimilis animantium. Itaque et vivere vitem, et mori dicimus; arboremque et novellam et vetulam, et vigere et senescere. Ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis et apta quædam ad naturam putare et aliena; earumque augendarum et alendarum quamdam cultricem esse, quæ sit scientia atque ars agricolarum; quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possint ire: ut ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas tuendasque esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus: in ipsa enim parum magna vis inest, ut quam optime se
40 habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At vero si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quemdam habeat, et per se ipsa moveatur, quid facturam putas? An ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, per se ipsa curabit? Sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnem appetitum, et si qua sint adjuncta ei membra, tueatur? Sic ad illa, quæ semper habuit, junget ea, quæ postea accesserint: nec eumdem finem habebit, quem cultor ejus habebat; sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta est, vivere. Ita similis erit ei finis boni, atque antea fuerat, neque idem tamen: non enim jam stirpis bonum quæret, sed animalis. Quid? si non sensus modo ei sit datus, verum etiam animus hominis; non necesse est, et illa pristina manere, ut tuenda sint? et hæc multo

quam) *que* P 39. vetulam) add. *dicimus* E animantibus) *animalibus* E putare) *aptare* PR *amputareque* C *reservare amputareque* L circumcidat) *circumdat* E adminiculetur) *adminiculet* E possint) *possit* omnes. ut) om. C possint) *possent* LPCR vite) *viti* E id) om. E inest) *est* LPCROr. 40. ipsa) *ipsam* omnes, Or. antea) *ante* E per se) *et per se* PL ipsa) *ipsam* PLCROr. omnem) *omnium* LPCROr. sint) *sunt* LC adjuncta ei membra) *ei m. adj*. LPCOr. om. *adjuncta* R junget) *jungit* LC *jungat* R eam) *ejus* E est) *sit* omnes, Or. ei) *et* EPCR om. L atque) *et* P Quid? si) *quod si* LPCROr. non sensus modo) *modo sensus non* E modo ei) *ei m*. R sit datus) *d. s.* E etiam animus) *animus est etiam animus* E *etiam animus, et animus* Or. ut tuenda sint? et hæc) *ut* (*ad* E) *tuendas inter hæc* EP *ut tuenda inter hæc* LCR

esse cariora, quæ accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletione naturæ summi boni finem consistere, quum longe multumque præstet mens atque ratio? † Sicque extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima commendatione naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis et ex mentis ratione perfecta.

XV. Quum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ; 41
si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque
cognosceret judicareque posset, quæ vis et totius esset
naturæ et partium singularum, continuo videret, quid
esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, summum et ultimum; nec ulla in re peccare
posset. Nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta
natura est, nec perspici nec cognosci potest. Progredientibus autem ætatibus, sensim, tardeve potius, quasi
nosmetipsos cognoscimus. Itaque prima illa commendatio, quæ a natura nostri facta est nobis, incerta et
obscura est: primusque appetitus ille animi tantum agit,
ut salvi atque integri esse possimus. Quum autem dispicere cœpimus, et sentire, quid simus, et quid ab
animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus,
ad quæ nati sumus. Quam similitudinem videmus in 42
bestiis: quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent; deinde suo quæque appetitu movetur; serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis, suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem. Quæ similitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu sic jacent, tamquam omnino sine animo sint. Quum autem paullum firmitatis accessit, et animo utun-

Sicque) *Sic et* LPCR *Sic* [*et*] Or. ductum) *doctum* EP commendatione) *commutatione* E *communitate* LPCR 41. prima illa) *illa pr.* LPCROr. incerta et obsc.) *obsc. et inc.* LC appetitus ille) *i. app.* LR tantum) om. R dispicere) *desp.* LR cœpimus) *cœperimus* (P)CR et quid) *et* L ab) om. omnes, Or. incipimus) *incepimus* E sumus) *simus* R 42. loco) om. E serpere—ducem) Non. p. 145. nare) *natare* Non. evolare) *volare* Non. videmus) *videamus* Non. boves) add. *videmus* E nepas) *vespas* codd. edd. vett. esse ad viv. duc.) *ad viv. d. e.* L accessit) *accesserit* LPCROr.

tur et sensibus; connitunturque, sese ut erigant, et manibus utuntur; et eos agnoscunt, a quibus educantur; deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum iis congregant, dantque se ad ludendum; fabellarumque auditione ducuntur; deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt; animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid et discere; et eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina; quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vicerunt, efferunt se lætitia, victi debilitantur animosque demit-
43 tunt: quorum sine caussa nihil putandum est fieri. Est enim natura sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque caussam parvi virtutum simulacris, quorum in se habent semina, sine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ; quibus auctis virtutis quasi carmen efficitur. Nam quum ita nati factique simus, ut et agendi aliquid, et diligendi aliquos, et liberalitatis et referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinem, aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos; non sine caussa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum. Nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate imbecillaque mente vis naturæ quasi per caliginem cernitur: quum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen
44 inchoata. XVI. Intrandum est igitur in rerum naturam, et penitus, quid ea postulet, pervidendum: aliter enim

sese ut) *ut s.* PCROr. utuntur) *utantur* omnes. agnoscunt) *cogn.* R libenterque—ducuntur) Non. p. 113 et 191. iis) *his* EPLR Non. Or. dantque—ducuntur) Non. p. 282. animadvertuntque) *advertuntque* R curiosius, incipiuntque) *curiosiusque incipiunt* L volunt non) *non* C *nolunt* L cum) om. EP vicerunt) *vicerint* E *vincunt* LPCR victi deb.) *victique debilitanturque* R fieri) transp. post. *caussa* LPCROr. 43. parvi) *parvis* L naturæ) *natura* E fortitudinem) *fortitudinemque* LPCR scintillulas) *scintillas* E infirma ætate) *infirmitate* C (*infima* E) quasi) om. LPCR confirmatur animus) *an. conf.* L agnoscit) *cogn.* R ille quidem) *qu. ille* omnes. 44. est igitur) *ig. est* E pervidendum) *provid.* E add. *est* R

nosmetipsos nosse non possumus. Quod præceptum
quia majus erat, quam ut ab homine videretur, idcirco
assignatum est deo. Jubet igitur nos Pythius Apollo
noscere nosmetipsos. Cognitio autem hæc est una nostri,
ut vim corporis animique norimus, sequamurque eam
vitam, quæ [rebus] iis perfruatur. Quoniam autem is
animi appetitus a principio fuit, ut ea, quæ dixi, quam
perfectissima natura haberemus; confitendum est, quum
id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi in ultimo
consistere naturam, atque id esse summum bonum:
quod certe universum sua sponte ipsum expeti et propter
se necesse est; quoniam ante demonstratum est, etiam
singulas ejus partes esse per se expetendas. In enu- 45
merandis autem corporis commodis si quis prætermissam
a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus ea quæstio
differatur. Utrum enim sit voluptas in iis rebus, quas
primas secundum naturam esse diximus, necne sit, ad
id, quod agimus, nihil interest. Si enim (ut mihi quidem
videtur) non explet bona naturæ voluptas, jure præter-
missa est: sin autem est in ea, quod quidam volunt,
nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi
boni. Quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si
voluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum
corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ
est proposita, mutaverit.

XVII. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, 46
ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturæ.
Nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus;
ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cujusque
partis naturæ et in corpore, et in animo sua quæque vis
sit, idcirco in his rebus summe nostra sponte moveamur.
Atque ut a corpore ordiar, videsne, ut, si quæ in mem-
bris prava aut debilitata aut imminuta sint, occultent

nostri, ut vim) *nostri ut* E *ut vim nostri* cett., Or. [rebus]) sine uncis Or. iis) *hijs* E *ipsis* cett. Or. is) *his* LR natura) *a nat.* LCR quasi in) *quasi* LPCROr. quoniam—est) om. E ante) *autem* LPR esse per se) *p. s. e.* R 45. ea quæstio) *quæstio* LPCROr. iis) *his* LR quidem) *quid* E sin autem) *sin* LPCROr. cum nota mendi. nostram hanc) *h. n.* C proposita) *præp.* R 46. est) *nobis est* E (nec omissum ante.) sequamur genus) *g. s.* P sit) *est* C summe) *summa* omnes, Or. ut, si) *si* E quæ) *qua que* LC *qua* ROr. debilitata) *debita* E imminuta) *immutata* C

homines? ut etiam contendant et elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat? multosque etiam dolores curationis caussa perferant? ut, si ipse usus membrorum non modo non major, verum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam revertatur? Etenim quum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos; necesse est ejus etiam partes propter se expeti, quod universum propter se
47 expetatur. Quid? in motu et in statu corporis nihil inest, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? Quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit? nihilne est in his rebus, quod dignum libero aut indignum esse ducamus? Nonne odio multos dignos putamus, qui quodam motu aut statu videntur naturæ legem et modum contempsisse? Et, quoniam hæc deducuntur de corpore, quid est, cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? Nam si pravitatem imminutionemque corporis propter se fugiendam putamus; cur non etiam ac fortasse magis propter se formæ dignitatem sequamur? et, si turpitudinem fugimus in statu et motu corporis, quid est, cur pulchritudinem non sequamur? Atque etiam valetudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus. Quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum
48 corpus est, aut dolet aut caret viribus. XVIII. Videamus animi partes, quarum est conspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur innatus in nobis cognitionis amor et scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum

elaborent) *lab.* C possint) *possent* L dolores cur. caussa) *cur. c. dol.* R totos) *doctos* R 47. Quid) *quod* omnes. et in) *etiam in* E nihil inest) *nihilne inest* E (ex mea conl.) *nihilne est* (P)C quod) *qui* E esse) om. L est) om. L his) *iis* R multos dignos) *d. m.* (P)CROr. etiam ac) *jam et hanc* E fugimus) *fugiamus* omnes. etiam) om. C sed) om. E si aut) *si autem* E corpus) *opus* E 48. Videamus) *videmus* E conspectus) *adspectus* LPCROr. sunt) *sint* L naturæ) *natura* E in nobis) *nobis* C

natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur? ut pulsi recurrant? ut aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem et sitim perferant? Quid vero? Qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem, omniaque perpeti, ipsa cognitione et scientia captos, et cum maximis curis et laboribus compensare
eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? Mihi 49
quidem Homerus hujusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. Neque enim vocum suavitate videntur, aut novitate quadam et varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur; sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. Ita enim invitant Ulixem: (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum):

O decus Argolicum, quin puppim flectis, Ulixes,
auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo hæc umquam est transvectus cærula cursu,
quin prius astiterit, vocum dulcedine captus,
post, variis avido satiatus pectore musis,
doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli clademque tenemus,
Græcia quam Trojæ divino numine vexit,
omniaque e latis rerum vestigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur: scientiam pollicentur; quam non erat mirum (sapientiæ cupido) patria esse cariorem. Atque omnia quidem scire, cujuscumque modi sint, cupere curiosorum; duci vero majorum

ut pulsi) *aut p.* LPCR recurrant) *requirant* LPCR ut aliquid) *et al.* omnes. aliis) *id al.* E ut) *aut* E vel fam.) *et f.* L *aut f.* C et sitim) *aut s.* C (*vel sit. vel fam.* R) ingenuis stud.) *ingeniis studiisque* C curis et labor.) *lab. et cur.* L 49. quiddam) *quoddam* E iis) *his* L de Sirenum) om. R finxerit) *finxerint* E videntur) *videantur* L invitant) *invitabant* L ipsum) om. C Ulixes) *Ulixe* Or. *Ulyxis* R cursu) *cursus* C *cursu est* L satiatus) *sociatus* EL tenemus) *canemus* LCR rerum) *regum* PCR vir irret.) *ir. v.* E esse) om. EPCR, transp. ante *patria* L sint) *sunt* (P) curiosorum) add. *est* R

rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summo-
50 rum virorum est putandum. XIX. Quem enim ardorem
studii censetis fuisse in Archimede, qui, dum in pul-
vere quædam describit attentius, ne patriam quidem
captam esse senserit? Quantum Aristoxeni ingenium
consumptum videmus in musicis? Quo studio Aristo-
phanem putamus ætatem in litteris duxisse? Quid de
Pythagora? quid de Platone aut de Democrito loquar?
a quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas
terras esse peragratas. Quæ qui non vident, nihil um-
quam magna cognitione dignum amaverunt. Atque
hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea
studia, quæ dixi, non intelligunt, idcirco esse ea propter
se expetenda, quod, nulla utilitate objecta, delectentur
animi, atque ipsa scientia, etiam si incommodatura sit,
51 gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura
requirere? Ipsi enim quæramus a nobis, stellarum
motus contemplationesque rerum cælestium, eorumque
omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cogni-
tiones quemadmodum nos moveant; et quid historia de-
lectet, quam solemus persequi usque ad extremum:
prætermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec vero
sum nescius, esse utilitatem in historia, non modo
voluptatem. Quid? quum fictas fabulas, e quibus
utilitas nulla elici potest, cum voluptate legimus?
52 Quid? quum volumus nomina eorum, qui quid ges-
serint, nota nobis esse, parentes, patriam, multa præ-
terea minime necessaria? Quid? quod homines infima
fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique,
delectantur historia? maximeque eos videre possumus
res gestas audire et legere velle, qui a spe gerendi
absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse
est, in ipsis rebus, quæ discuntur et cognoscuntur, in-
vitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumque

50. enim) *cum* E attentius) *attentus* LCR quidem) om. ELC ætatem) post *duxisse* L aut de) *aut* LPCR esse peragr.) *p. e.* P esse ea) *ea esse* LR om. *ea* Or. objecta) om. P delectentur) *delectantur* L incommodatura) *incommoda datura* LPCR **51.** persequi) *prosequi* ELOr. nescius) *inscius* LPCROr. esse) *etiam* E non) *nullo* E elici) *dici* ECR *duci* (P) cum vol.) *tum voluptates* E **52.** delectantur) *delectentur* LPC

moveamur. Ac veteres quidem philosophi, in beatorum 53
insulis, fingunt, qualis futura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus inquirendo ac discendo in naturæ cognitione consumant. Nos autem non solum beatæ vitæ istam esse oblectationem videmus, sed etiam levamentum miseriarum. Itaque multi, quum in potestate essent hostium aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exsilio, dolorem suum doctrinæ studiis levarunt.
Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius, quum 54
patria pulsus esset injuria, ad Ptolemæum se regem Alexandream contulit. Qui quum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor; multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, quum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moveri diceret. Somnum denique nobis, nisi requietem corporibus et medicinam quamdam laboris afferret, contra naturam putaremus datum: aufert enim sensus, actionemque tollit omnem. Itaque, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid discendique caussa prope contra naturam vigilias suscipere
soleamus. XX. Sunt autem etiam clariora, vel plane 55
perspicua, minimeque dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus agere semper aliquid, neque ulla conditione

53. insulis) *quidem insulis* C futura) *natura* omnes. omni) om. P acturos) *esse act.* LPCR ut) om. C inquirendo) *in quærendo* PCR esse) om. LPCR (E habet et ante *oblectationem* et post). Itaque) *Ita* E studiis) *studio* R levarunt) *levarerunt* LPCROr. **54.** Alexandream) *Alexandriam* omnes (ex mea conl.) Or. ipsa) om. E hortamur) *hortor* L scripsit) *scribit* omnes. corporibus) *corporis* C alia quadam) *qu. a.* C pateremur) *putaremur* E qui) *quin* E etiam) om. P agendi) *in ag.* P **55.** etiam) *et* R om. L(P)C clariora) om. E minimeque) *nec* LPCROr. indicia) *jud.* L aliquid) ante *agere* LPCROr.

quietem sempiternam possit pati. Facile est hoc cer-
nere in primis puerorum ætatulis. Quamquam enim
vereor, ne nimius in hoc genere videar; tamen omnes
veteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula acce-
dunt, qui in pueritia facillime se arbitrentur naturæ
voluntatem posse cognoscere. Videmus igitur, ut con-
quiescere ne infantes quidem possint: quum vero paul-
lum processerunt, lusionibus vel laboriosis delectantur,
ut ne verberibus quidem deterreri possint; eaque
cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus.
Itaque, ne si jucundissimis quidem nos somniis usuros
putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari;
56 idque si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam
inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præ-
ditos, videmus tamen et corpore et animo moveri
semper, et, quum re nulla impediantur necessaria, aut
alveolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut
sermonem aliquem requirere: quumque non habeant
ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos et
sessiunculas consectari. Ne bestiæ quidem, quas de-
lectationis caussa concludimus, quum copiosius alantur,
quam si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri;
motusque solutos et vagos, a natura sibi tributos, re-
57 quirunt. Itaque, ut quisque optime natus institutusque
est, esse omnino nolit in vita, si, gerendis negotiis
orbatus, possit paratissimis vesci voluptatibus. Nam
aut privatim aliquid gerere malunt; aut, qui altiore
animo sunt, capessunt rempublicam honoribus imperiis-
que adipiscendis; aut totos se ad studia doctrinæ con-
ferunt. Qua in vita, tantum abest, ut voluptates
consectentur; etiam curas, sollicitudines, vigilias per-

possit pati) *pati p.* L hoc) *hæc* C enim) om. E qui) *quod* LPCR arbitrentur) *arbitrantur* LR voluntatem) *volupt.* omnes. quum vero—delectantur) Non. p. 211 (*quum hi vero*) processerunt) *processerint* codd. edd. vett. Or. vel) *et* E ne) om. P quidem) om. C ne si) *nisi* omnes. quidem) *quam* E nos somniis) *vigiliis* L velimus) *nolimus* C si) om. EC **56.** qua) *qui* E nequitia) *segnitia* (*e* C) EC et corp.) *corp.* E (*et an. et corp.* C) quum) *tamen* E nulla) *ut illa* E non) *enim* E sessiunculas) *semicirculos* LPCR Ne) *Quin de* E *nec* C sese) *se* E requirunt) *requirit* E *quærunt* L **57.** si—voluptatibus) Non. p. 416 (*gerundis* et *possit orbatus*) Qua) *Quia* P etiam) *ut etiam* LR sollicitudines) *solitudines* E

ferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda est, ingenii et mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigationem novarum: quo studio quum satiari non possunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicandisque naturis ætates conterere videamus. XXI. 58
Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos. Actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora majoribus. Maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur et iis, quorum nunc in ratione versamur, consideratio cognitioque rerum cælestium, et earum, quas a natura occultatas et latentes indagare ratio potest; deinde rerum publicarum administratio, aut administrandi scientia; tum prudens, temperata, fortis, justa ratio, reliquæque virtutes, et actiones virtutibus congruentes: quæ, uno verbo complexi omnia, honesta dicimus: ad quorum et cognitionem et usum jam corroborati, natura ipsa præeunte, deducimur. Omnium enim rerum principia parva sunt, sed suis progressionibus usa augentur: nec sine caussa. In primo enim ortu inest teneritas et mollitia quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint. Virtutis enim beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet; multo etiam serius, ut plane, qualia sint, intelligantur. Præclare enim Plato: Bea-

perferunt) *perferant* R nec—requirentes) om. E voluptatem—laborem) *voluptates—labores* C intermittunt) *nostri mittunt* P rerum) om. P ab) *sub* E investigationem) *investigationi* E quum satiari) *consaciari* L etiam) *et* E 58. minora maj.) *majoribus minoribus* E iis) *his* EL versamur) *versantur* E cognitioque) *cognitiove* (*ne* E) omnes. occultatas) *occultas* R scientia; tum) *sciendique* LPCR fortis, justa) *forti si justa* E *fortis et justa* PCROr. *fortisque et justa* L dicimus) *diximus* E et cognit.) *etiam cogn.* LPCR jam) om. P progressionibus) *progressibus* LP nec) *et* E In primo—quædam) Non. p. 495 s. u. *teneritas.* teneritas) *temeritas* codd. edd. vett. et) *ac* Non. mollitia) *mollities* LPCR possint) *possunt* E intelligantur) *intelligatur* L

TUM, CUI ETIAM IN SENECTUTE CONTIGERIT, UT SAPIEN-
59 TIAM VERASQUE OPINIONES ASSEQUI POSSIT! Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de majoribus consequentibusque videamus.

Natura igitur corpus quidem hominis sic et genuit et formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret, neque sane multum adjumentis externis et adventitiis uteretur: animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus; sensibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad suam confirmationem indigeret. Quod autem in homine præstantissimum atque optimum est, id deseruit: etsi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem accipere posset, ingenuitque sine doctrina notitias parvas rerum maximarum, et quasi instituit docere, et induxit in ea, quæ inerant, tamquam elementa virtutis. Sed virtutem ipsam inchoavit: nihil
60 amplius. Itaque nostrum est, (quod nostrum dico, artis est,) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paullo, magisque ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus; quibus tantum præstat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari possit, quid intersit. Itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem et ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur; eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. Quorum omnium † quæque sint notitiæ, quæque significentur rerum vocabulis, quæque cujusque vis et natura sit,
61 mox videbimus. XXII. Hoc autem loco tantum explicemus, hæc honesta quæ dico, præterquam quod nosmetipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expetenda. Indicant pueri; in quibus, ut in spe-

commodis) *incommodis* L 59. ut alia—fingeret) Non. p. 308 (*perficere—fingere*). confirmationem) *conformationem* (P) accipere) *jam acc.* LCR tamquam) *quasi* L nihil amplius. Itaque) *nihil ita amplius* PR *nihil itaque ampl.* LC 60. quoad sit) *quo assit* EP sit haud) *hanc* E perfectio) *prof.* E quid) *quod* E sunt consentaneæ) *c. s.* E sint) *sunt* LC cujusque vis) *cum suis* E 61. hæc—dico) om. C quod) *que* P

culis, natura cernitur. Quanta studia decertantium
sunt! quanta ipsa certamina! ut illi efferuntur lætitia,
quum vicerunt! ut pudet victos! ut se accusari nolunt!
quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt,
ut æqualium principes sint! quæ memoria est in iis
bene merentium! quæ referendæ gratiæ cupiditas!
Atque ea in optima quaque indole maxime apparent;
in qua hæc honesta, quæ intelligimus, a natura tam-
quam adumbrantur. Sed hæc in pueris: expressa vero 62
in iis ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt. Quis est
tam dissimilis homini, qui non moveatur et offensione
turpitudinis, et comprobatione honestatis? quis est,
qui non oderit libidinosam, protervam adolescentiam?
quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam
si sua nihil intersit, non tamen diligat? Quis Pullum
Numitorium, Fregellanum, proditorem, quamquam rei-
publicæ nostræ profuit, non odit? quis urbis conserva-
torem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat?
Cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem non
mortuum diligit? An obliviscimur, quanto opere in
audiendo [in] legendoque moveamur, quum pie, quum
amice, quum magno animo aliquid factum cognos-
cimus? Quid loquor de nobis, qui ad laudem et ad 63
decus nati, suscepti, instituti sumus? Qui clamores
vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, quum
illa dicuntur;

Ego sum Orestes:

contraque ab altero,

—— ímmo enimvero egó sum, inquam, Oréstes.

Quum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi: *Ambo ergo una necarier precamur:*

sunt) *sint* E vicerunt) *vicerint* omnes, Or. nolunt) *vol.* E perferunt) *ferunt* E iis) *his* LPOr. (*hiis* E) quaque ind.) *ind. qu.* E *quoque ind.* P maxime app.) *app. m.* L *m. approbarent* P hæc) om. C tamquam) om. P 62. expressa vero in iis) *expressa in iis* (*his* L) *vero* LPCR *In iis vero* Or. et offens.) *off.* E diligat) *diligatur* E Numitorium) *Numitorem* (P)C *Numitorum* R quamquam) *numquam* E quis urbis) *quis verbis* C *verbis* E [in]) om. CR; sine uncis Or. 63. loquor) *loquar* omnes, Or. et ad) *qui ad* E Qui) *quid* LC autem etiam) *autem* C Ambo) *ambos* LPCROr. una necarier) *sumaneganum* E *una vivere* LPCROr. cum nota mendi.

quoties hoc igitur, ecquandone, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, quin hanc affectionem animi probet atque laudet; qua non modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides.
64 Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, verum etiam historiæ refertæ sunt, et quidem maxime nostræ. Nos enim ad sacra Idæa accipienda optimum virum delegimus: nos tutores regibus misimus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita voverunt: nostri consules regem inimicissimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, a veneno ut caveret: nostra in republica, et, quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inventa est, et, qui ne stupraretur filiam interficeret: quæ quidem omnia et innumerabilia præterea, quis est, quin intelligat, et eos, qui fecerint, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, quum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci?

XXIII. Quibus rebus breviter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus), sed his rebus concluditur profecto, et virtutes omnes, et honestum illud, quod ex iis oritur et
65 in illis hæret, per se esse expetendum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum et quasi quædam societas et communicatio utilitatum et ipsa caritas generis humani; quæ nata a primo statu, quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota domus conjugio et stirpe conjungitur, serpit sensim foras, cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis, post vicinitatibus; tum civibus, et iis, qui pub-

hoc) *hic* E   ecquandone) *et quandove* EPC *ecquandove* L *et quando mihi* R   quin) *qui* E *qui non* LPCR   64. Talibus—refertæ) Non. p. 309 (*sed etiam*)   regibus mis.) *m. r.* LPCROr.   regem) om. E   a veneno) om. P   et, quæ) *Lucretia et quæ* omnes.   per vim) *pium* E   filiam int.) *i. f.* LPCROr.   quæ) *ne* E   quin) *qui* E *qui non* cett., Or.   fecerint) om. L   duci) *ducti* E   breviter exp.) *exp. br.* LPCROr.   dubitatio) om. C   nulla) ante *in* R (*nulla erat in re* L)   ex) om. P   iis) *his* E *his virtutibus* LPCROr.   oritur) *exoritur* LPCROr.   illis) *his* LPCROr.   per se esse) *e. p. se* (P)C   65. autem) *enim* E   nec) om. E   et communicatio) *comm.* L   quo) *quod* E   tum affin.) *aff.* P   deinde) *deinde cum* E   vicinitatibus) *in civitatibus* PC   tum) *cum* CR   iis) *his* L

lice socii atque amici sunt; deinde totius complexu gentis humanæ: quæ animi affectio, suum cuique tribuens atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanæ munifice et æque tuens, justitia dicitur; cui sunt adjunctæ pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis ejusdem. Atque hæc ita justitiæ propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia.
Nam quum sic hominis natura generata sit, ut habeat 66
quiddam ingenitum quasi civile atque populare, quod Græci πολιτικόν vocant; quidquid aget quæque virtus, id a communitate et ea, quam exposui, caritate ac societate humana non abhorrebit: vicissimque justitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet. Servari enim justitia, nisi a forti viro, nisi a sapiente, non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum aut ipsa virtus est aut res gesta virtute: quibus rebus vita consentiens virtutibusque respondens recta et honesta et constans
et naturæ congruens existimari potest. Atque hæc 67
conjunctio confusioque virtutum tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. Nam quum ita copulatæ connexæque sint, ut omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari; tamen proprium suum cujusque munus est, ut fortitudo in laboribus periculisque cernatur, temperantia in prætermittendis voluptatibus, prudentia in delectu bonorum et malorum, justitia in suo cuique tribuendo. Quando igitur inest in omni virtute cura quædam quasi foras spectans aliosque appetens atque complectens, exsistit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quoniam unam societatem hominum esse volumus) propter se expetendi sint. Atqui eorum nihil est ejus generis, ut
sit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera 68

bonitas) om. R 66. natura) *statura* C quiddam) *quoddam* ER ingenitum) *innatum* LPCROr. πολιτικόν) spat. vac. in C id a communitate) om. E (*comitate* C) ac) *atque* LCOr. ipsa se fundet) *ipsam f. se* E usu) om. E est igitur) *i. e.* L rebus) *in rebus* LPCROr. 67. connexæque sint) *c. sunt* LPCR sint) *sunt* L alia ab alia) *ab al. al.* L foras) *foris* E quoniam) *quando* LPCROr. unam) om. L hominum e. vol.) *v. e. h.* R sint) om. C Atqui) *Atque* LPCROr. extremo) *in ext.* LR

propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in iis, in quibus completur illud extremum; quæ sunt aut animi aut corporis. Hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo insunt neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. Nec vero umquam summum bonum assequi quisquam posset, si omnia illa, quæ sunt extra, quamquam expetenda, summo bono continerentur.

69 XXIV. Quo modo igitur, inquies, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiæ, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione; quod ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur a suo cujusque genere virtutis. Nam et amici cultus, et parentis, ei qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in recte factis est, quæ sunt orta a virtutibus. Quæ quidem sapientes sequuntur, [utentes tamquam] duce natura.

Non perfecti autem homines, et tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur sæpe gloria; quæ habet speciem honestatis et similitudinem. Quod si ipsam honestatem, undique perfectam atque absolutam, rem unam præclarissimam omnium maximeque laudandam penitus viderent; quonam gaudio complerentur, quum
70 tanto opere ejus adumbrata opinione lætentur? Quem enim deditum voluptatibus, quem cupiditatum incendiis inflammatum in iis potiendis, quæ acerrime concupivisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Hannibale victo, aut posteriorem Karthagine

68. iis) *his* L   in quibus) *quibus* Or.   illud extremum) om. C   in animo) *in animis* LCR   insunt) *sunt* (P)C   ut liberi, ut prop.) om. R   umquam) *inquam* EP *quisquam* CROr. (*sum. bon. quisquam* L)   quisquam) *umquam* (P)CROr. (*nunqu.* L)   continerentur) *contineremur* E *continentur* L   **69.** si amicitiæ) om. C   continentur) *continerentur* CR   iis) *his* L   ei) *et* omnes, Or. cum nota mendi.   a) om. EPCROr. *in* L   sequuntur utentes) *utentes sequuntur* omnes.   tamquam) post *natura* E; sine uncis Or.   sæpe gloria) *spe gloriæ* CR   speciem) *formam* LPCROr.   atque) *et* LC   **70.** Quem—quem) *Quæ—quæ* E om. alterum LPCR   iis) *his* L   potiendis) *cupiendis* E   concupivisset) *corripuisset* PCR   tanta) *est t.* E

eversa? Quem Tiberina descensio, festo illo die, tanto
gaudio affecit, quanto L. Paullum, quum regem Persen
captum adduceret, eodem flumine invectio? Age nunc, 71
Luci noster, exstrue animo altitudinem excellentiamque
virtutum. Jam non dubitabis, quin earum compotes
homines, magno animo erectoque viventes, semper sint
beati; qui omnes motus fortunæ mutationesque rerum
et temporum leves et imbecillos fore intelligant, si in
virtutis certamen venerint. Illa enim, quæ sunt a nobis
bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam
vitam; sed ita, ut sine illis possit beata vita exsistere.
Ita enim parvæ et exiguæ sunt istæ accessiones bonorum,
ut, quemadmodum stellæ in radiis solis, sic istæ in vir-
tutum splendore ne cernantur quidem. Atque hoc ut 72
vere dicitur, parva esse ad beate vivendum momenta
ista corporis commodorum, sic nimis violentum est, nulla
esse dicere. Qui enim sic disputant, obliti mihi videntur,
quæ ipsi † egerint principia naturæ. Tribuendum est
igitur his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit,
intelligas. Est † tamen philosophi, non tam gloriosa
quam vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ
secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatentur, et
videre, tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam,
auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla,
sed ita parva sint, ut nulla esse videantur. Hæc est nec
omnia spernentis præter virtutem et virtutem ipsam suis
laudibus amplificantis oratio. Denique hæc est undique
completa et perfecta explicatio summi boni. Hinc ceteri
particulas arripere conati, suam quisque videri voluit
afferre sententiam. XXV. Sæpe ab Aristotele, a Theo- 73
phrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum
scientia. Hoc uno captus Herillus scientiam summum
bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expe-

descensio) *dissensio* LC *decursio* PROr. festo) *sexto* L invectio) *invecto* PCR *invectum*) L **71.** Age) *Auge* E imbecillos) *imbecilles* LCR ea) *eam* E beatissimam) *beatam* L illis) *eis* R radiis) *radio* LPCR **72.** hoc) *hæc* LR ista corp. commodorum) om. L esse) *est* E est igitur) *i. e.* LPCR his) *iis* R tamen) sine nota Or. fatentur) *fatebantur* LPCROr. nulla) om. E Hæc) *hoc* LCR nec) *non* LCR Denique hæc est) om. P **73.** a Th.) *et Th.* LR ipsa) om. E scientiam) *sententiam* E

tendam. Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis. Hoc unum Aristo tenuit: præter vitia atque virtutes negavit rem esse ullam aut fugiendam aut expetendam. Positum est a nostris in iis esse rebus, quæ secundum naturam essent, non dolere. Hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At vero Callipho, et post eum Diodorus, quum alter voluptatem adamasset, alter vacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est a nostris laudata
74 maxime. † Quin etiam ipsi voluptarii deverticula quærant, et virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primo dumtaxat expeti dicant, deinde consuetudine quasi alteram quamdam naturam effici, qua impulsi multa faciunt nullam quærentes voluptatem. Stoici restant. Ii quidem non unam aliquam aut alteram rem a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt. Atque, ut reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt, signa commutant; sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

75 Quæ qu[illegible] dixisset paullumque institisset, Quid est? inquit: sat[illegible] vobis videor pro meo jure in vestris auribus comme[illegible]tatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita nosse ista visus es, ut, si tui nobis potestas sæpius fieret, non multum Græcis supplicandum putarem. Quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista

sunt dicta) *d. s.* E *autem sunt d.* L expetendam) *pet.* E in iis esse) *in iis* (P)CROr. (*his* L) Callipho) *Calliphon* Or. adamasset) *adamarisset* LPROr. (*admorisset* C) honestate) om. P **74.** Quin, &c.) sine nota mendi Or. quærant) *quærunt* Or. virtutes) *virtutem* L habeant) *habent* Or. primo) om. E dicant) *dicunt* Or. quamdam) om. LPCR nullam—restant) Non. p. 378. Ii) *ei* E *hi* LPCOr. rem) om. omnes. ut) om. P ceperunt) *cleperunt* Or. om. C sententiis nost.) *n. s.* R notas) *nostra* L **75.** paullumque) *parvumque* E satisne) *ne* E vobis) om. L (*videor vobis* R) commentatus) *commendatus* L alias) *alia* LC ita nosse ista) *ista ita n.* R *ista n.* C nobis potestas sæpius) *copia nobis semper* LPCROr. multum) *multis* C Staseam) *eam* E aliquanto) *aliquando* LCOr.

secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in
fortuna secunda aut adversa, multum in bonis aut malis
corporis ponerent. Est, ut dicis, inquit: sed hæc ab
Antiocho, familiari nostro, dicuntur multo melius et
fortius, quam a Stasea dicebantur. Quamquam ego
non quæro, quid tibi a me probatum sit, sed huic
Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te abducere.
XXVI. Tum Lucius: Mihi vero ista valde probata 76
sunt; quod item fratri puto. Tum mihi Piso, Quid
ergo? inquit, dasne adolescenti veniam? an eum dis-
cere ea mavis, quæ quum plane perdidicerit, nihil
sciat? Ego vero, inquam, isti permitto; sed nonne
meministi, licere mihi ista probare, quæ sunt a te
dicta? Quis enim potest ea, quæ probabilia videantur
ei, non probare? An vero, inquit, quisquam potest pro-
bare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cog-
nitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna
dissensio. Nihil est enim aliud, quamobrem mihi per-
cipi nihil posse videatur, nisi quod percipiendi vis ita
definitur a Stoicis, ut negent quidquam posse percipi,
nisi tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque
hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane.
Sed hæc omittamus; habent enim et bene longam et
satis litigiosam disputationem.

Illud mihi a te nimium festinanter dictum videtur, 77
sapientes omnes esse semper beatos. Nescio quomodo
prætervolavit oratio. Quod nisi ita efficitur; quæ Theo-
phrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis
dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo
posse putavit, vereor ne vera sint. Nam illud vehe-

iis) *his* L familiari nostro) *n. f.* LPCROr. a te) *ab te* E *te* C 76. Tum mihi) *Tum nihil* L ea mavis) *m. e.* LC plane perdidicerit) *plane perdiderit* E *præclare didicerit* cett., Or. inquam, isti) *isti, inquam* LPCOr. nonne) *in me* E licere mihi) *lucere m.* E *m. lic.* cett., Or. ista prob.) *p. i.* LPCROr. a te) *apte* C potest) *post* E quæ) *quam* E inquit) *inquam* LPCR ista) *ita* C inquam) *inquit* P est enim) *en. est* LR percipi nihil) *n. p.* Or. (*n. perc. mihi* C) nisi) *nec* L quidquam) *quidquid* E *quid* L possit) add. (iterum) *nisi quod—percipi* P nulla sane) *s. n.* R 77. esse semper) *esse* C *s. e.* R quomodo) *quo* L ita) om. L posse) om. L vera) *varia* L

menter repugnat, eumdem beatum esse, et multis malis oppressum. Hæc quomodo conveniant, non sane intelligo. Utrum igitur tibi, inquit, non placet, virtutisne esse tantam vim, ut ad beate vivendum se ipsa contenta sit? an, si id probas, fieri ita posse negas, ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam quibusdam malis affecti beati sint? Ego vero volo in virtute vim esse quam maximam: sed, quanta sit, alias; nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in
78 bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam, concedis etiam Peripateticis. Quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem et incommoda et rejicienda et aliena naturæ esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua et pæne minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in caussis videre soleat, quæ res agatur, is es profecto tu. Quare attende, quæso. Nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum, inquit; exspectoque, quid ad id,
79 quod quærebam, respondeas. XXVII. Respondebo, me non quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus efficere possit, sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo, inquit, modo? Quia, quum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur, "Virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est:"—Quare? inquit:—respondet: "Quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum." Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter
80 se cohærere. Dixerit hoc idem Epicurus, Semper

repugnat) *repugnet* E beatum esse) *e. b.* C *et b. esse* Or. malis) *modis* E quomodo) *quo* L inquit, non pl.) *n. pl. inq.* LPCR virtutisne) om. *ne* LPCR esse tantam vim) *t. u. e.* LPCR fieri ita) *i. f.* LPCR ii) *hi* L quibusd. mal.) *m. qu.* LPCROr. **78.** concedis) *et concedis* C etiam) *et* P mala illi) *i. m.* L non audent) *a. n.* L pæne) *porro* LPCROr. est) om. L potest is) *i. p.* C est) om. C Et ego) *Ego* E is es) *iis ex* L Istic) *istinc* L quærebam) *quæram* omnes, Or. **79.** efficere possit) *p. e.* COr. Quo) add. *igitur* LPCROr. hoc) om. L **80.** idem) *quidem* CR

beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire
nonnumquam: quem quidem, quum summis doloribus
conficiatur, ait dicturum, Quam suave est! quam nihil
curo! Non pugnem cum homine, cur tantum habeat
in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid
sibi dicendum sit, quum dolorem summum malum esse
dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est.
Dicis eadem omnia et bona et mala, quæ quidem
dicunt ii, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur,
viderunt: valetudinem, vires, staturam, formam, in-
tegritatem unguiculorum omnium bona; deformitatem,
morbum, debilitatem mala. Jam illa externa parce 81
tu quidem: sed hæc quum corporis bona sint, eorum
conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos,
propinquos, divitias, honores, opes. Contra hoc attende
me nihil dicere: illud dicere si ista mala sunt, in quæ
potest incidere sapiens, sapientem esse non esse ad
beate vivendum satis. Immo vero, inquit, ad beatissime
vivendum parum est; ad beate satis. Animadverti,
inquam, te isto modo paullo ante ponere: et scio, ab
Antiocho nostro dici sic solere. Sed quid minus pro-
bandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum?
Quod autem satis est, eo quidquid accesserit, nimium
est; et nemo nimium beatus est, † et nemo beato
beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios 82
consules vidit, e quibus unum etiam et censorem et
triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos
reliquit, et tres filias nuptas, quum ipse consul, censor,
augur fuisset, et triumphasset; ut sapiens fuerit, nonne
beatior, quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate

quod) *qui* C solet) om. E ebullire) *ebullirem* E curo) *curæ* E dicendum sit) *s. d.* R esse dixerit) *dixit* E quidem dicunt) *d. q.* P ii) *hi* L om. PCROr. bona) om. omnes, Or. deformitatem) cum nota mendi Or. 81. quidem) *quid* E Contra hoc) *c. hæc* LPCROr. nihil) cum uncis Or. illud dicere) om. omnes, Or. non esse) om. P *non satis esse* E satis) om. E beate) (altero loco) *bene* L add. *vero* LPCROr. cum uncis. dici) *et d.* E nec—beatum) om. E et nemo) sine nota mendi Or. 82. tibi) om. L triumphantem) add. *vidit* E consul, censor) *cens., cos.* E augur) *esset, augur* ER *esset augurque* P (*que* silentio) *etiam augur* LC et) om. ELCR triumphasset) add. *modo* L ex correctione.

hostium vigiliis et inedia necatus est, Regulus? XXVIII.
83 Quid me istud, inquam, rogas? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, † audiendum est. Tamen a proposito, inquam, aberramus. Non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! jam ruinas videres. In virtute enim sola et in ipso honesto quum sit bonum positum: quumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat; idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit; quum augeri id non possit, in quo uno positum est beatum esse, qui potest esse quisquam alius alio beatior? Videsne, ut hæc concinant? Et hercule (fatendum est enim, quod sentio,) mirabilis est apud illos contextus rerum. Respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. Ut in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. Concede, nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute positam esse vitam beatam. Vide rursus retro: dato hoc,
84 dandum erit illud. Quod vestri non item: "Tria genera bonorum:" proclivi currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, Nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honesta oratio, Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi retexueris illa. Paupertas si malum est, mendicus esse beatus nemo potest, quamvis sit sapiens: at Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere malum est: in crucem qui

hostium) om. PC 83. inquam, rogas) *r. inq.* LPCROr. inquit, eos) *eos* C audiendum) sine nota Or. aberramus) *aberravimus* CR inquam) om. E cuique) *cuiquam* E sit) om. L dicerent) *diceret* L augeri id) *i. aug.* LPCR uno) om. L esse quisquam) *etiam. qu.* L concinant) *concinnant* L *concinnantur* C *conveniant* R Et) om. E quod) om. E quid repugnet) *rep.* E vident) *videret* E Ut in) *In* LPCROr. virtute) add. *sola* Or. esse) om. ELPR vitam b.) *b. v.* LPCROr. dato) *date* ELP erit) *est* E 84. proclivi currit) *proclivius c.* (P) *proclivis c.* C *procurrit* L venit—dicere) Non. p. 177. Audeo) *audebo* L esse beat.) *b. e.* LPR *malus esse* C nemo) *non* C om. P Dolere) *dolore* E *dolor* R est) om. PCOr. (*est mal.* R) crucem) *cruce* LPCR

agitur, beatus esse non potest. Bonum liberi; misera
orbitas: bonum patria; miserum exsilium: bonum
valetudo; miser morbus: bonum integritas corporis;
misera debilitas: bonum incolumis acies; misera cæcitas.
Quæ si potest singula consolando levare, universa quo-
modo sustinebit? Sit enim idem cæcus, debilis, morbo
gravissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur
equuleo; quem hunc appellas, Zeno? Beatum, inquit.
Etiam beatissimum? Quippe, inquiet, quum tam do-
cuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem,
in qua sit ipsum etiam beatum. Tibi hoc incredibile, 85
quia beatissimum. Quid? tuum credibile? Si enim
ad populum me vocas, eum, qui ita sit affectus, beatum
esse numquam probabis: si ad prudentes; alterum for-
tasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea præditi
vel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubita-
bunt, quin et Stoici convenientia sibi dicant, et vos
repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille
placet de beata vita? Tamen aberramus a proposito:
et, ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt,
placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id 86
quæris? inquam; in quo, utrum respondero, verses te
huc atque illuc necesse est. Quo tandem modo? in-
quit. Quia, si mala sunt, is, qui erit in iis, beatus non
erit; si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateti-
corum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas.
Ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam,
ducas licet, si sequetur: erit enim mecum, si tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci. Tecum enim, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ,

qui agitur) *q. angitur* PCR *quia igitur* E misera) *miserum* Or. (ter) bonum valet.) *bona val.* C miser) *miserum* LPCROr. om. E quomodo) *quo* P tam) om. E *dum* P ipsum etiam) *etiam i.* LCR 85. Tibi) *tunc* P quia beatissimum) om. L credibile) add. *quia brevissimum* L ita sit) *s. i.* R esse) om. LPCROr. fortasse dub.) *d. f.* C vel) *ut* E Phalaridis) *Phalaris* L sint) *sunt* E vos) *nos* LPC a) *de* P et, ne) *est ne* L 86. inquit) ante *igitur* E quæris) *quæres* omnes. utrum resp.) *resp. u.* E respondero) *respondebo* omnes. est) om. P erit) *etiam* P iis) *his* ELPOr. sequetur) *sequatur* LPCROr. enim) add. *ut ait Theophrastus* omnes, Or. oratio est) *e. or.* L Omnis—comparanda) Non. p. 256.

ut ait Theophrastus, consistit in beata vita comparanda. Beate enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus.

87 Hoc mihi cum tuo fratre convenit. Quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. Pollicetur certe. Nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros et cælestia acciperet? Cur post Tarentum ad Archytam? cur ad reliquos Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem Locros; ut, quum Socratem expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? Cur ipse Pythagoras et Ægyptum lustravit et Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? Cur hæc eadem Democritus? qui (vere falsone, non quæremus) dicitur se oculis privasse: certe, ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit; agros deseruit incultos: quid quærens aliud, nisi vitam beatam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa investigatione naturæ consequi volebat, bono ut esset animo. Id enim ille summum bonum εὐθυμίαν et sæpe ἀθαμβίαν appellat, id est, animum terrore liberum.

88 Sed hæc etsi præclare, nondum tamen perpolita; pauca enim, neque ea ipsa enucleate, ab hoc de virtute quidem dicta. Post enim hæc in hac urbe primum a Socrate quæri cœpta, deinde in hunc locum delata sunt: nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur. Quæ quum Zeno didicisset a nostris, ut in actionibus præscribi solet, *de eadem re* [fecit] *alio modo*. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen

ut ait Theophrastus) om. Non. et omnes, Or. vivendi—convenit) Non. p. 271. omnes sumus) *s. o.* R 87. Hoc) *atque hoc* Non. hoc ratio) *hæc r.* LR reliquos) *ceteros* C Acrionem) *Arrionem* E ipse) *et ipse* L et Ægypt.) *Æg.* L vere) *vero* C non quæremus) *quæreremus* EPCROr. cum nota mendi; *quæremus* L se oculis) *o. s.* LPCROr. vitam b.) *b. v.* LPCROr. bono ut esset) *ut e. b.* LPCR Id) *ideo* EOr. εὐθυμίαν) vac. spat. in LC ἀθαμβίαν) *achamiam* R vac. spat. in LC 88. hæc etsi) *etsi* L *et hæc si* C perpolita) *et perp.* LCROr. cum nota mendi. ab hoc) om. E quidem) *quam* E sunt) *sint* E dubitatum) *dubitant* LCR quin in) *quin* E eadem re) *re eadem* LPCROr. fecit) sine uncis Or. Scilicet) *si* E

ille effugit, nos effugere non possumus! Ille Metelli vitam negat beatiorem quam Reguli, præponendam tamen; nec magis expetendam, sed magis sumendam; et, si optio esset, eligendam Metelli, Reguli rejiciendam. Ego, quam ille præponendam et magis eligendam, beatiorem hanc appello; nec ullo minimo momenti plus
ei vitæ tribuo, quam Stoici. Quid interest, nisi quod 89
ego res notas notis verbis appello; illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet; sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, quidquid secundum naturam est; quod contra, malum: nec ego solus, sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi; in schola desinis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putas oportere, quanti quidque sit aliter docti, et indocti? Sed quum constiterit inter doctos, quanti res quæque sit, (si homines essent, usitate loquerentur,) dum res maneant, verba fingant
arbitratu suo. XXX. Sed venio ad inconstantiæ cri- 90
men, ne sæpius dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis, ego positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adjutores Stoicos optimos habemus, tantam vim esse virtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem; quum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse et sumenda et eligenda et præposita, (quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint;)—hæc igitur quum ego, tot nominibus a Stoicis appellata, (partim novis et commentitiis, ut ista producta et reducta, partim idem significantibus; quid enim interest, expetas an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, et ad quod delectus adhibetur:) —sed, quum ego ista omnia bona dixero, tantum refert, quam magna dicam; quum expetenda, quam valde. Sin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda,

effugit) *fugit* L Reguli rejiciendam) *rejiciendi Reguli* C Ego) *et* E minimo) *omnino* E 89. idem dicant) *illa appellant* E quod contra) *quam c.* E desinis) *definis* (*diff.*) LPCR putas) *putes* LPCR quanti quidque sit) cum uncis Or. (*quidquid* C) docti et indocti) *doctos et indoctos* LPCROr. essent) *se* E maneant) *maneat* E fingant) *fingunt* L 90. ne) *ut* EC perceptum) *præc.* L quidem) *quid* E (bis) adhibetur) *adhiberet* C ista omnia bona) *o. i. b.* L *i. b. o.* C tantum) *tamen* L quum) *quam* LC

nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas; omnia ista necesse est obscurari nec apparere, et in virtutis, tamquam in solis, radios in-
91 currere.—At enim, qua in vita est aliquid mali, ea beata esse non potest.—Ne seges quidem igitur spicis uberibus et crebris, si avenam uspiam videris; nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris † parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque, aliter in vita? et non ex maxima parte de tota judicabis? an dubium est, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? Audebo igitur cetera, quæ secundum naturam sint, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, † quam aliquid potius novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quasi in altera
92 libræ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx et maria deprimet. Semper enim ex eo, quod maximas partes continet latissimeque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare vivere. Ergo, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellabant. Nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod annulum, quo delectabatur, in mari abjecerat. Ergo infelix una molestia: felix rursus, quum is ipse annulus in præcordiis piscis inventus est. Ille vero, si insipiens, (quod certe, quoniam tyrannus;) numquam beatus: si sapiens, ne tum quidem miser, quum ab Orœte prætore Darei in crucem actus est. — At multis malis affectus.—Quis negat? sed ea mala virtutis magnitudine obruebantur.

pluris æst. ego) *e. p. æst.* C (*existim.* E) tu, qui) *qui* E producta) *cum prodiit* E ista) *illa* C et) *nec* L virtutis) *virtutes* ELPC 91. qua) *quia* C An hoc) *an vero* C partem) om. L Audebo) *audeto* L cetera) om. LPCROr. sint) *sunt* L(P) *sit* C quam) sine nota mendi Or. exquirere) *acqu.* E 92. ea) *et* E Ergo, si) *igitur, si* LPCR At hoc) *An hoc* E *an hæc* LCR Lucilius) *Lutius* L contigit) *contingit* LCR ut) *aut* E appellabant) *appellant* LPC *appellant: quod* R acciderat) *accideret* E quo) *in quo* L mari) *mare* (P) Ille) *illi* L si) om. L Orœte) *eronte* E *oronte* LC *orunte* R At) *et* E malis) om. L affectus) *affectum* L

XXXI. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut 93
dicant, omnium virorum bonorum, id est sapientium omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quam mali?—Quis hoc dicit? Stoici scilicet?—Minime: sed isti ipsi, qui voluptate et dolore omnia metiuntur, nonne clamant sapienti plus semper adesse, quod velit, quam quod nolit? Quum tantum igitur in virtute ponant ii, qui fatentur se virtutis caussa, nisi ea voluptatem acciret, ne manum quidem versuros fuisse; quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? Quis est enim, qui hoc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? Quis nostrum dixerit, (quos non pudet, ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere,) melius esse, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeste cum
dolore? Nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose 94
descivisse videtur a Stoicis propter oculorum dolorem. Quasi vero hoc didicisset a Zenone, non dolere, quum doleret! Illud audierat (nec tamen didicerat) malum illud non esse, quia turpe non esset, et esse ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, qui dolorem dicunt malum esse, de asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici. Et quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit; erat enim Polemonis. Is quum arderet podagræ doloribus, visitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, et tristis exiret; mane, quæso, inquit, Carneade noster; nihil illinc huc

93. virorum bon.) *b. v.* E sapientium) *sapientum* (P)CR omnibus) *omnibusque* LPCR Stoici scilicet) *Stoicis licet* omnes. isti) ista E metiuntur) *ment.* E igitur) om. PL ii) *hi* LOr. *hii* E fatentur se) *se fat.* CROr. nisi) *ne* P voluptatem acciret) *voluptate maceret* E *voluptatem maceret* P animi præst.) *p. a.* E ne) *nec* C relinquantur) *relinquatur* L est enim) *enim est* PCR hoc) *hæc* (P)LCR dixerit) *diceret* C **94.** flagitiose) om. R Quasi) *quis* omnes. et esse) *et esset* omnes, Or. viro) *vero* E qui) *quoniam* LPCROr. de) *se* E Carneades) *charmides* E *Corniades* Or. Epicuri) *Epicurus* E et) om. C Carneade) *carinde* E *Corniade* Or.

pervenit: (ostendit pedes et pectus:) ac tamen hic
95 mallet non dolere. XXXII. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: quum, propter virtutis cælestem quamdam et divinam tantamque præstantiam, ut, ubi virtus sit resque magnæ et summe laudabiles virtute gestæ, ibi esse miseria et ærumna non possit, tamen labor possit, possit molestia; non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior.

Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem si tenueris, non modo meum
96 Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur: lætorque eam philosophiam, cujus antea supellectilem pluris æstimabam, quam possessiones reliquarum; (ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem;) hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam ceteras; quod quidam ei deesse dicebant. Non quam nostram quidem? inquit Pomponius jocans: sed mehercule pergrata mihi oratio tua: quæ enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Græcis, verbis aptis. Sed tempus est, si videtur: et recta quidem ad me. Quod quum ille dixisset, et satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

ac tamen) *attamen* PCR 95. est) om. E virtutis) *virtutes* E et summe) *summe* E *sumendæ* LPC *et sumendæ* R laudabiles) *laudabilesque* LPCR possit, possit) *possit et* LPCR beatos esse) *e. b.* E 96. quidem) *quit* E lætorque eam) *lætor quidem* omnes, Or. possessiones) *possessionem* L reliquarum) *reliquorum* omnes, Or. quidam) *quidem* EL Non quam) *nunquam* LPCR inquit Pomp.) *P. inq.* R verbis) transp. post *plane* E ad) *a* EL

ANALYSIS

AND

NOTES.

a
w
i

m

D
co

we
ev

at
wh

ju

ANALYSIS.

THE SUBJECT OF THE WHOLE TREATISE.

On *the greatest good and evil,* according to the sentiments of different philosophical schools.

GENERAL INTRODUCTION.

a. (Book I. c. 1.) Cicero gives his reasons for writing on philosophical subjects, and for writing so much on them; and (c. 2, 3) for writing in Latin, and not in Greek.

b. (c. 4.) He insists on the importance of the subject he has chosen; viz. what is the uttermost and ultimate object to which all our plans of living well and doing right must be referred; what nature pursues as the highest amongst things desirable, and avoids as the uttermost of evils.

A. *Discussion* of the system of *Epicurus.*

I. Introduction.

(c. 5.) Cicero intends to represent the system of Epicurus fairly; and for that purpose intends to record the substance of a conference which took place between L. Torquatus, an Epicurean, and himself, in the presence of C. Triarius.

II. The *objections* of Cicero to the system of Epicurus.

a. He does not object merely to the *style* of Epicurus, but to his *matter.*

b. (c. 6.) The *natural philosophy* of Epicurus is all borrowed from Democritus, with the exception of a few alterations, which are rather corruptions.

c. The theory of Democritus, that all things are made from atoms, would be plausible, did he not omit to notice the Power which makes every thing.

d. The notion of Epicurus concerning a curvilinear motion of atoms, is altogether unfounded, and does not accomplish the ends for which he invented it.

e. (c. 7.) The *logic* of Epicurus is altogether bare and naked.

f. He takes away all means of arriving at accuracy and sound judgment, and places the whole decision of things in the senses,

although he thinks that, if they were to decide wrong even once, all means of deciding on truth and falsehood would be lost.

g. In *morals* he establishes *pleasure* and *pain* as the criteria to which all our objects of pursuit and avoidance are to be referred.

h. This is an opinion borrowed from Aristippus, and totally unworthy of a human being.

i. He appeals to Torquatus whether his ancestors were governed in their actions by the love of pleasure: in short, no good man is so governed.

k. The reason why there are so many Epicureans is, that they suppose Epicurus to regard what is right and honourable in itself as the great source of pleasure.

l. But this opinion would overthrow the whole system; for if such things be granted to be in themselves pleasant, without reference to bodily enjoyment, then both virtue and knowledge would be in themselves desirable,—quite contrary to his views.

m. Moreover, Epicurus was an unlearned person, and endeavoured to dissuade others from literary pursuits.

III. (c. 8.) Torquatus is to *explain* and *defend* the Epicurean doctrine concerning *pleasure*, leaving his natural philosophy untouched.

1. *a.* (c. 9.) The final good ought to be of such a nature that every thing else should be referred to it, and that it should be referred to no other thing.

b. Every living being, from its birth upwards, seeks pleasure as its highest good, and rejects pain as the greatest evil; and this before it is corrupted.

c. We perceive this as we perceive that fire is warm and snow white.

d. If we deprive man of the evidence of his *senses*, he has nothing left; therefore nature itself must judge what is agreeable to nature, and what contrary to it.

2. *a.* This is the opinion of Epicurus; but some of his followers do not think the senses sufficient judges, but assert that we have an innate perception of the *understanding* that pleasure is to be desired and pain rejected.

b. Others again with whom Torquatus agrees, do not consider it sufficient to trust to this perception, but think that the whole must be established by *argument*.

3. (c. 10.) No one rejects pleasure *as* pleasure, or loves pain *as* pain; but only because pains attend those who follow pleasure irrationally, and pleasure has sometimes to be sought by means of pain; and under any other circumstances pleasure is to be invariably taken, and pain to be invariably repelled.

4. *a.* With regard to the ancestors of Torquatus, they must have acted from some motive; and if there was any specific motive for their conduct, virtue alone was not the motive.

b. Now, in the case of one of them, the praise and affection of his countrymen was the motive; and in the case of another, the mainte-

nance of military discipline, and therein of the safety of his country and his own safety.

5. *a.* (c. 11.) By pleasure is most properly meant *freedom from all pain;* which is not a medium between pleasure and pain, but is itself the highest pleasure.

b. Pleasure may be varied but not increased.

c. It is justly urged against the Cyrenaics (who think nothing pleasurable but what positively affects the senses) that since the hand in its ordinary state desires nothing, therefore pleasure is not a good.

d. This argument is of no weight against Epicurus, because he thinks freedom from pain the highest pleasure, and therefore that the hand in its ordinary state has pleasure already.

6. *a.* (c. 12.) If a person enjoys great, many, and perpetual pleasures both of mind and body, with no pain to interrupt him, no one could say that any other condition is preferable.

b. On the other hand, if any one were weighed down with as great an amount of pain of mind and body as man can endure, with no hope of release, nor any pleasure either present or to come, what can be conceived more wretched?

c. If therefore it is the greatest evil to live in pain, that is the ultimate thing, and nothing else can in its own nature vex or torture.

7. The commencements of desire and repugnance, and of all action arise from pleasure and pain, therefore all things right and laudable are referred to a life of pleasure; therefore to live pleasantly is the highest good.

8. (c. 13.) *Virtues* are praised and desired, because they produce pleasure. In proof of this—

a. *α′.* *Wisdom* is desired as the art of procuring pleasure; which it procures by removing ignorance, fears, and desires.

β′. This is aided by the division of the desires made by Epicurus into the natural and necessary, the natural and not necessary, and those neither natural nor necessary.

γ′. (c. 14.) Wherefore wisdom is to be desired for the sake of pleasure.

b. *α′.* *Temperance* reminds us to follow reason in desiring and avoiding things, and abides by the decision of reason.

β′. It leads us so to enjoy pleasure as not to incur pain, and by avoiding pleasure to obtain the greatest pleasure.

γ′. Wherefore temperance is to be desired for the sake of pleasure.

c. *α′.* (c. 15.) *Courage*, endurance, patience, industry, &c., are not cultivated for their own sakes, but that we may live without care and fear; for—

β′. The fear of death and sinking under pain makes men wretched; and a strong and lofty spirit is free from all fear and anguish.

γ′. Wherefore we contemn timidity and praise courage; because the former causes pain, the latter pleasure.

d. *α′.* (c. 16.) *Justice* has a tendency to tranquillize the mind; but rashness, lust, and indolence, torment and trouble it.

β′. Wickedness generally brings punishment from mankind; and,

if not, yet the mind is tortured with anxieties, which it supposes to be sent by the gods.

γ'. Bad actions do less to diminish the annoyances of life than they do to increase them; therefore reason prompts us to justice.

δ'. Injustice can command no durable advantage; but liberality begets good will and affection.

ε'. There is no sufficient motive for doing wrong; because all desires which are worth gratifying may be gratified without it.

ζ'. Wherefore justice is desirable, not in itself, but because it produces most pleasure; and injustice is to be avoided, because it leaves a man no rest.

e. Since, therefore, the virtues are valuable, only for the sake of the pleasure they procure us, pleasure is the only thing desirable solely on its own account, and is the highest good.

9. *a*. (c. 17.) There is no error in esteeming pleasure and pain the greatest good and evil, but in not understanding what produces them.

b. α'. The pleasures of the mind doubtless *spring from* those of the body, and must be referred to the body; but—

β'. Those of the mind are *much greater*; for the mind contemplates things past, present and future; and we can derive pleasure from the loss of pain, even when no sensible pleasure follows.

10. *a*. α'. (c. 18.) Epicurus asserts that no one can live happily, who does not live wisely, honourably, and justly; because—

β'. The pleasure of the soul is hindered by diseases of the soul, such as inordinate desires, griefs, and fears

b. The doctrine of the Stoics is much less true: (c. 19) yet in a certain sense it may be true; for—

α'. The wise man limits his desires, cares not for death, is not afraid of the gods, and therefore is always in pleasure; for—

β'. He has always more pleasure than pain.

11. Epicurus asserts—

a. That the wise man is but little dependent on fortune, but directs the greatest affairs by his reason; and—

b. That no greater pleasure is to be derived from an unlimited time than from a limited time.

12. *a*. He thought *logic* of no use; either for living better, or for the convenience of discussion: but—

b. He esteemed *natural philosophy*, because—

α'. When we know the nature of things we become less superstitious and fearful; and—

β'. When we know what nature requires we become morally better; and—

γ'. By the knowledge of nature we can defend the judgments of the senses; without reliance on which we can have no certain knowledge, nor any certain ground of action.

13. *a*. (c. 20.) The Stoics assert that if pleasure be the chief good, then there can be no *friendship*; but—

b. Epicurus thought nothing conduced more to a happy life than friendship; and he illustrated his opinion by his example.

c. α'. It is true that in the abstract we are not to study our friends' pleasure so much as our own; but—

β′. We cultivate friendship itself to defend us from evils; and therefore we love our friends equally with ourselves.

d. α′. Some Epicureans assert that the beginnings of friendship are for the sake of pleasure; but that afterwards we love our friends for their own sake.

β′. Others assert that there is an understanding amongst wise men, that they should love their friends not less than themselves.

14. *a.* (c. 21.) Epicurus is therefore to be regarded as a great benefactor.

b. He appeared unlearned, because he esteemed no learning important except what conduced to a happy life.

IV. (Book II.) *Refutation* of the *Epicurean* system by Cicero.

1. Introduction.

a. (c. 1.) In discussing any question, it is best to clear up each point as we proceed, and to define our terms at the outset.

b. (c. 2.) It will therefore be requisite to define the terms *highest good*, *absolute good* (bonum ipsum), *desirable by nature*, *profitable*, *pleasing*, and above all, *pleasure*, inasmuch as Epicurus uses that term ambiguously.

2. On the nature of *pleasure*.

a. α′. (c. 3.) Pleasure commonly signifies something which the senses receive, and in consequence of which they are affected with a kind of delight.

β′. Epicurus sometimes takes it in that sense; at other times he understands by it freedom from pain.

γ′. These two he calls variety of pleasure, or *settled* pleasure and pleasure *in motion*.

b. α′. (c. 4.) If the Epicureans mean by the chief good simply freedom from pain, they should say so, and not introduce pleasure amongst the virtues; for—

β′. Pleasure is well known to imply delight in the mind, and a sensation of enjoyment in the body.

γ′. When applied to the mind, it implies something excessive; whilst freedom from pain is merely a medium between pleasure and pain.

c. α′. (c. 5.) There are two cases in which it is allowable to speak obscurely; one when it is intentional, the other when it arises from the depth of the subject; but neither of these is the case of Epicurus.

β′. If he means the same as Hieronymus, why not express himself in the same way?

γ′. If he wishes to take in active pleasure in addition to freedom from pain, then he does violence to the perceptions of every one, and to the recognized meaning of words.

δ′. (c. 6.) Epicurus must adopt either the pleasure of the senses or freedom from pain; or, if he unites the two, he makes two final goods, as Aristotle and others have.

d. α′. (c. 7.) The Epicureans endeavour to make pleasure and freedom from pain the same thing.

β′. Epicurus himself confounds them, and makes the pleasure of the senses the chief thing.

γ'. His followers say that we do not understand his language; but it is perfectly clear and quite monstrous, as is evident by passages in his works here quoted.

δ'. In interpreting his words, we do not suppose he means the grossest of sensual pleasures, but the refined and regulated ones: and even in that sense pleasure is not the chief good.

ε'. Lælius understood, and could enjoy the pleasures of the table, but he did not care for them.

ζ'. (c. 9.) Pleasure, therefore, is not the chief good of life, since it is not even the chief good of a meal.

e. α'. The division of *desires* (cupiditates) made by Epicurus is incorrect; he should rather have divided them into natural and imaginary (inanes); and the natural again into necessary and not necessary.

β'. Desires are not to be limited (as he thinks) but eradicated.

f. α'. He shows his real love of pleasure; and then, becoming ashamed, lowers it into freedom from pain, and trusts that many will believe him.

β'. But if not to be in pain is the greatest pleasure, then not to be in pleasure must be the greatest pain.

γ'. This they deny, because (according to them) not pleasure but freedom from pain is the contrary to pain.

δ'. (c. 10.) But how extraordinary, that he does not see that this is the greatest proof that pleasure is not even an object of desire: because (in his view) when we are not in pain, we do not desire pleasure.

ε'. His inconsistencies arise from his not having learnt to divide and define.

3. On the *method* Epicurus adopts for ascertaining the *nature* of the *chief good*.

a. α'. He asserts that we must derive our notion of the chief good from the *beginning* of the life of living beings.

β'. Consequently we must learn from the wailing babe whether it consists in settled pleasure or pleasure in motion.

γ'. But a newly born animal does not, in fact, begin with freedom from pain; and Epicurus did not really look for this kind of pleasure in infants, but for pleasure which delights the senses.

δ'. How inconsistent, then, that nature should set out with one pleasure, and place the chief good in another.

b. α'. (c. 11.) No opinion can be formed from the tendencies of brutes; for though not depraved by habit, they are bad by nature.

β'. Nature does not impel a child to pleasure, but simply to *take care of himself*, his soul and body, and their parts.

γ'. When he begins to understand, he learns to desire the *most important gifts of nature*, and to reject the contrary to them.

δ'. It is doubtful whether pleasure is even one of these first natural things.

c. The whole nature of good and evil depends on the decision of this question.

4. Not pleasure, but *moral excellence* (honestum) is the chief good.

a. α′. Of the philosophers, three lay down ends which are void of moral excellence; three moral excellence, with some additions; one moral excellence alone.

β′. The rest agree in making the beginning and the end the same. (c. 12). Epicurus alone makes them different.

b. If we allow the *senses* to judge of good and evil, we give them a wider province than the laws admit; for they allow them to judge only of external things.

c. Reason, taking to her aid wisdom and the virtues, decides—

α′. That pleasure and freedom from pain have not the least title to be reckoned the chief good.

β′. That nothing can have such a title which does not partake of moral excellence.

γ′. That the only remaining questions are:—Whether moral excellence alone is the chief good? or, Whether the chief good is that other good which is most adorned and enriched with it, both in the commencement of life and during its whole duration.

d. (c. 13.) Taking this ground, we reject—

α′. The opinion of Aristippus, that *pleasure* is the *only* good;

β′. That of Hieronymus, that *freedom from pain* is so;

γ′. That of Carneades; although that has some plausibility;

δ′. That of Aristo and Pyrrho, that *virtue* is the *only* good, and that there is absolutely *no choice* between all other things; for that takes away all scope for the exercise of virtue, and therefore has become obsolete.

ε′. That of Herillus, who places the only good in *knowledge*; for he has selected a single good and made it the whole, and his view has become obsolete.

e. α′. (c. 14.) The opinion of Epicurus alone remains, in which the contest is between pleasure and virtue.

β′. If it can be shown that there is some *moral excellence* (honestum) which is by nature and of itself desirable, the whole system of Epicurus must fall.

f. α′. Moral excellence is a thing which, apart from any advantage derivable from it, may be justly commended on its own account; for

β′. Men are distinguished by the gift of reason, which leads them to society, gives them a desire to discover truth, which leads them to love fidelity, simplicity, and consistency, renders them fearless and unbending, inspires them with a love of order and moderation.

γ′. (c. 15.) This comprises the *four virtues* which are adopted by Epicurus himself.

g. α′. Epicurus professes not to understand what is meant by honourable (honestas), unless it be what is magnified by popular applause.

β′. But what rests on that foundation alone must be base; whilst that which is in itself right and praiseworthy is so (not from popular approbation but) in its own nature.

γ′. Epicurus admits the principle when he says that it is impossible to live pleasantly without living honourably; which cannot be understood to refer to any thing but what is in itself right and praiseworthy.

δ′. (c. 16). Torquatus himself appeared to think Epicurus raised in character by setting a value on the virtues.

5. Refutation of the opinion of Epicurus that *virtues* are valuable solely as means of *obtaining pleasure*.

a. Wisdom and justice are admired for themselves, not as a means of procuring pleasure.

b. *α'*. It is not true that wickedness is always punished with tortures of conscience, or other evil consequences.

β'. (c. 17.) Experience shows that the crafty wicked man is often entirely successful, and baffles detection.

γ'. Indeed, upon Epicurean principles, we ought to risk a great deal for pleasure, and suffer with fortitude if detected.

δ'. (c. 18.) A very powerful man may do evil with impunity.

c. *α'*. Honourable men, even though Epicureans, would not do a dishonourable action to attain pleasure; which shows that the voice of nature is too strong for a bad theory.

β'. Indeed, if principles of virtue do not spring from nature, but all is to be referred to advantage, it is impossible to find a good man.

d. (c. 19.) Modesty has a constraining influence, even in secret; and some things are flagitious in themselves.

e. *α'*. Imperiosus, the ancestor of Torquatus, would have been ashamed to have it said that he acted entirely from selfish motives.

β'. Examples show that men act from higher motives than self-gratification.

6. Epicurean views concerning pleasure are *contrary* to the *settled feelings* of mankind.

a. *α'*. Torquatus drew his conclusion that pleasure is the greatest good, and pain the greatest evil, by placing unalloyed pleasure on the one hand, and unmitigated pain on the other.

β'. (c. 20.) Cicero describes Thorius, a cultivated and correct Epicurean, who lived in enjoyment and died bravely in battle, and inquires whether virtue will assign the first place to him, or to Regulus and others, who sacrificed to honour what was dearest to them.

γ'. (c. 21.) Epicurus cannot support his views by historical examples.

δ'. The Stoics and Peripatetics agree that moral excellence far surpasses every thing else; but Epicurus makes the virtues handmaids of pleasure.

ε'. (c. 22.) It is to no purpose for Epicurus to say that no one can live pleasantly who does not live honourably; for he makes pleasure the chief good. He says that a life of indulgence is not to be reprehended, as long as a man neither covets nor fears; and he provides a remedy against both.

ζ'. Such principles take away all real virtue, and substitute a mere appearance of it.

η'. Indeed, what is to be thought of a moral system, according to which every man of character would be ashamed to confess his real motives in a public assembly (c. 23,) even interpreting them in the least objectionable manner?

θ'. (c. 24.) How, then, can such principles be right?

7. Epicurean views of *friendship* are inconsistent.

a. α′. The idea that a person cultivates friendship whose governing principle is his own pleasure or advantage, is inconsistent with the very nature of friendship.

β′. (c. 25.) It is true that Epicurus and many of his followers have been true friends; but their conduct has been at variance with their professed principles.

b. α′. (c. 26.) The Epicureans, in teaching that a friend comes at length to be loved for his own sake, grant that a person may do right without any expectation of pleasure.

β′. This is contrary to their fundamental principle.

c. α′. It is in vain for philosophers to agree that a man will love his friend as much as himself. Upon Epicurean principles this could never be true.

β′. A wealthy person could obtain all the protection and aid he would require, without any regard for those who served him, and from those who would be friends merely for their own interest.

8. Refutation of sundry views of Epicurus in regard to *happiness.*

a. α′. (c. 27.) The sources of true happiness must lie in the power of the wise man; and his happiness must be permanent; for if it can be lost, it is not happiness.

β′. But Epicurus denies that length of time adds any thing to pleasure.

γ′. Yet why does he lay stress on the happiness of the gods being eternal, if that be true?

δ′. And how can a happiness which consists in pleasure be relied on for permanence?

b. α′. (c. 28.) Epicurus asserts that the natural pleasures are easily obtained, because the poorest diet affords as much pleasure as the most luxurious.

β′. This is simply contrary to fact.

c. α′. Since (according to Epicurus) pain is the greatest evil, and the body is always liable to pain, and consequently we are always in fear of it, and where fear is happiness cannot be, how can any one be happy?

β′. To say that pain may be made nothing of is absurd, and in some cases absolutely contrary to truth.

γ′. (c. 29.) The notion that violent pain is always brief, and long pain always slight, is contrary to fact.

δ′. The only way of sustaining pain is by feeling it base to yield to it.

9. The *conduct* of Epicurus is *inconsistent* with his *theories.*

a. (c. 30.) The writing of Epicurus on his death-bed is inconsistent with his theory: for—

α′. He speaks of himself as suffering pain so extreme, as to require something to make amends for it.

β′. He speaks of counterbalancing it by the remembrance of his philosophical writings; but—

γ′. This was neither bodily pleasure, nor referable to the body.

δ′. (c. 31.) Epicurus contradicted his own principle, that we have no concern with any thing after death, by ordering in his will an annual feast on his birthday.

10. Refutation of his statements in regard to *the wise man.*

a. (c. 32.) If the wise man is always happy, and yet sometimes suffers pain, then pain cannot be the greatest evil.

b. It is vain to say that the past advantages of the wise man do not quit him, and that he ought not to remember evil; for—

α′. Memory is not in our own power; and—

β′. Some evils are pleasant to remember.

11. *Bodily* pleasures cannot be the foundation of *rational* happiness.

a. Bodily pleasures pass off in the enjoyment, and more frequently leave behind cause for regret than for remembrance.

b. α′. (c. 33.) There are other pleasures besides those arising from the body; for—

β′. The pleasures of literature, of art, of scenery, of sporting, of seeing elegant houses and gardens, cannot be properly called bodily pleasures.

c. α′. It is unreasonable to assert that the pleasures of the mind are greater than those of the body, if the former depend on the latter.

β′. On the same principle, the pains of the mind are greater than those of the body.

d. α′. Some brute animals have pursuits and enjoyments independent of bodily pleasures.

β′. It is therefore unreasonable to deny such to rational creatures.

γ′. (c. 34.) If our all depends on pleasure, the brute animals are happier than we; for their pleasures come without toil.

e. α′. It is incredible that our great powers and capacities should be given us, merely to be expended in procuring pleasure.

β′. Indeed this is so far from being the end of the life of man, that any one worthy of the name would be ashamed to spend a day in pleasure.

f. α′. If all pleasures are bodily, how can the gods be happy? and,

β′. If they are happy without bodily pleasures, why should not the mind of the wise man be so likewise?

g. (c. 35.) Those whom we most applaud and commend are not praised for their pursuit of pleasure, but the contrary.

h. α′. The greatest virtues must fall if pleasure rules; and—

β′. Virtue stops the way against the approach of pleasure.

i. The reflection of an honourable man shows him that he would prefer a life of honourable toil and suffering to one of tranquil pleasure.

B. (Book III.) *Discussion* of the system of the *Stoics.*

I. Introduction.

a. (c. 1.) The discussion with the Stoics will be more difficult than that with the Epicureans, because they employ more technical terms, and reason more closely.

b. α′. (c. 2.) Cicero explains the necessity of inventing new words.

β′. Apologizes for troubling Brutus to read his composition.

γ′. Explains how he came to meet Cato, with whom the discussion was carried on.

II. *Preliminary* discussion.

a. α′. (c. 3.) Cato asserts that whoever thinks any thing else but moral excellence (honestum) an object of desire, extinguishes moral excellence and overthrows virtue ; and,

β′. If it be denied that moral excellence is the only good, it cannot be proved that man is made happy by virtue.

b. (c. 4) Cicero inquires how that principle differs from that of Pyrrho and Aristo, who declared moral excellence the only good, and affirmed that the wise are always happy.

c. Cato replies that these men reckoned all other things perfectly indifferent, whereas it is the function of *virtue* to *choose* the things most *consonant to nature.*

d. Cicero inquires how all other things can be otherwise than indifferent, if moral excellence is the only good.

e. Cato proposes to explain the whole Stoic scheme of moral philosophy.

III. *Statement and defence* of the Stoic system by Cato.

1. The *nature* of the *chief good* directly stated and supported.

a. α′. (c. 5.) As soon as a living being is born, its first impulse is to *preserve its condition,* and to resist destruction.

β′. It therefore desires whatever will preserve, and rejects whatever will destroy.

γ′. It naturally desires *truth,* and therefore *knowledge,* and is averse to assent to what is false.

δ′. Moreover, some things are given us for use, others for ornament.

ε′. (c. 6.) We call those things *valuable* which either *are* according to nature, or *produce some* thing which is so ; the contraries we call *objectionable.*

ζ′. The first of these are to be *taken* on their own account, the latter to be *rejected.*

b. α′. The mind subsequently obtains a notion of the *order* and harmony of actions ; and,

β′. Sees that that order and harmony is the chief good, the source of moral excellence ; and alone desirable on its own account.

γ′. Yet all *duties* (officia) are to be referred to that end, that we may obtain the prime things of nature (principia naturæ).

δ′. Still there are not two ultimate goods, but one is for the sake of the other.

c. α′. (c. 7.) We are led to wisdom by the prime things of nature, yet value it more than we value them.

β′. Our desires (appetitio) and reason are given us for a definite purpose and a definite kind of life.

γ′. The end of wisdom is itself, and it contains all virtues in itself.

δ′. Since the end is to live agreeably to nature, all wise men must always live happily ; and,

ε′. The master principle of our lives and fortunes is to judge moral excellence the only good.

d. α′. (c. 8.) Whatever is good is laudable : but whatever is laudable is honourable (honestum): therefore whatever is good is honourable.

β'. Whatever is good is to be desired: therefore pleasing: therefore to be loved: therefore to be approved: therefore laudable: therefore honourable.

γ'. We boast of a happy life and of that only: therefore a happy life is worthy to be boasted of: but we can boast of no life but that which is honourable: therefore a happy life is honourable.

δ'. No one can be brave who does not think pain no evil: for no one can despise that which he thinks an evil; and it is the part of a brave man to despise all human chances: therefore nothing is evil which is not base.

ε'. The brave and high-minded man ought to be confident in regard to his future life, and to judge well of himself, believing that no harm can happen to him.

2. The Stoic views on the chief good *compared* with those of other philosophers, and *further supported*.

a. α'. (c. 9.) Those philosophers are to be preferred to all others, who place the chief good in the mind and in virtue.

β'. Those are extremely absurd who place it in *knowledge only*, and say that there is no difference between things: for,

γ'. If there is no difference, what scope is there for wisdom? the chief good is to live agreeably to nature; when you speak of a thing being done skilfully, you look to the results; but when you speak of a thing being done wisely, you look to the beginning: so those things which proceed from virtue are right in their principles.

b. α'. (c. 10.) Good is that which is perfect in nature.

β'. The notion of it is arrived at by collection of the reason.

γ'. It is preferred by its own proper virtue, which is distinguished in kind, not in degree.

c. The *passions* which render life wretched are not set in motion by any power of nature, but are merely light *opinions* or *judgments*.

d. (c. 11.) The doctrine that nothing is good but moral excellence (honestum) may be easily sustained; for

α'. There is no person, however depraved, who would not rather attain his ends without crime.

β'. We pursue knowledge without any regard to advantage.

γ'. We all derive pleasure from hearing of virtuous actions, and dislike vicious persons.

δ'. How can men be induced to refrain from wrong under all circumstances whatever, except by the feeling that it is disgraceful?

ε'. Moral excellence is much more valuable than any of its results.

ζ'. When we say that folly, &c., are to be avoided for their results, we do not oppose the doctrine that that alone is evil which is base; for it is on account of the baseness of their results that we condemn them.

e. (c. 12.) The Peripatetics differ from the Stoics not in *word* only but in *matter*; for

α'. The Peripatetics think that all which they call good things pertain to happiness; whilst the Stoics do not think that a happy life is made complete even by those things which they esteem really valuable.

β'. (c. 13.) They consider pain an evil, and therefore (according to them) a man in torture cannot be happy;—we think pain not an evil, and therefore that a man may be happy under torture.

γ'. We cannot be expected to agree that a man is happier by the possession of mere bodily goods, when we do not even grant that he is happier by the number of the goods of nature he possesses.

δ'. They think wisdom and health both objects of desire (expetenda), and therefore both united more desirable than one alone; whilst we do not think health any thing higher than worthy of being valued (æstimatione digna); and (c. 14.) we consider the greater to be entirely swallowed up by the less.

f. α'. Right action is capable of no increase; and for that reason a happy life is not the more desirable for being long.

β'. The illustration of the Peripatetics derived from health is of no force; for the goodness of things is not always measured by their length, but sometimes by their brevity.

γ'. The person who is only approaching virtue is as wretched as he who has not taken a step towards it.

δ'. (c. 15.) Although virtues do not grow, they may become extended.

g. α'. Money contains in it pleasure and health; but it is only an introduction to virtue.

β'. Therefore it does not follow from virtue being good that riches are a good; whereas, if health were a good, it would follow.

γ'. No art is dependent on money, much less is virtue dependent on it.

3. On the *value* to be attached to *other things* besides the chief good.

a. If, as Aristo thinks, there were no difference between other things, there would be no scope for wisdom.

b. α'. Besides moral excellence and the contrary, there are some things *possessing value* (æstimabilia), others the reverse, others *indifferent.*

β'. Of those which possess value, some afford ground for *preferring* them, others not.

γ'. Of those which possess no value, some afford ground for *rejecting* them, others not.

δ'. Zeno expressed these two classes by the words προηγμένον and ἀποπροηγμένον.

c. (c. 16.) The προηγμένα bear the same relation to the chief good, that the courtiers do to the king, and may be called preferred or distinguished.

d. α'. In the ἀδιάφορα there must be something more or less according to nature, and therefore some ground for preference.

β'. They bear a relation to the chief good, but conduce nothing to it.

e. α'. Of *good* things some are τελικά (related to the end), others ποιητικά (productive of it).

β'. Wisdom is both.

f. α'. (c. 17.) Things preferred are so, partly per se, partly because they effect something, partly on both accounts.

β'. Some assert that reputation is per se of no value; others the contrary.

g. α′. What is *fitting* (officium) is that for doing which a satisfactory reason can be given ; which is an intermediate thing (medium), neither good nor bad.

β′. (c. 18.) The wise man, when he acts, judges in regard to intermediate things that such and such a thing is fitting.

γ′. Therefore fitness lies in intermediate things.

δ′. Absolutely right action is fitness completed, or brought to perfection.

ε′. Therefore fitness lies in the action in its intermediate state.

ζ′. As, in intermediate things some are worthy to be taken and others to be rejected ; and as all, both wise and unwise, love themselves, they will equally take things consonant to nature, and reject the contrary.

η′. There is, therefore, a fitness of action common to both wise and unwise, lying in intermediate things.

4. Practical deductions.

a. α′. The person who possesses the greatest number of things consonant to nature should preserve his life; but he who has, or is likely to have the contrary, should depart from life.

β′. Hence the wise man should often quit life, although at present happy ; and the unwise should retain life, although at present wretched.

b. α′. (c. 19.) Nature teaches us the love of offspring.

β′. Hence springs the love of man as such, the association of men, and duties to society, even to death for one's country.

γ′. (c. 20.) Thence arise desires to profit those who come after us, to impart knowledge, and to protect the weak.

δ′. As nature dictates human society, so likewise the laws which hold it together, and their observance.

ε′. Thence the wise man will take part in public affairs and in family relations.

c. α′. (c. 21.) Benefits and injuries are common to all, and equal in themselves.

β′. Conveniences and inconveniences are common, but not equal.

γ′. Right actions and sins are not common.

d. α′. Friendship must be cultivated, because of its benefits.

β′. Neither friendship nor justice are to be cultivated from interested motives, but for themselves.

γ′. Justice is always both advantageous and honourable.

e. α′. The art of reasoning and natural philosophy are virtues ; for—

β′. The first teaches how to arrive at truth concerning good and evil ; and (c. 22.) the latter is so, because without it we cannot know the relations of man to nature and to the universe, or to the gods.

5. Conclusion.

a. The Stoic system is so perfect, and one part of it is so fitted to another, that no part of it can be spared.

b. The wise man is a king, a dictator ; rich, beautiful, free, unconquered.

c. What, then, is more to be cultivated than philosophy ? what more divine than virtue ?

IV. (Book IV.) *Refutation* of the *Stoic* system by Cicero.

1. (c. 1.) Introduction.
Cicero undertakes to answer Cato, but in whatever order should be most convenient to himself.

2. The system of Zeno is *founded upon* the system of the *earlier Platonists*, and is a deterioration of it.

a. (c. 2.) They *divided* philosophy into three parts, which division the Stoics retained.

b. α'. (c. 3.) The Academics and Peripatetics discussed all subjects of *politics*, *composition*, and *morals*, accurately and beautifully—whether abstract or practical.

β'. The Stoics are inferior to them in their knowledge of the art of *composition*, and employ new and high sounding words, and concise questions, which do not change the views of those who agree to them.

c. α'. (c. 4.) In the system of discussion, and the knowledge of nature, there was no reason why the Stoics should have made any change.

β'. Their predecessors excelled in *definition* and *division*, and in regular reasoning from *principles*, and exposing of *fallacies*; and the Stoics have not improved upon them.

γ'. The ancients excelled in the discovery of *topics* of argument, by means of *arrangement*, in which the Stoics are deficient.

d. α'. (c. 5.) Both Peripatetics and Stoics derive the four cardinal virtues from the consideration of *nature*.

β'. The latter follow the former as to the gods and the four elements, but differ from them as to the nature of mind.

γ'. They agree in thinking the universe governed by a Divine Mind.

δ'. The facts of nature have been more copiously collected and reasoned upon by the Peripatetics.

e. α'. (c. 6.) The ancient philosophers declared the *chief good* to be, to live agreeably to nature.

β'. The Stoics gave to this expression three meanings:—to live, applying a knowledge of things which naturally happen; to live, observing all or most of the *officia media*; to live, in the possession of all or the greatest of the things which are consonant to nature.

f. It was understood in the last-mentioned sense by Xenocrates and Aristotle; and they explain the original condition of nature (with which Cato commenced) in the following manner:

α'. (c. 7.) Every nature desires its own preservation, and in its own kind; for which purpose arts are requisite, especially the art of living.

β'. Man being divided into *soul* and *body*, the excellencies of both are in themselves objects of desire.

γ'. It is the business of wisdom to preserve the whole man.

δ'. Nature dictates marriage and the love of children, and thence relative affections; thence again greatness of soul, the pursuit of knowledge, modesty, propriety, and justice.

f. (c. 8.) Why should Zeno have departed from this system?

α'. He objected that health and freedom from pain were reckoned *good*, instead of being reckoned *indifferent*, or, at best, *preferable*.

β′. That excellencies of the body should be considered as objects of desire in *themselves*, and objects of *desire* instead of *choice*.

γ′. That, in short, any other thing besides virtue should be considered an object of desire, and not rather only an object of choice.

δ′. That any thing beyond virtue was considered requisite to the complete happiness of the wise man.

ε′. (c. 9.) It followed naturally that he should teach that all faults are alike, and all offences equal; and that there is no difference in virtue or happiness between persons of different characters, if they are not wise men.

g. α′. Such views are totally inapplicable to common life, both from their absurdity, and from their departing without reason from common language.

β′. Even the Stoic, Panætius, did not teach them.

3. *Refutation* of the opinions of *Zeno* in regard to the nature of the *chief good*.

a. α′. (c. 10.) Both parties agree that it is the dictate of nature to preserve ourselves.

β′. We must take notice what we are, viz., compounded of both body and soul.

γ′. We must therefore feel a regard for both these, and from them settle the ultimate and chief good.

δ′. And this must be so established as to obtain what things are consonant to nature in the greatest number and degree.

b. α′. (c. 11.) Starting from these principles, how is it consistent for wisdom to lose sight of the body, and of those things which (although consonant to nature) are not in our own power, and of *officium* itself?

β′. Even if man had no body, his mind would require health, freedom from pain, &c.

γ′. But Chrysippus, confessing that man consists partly of a body, yet treats him as if he were all mind; for—

δ′. (c. 12.) We can place the chief good in virtue alone, solely on the supposition that man is all mind.

c. α′. It may be granted that many things are so overshadowed by more important things, that it makes no difference whether we have them or not; but that cannot be the case with great bodily tortures.

β′. The question is not what may be thus overshadowed, but what makes up the whole sum of happiness.

γ′. (c. 13.) If there is a natural desire of things consonant to nature, a total must first be made out of them.

δ′. When that has been done, their relative proportions may be settled.

d. α′. That to which all other things are referred, is similar in all natures, viz., the last of the objects of desire.

β′. Therefore, on Stoic principles, every creature should naturally desire, not the preservation of its whole self, but of the most excellent portion of itself.

γ′. But how can there be a most excellent, if there is no other good?

e. α′. Wisdom receives man from nature imperfect, in order to bring him to perfection.

β. She must bring to perfection the same nature which she has received.

γ'. (c. 14.) Therefore she must perfect his whole nature.

δ'. The Epicureans and Stoics consider only a portion of our nature; those are correct who, in settling the chief good, consider the whole man.

ε'. It is true that reason is the highest part of man; but nature does not desert any part of him.

ζ'. Reason rules all other parts of man's nature; therefore it cares for all.

f. It is inconsistent in the Stoics to allow natural desire and duty (officium), and virtue to be concerned about the things consonant to nature, and yet to pass them over in looking for the chief good.

g. (c. 15.) The Stoics affirm that virtue cannot be settled, if any thing but virtue conduces to a happy life; but the contrary is the case; for

α'. Virtue, in choosing and refusing things, must refer them all to one whole.

β'. It must, therefore, maintain those prime natural things which make up that whole.

γ'. Upon the principles of the Stoics, to live conformably to nature signifies to abandon a part of nature.

δ'. In thus restricting the operation of natural desire, they subvert the foundations of virtue.

h. α'. (c. 16.) The Stoics resemble Pyrrho and Aristo, in making virtue the only good.

β'. They resemble Aristo in not adding to the chief good those things which they grant to be chosen for their own sakes.

γ'. They follow nature in teaching a choice between those things; they forsake her in saying that those things have no influence on happiness.

δ'. It would have been more suitable for Zeno, who started from the same point as Polemo, to have pointed out where he began to differ from him, than to adopt the arguments and opinions of those in whose first principles he did not agree.

i. α'. (c. 17.) It is wrong to say that moral excellence is the only good, and then to say that there are certain principal things besides, consonant to nature, out of the choice of which virtue arises; for

β'. Every object of choice should be in the chief good.

γ'. Nature itself teaches that there must be one principle under which both the grounds of action and the chief good must be contained.

δ'. It is an inconsistency to say that there is no influence towards happiness in any thing but virtue, and yet to allow that there may be a ground of desire (appetitio) in other things.

k. (c. 18.) With regard to the syllogisms—

α'. In the first, we deny the first premiss, viz., that every thing good is laudable.

β'. With regard to the second, it is a sorites, an objectionable kind of argument; and the third step is denied, viz., that every object of desire is laudable.

γ'. It may be granted that there is nothing of which a person can rightly boast but what is honourable; and that virtue is worth boasting of; but it will not follow that it is the only good.

δ'. (c. 19.) These syllogisms are of such a nature that no one can be convinced by them; for they are a mere play upon words.

l. The whole system is consistent, but it is built upon false principles; consequently the whole must fall.

4. The opinions of Zeno differ from those of the Peripatetics rather in *words* than in *substance*.

a. *α'*. (c. 20.) Zeno grants that what *we* call good things are fitting and useful; and that it is more convenient that the wise man should possess them.

β'. He grants that some offences are endurable, others not.

γ'. He grants that there is such a difference between characters, that some are capable of arriving at wisdom, others not.

δ'. He used substantially the same opinions as the Peripatetics upon these points.

b. *α'*. Every controversy is about either things or words; and,

β'. If the Peripatetics do not err in things, it must be granted that they employ more convenient words.

c. *α'*. (c. 21.) The Peripatetics teach that the soul's desire is moved, when some thing is presented to it consonant to nature; and that all such things possess a certain value.

β'. They teach that the natural things united to the honourable, render happiness complete.

γ'. They teach that of all advantages, moral excellence is by far the best; but that of two states of moral excellence, one accompanied by health, the other by disease, nature prefers the first.

δ'. They teach that nothing can turn aside moral rectitude (honestas) from that which it has decided to be right; and that all difficulties and sufferings may be surmounted by the virtues which nature has bestowed on us.

ε'. They call those things *good* which Zeno called *valuable, to be chosen* and *fitted to nature;* and they conceive happiness to consist in the possession of the greatest number, or the most important of good things; whereas

ζ'. Zeno called that alone good which has a peculiar ground of desire in itself, and said that the virtuous life alone was a happy life.

d. *α'*. (c. 22.) There is no real difference between these opinions and those of Zeno.

β'. It is, therefore, absurd to forsake the Peripatetics for Zeno, especially as they treat of all subjects connected with the art of government, and of eloquence likewise.

e. *α'*. (c. 23.) A Stoic would reply that Zeno thought and expressed himself more accurately than the ancients.

β'. But with regard to the analogies by which the Stoics illustrate their views, they are not true analogies.

γ' (c. 24.) Cicero furnishes some truer analogies.

δ'. A person may be happier than another, without being a wise man; and of those who are not wise men, one may be more wretched than another.

ε′. The Stoics argue that because nothing can be added to virtue, therefore vices cannot be augmented.

ζ′. They ought rather to argue that as it is evident that vices may be greater in some persons than in others, something else than virtue alone must be the highest good.

η′. (c. 25.) The cause of these difficulties is ostentation in fixing the highest good.

f. α′. If all duties (officia) are taken away, there is no scope for wisdom ; and

β′. They are taken away if there is no choice, i. e. if there is no difference between things.

γ′. Aristo escapes the difficulty better than Zeno, by bidding you do whatever you think proper ; whilst—

δ′. Zeno grants an immeasurable distance between the honourable and the base, and says that there is no difference between other things, and yet asserts that some are to be chosen, others rejected, and others neglected.

ε′. (c. 26.) But he says that there is no difference between these things, so far as virtue and vice are concerned ;

ζ′. Yet he says that some are to be preferred and others rejected ; which is equivalent to calling them good and evil, or even stronger.

g. (c. 27.) When the Stoics explain what they mean by saying that the wise man is a king, &c., there is no difference of opinion between them and other persons.

h. α′. It does not follow, as they suppose, that because all offences are equally offences, therefore they are all equal offences ; nor because the mere act is the same, the moral character of it is the same.

β′. They assign as a reason that inconsistency and weakness are the causes of offences, and that these are always equal ; but,

γ′. We deny that they are always equal.

i. The error of the Stoics is in maintaining the contradictory opinions that moral excellence is the only good, and that the desire of the things suitable to life springs from nature.

C. (Book V.) *Discussion* of the system common to the *Academics* and *Peripatetics.*

I. (c. 1—3.) Introduction.

Cicero professes to state the circumstances which led to the succeeding discourse, which purports to have been delivered by M. Piso, in the Academy at Athens, in the presence of Cicero, his brother Quintus and cousin Lucius, and T. Pomponius Atticus.

II. *Preliminary* observations on the *Peripatetic philosophy.*

a. α′. (c. 4.) The Peripatetic philosophy divides itself into the study of *nature*, the art of *discussion*, and the art of *living.*

β′. On *nature* the Peripatetics have reasoned not only with probability, but also with mathematical accuracy ; and have brought actual observations to aid them in the knowledge of hidden things.

γ′. In the art of *discussion* they have taught not only logic but also rhetoric.

δ'. In the art of *living* they have treated not only on private life, but also on the art of government.

b. (c. 5.) A little difficulty arises from their writings being sometimes exoteric, at other times esoteric; so that they appear to vary in the importance they attach to external advantages.

c. α'. Theophrastus attributes too much to fortune; in that respect Aristotle and his son, Nicomachus, are to be preferred.

β'. Their successors are much inferior; and Hieronymus, by placing the chief good in freedom from pain, and Diodorus, by adding freedom from pain to moral excellence, lose their title to be called Peripatetics.

γ'. *Antiochus* recalled the views of the ancients.

III. *Explanation* and *defence* of the Peripatetic views on the *chief good*.

1. The *principle* upon which we are to ascertain the *chief good*.

a. α'. (c. 6.) The whole principle of practical life depends on what we consider the chief good.

β'. Every art has an object distinct from itself.

γ'. Prudence, being the art of living, has for its object that which is consonant to nature, and which, by itself, excites the desire of the mind.

δ'. The first point then is to ascertain wherein the first incitements of nature are placed.

b. α'. (c. 7.) Some think this pleasure; some freedom from pain; some those first things consonant to nature, e. g. safety, integrity of parts, health, freedom from pain, strength, beauty, &c., together with things analogous in the mind, which are the germs of virtues.

β'. All duty (officium) must be referred to one of these three, and prudence must be engaged about one or another of them.

γ'. From conformity with one or another of these will arise our notions of right and moral excellence; which will consist in *pursuing* either pleasure or freedom from pain or things according to nature, even if you do not attain the object of pursuit.

δ'. Others again, starting from the same principles, refer all duty directly to the *obtaining* either pleasure, or freedom from pain, or the prime things of nature.

c. α'. The three last views are supported by Aristippus, Hieronymus, and Carneades, respectively.

β'. Of the three former possible opinions only the last is defended, and that very strenuously, by the Stoics.

d. (c. 8.) Besides these there are three compound views of the chief good:

α'. That of Callipho and Dinomachus, which adds pleasure to moral excellence.

β'. That of Diodorus, which adds freedom from pain.

γ'. That of the ancient Academics and Peripatetics, which adds the prime things of nature.

e. α'. The opinions of Aristippus, &c., are set aside by the consideration, that if you exclude moral excellence from the chief good, there can be neither duty nor virtue.

β'. Those of Callipho and Dinomachus, by the consideration that

if you add pleasure or freedom from pain to moral excellence, you degrade it.

f. α′. The opinion of Democritus simply states what happiness is, not whence it is derived, and therefore has no place here.

β′. Pyrrho and Aristo must be left out of the question, because they deny that there is any object of desire but moral excellence ; and—

γ′. Herillus, because he asserts knowledge to be the only good.

g. We must therefore commence with the principle common to the ancients with the Stoics.

2. The carrying out into *detail* of the *principle* agreed upon.

a. α′. (c. 9.) Every living thing has a natural desire of self-preservation, and of perfection according to its nature.

β′. This is at first a blind instinct ; but by degrees it comes to understand its own nature, and to seek things suited to it, and to reject the contrary.

γ′. The ultimate good, therefore, of all living things is to live according to nature, and in as perfect a condition as possible according to that nature.

δ′. These ultimate goods will differ with the nature of each creature.

ε′. The ultimate good of man will be to live according to a human nature, which shall be perfect in every respect.

f. α′. (c. 10.) If any living thing could desire a thing injurious, because it was so, it would both love and hate itself at the same time ; and must think evil good and good evil

β′. No one is indifferent to his own welfare.

γ′. (c. 11.) Nor is this self-love referable to any thing external to ourselves, e. g. to pleasure.

δ′. The desire of self-preservation is shown by the universal dread of death ; even in the wise and in little children.

g. α′. (c. 12.) Man is composed of *body* and *soul*.

β′. The figure, stature, motions, &c., of the body are adapted to the nature of man ; and some motions, &c., are natural, others unnatural.

γ′. The soul ought likewise to have all its parts entire, and to retain all its excellencies, e. g. those which are in the senses.

δ′. (c. 13.) The excellencies of the mind are of two kinds, involuntary and voluntary ; of which the latter are peculiarly called virtues.

ε′. All the parts then of the body and of the soul are dear to man, and objects of desire.

ζ′. Those are most desirable which pertain to the highest portion of our nature.

η′. Therefore the excellencies of the soul are more objects of desire than those of the body, and the voluntary than the involuntary.

h. α′. (c. 14.) The vine-dresser takes great pains with the vine to bring it to perfection : but if the vine could be endued with animal life and perception, it would desire its own perfection ; and that not only as the dresser did, but also the perfection of its animal senses.

β′. If further endued with a rational soul, it would desire the perfection of its soul.

γ′. So man desires a perfection, consisting of the perfection of both soul and body.

i. α′. (c. 15.) If we knew our highest good from our birth, we should desire it then ; but we come to the knowledge of it by very slow degrees.

β′. Yet we have by nature a capacity for the attainment of all virtues ; and from our infancy we have some sparks of them.

γ′. (c. 16.) In order then that we may know ourselves, we must study *nature* deeply, and see what it requires.

δ′. To know ourselves is to know the powers of our mind and body, and pursue that life which thoroughly avails itself of them, or has them in the highest perfection.

ε′. This *whole* thing, being the *last* point at which nature *rests*, must be the *chief* good ; and must be desirable on its own account, since its parts are so.

ζ′. It is of no importance whether pleasure be reckoned amongst the prime things of nature or not.

k. α′. (c. 17.) Another reason why the whole of our nature moves spontaneously is, because there is a special power existing in each particular part.

β′. With regard to the body, we even desire its perfect appearance, i. e. its beauty, and that without reference to utility.

γ′. And as the perfection of the whole is desired for itself, so is the perfection of the parts ; hence beauty, strength, freedom from pain are desirable for themselves.

l. α′. (c. 18.) With regard to the mind, the desire of *knowledge* is innate and involuntary, and men undergo any thing for the sake of it.

β′. (c. 19.) This is shown by the degrees in which eminent men have been engrossed by it, when no advantage was to accrue from it but knowledge itself.

γ′. Philosophers think the happiness of a future life consists in the pursuit of knowledge, and the misfortunes of the present are alleviated by it.

δ′. So intent are men on it, that they willingly dispense with sleep.

ε′. (c. 20.) The *activity* of the mind is shown, by the desire of motion in children, and even in the most indolent persons ; in the impatience of animals under confinement ; in the greater proportionate activity of well-disciplined minds.

ζ′. When debarred from public employments, they have recourse to study, even those who profess to make interest or pleasure their chief good.

m. α′. (c. 21.) The chief employments of man are the pursuit of knowledge, public affairs, and the virtues ; in short, *moral excellencies.*

β′. The growth of these is slow and gradual : nature has given but the beginnings, and we ourselves must supply the completion.

γ′. All honour, admiration, and zeal are referred to virtue and moral excellencies.

n. (c. 22.) That moral excellencies are objects of desire in themselves appear from—

α'. The natural feelings of children.

β'. The approbation which, in mature years, we bestow on virtue on its own account, as shown by our opinions on men's public conduct, by the applause even of the vulgar.

o. *α'*. (c. 23.) All the virtues have a mutual connexion and relation; yet so that each has its particular province.

β'. In all the virtues there is a *relation* to other persons, who are consequently objects of desire.

γ'. Yet these do not therefore form part of the chief good, although desirable on their own account.

δ'. (c. 24.) Yet still all things are referred to the chief good, because we maintain these external relations by duties which arise from virtues.

p. *α'*. Distinguished but imperfect men are stimulated by *glory*, which is a shadow of moral excellence.

β'. How much more delight would they experience if they knew the thing itself.

q. *α'*. Those who pursue moral excellence are always happy.

β'. *External advantages* give a *completeness* to happiness, but do not constitute it.

r. This view of the chief good is complete; all others are parts of it taken alone.

α'. (c. 25.) As Herillus fixed upon knowledge,

β'. Aristo denied that there was any object of desire or avoidance but virtue and vice.

γ'. Hieronymus made freedom from pain the chief good,

δ'. Callipho, pleasure; and Diodorus, freedom from pain along with moral excellence.

ε'. Even the advocates of pleasure speak much of virtue, and admit that pleasure, after a time, ceases to be an object of desire.

ζ'. The Stoics borrowed their whole system from the ancients, with a change of terms.

η'. The system, as here stated, is complete, and more correctly expounded than by Stasea, being derived from Antiochus.

3. Answers to *objections*.

a. How is it consistent with the principles of the new Academy to adopt this system?

Ans. *α'*. There is nothing to prevent us from adopting any well-supported system; for—

β'. We deny that any thing can be certainly known merely in the Stoic sense.

b. How can a person be happy, and at the same time oppressed with great evils?

Ans. *α'*. Virtue is the foundation of happiness; and

β'. All the evils of life, although evils, are comparatively insignificant.

c. (c. 27.) If these things are evils, and a wise man may fall into them, then wisdom is not sufficient for happiness.

Ans. Sufficient for happiness, but not for complete happiness.

d. How can a person be happy, and not quite happy? or how can he be happier than happy?

Ans. The case of a wise man in full prosperity is surely very different from one equally wise in deep adversity.

e. (c. 28.) The question is not what is *true* but what is *consistent*: now—

α'. The Stoic scheme is perfectly consistent, but the Peripatetic is inconsistent; for

β'. Asserting that happiness rests upon virtue alone, and that pain is an evil, it still asserts that a man in the greatest adversity is happy.

Ans. α'. (c. 29.) The great object of all the earlier philosophers is to seek happiness, and to seek for it in a good condition of the mind.

β'. The Stoics say that prosperity is to be preferred to adversity, and rather to be chosen; the Peripatetics say it is happier.

γ'. They agree in fact, and differ only in words; for—

δ'. (c. 30.) The Peripatetics attribute no higher importance to external things by calling them good, but only use more ordinary language.

f. But, if a person is suffering any evil, he cannot be happy.

Ans. α'. On the same principle we could not call a crop of wheat abundant if there were any other grain there; nor a business profitable if there were any losses.

β'. It is customary to denominate any thing from its most prevalent quality; and therefore we do not allow that a wise man can ever be wretched.

γ'. (c. 31.) It must surely be allowable to say that the life of a good man contains more good than evil; for even the Epicureans assert that the wise man always meets with more of that which he would wish than of the contrary.

δ'. Dionysius the Stoic was driven from his principles by the pain of his eyes; but if he had been a Peripatetic, he might have remained unchanged.

ε'. Arcesilaus (though an Academic) exemplified the true working of Peripatetic principles; for he would have preferred not to suffer from gout, and yet was not made miserable by it.

4. (c. 32.) Conclusion.

α'. A virtuous man cannot suffer misery and wasting anguish, but toil and trouble he may suffer.

β'. The wise man is always happy, but one may be happier than another.

NOTES.

BOOK I.

I. 1. *Brute.* M. Junius Brutus, who killed Julius Cæsar. He was of the Old Academy, revived by Antiochus. There was greater propriety in addressing him, inasmuch as he had written on philosophical and moral subjects. Cicero, c. 3, and Seneca, Cons. ad Helv. 9, mention his *de Virtute;* and Sen. Ep. 95, 45, his Περὶ καθήκοντος, i. e. *de Officiis.*

varias reprehensiones. Four in number: 1. that he pursued philosophy at all; 2. that he pursued it so eagerly; 3. that he wrote in Latin and not in Greek; 4. that the study was unworthy of his character, and of the estimation in which he was held. To the first he replies in § 2; to the second in §§ 2 and 3; to the third in cc. 2 and 3; and to the fourth in c. 4.

non tam id, Pal. 1, and marg. Crat.; *non id tam*, Erl. Vict. cod. *Id* refers to *philosophari.* The meaning is, "They do not so much (*i. e.* very much) blame the study of philosophy, but they think that so much zeal and labour should not be expended on it." There is the same form of expression in Brut. 58: *Quae* (suaviloquentia) *nunc quidem non tam est in plerisque; . . . . sed est ea laus eloquentiæ certe maxima.*

remissius, "without much earnestness." Below, § 2, *moderatius.*

dignitatis, the "estimation" in which he was held. See § 11.

2. *eo libro.* His book Hortensius, or De Laudibus Philosophiæ, which was extant in the days of St. Augustine, and fragments of which are collected in the principal modern editions of Cicero's works.

admissum. The reading of C. cod. C.C.C. Uχ. The best MSS., and the most numerous, have *jam missum,* which does not make a good sense. Eliens. *jam admissum. Admissum* seems to be used, not so much in the ordinary sense "admitted," as in that in which it stands in Livy, ii. 19. *In Postumium Tarquinius equum infestum admisit,* "let loose." The expression *coerceri reprimique non potest* supports this view. See also *equo admisso* in ii. 19, 61.

3. *nobis solum ea: ea nobis solum,* Gud. 2, which Otto prefers on account of the rhythm.

etiam est. Eliens. alone omits *sapientia,* which is plainly redundant, on account of the presence of the pronoun *ea,* as Otto and Madvig have observed.

deducat. Erl.

Chremes. Heautont. I. i. 17. He is advising Menedemus, the "Self-tormentor," to spare himself.

curiosi, "busybodies," in opposition to Chremes, who interposed out of kindness.

II. 4. *Iis igitur.* For the interference of the former class was supported by no reason in themselves; the second have a declared aversion to any language but Greek in discussing philosophical subjects.

Latina: Latine, marg. Crat. cod. Vict.

in quo admirer, "in regard to which I am struck with wonder."

ad verbum. Cic. here appears to differ from what he says, Acad. i. 3, 10: *Ennius, Pacuvius . . . . qui non verba sed vim Græcorum expresserunt poetarum.* It is possible that the plays here mentioned, the *Medea* of Ennius, and the *Antiopa* of Pacuvius, may have been more literally translated than the rest.

e Græcis. Cod. Vict.

quod, marg. Crat. Gud. 2. Bas. Oxx. Eξ.: *quique,* Eliens. 1. The common reading which doubles the *qui* is supported by many examples, as Cato Maj. 17, 1; Legg. i. 9, 27; Tusc. i. 25, 61; Nat. Deor. iii. 27, 70; Div. ii. 44, 92.

Latinas—oderit om. Par. 2. Gud. 2. Spir. But it seems necessary to complete this presumptive argument.

Synephebos. The subject of this play is not known. The word means "youthful associates," or "companions."

inquit, "such a person says in fact, shall I" &c.

Cæcilii. Statius Cæcilius was a Latin comic poet, born in Cisalpine Gaul, who died A.U.C. 586.

5. *Atilii.* His Electra is quoted Suet. Jul. 84.

Licinius. Perhaps C. Licinius Imbrex, a comic poet, mentioned Gell. xiii. 22; or more probably Porcius Licinius, mentioned as having written concerning poets (Gell. xvii. 21).

verum, opinor, &c. Vossius reckoned these as the words of Licinius likewise; but the sentence has more point if we ascribe them to Cicero.

An. Lambinus says that this reading was in two of his MSS., and Goer. that it is in Spir. But Madvig doubts the accuracy of both these editors. *An* here stands for *annon.*

Utinam, &c. The beginning of the *Medea* of Ennius. It is given more fully in Nat. Deor. iii. 30, 75: *Utinam ne in nemore Pelio securibus Cæsa accidisset abiegna ad terram trabes.* They are the words of Medea in regard to the preparations for the expedition of the Argonauts.

6. *splendide, i. e.* "ab iis quos probamus."

sint. Eliens. C. C. C. Ball. Goerenzi duo.

dicent. Pal. 1. Par. 2. Erl. et 2 alii Goer.

legendi sunt, "will have to be read, if we read them all."

Chrysippo, of Soli, in Cilicia; born B.C. 279; disciple of Cleanthes.

Diogenem, of Babylon, was one of the three philosophers who came to Rome as ambassadors from Athens, A.U.C. 598.

Antipatrum, of Sidon, disciple of Diogenes. Cic. Div. i. 3, 6.

Mnesarchum, a disciple of Panætius. Cic. de Orat. i. 11, 46. He afterwards taught at Athens, Acad. ii. 22, 69.

Panætium, of Rhodes, disciple of Antipater.

Posidonium, of Rhodes; born at Apamea, in Syria; disciple of Panætius. Cicero was his hearer at Rhodes. Tusc. ii. 25, 61; Nat. Deor. i. 3, 6. He came to Rome about the time of the death of Marius.

Theophrastus. All the best MSS., and the most numerous, support the accusative here, although it is clearly inadmissible. He was a Peripatetic, and disciple of Aristotle.

7. *iisdem—compositis*, om. Spir. Gud. 2. Par. 2. The sense is, "when they write on the same subjects treated in a different manner."

III. *male: non male*, Eliens. 2. But the alteration is unnecessary, as Cicero is evidently speaking ironically.

Lucilius. Born A.U.C. 566. The author of satires, epodes, hymns, and a comedy. It appears from the context that he declined to allow Persius, Scipio (*i. e.* the younger Africanus), and Rutilius, to read some composition of his. Cicero alludes to this in de Orat. 25, and says there that he objected to his works being read by very learned persons (amongst whom he classed Persius), or by very unlearned persons.

esset. "I wish he was still living, that he might read my writings."

Persius. C. Persius, a very cultivated speaker, the contemporary of the Gracchi.

Rutilius. P. R. Rufus, a Stoic, who was consul B.C. 105.

Tarentinis. There seems a little inconsistency between this and what is quoted above; but this is evidently jocular.

alia. Ursinus said this reading was in his MS.

tam, "very."

ad quorum judicium elaboraret. The mass of readers of his time.

8. *dictas*, Pal. 3. Leid.: *ditatas*, Goer. 2.

ut, sc. "plane Græcum."

Albucius, T. A. He was at Athens as a young man, and became an Epicurean (Cic. Brut. 131). He procured the condemnation of Q. Scævola, the augur, for extortion (Brut. 102; de Orat. ii. 281). He was afterwards prætor in Sardinia, and was himself, for extortion in that office (in Pison. 92), banished, and went to Athens (Tusc. v. 108). It was during his first stay at Athens that Scævola met with him, when going to Asia as prætor.

9. *Quem quidem locum*, viz., the desire of some persons to be taken for Greeks.

locum: jocum, Cod. Scal. *Locum*, "subject."

idem: ridet, Cod. Urs.

Lucilius, sub. *tractat.*

Ponti. Cic. de Sen. 10, mentions his great strength, and calls him *centurion.*

Tritanni. The son of a gladiator of that name; served under Pompey. Plin. Hist. Nat. vii. 19.

hostis. It was perhaps this animosity which led to his afterwards accusing Scævola of extortion.

mi. Marg. Crat. Eliens. 1.

10. *satis.* Manutius was the first person who introduced this word: "mirari satis non queo" is a frequent formula of Cicero.

vel dicam, "or I would rather say."

IV. *possum.* Ox. E.

illa ipsa: ipsa illa, Goer. 2; *ea* Goer. 1, and Oxx. Eξ; om. *illa,* Spir.

ne. Oxx. 4. Madvig thinks it is in all the MSS. The omission of the conjunction implied in the last letter of *nec* is frequent with Cicero.

11. *nemini.* This is absolutely necessary to the sense. After *e nostris* sub. *scripta sint.*

quid: quis, Gud. 2 et veteræ editiones.

quis—putet: quid—putem, Cod. Urs.

dignitatis. This genitive is unusual. Examples are, Acad. i. 11, 42; Nat. Deor. ii. 30, 77.

12. *Partus.* It was a question whether the offspring of a female slave belonged to the person who had hired her of the owner, or to the owner; it being a received doctrine, that in the case of trees, the 'fructus' (produce) pertained to the tenant. It was decided by Brutus, the great jurisconsult, against the hirer.

P. Scævolam, Pont. Max. The first of his family who excelled in the science of law.

M'. Manilium. Consul B.C. 149; wrote a treatise on civil law.

quod. Either lawyers, i. e. jurisconsults, or legal writings.

litteris: libris, Eliens. Imus. We read *litteris* in the same sense of "writings" in Div. ii. 2, 5.

disciplinis: discipulis, Spir. Gud. 2.

V. 13. *ratio,* "system," or "theory."

ipsis. Marg. Crat. cod. Vict.: *his,* edd. plures.

Torquato, Lucius T., an Epicurean. He died in the civil war, B.C. 49.

Triarius, C. Valerius T., was Pompey's *præfectus classis* in the civil war. Cæs. Bell. Civ. iii. 5.

14. *pertinerent.* Lambinus.

ab eo: ab om. Par. 1 et 3, et Vict. Man. Lamb.

Aristotelis: Aristoteli, Erl.

ut ea—videantur. An abbreviation for *ut ea—videri credam.* The same form occurs iv. 19, 55.

15. *ego.* Cod. Urs.

non satisfacit. Erl. et cod. Vict.

16. *nisi mihi.* Erl. Pall. 3, meliores, cod. Morel. marg. Crat.: *hic mihi,* Pall. 3 alii, Davisiani Spir. Gud. 1, 2. Bas. Oxx. EUξ; *nisi tu,* Vict.

Attico, T. Pomponius A., so called for his partiality to every thing Athenian; a special friend and correspondent of Cicero, and of the Epicurean school. See v. 1, 3; 2, 4.

Phædrum. An Epicurean philosopher; friend of Atticus; under whom Cicero first studied in his youth at Rome, and afterwards at Athens when he had entered upon public life (Ep. Fam. xiii. 1). He mentions him Nat. D. i. 33, 93.

Zenonem. An Epicurean. Cic. mentions him, Tusc. iii. 17, 38, as *senex acriculus,* and Nat. Deor. i. 33, 39.

VI. 17. *inquit,* "Torquatus."

principio, "to take the subject of physics first."

primum. The first objection to his physical theory; the second is at § 18.

alienus, "indebted to others for his ideas."

Democritia dicit: Democriti adicit, Erl. This passage greatly perplexed the commentators before Madvig, who struck out this reading from that of Erl.

ille, Democritus.

individua, propter soliditatem, "indivisible on account of their solidity." Plutarch, Plac. Philos. i. 3. p. 877 D, explains their solidity by their not containing any vacuum: ἄτομος . . . . ἀμέτοχος κενοῦ.

extremum: citimum, cod. Urs. Par. 2.

18. *non fere labitur.* Not that his opinions are correct, but that they are consistent.

quidque: quodque, Erl. Spir., which Madvig rejects, because the sense requires the substantive form.

reliquerunt, "have left untouched."

illæ, i. e. what follows.

ruinæ, "rubbish," "blunders."

19. *ad lineam*, "perpendicularly." De Fato, 10, 22, *ad perpendiculum*. Tusc. i. 17, 40, *rectis lineis*.

e regione, "directly away from the starting point."

itaque. This is an unusual use of the word; but it is probably nothing more than an instance of carelessness or colloquialism.

declinare, "turn out of the right line."

quo, "so little, that less was impossible."

complexiones. These, according to Leucippus and Democritus, occurred from the different forms of the atoms; some being rough, others smooth; some round, others angular; some bent, others hooked. Nat. Deor. i. 24, 66.

adhæsiones, Erl.; *adhæsitationes*, Pall. omnes, Davisiani, Oxx. Spir. Mon.; *adhæsitiones*, Gud. 2; *adescitationes*, Gud. 1. Bas.

sit, om. Erl. cod. Vict.

tum ne: tamen non, Bas. Eξ.

quidem, om. Dav. omnes, Ox. χ.

quo—quam. Quo and *quam* here both depend on the comparative: "Than which nothing is more degrading, viz. than to say so." See Nat. Deor. i. 15, 38: *Quo quid absurdius, quam* &c. Acad. i. 12, 45: *Neque hoc quicquam esse turpius quam* &c.

e regione inferiorem locum petentium, "which tend towards the place directly below them."

hæc: hoc, Par. 3. Eli. 2. *Hæc* refers to his whole system, which was invented to get rid of Divine Providence.

20. *provincias dare*, which would imply Providence.

hæret, "is at fault," does not attempt to explain how confusion could produce order and beauty, which is the notion of κόσμος, of which *ornatus* is a translation.

physici, "suitable to a natural philosopher."

aliquid esse minimum, "that there can be any definable quantity small that there can be nothing smaller." The doctrine of the Platonic school was the same as that now received, viz., that of the infinite divisibility of matter. Acad. i. 7, 27.

Polyæno, of Lampsacus, a mathematician of eminence, who became

a disciple of Epicurus, and with whom he corresponded. The result is mentioned in the context.

geometrica, Erl.; *geometricam*, Pall. 5. cod. Vict. *Geometrica* occurs Tusc. i. 24, 57.

illum. Cod. Vict.

pedalis. Erl. cod. Vict. Epicurus, Epist. ad Pythoclem (Diog. Laert. x. 91): *τὸ ἰ' μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς τηλικοῦτόν ἐστιν ἡλίκον φαίνεται, κατὰ δὲ τὸ καθ' αὑτὸ ἤτοι μεῖζον τοῦ ὁρωμένου ἢ ἔλαττον μικρῷ ἢ τηλικοῦτον ἡλίκον φαίνεται.*

21. *quæ mutat ea corrumpit.* Cod. Vict. marg. Crat.

quæ sequitur. Cod. Vict.

imagines. These were supposed emanations from bodies.

infinitio, "infinite space;" or as Nat. Deor. i. 26, 73, *infinitatem locorum.*

esset. Omnes Goer. Dav. praeter El. Oxx. χψ.

vituperatum. He alludes to the same thing Nat. Deor. i. 33. 93.

VII. 22. *judicia rerum in sensibus ponit.* Diog. Laert. x. 31: *ἐν τῷ Κανόνι* (a treatise of Epicurus) *λέγει ὁ 'Επίκουρος κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις καὶ προλήψεις καὶ πάθη.*

putat. The third part of the philosophy of Epicurus is no where taken up in the existing MSS., in the same manner as the two others; wherefore all are agreed that there is here an omission. Marsus endeavoured to fill it by adding the words which appear in the common editions: "In tertia vero parte, quæ est de vita et moribus, in constitutione finis nihil generosum sapit atque magnificum;" and left out the *autem* after *confirmat.* It may, however, be doubted whether there is any omission; for Cicero is not always regular in his composition, and there is a direct connexion between the doctrine that nature approves pleasure, and that the senses are the criteria of truth.

23. *confirmat autem*, "and what nature demands and rejects (*i. e.* pleasure and pain) confirms that view."

sciscat. Cod. Vict. Pall. omnes, Oxx. EUχ.

probet, Erl. Pal. 1; *reprobet*, cod. Mor. Leid. cod. Col. Madvig appears to say that the best MSS. have *probet*, but does not specify more than the above. *Probet* is evidently contrary to the sense, which requires *improbet.* He objects to *reprobet*, as not being in use in Cicero's time.

melius liberiusque. Because they chose pleasure alone as the chief good, and did not encumber themselves with *indolentia*, as Epicurus did.

neque eum. Cicero, intending to mention two of the same name, began with *neque;* but when he came to the second, changed the construction.

Veserim. Cic. Off. iii. 31, 111, mentions Veseris. Liv. viii. 8: *Haud procul radicibus Vesuvi montis, qua via ad Veserim ferebat.*

securi percussit. Liv. viii. 6, 7.

percussit. Goer. omnes, Dav. 5.

24. *T.* This prænomen is found Liv. Epit. 54; Valer. Max. v. 8, 3; in the *didascalia* of the *Hecyra* of Terence, and in the *Fasti Consulares.*

emancipaverat. This was required by law previous to adoption.

quod—arguerent, "because (as they said), they charged him." *Accuso* is used in the general sense of "to complain against."

25. *hoc,* literature.

tu. Erl. Spir. Ball.

hæc (sc. caussa). Erl. Spir. Gud. 2. Ox. χ.

putant. Elien. 2. Gud. 2. Bas. marg. Crat.

res se. Cod. Vict. Spir. Gud. 1.

non satis politus. Athen. xiii. p. 588 A, speaks of him as *ἐγκυκλίου παιδείας ἀμύητος,* "uninstructed in the general course of a liberal education."

26. *ne deterruisset.* Diog. Laert. x. 6, quotes from the epistle of Epicurus to Pythocles, *παιδείαν πᾶσαν, μακάριε, φεῦγε.*

VIII. *quoquo.* Spir. marg. Crat. Eli. 2. cod. Vict.

dixit. Pal. 1. Spir. Bas.

qua. Pal. 1. Erl. Spir. Bas.

27. *dissentientium.* Cod. Vict. marg. Crat. Pal. 1.

iracundiæ: iracundæ, Par. 1. 3.

28. *Tum.* Goer. omnes, Oxx. 4.

ad hæc, "in answer to."

velim, sub. *disputare.*

An. Parr. 2. Eli. unus.

inquit. Parr. omnes.

29. *oratione perpetua,* "continued discourse," in preference to dialogue.

IX. *et ultimum.* Pal. 1. Spir.

ut ad id. Arist. Eth. Nicom. i. 7, *ἁπλῶς δὲ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο.*

nusquam, ad nihil.

30. *oportere: oporteret.* MSS. omnes. The editors read *oportere,* thinking that the construction requires it; but Cicero in *quorum . . . confirmare,* changes the construction to show that this is a sentiment which all admit.

confirmare, is transitive, and governs *nihil.*

ad, Par. 1, 3; *secundum,* Eli. 1. Ball. Goerr. 3.

judicari. Erl. Pal. 1. codd. Mor. Vict. The others add *voluptatem —fugiendum,* which occurs a few lines below.

Ea quid. Pal. 1, 4. marg. Crat. Par. 1.

31. *aut quid.* Eli. 1, 2. Par. 1, 3. Med. Oxx. omnes, Goer. complures.

X. 32. *quia consequuntur.* Epicurus, Epist. ad Menœc. (Diog. Laert. x. 129): *ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερβαίνομεν, ὅταν πλεῖον ἡμῖν τὸ δυσχερὲς ἐκ τούτων ἕπηται, καὶ πολλὰς ἀλγηδόνας ἡδονῶν κρείττους νομίζομεν, ἐπειδὰν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθῇ.*

ratione, "reasonably."

quam nihil. Erl. Spir. Pall. omnes.

33. *repellendus.* Erl. Spir.

ut aut. Spir.

34. *corrupisti.* Leid. Par. 1. cod. Mor.

itaque. Erl. Pall. omnes. codd. Lamb. Mor. Vict. Oxx. praeter Eξ.

turbent. Erl. Spir. Pall. 1, 2, 4. codd. Mor. Vict.

35. *per se ipsam.* Cod. Vict. Goer. bini.

importuna, "inaccessible, repulsive, implacable."

36. *delectu.* A conjecture necessary to the sense. *Defectu* is the reading of one or more of the MSS. of Goer.

XI. 37. *dictum est.* Spir. Gud. 1.

proprius—locus: cc. 13—16.

maximam voluptatem. Epicurus (Diog. Laert. x. 134), ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.

38. *videretur: videtur* MSS. omnes. There is no need for the change; for *quod . . . videtur* is a parenthesis, and expresses the positive opinion of the parties alluded to.

careret. Goer. 4. cod. Vict. Pall. omnes, Par. 3. Med. Ball. Oxx. Uχψ.

omnis: omni MSS omnes; but Epicurus, as cited at *maximam voluptatem*, has παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις.

39. *ridente.* Spir. Leid.

Ceramico. There were two places of that name at Athens, which had been *potteries* (whence the name), one within the walls, the other without.

rogatiuncula, viz., that which follows. It was a question Chrysippus was fond of putting to the Cyrenaics, for the purpose of proving that pleasure is not a good.

posset. Erl. Spir. sine *verum.*

desiderare, because the very notion of good is *an object of desire.*

nec ulla pars vacuitate; marg. Crat. marg. El. 2, *nec ulla par vacuitate*, Pal. 1; obscuriora in Erl.; *ne ulla parvitate*, Bas.

XII. 40. *constituamus aliquem.* Epicurus himself, Ep. ad Men. (Diog. L. x. 133). describes his happy man somewhat otherwise, and more virtuously in appearance: ἐπεὶ τίνα νομίζεις εἶναι κρείττονα τοῦ καὶ περὶ θεῶν ὅσια δοξάζοντος, καὶ περὶ θανάτου διὰ παντὸς ἀφόβως ἔχοντος, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελογισμένον τέλος, καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας, ὡς ἔστιν εὐσυμπλήρωτόν τε καὶ εὐπόριστον διαλαμβάνοντος, τὸ δὲ τῶν κακῶν ὡς ἢ χρόνους ἢ πόνους ἔχει βραχεῖς. Yet we must remember that with him it was ὅσιον to think that the gods took no care of this world, and that he removed the fear of death by denying a future existence.

mors sensu careat. Epicur. Κυρ. δοξ. 2. See ii. 31, 100. For the Κυρίαι δόξαι, see ii. 7, 20.

dolor in longinquitate. Epicur. Κυρ. δοξ. 4 (Diog. L. x. 140), οὐ χρονίζει τὸ ἀλγοῦν συνεχῶς ἐν τῷ σαρκί, ἀλλὰ τὸ μὲν ἄκρον τὸν ἐλάχιστον χρόνον πάρεστι . . . . αἱ δὲ πολυχρόνιοι τῶν ἀρρωστιῶν πλεονάζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἐν τῇ σαρκὶ ἢ τὸ ἀλγοῦν.

41. *huc.* Erl. Spir. Pall. 2.

accedere. Cod. Lamb. Pall. Med. El. 1. Oxx. omnes præter ξ.

præterea. Codd. Mor. Vict. marg. Crat. Pall. Daviss. Oxx. præter ξ. Goerr. omnes; *præterita*, Ox. ξ.

cui sententiæ—vivere. This is a remark in passing; and *nec enim*, which follows, refers to the previous clause.

quidquam, i. e. "any thing else," until you come to these two, pleasure and pain.

42. *angere: tangere* MSS. complures ; *frangere*, Eξ. Victorius first conjectured *angere ;* the *t* in *tangere* being taken from the previous *aut.*

bonorum. Erl. Spir. Gud. 2.

XIII. *liberabuntur.* Pall.

quis eas. Epicurus, Περὶ τελοῦς apud Athenæum, xii. 546, F : *τιμητέον τὸ καλὸν καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ τοιουτότροπα, ἐὰν ἡδονὴν παρασκευάζῃ, ἐὰν δὲ μὴ παρασκευάζῃ, χαίρειν ἐατέον.* Still, according to Diog. Laert. x. 140, Epicurus said : *οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῇν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως· οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως ἄνευ τοῦ ἡδέως.*

43. *ego.* Erl. Spir. Gud. 2. The word is emphatical, as distinguishing him from the Cyrenaic school, and the mob of so-called Epicureans.

durissimis. A correction introduced in Leid. Pal. 2. Par. 2 ; *purissimis*, Erl. Lamb. codd. omnes, Pall. 1, 4, 6. Parr. 1, 3. Daviss. 3. Ox. U. ; *pravissimis*, Pall. 3. 5. Med. Ball. C.C.C. Oxx. Eχ. Goer. aliquot.

adhibenda est. Erl. Gud. 2, Bas.

terroribus. It will appear in § 63, that he is speaking of fear of death and of the gods.

derepta, Erl. Spir. Lamb. codd. ; *direpta*, Gud. 2. Bas. Ell. 2. Med. C.C.C. Ball. ; *dempta*, Parr. 3.

est enim. Spir. Gud. 2. Bas.

44. *discidia.* Erl. Codd. Lamb. Ox. ψ ; *dissidia*, Ell. 2. Madvig has a carefully written dissertation to prove that *dissidium* does not exist as a Latin word ; and that *discidium* must be read in all passages in which it appears to be read.

inanitate, κενοδοξία ; Epicurus in Diog. L. x. 149. "Vain imagination."

45. *unum genus.* This is recorded by Diog. L. x. 149, in recounting the 30th of the Κυρίαι δόξαι of Epicurus.

naturales. Erl. Leid. Spir. Gud. 2. *et n.* vulgo.

nec necessariæ. D. L. adds, *ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γινόμεναι.*

46. *ipsa natura.* Epicurus, in his 14th Κυρία δόξα (D. L. x. 144), *ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὥρισται καὶ εὐπόριστός ἐστιν· ὁ δὲ τῶν κενῶν δοξῶν εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει.*

XIV. *a formidinum.* Erl. Spir. Gud. 2. Bas. Parr. 3. Med. Oxx. Eχ.

monstret, Erl. Pal. 1. Spir. codd. Scal. Mor. marg. Crat.: *doceat*, Pall. 4, Eξ. Gud. 2.

47. *ipsi.* Erl. Spir.

eventurum, Pal. 1. Ell. 2. Spir. marg. Crat. ; *proventurum*, Pall. et Daviss. reliqui, Oxx. Eψχ. Goerr. 3 ; *perventurum*, Ox. U.

XV. 49. *assiduitas*, Leid. by correction ; *assiduitates*, MSS. plurimi.

ipsa. Erl. Spir. Gud. 2. Bas.

sin minus. Erl. Pal. 1.

æquo animo. Here he teaches suicide.

XVI. 50. *aliquid.* A deficiency is marked here in Erl. Pal. 1, 3. Spir. Oxx. Eξ. *alit quid* is found in cod. Urs. Pall. cett. part of Daviss. Oxx. Uχψ. Goerr. rell.

non depravata. Erl. Pal. 1. Scalig. Spir.

improbitas si, an addition of Madvig, to complete the sense; but not absolutely necessary, for *voluptas* might be the subject of *consedit.*

consedit. Erl. Spir. Pal. 1, marg. Crat. Add. *justitia*, El. 2. But the addition is contrary to the sense of the context. Madvig omits *justitia* here, having inserted *improbitas* above.

est: non potest fieri, Pall. præter 1. Daviss. Oxx. Gud. 2. Bas.; *et* Erl. Spir., which suggested *est* to Madvig.

si vero, Erl. Spir.; *et si vero impietas*, Par. 1. El. 2. ed. Ven. Madvig adheres to *si vero*, understanding *improbitas*, which he had before supplied by conjecture.

te consule. Torquatus was consul B.C. 65, during the first conspiracy of Catiline.

51. *noctesque diesque*, Erl. Spir. Gud. 2. Bas. Parr. 3. Med. Ell. 2. Ox. χ.; *noctes atque dies*, C.C.C. Ball. Ox. ε.

neque pecuniæ. The word *cupiditatis* must be understood with *pecuniæ*, *honoris*, &c.

potiusque: potius, Erl. Pal. 1.; *potius atque*, Pal. 2, 4. Gud. 2. Spir. quite against the sense; *sed auget potius atque*, Pal. 3, 6. El. 2. Med. Ball. Oxx. Bas. Mon. From all these readings Madvig has made a new one, which makes a good sense; but that of Erl. and Pal. 1 might have stood, although abrupt.

52. *infanti.* *Infans* here seems to mean a person whose natural powers have been left undeveloped and uncultivated; perhaps "puerile" or "unready." It is used in various senses by Cicero. Thus Brut. 26: *Fannii historia neque nimis est infans neque perfecte diserta.* Pro Cluent. 18: *Timebam, si nihil dixissem, ne infantissimus existimarer.* Ad Herenn. ii. 11: *Dialectici, dum caute expeditique loqui volunt, infantissimi reperiuntur.*

53. *ulla* om. Bas.

XVII. 55. *in iis rebus*, "on that subject."

hæc, "voluptas et dolor."

quod modo dicebas. Alluding to § 25, *homines optimi*, &c.

cadere caussa: cedere caussæ, Pall. Ball. Med. Oxx. EUξ. Goerr. præter duos. Hi cum χ *cedere caussa.* El. 2 *redire caussæ.* Victorius first gave the present reading, which is supported by the usage of Cicero, De Invent. ii. 57; ad Fam. vii. 14. "That if any of our party think otherwise, they lose their cause;" *i. e.* if they think that probity and honour confer pleasure in themselves.

afferat. *Afferet* seems to be the reading of the best MSS., and *afferret* of the inferior ones. It would seem that the subjunctive is in strictness required, because the clause is a dependent one, and that the imperfect tense is improper, because there is no intention to call in question the facts; and therefore no doubt Madvig prefers *afferat.* Yet I cannot but prefer *afferet*, as contained in the best MSS., and perfectly admissible.

nec ob eam caussam, "and yet that is no reason why the pleasures of the soul should not be," &c.

nobis opinemur, which would be the peculiar act of the mind, and would be additional to that which is common to the mind with the body.

si nihil tale metuamus. That is, "if we have no fear of losing our present joys, but rather a hope of their continuance;" which again will be an additional pleasure, peculiar to the soul, although arising from the pleasure of the body.

56. *detracta voluptate.* He means *bodily* pleasure; *ea, quæ sensum moveat*, as it appears below.

57. *situm in nobis*, "in our power." Acad. ii. 12, 39: *Ubi igitur virtus, si nihil situm est in nobis ipsis?*

intento. Erl. Spir. Gud. 2.

tum. Erl. Spir. Gud. 2.

si bona, lætitia, Erl.

XVIII. *non posse.* The words of Epicurus in Greek are quoted c. 13, note.

58. *a se ipse dissidens*, which it will be if it does not live virtuously. See 16, § 50, 51.

59. *inanes: immanes*, Par. 1, 3. Ell. 2. Ball. Eξ. But *inanes* is a favourite Epicurean term, as applied to *cupiditates*. See § 46.

nihil dolendum, "that the mind ought not to feel pain at any thing, except what depends on present or future pain of the body."

60. *angore*, "anxiety."

61. *minuti.* See Orat. iii. 169.

monstrosi, otherwise *monstruosi*, "strange, extraordinary." Cic. Div. ii. 32, 60: *monstruosissimam bestiam;* Lucan, iv. 562: *monstrosi partus;* Sueton. de Grammat.: *Vita, scriptisque monstruosus.* The last is more like the usage in this passage.

XIX. 63. *exiguam dicit.* The 15th of the Κυρίαι δόξαι of Epicurus (Diog. L. x. 144): *βραχεῖα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώτατα ὁ λογισμὸς διῴκηκε.*

neque majorem. The 19th (D. L. x. 145): *ὁ ἄπειρος χρόνος ἴσην ἔχει τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ πεπερασμένος, ἐάν τις αὐτῆς τὰ πέρατα καταμετρήσῃ τῷ λογισμῷ.*

dialectica vestra, common to all the schools, except the Epicurean.

disserendum: disserendum viam, Erl. Spir. Eξχψ.

plurimum. Pal. 1. Spir. marg. Crat. Codd. Mor. Vict.; *quod cum p.*, Par. 2, Med. U.; *quod tamen p.* Eξψ.; *quodcunque p.* χ.

posuit: possit, Eξψ; *possint*, Med. Uχ.; *prosit*, Par. 2.

ea scientia. That is, *logic*, which is only employed about words; whereas physics teach *rerum natura.*

regula. That the *judicium* or criterion of truth lies in the senses. See at 7, 22.

64. *quos qui tollunt.* The New Academy.

ne id ipsum quidem. For they argued for the inaccuracy of the senses, by observing that when a stick is placed upright in the water, it appears crooked. But the fact that it is really straight is ascertained by the senses. Therefore the supposed fallaciousness of the senses is ascertained by the senses.

eodem illo, i.e. Epicurus. This is a conjectural emendation of

Reitz and Madvig, grounded on the opinion that *regula* and *judicium* are synonymous. They consequently render *cognitionis—constituto*, "by means of the rule and standard of knowledge established by him." The reading of all the MSS. is *eadem illa*, and makes the *judicium* to be established by means of the *regula*. It seems evident from § 22, that the *rule* is that the *judicium veritatis* is in the senses; the two therefore are distinct, and the emendation is unnecessary.

XX. 65. *Omnium rerum.* Κυρία δόξα, 28 (D. L. x. 148): *ὧν ἡ σοφία παρασκευάζεται εἰς τὴν τοῦ ὅλου βίου μακαριότητα, πολὺ μέγιστόν ἐστιν ἡ τῆς φιλίας κτῆσις.*

a Theseo. The three pairs are Theseus and Pirithous, Achilles and Patroclus, Orestes and Pylades.

66. *hominibus.* Erl. Pal. 1. Spir.

Tribus modis. The first follows here, the 2nd § 69, the 3rd § 70.

expediunt, *i. e.* by showing that although in the abstract we do not desire the pleasure of our friends as much as our own, (because we desire friends for the sake of our own pleasure,) yet, as we cannot keep friends without making their pleasure of as much importance as our own, we therefore do it.

67. *sibi*, "to one's self."

æque atque, Erl. Spir.; *æqui ut*, Ell. 2. Med. Oxx. omnes, Gud. 2. Bas.

68. *susciperet: recipiet*, Eχψξ Spir. Gud. 2. Bas.; *recipit* U.

suscipiet: suscperit, Oxx. omnes. Spir. Gud. 2. Bas.

inhærerent. Erl. Spir.

sententia. Erl. Spir. Gud. 2, et "libri veteres aliquot" Lamb.

Eadem sententia. Κυρ. δόξ. 29 (D. L. x. 148): *καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὡρισμένοις ἀσφαλείαν φιλίας μάλιστα κατεῖναι συντελουμένην.* (Lege *κατεῖσαι* vel *κατειδεῖν*, Rath. *κατιδεῖν*, Goer. *κατεῖδεν*, Madvig. *κατειδέναι*, Otto.) *ἡ αὐτὴ γνώμη θαῤῥεῖν τε ἐποίησεν ὑπὲρ τοῦ μηθὲν αἰώνιον εἶναι δεινὸν μηδὲ πολυχρόνιον.* Otto suggests that Cicero transposed what he found, to make a better sense; Madvig thinks we have the true order in Cicero.

69. *consuetudinum instituendarum voluntates*, Pal. 1; *c. i. voluptates*, cod. Mor.; *consu. inst.* Erl.; *c. i. voluptatum*, Pall. cett. Oxx. χψ.

ludicra—consuetudine. Erl; *l.—consuetudines*, Pall. præter 1, Daviss. Oxx. Gud. 2. Bas.; *ludicras—consuetudines*, Spir. Pal. 1. *Ludicra exercendi aut venandi*, "the sports of gymnastics or of hunting."

70. *dicant.* Leid. Ox. ε. Bas.

enim: etiam, El. 1. *Enim*, "in fact."

XXI. 71. *hac*, Erl. Pal. 1. Spir. Gud. 2; *hæc*, Pall. cett. Oxx. Uχ. Gud. 1, Bas. Mon.

BOOK II.

I. 1. *scholam*, *σχολή*: which means, 1. *leisure*; 2. *literary labour*; 3. *a set discourse* in defence of some thesis, as appears from what follows, and from Tusc. i. 4, 7.

Gorgias flourished about B.C. 442: he was disciple of Empedocles. What is said here is taken from Platon. Gorg. c. 2.

quæstionem, "a subject."

2. *ea*, Erl.; *hæc*, C.C.C. Med. Ball. Spir. Gud. 2. Bas.

Arcesilas. Of the Middle Academy, disciple of Polemo; flourished about B.C. 300.

eum qui. Erl. Spir. Bas.

etiam. Bas. Gud. 2; om. Erl. Spir.

3. *in rebus singulis insistas*, "stop at each point."

in quærendo, "whose object is investigation."

præscribere, "to state explicitly."

in om. Erl. Spir. Gud. 2.

formulis, "legal forms."

ea. Erl. Pal. 1.

agetur, Pal. 1. Erl.; *agatur*, Pall. 3, 5. Parr. 1, 2. Ell. 2. Med. Oxx. omnes.; *agitur*, Pal. 4. Gud. 2.

ea res agetur. This was amongst the jurisconsults a common heading to a statement of a case.

II. 4. *Phædro.* The dialogue of Plato, so called.

probavit. See i. 9, 29.

5. *imprudens*, "unawares."

definiebas, i. 9, 29.

Nunc idem. Pal. 1. Spir. Gud. 2.

definire: *finire*, Erl. Spir. Gud. 2.

definias. Pal. 1. marg. Crat. cod. Mor.

idem—velim definias, "I should wish you to do that same thing, viz., to define."

6. *Quis, quæso*, conject. Goer.; *quasi*, Gud. 2; *quis quasi*, Erl.; *quisquam si*, Pal. 1; *quisque si*, Spir. But the reading of Erl. is good, and means, "Who is there scarcely?"

quæ res. This is added on account of the Epicurean assertion, that they, of all men, regarded things, not words.

III. *optimum*, ironically.

quid et quale. The conjecture of Bremius, supported by the same phrase in i. 9, 29; and Tusc. iii. 5. 11. Vulgo, *quidem quale*.

sentiunt. The word is used in the sense of intellectual perception or feeling, as in Tusc. v. 28, 82: *quum finem bonorum esse senserint congruere naturæ.* Acad. i. 6, 22: *illa antiqua philosophia sensit in una virtute esse positam beatam vitam.*

7. *testificetur.* Epicurus, Περὶ τέλους (Diog. L. x. 6): *οὐ γὰρ ἔγωγε ἔχω τί νοήσω τἀγαθὸν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονὰς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀφροδισίων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀκροαματων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς διὰ μορφῆς κατ' ὄψιν ἡδείας κινήσεις.*

Metrodorum, the disciple and friend of Epicurus.

tantum beneficium, viz., the appellation of philosopher.

8. *verbis his*, those quoted above.

hilaretur: hiaretur, Erl. Pal. 1. Spir. marg. Crat.; *hilarent*, Bas.; *hiarent*, cett. The correct reading is preserved by Nonius.

Hieronymus, of the Peripatetic school. See his views at § 19.

quid dicat. Erl. Oxx. Eξ.

inquam. Erl. Eξ.

9. *non dolere*, Erl. Pal. 1. Spir.; *cum non dolere*, Pal. 1, 3. C.C.C. Med. Ball. Eξ. Gud. 2. Bas.; *tum n. d.*, El. 1. Par. 2. χ; *cum vero d.*, Gud. 2.

istud: ista, Erl. Spir. Gud. 1. Bas.

inquam om. Pall. 1, 2, 3. Med. C.C.C. Ball. Eχ.

restincta enim. Marg. Crat. Spir. Gud. 2. EUχ.

stabilitatem voluptatis—in motu. This phraseology was not altogether invented by Epicurus; it is in part found in Aristotle, Eth. Nicom. vii. 12. He there refers to a distinction between pleasure ἀναπληρωμένης τῆς φύσεως (when a deficiency of nature is being filled up), and that καθεστηκυίας (when nature is in a settled condition); and he states that the latter class of pleasant things are the absolutely pleasant, and the former sometimes the contrary; e. g., what is absolutely sweet tastes unpleasant to a disordered stomach, and *vice versâ*.

10. *istuc*, Erl. Pal. 1; *istud*, EUχ.

dixti, Pal. 1. Spir.; *dixisti*, EUχ.

dissimiles. Pal. 1. marg. Crat.

efficientibus: efficientes, Erl. Spir.

etiam non dicente te, *i. e.*, whether you express it or not.

qui faciat. Erl. Spir.

IV. 11. *sit sane*, "supposing there is nothing better;" which is a different thing from "more agreeable" (*suavius*).

propterea, Erl. Spir. marg. Crat.; *proprie*, Gud. 2. Bas.; *probe*, Gud. 1. Eξχψ.

indolentia. So that Cicero would seem to have invented this word. He employs it without apology Off. iii. 3, 12.

idem om. Spir. Bas.

12. *invidiosum*, Erl. Pal. 1. Spir. cod. Vict. Eξ.; Præf. *sed forte dicitis*, Pall. cett. Ell. 2. Uψχ. Gud. 1, 2. Bas.

infame, Pal. 1, 3. marg. Crat. C.C.C.; *insane*, Spir.; *infamiæ*, ψ. Ell. 2. Gud. 2. Bas.

suspectum, Pal. 1, 3. marg. Crat. C.C.C.; *subjectum*, χψ. Ell. 2. Gud. 2. Bas.

quod vestri, "as your friends," &c., ironically.

adduxerunt. Pall. meliores. Ox. U.

pagis, Turnebi emendatio; *plagis*, Pal. 1, 2, 3. Spir. cod. Morel. marg. Crat. Gud. 1. Eξ; *pelagis*, Pall. 3. Par. 3. Ball. Gud. 2. Bas.; *Pelasgis* is given by Davis as the reading of C.C.C.; but the subsequent Oxford editors affirm that *plagis* is the reading of that same MS., which they call ξ.

13. *idem esse*. Madvig objects to the word *esse* on this ground: "If it is retained, the meaning," he says, "must be, 'I say that *voluptas* is the same thing which he says ἡδονή to be.' Now," he

argues, "if we take *voluptas* and ἡδονή to be the subject, it is not true that Cicero or Epicurus affirmed pleasure to be some *other* thing; on the other hand, if we take *idem* as the subject, the question is not what thing is pleasure, *i.e.*, produces pleasure." It seems to me, however, that the meaning of Cicero is very simple: whatever we define pleasure *to be*, *voluptas* in Latin expresses precisely what ἡδονή (the word which E. uses) expresses in Greek.

Græco, Erl.; ἡδονή, add. cod. Ursini.; *hedone*, Spir.; spatium vacuum El. 1. The sense seems to require the addition.

Trabeam. A comic poet, supposed to have flourished about A.U.C. 622. The passage is introduced ad Fam. Ep. ii. 9: *Repente vero incessi omnibus lætitiis lætus. In quo quum objurgarer, quod nimio gaudio pæne desiperem; ita me defendi: Ego voluptatem animi nimiam.* The conclusion is supplied from Tusc. iv. 15, 35: *Ille, qui voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitrabatur.* The line therefore is: *e. v. a. n. s. e. e. arbitror.*

Cæcilianus. The line is from Cæcilius Statius, (see i. 2, 4,) and is quoted in the passage already cited.

sublationem. Diogenes Laertius in *Zeno*, vii. 114: Ἡδονή ἐστιν ἄλογος ἔπαρσις ἐφ' αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν. In Tusc. iv. 6, 13, Cicero uses *elationem* as the rendering of ἔπαρσις.

14. *In eo*, *i.e.*, in the body.

tanta lætitia. This is probably another verse of Trabea; for, Tusc. iv. 15, 35, above cited, Cic. says: *Quæ* (appetitio nimia) *si quando adepta erit id, quod ei fuerit concupitum, tum effertur alacritate, ut nihil ei constet quid agat; ut ille, qui voluptatem*, &c.

nunc—demum. This verse is quoted more fully by Cic. in Orat. pro Cæl. 37, and is said by Madvig to be a verse of Cæcilius, in the character of a severe father: *N. enim d. m. a. a., nunc meum cor cumulatur ira.*

Quamquam hæc. Ter. Heautont. I. i. 1.

excrucietur. Erl. Spir. Gud. 2.

V. 15. *loquatur*. Erl.

ita loquatur. Erl.

Heraclitus, of Ephesus, flourished about B.C. 504. A few fragments of his Περὶ φύσεως remain. He made fire the origin of all things. Cic. Nat. Deor. iii. 14, 35.

cognomento qui. The peculiarities of this line have caused Muretus and others to think it a quotation from some poet. Thus the order *cognomento qui* is unusual in prose; *memorare* is not usual in Cicero in the sense of to *discuss:* and above all, *quia . . . . memoravit* forms a hexameter.

et jam. The correction of Goerenz.

pervagata. Marg. Crat. El. 2. Spir.

nos non, Pal. 1, et duo præterea. Erl. Spir. Bas. Uξψ; *ne*, Parr. 1, 2.

nostrum, i. e. the ordinary mode of speaking.

16. *ille*. Hieronymus.

putat. Erl. Spir.

eam. Erl. Spir. Pal. 1.

vim adferre—sensibus. This was a peculiarly strong argument

against Epicurus, who taught that our innate apprehensions and feelings are criteria of truth.

cognitiones verborum, "ideas of the meaning of words.

equidem sum: equidem sumus, Eξ; *quidem sumus*, omnes fere codices. *Sum* is the conjecture of Madvig, as being essential to the sense. Goerenz. understands *sumus* in the sense of *sum*.

item. A conjecture of Ernesti. If we do not accept these emendations, we must read, *In quo nunc quidem sumus: (credo idem vos nec in dolore nec in voluptate esse:) i. e.* "In which we now are; (for I take for granted that you are so as well as myself)."

in voluptate. Esse is in none of the MSS.

Tu autem. Cic. changes here to an interrogation, instead of going on to say, "and the great multitude of mankind neither rejoicing nor grieving."

interjectam, om. Erl. Spir.

17. *Inquit.* "Torquatus."

ergo. Cicero's ironical conclusion.

VI. *dialecticas, i. e.* logical, upon the meaning of words.

hoc, viz. what follows, in support of what Cic. had just said.

omnem vim. This is stated by Sext. Empir. adv. Mathematicos, ii. 7.

partes. Erl. Spir. Pal. 1. cod. Vict.

18. *docere vult*, Pal. 1. Spir. Eξ; *docet* ψχ.

atque. Erl. cod. Scal. El. and so the metre requires.

conjungeret, Par. 1. Med.; *conjungere* vulgo.

19. *Aristoteles.* He makes the end of man to be happiness (*εὐδαιμονία*): Eth. Nic. i. 2. Happiness he defines to be *ἐνεργεια τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν διὰ βίου τελείου*, i. 7. But he declares that external goods have some influence on happiness, and that the possession of them makes a person happier, and the want of them impairs happiness, but not so as to render the person unhappy. Eth. i. 10.

Callipho. Nothing more is known of him. He is coupled with Dinomachus, Tusc. v. 30, 85.

Diodorus, a Peripatetic. Acad. ii. 42, 131. Tusc. l. c. He was a disciple of Critolaus, and his successor.

VII. 20. *Ne tu verba.* In reference to the insinuation of Torquatus, in *captiones dialecticas*, § 17.

Hic. Epicurus.

utrumque. Erl. Spir. Bas. Cod. Vict.

re, neque. Pal. 1. Eξ? *remque* vulgo.

ibi. In his Περὶ τέλους. See above, § 7.

ejus est. Erl. Spir.

quasi. Pal. 1.

ratas, sc. sententias.

21. *Si ea.* In K. δ. 9 (Diog. L. x. 142): *εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν ἔλυε τοὺς φόβους τῆς διανοίας τούς τε περὶ μετεώρων καὶ θανάτου καὶ ἀλγηδόνων, ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν ἐδίδασκεν, οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν εἰσπληρουμένοις τῶν ἡδονῶν, καὶ οὐδαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυπούμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν.* Cicero has

interpreted *μετεώρων* (*i. e.* "things above") of the gods, as knowing that this was the real meaning of Epicurus.

id est autem, Pal. 1. Spir. Med.; *idem autem*, Erl.; *id est aut*, El. 2. Ball. Gud. 1, 2. Bas.

similiter et, like *similiter ac*. He uses the same form iv. 12, 31. Perhaps here Cicero is not quite fair to Epicurus, who does not intend to say there are any persons who are freed from fear of death, &c., by a life of pleasure, but rather (I think) the contrary. But his subsequent objection, *et tamen*, &c., is perfectly just.

qui, quum—carerent, "who, living luxuriously, are not blamed by the prince of philosophers (as they ought to have been) if it were merely on that account, and who avoid other things;" *i. e.* fear of the gods, &c.; which, living luxuriously, they ought not to have been represented as able to do.

22. *asotos*. *ἀσώτους*, as in Diog. L., l. c.

edant de patella. A proverbial expression to signify great profaneness. The *patella*, as appears from the old scholiast on Persius, Sat. iii. 26, was a plate on which flesh was placed as an offering to the gods, especially the 'lares.'

Hymnide. A play of Cæcilius, taken from a corresponding one of Menander.

narthecio. Erl. Pal. 1. Spir. "A box for perfumes."

VIII. 23. *severus*, "strict" in his own conduct, and in this passage intending to condemn *ἀσώτους*, because their life cannot do away the fear of death, &c.

ipsam per se. Erl. Spir. marg. Crat.

rectissime non putat, "he is perfectly right in thinking so."

soletis, *i. e.* when you wish to show your dislike to such a course of life.

e pleno. For wine is best when taken from a *full* cask.

hir siphore: hirsiphon, Pall. aliquot et Ox. U.; *hirsyphon*, cod.; *hirsizon*, Pal. 1; *hyrsizon*, Spir.; *hrysizon*, Erl.; *hi syrphon*, Gud. 2. *Hir* is the same as *ir*, which in the glossary of Philoxenus and elsewhere is interpreted *θέναρ, τὸ κοῖλον τῆς χειρός*, "the palm of the hand:" in fact it is *χείρ* latinized. *Sipho* is merely "a bent tube" for drawing liquor out of casks. *Hir siphore, cui nil dempsit*, is "from which neither the hand has dipped any, nor the siphon drawn it off;" *i. e.* which has never been disturbed, and therefore possesses its full flavour.

dempsit: dum sit, Pal. 1. marg. Crat. cod. Vict. Eξψ.

vis, Med. and according to Davis. Ball. C.C.C.; *jus*, Pal. 1, et alii, and according to the subsequent Oxford editors ψξ, which are Ball. and C.C.C. *Vis* is supposed contr. for *vires*.

sacculus. Pal. 1, et alii. The *sacculus* was the bag of skin in which the wine was put to clear and become mellow. The meaning therefore of *vis et sacculus abstulerit* is, "and which the skin has deprived of its harshness."

Corinthium. Pall. 1, 3, 6. marg. Crat. cod. Mor. Corinthian brass (*æs*) is meant.

24. *qui Diogenem*. When he came to Rome as ambassador from Athens. See on i. 2, 6.

O lapathe, &c. Looking on to *dicet Lucilius*, below, it appears that all these lines belong to him.

lapathe, "sorrel," one of the commonest of herbs used for flavouring.

ut jactare necesse est, "how oughtest thou to congratulate thyself on account of the person to whom thy virtues have become known!"

necesse est; marg. Crat. *necessatis*, Erl. Pall. omnes. El. 1. Med. Ball. Ox. U., *non cessatis*; Eξ. Madvig conjectures *decet, satis*; and if his opinion is correct, that the margin of Cratander's copy gives here only a conjectural reading, his own conjecture seems preferable.

cui: quis, Erl. Spir.; *qui* Ox. Uψ.

in quo: iniquo, Ox. E.

gumias, Pal. 1; *gumas* vulgo.

illudque vere: illud vero, Erl. Spir.

Galloni. P. Gallonius, a *præco*, and a noted epicure. Hor. Sat. II. ii. 46. He was the first that introduced the *acipenser* at the Roman tables.

inquit, sc. "Lucilius."

omnia, i. e. *omne studium*, as Cic. explains below.

acipensere quum decumano, i. e., "quum omnia consumis in acipensere d."

25. *Dicet*. Ell. 2. Gud. Bas.

cocto, marg. Crat.; *horto*, Oxx. ψχ. Sub. *cibo*.

cedo caput cœnæ, "tell us the crowning point of the supper."

Quid ex eo, sub. *sequitur*.

miserum, sub. *dicit*, ex *negat* supra.

bene. Madvig has supplied this word, because the common reading (*non igitur nec lapathi*) required *nec* to be understood in the sense of *ne quidem*, which, after *non*, does not appear to be supported by any authority. Perhaps there is no need of supplying any word in the text; but, according to the frequent brevity of Cicero in drawing conclusions, we may understand *cœnabat bene*.

acipenseri: accipienti ore, χUEξ.

IX. *ut loqui deceat frugaliter*, i. e., *ut frugi homines*. "That we may talk like respectable people, and that so we may act becomingly."

26. *dixisit ineleganter*. Goerenz. states that in his Epistle to Menœces (D. L. x. 127) Epicurus makes the very division Cicero here proposes; but an examination of the passage shows that the division there is more confused than that here, if we have the words as he wrote them.

partem in genere, "to reckon that a whole class which is only a part."

27. *Equidem*. Erl. Spir.

ipsum. Erl. Spir. Gud. 2. Bas.

tantum. Erl. Spir. Pal. 1.

Tollenda est. Here Cicero adopts Stoic views.

quin recte cupidus. This may be doubted, for the adj. expresses the habit, whereas the *cupiditas* may be in the person, without being allowed to become a habit. In short, Cicero grants, immediately afterwards, that it is properly a question of terms; and that Epicurus

uses *cupiditas* in a larger sense than he approves, including in it *desideria*.

28. *Quid quod.* Cicero.
Reperiam. Epicurus.
Quid ergo. Cicero.
Quia dolori. Epicurus.

X. 29. *Hoc vero non videre.* There is an ellipsis here, as in iv. 27, 7, *hæc non videre*, &c. The meaning is, "But how astonishing is it that he does not see this,—that what he has said is the strongest proof!" &c.

voluptatem illam. Erl. marg. Crat. Pal. 1. Spir. The construction begun here is not preserved; if it had been, after the parenthesis it would have proceeded, *ne expetendum quidem esse.*

cetera, "impure things."

appelles, "call by their names."

honos præfandus est, "you must apologize."

ne expetendum. For to be the object of desire was agreed by all to be a mark of good.

non desideremus, i. e., because we are already in pleasure, not being in pain.

Quam. Marg. Crat. cod. Mor. Erl. Pal. 1. El. 2. Spir.

30. *si dividere.* Erl. Spir.

appellavit, appellat. Erl. Spir. cod. Mor.

M'. Curium, Dentatum. Conf. Juvenal, Sat. ii. 3. Or an intimate friend of Cicero's (Fam. xiii. 17), of spotless morals.

31. *A primo.* Words of Epicurus or Torquatus, i. 9, 30.

Quam multa. Erl. cod. Mor. Spir. marg. Crat.

hoc natura, "I suppose you mean that nature desires to remain unimpaired."

tamen dicitis, i. e., "although you lay so much stress on *indolentia* being the perfection of pleasure, yet," &c.

32. *ille pellit*, sc. *status*.

hoc utitur, sc. *statu qui permulcet*, &c.

alliciat. The subject of this verb is *ea voluptas.*

33. *Qui igitur.* Par. 2.

XI. *vero*, Erl.; *vere*, Spir.; *ergo*, Gud. 1, 2. Bas. Ox. χ.

omne enim animal. This is more fully explained in the Stoic manner, iii. 7, 26, &c.; and in the Peripatetic v. 9, 24, &c.

simul ut, for *simul ac.* This form appears Acad. ii. 16, 51; Tusc. iv. 2, 5.

34. *voluptas insit nec ne.* The Stoics denied it altogether; the Peripatetics (if we may trust Cicero's account, v. 6, 45) were divided.

et jam, vulgo *etiam.* Bremius first divided the two words.

Aristoteli. If this refers to the *prima naturalia*, it has not been found in any of his extant works.

secundum naturam vivere. There is no evidence that any one taught this (at least, in these terms) before Polemo, to whom Cicero ascribes it, iv. 6, 14; but Aristotle's views, as I have already explained them in § 19, correspond with the explanation of this phrase here subjoined.

His omnibus, quos dixi. There is a difficulty here. The word *consequentes,* applied to *fines bonorum,* implies that the *fines* which he is about to state, correspond to something which he had previously said. If we take the reading *quos dixi,* the word *quos* must refer either to the *philosophers* he had mentioned before, or to the *fines bonorum* which follow. In the former case, he says that the *finis* mentioned by Aristippus, corresponds with some views of his which he had previously stated, of course in regard to the *prima naturæ;* but he has not mentioned Aristippus. In the latter case, he may be alluding in a general way, in *his omnibus,* to his having stated that there was a diversity of opinions in regard to the question whether pleasure forms a part of the *prima naturæ;* but then comes the question, When had he previously mentioned these *fines bonorum?* That of Aristippus he had stated c. 7, § 19; but when had he mentioned that of the Stoics? Altogether, it seems probable, as Madvig suggests, that there is something lost between *vacuitatem doloris* and *his omnibus.*

quod ita interpretantur. In iv. 6, 14, 15, he says that the Stoics give to this phrase three meanings, of which this is one; and that they assert that this is the meaning attached by Zeno to that phrase. The words, in Greek, are, *ζῆν κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβάντων, ἐκλεγόμενον μὲν τὰ κατα φύσιν, ἀπεκλεγόμενον δὲ τὰ παρὰ φύσιν.* We have, however, no Greek author who gives these words as Zeno's; but they are gathered from Stobæus, Eclog. Eth. p. 171 (or § ii. p. 132).

eligentem—rejicientem. Cod. Mor. Spir.

35. *tres sunt fines.* In v. 6, 16, this division is ascribed to Carneades.

Carneadis, of Cyrene, the founder of the New Academy. His views (or rather those which he chose to defend in opposition to the Stoics) are expressed below, and more fully Acad. ii. 42, 131: *summum bonum esse frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset;* or Tusc. v. 30, 84: *nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui.*

Pyrrho, of Elea; a contemporary of Alexander the Great, disciple of Anaxarchus, the follower of Democritus. His views are stated below, § 43; and iv. 16, 43; v. 8, 23; to which may be added, Acad. ii. 42, 130: *Pyrrho autem ea* (quæ nec virtus nec vitium esset) *ne sentire quidem sapientem* (opinatus est); quæ *ἀπαθεία nominatur.*

Aristo, of Chios; originally a Peripatetic, and disciple of Lyco; afterwards of Zeno. His views were in part the same as Pyrrho's, as stated below, § 43, and v. 8, 23. (See also iv. 17, 47.) But he added a peculiarity of his own, stated iv. 16, 43. In Acad. ii. 42, 130, there is this further statement: *quum Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quæ ille verbis, nihil esse bonum nisi virtutem, neque malum esse nisi quod virtuti esset contrarium; in mediis ea momenta quæ Zeno voluit nulla esse censuit. Huic summum bonum est in his rebus neutram in partem moveri, quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur.* Not that he thought indifference itself the chief good, but that the chief good included or implied indifference to external things.

Herillus, a Carthaginian, disciple of Zeno. His views are briefly

stated § 43 below, and iv. 14, 36; v. 8, 23: and a further appendage of his doctrine is hinted at iv. 15, 40.

extrema cum initiis, "that the chief and ultimate good should be the same which nature aims at in the beginning of life."

prima commendatione, sc. *naturæ.*

si eam, sub. *dicere voluit.*

sin eam. But if he meant the same thing as Hieronymus (*i. e.* freedom from pain), then he ought to have stated that as the first thing which nature commends to us; which he did not, but the contrary pleasure of Aristippus.

Aristippi: non præf. El. 2. Either this reading must be adopted, or (with Madvig) *Aristippi* must be excluded, as an incorrect attempt at explanation on the part of some copyist.

36. *privatarum: privarum,* Pal. 1. Madvig has inserted *quum,* because the sense evidently requires it.

nihil enim, "for," in such cases, "we can judge of nothing but what is within our province."

in quo—judices, "in reference to which it is superfluous for the judges to use the form, 'If the cause comes under my jurisdiction;' for whether they say this or not, if the thing is not really under their jurisdiction, it is not a whit the more decided" by their pronouncing upon it.

Quid. A necessary emendation for *quod.*

judicant. An emendation of Ernesti for *judicat;* which would require *sensus* to be understood of *sense* in the abstract.

XII. 37. *Æquam.* Par. 3.

igitur. Since sense cannot pronounce, reason must and will do so, according to the Stoic and Peripatetic theories; both of which he takes in below, § 38, without deciding between them.

sola, with Aristippus.

ad honestatem applicetur, with Callippo.

eadem sententia. So as to exclude the theories of Hieronymus and Diodorus.

erit. Conjecture of Th. Bentley.

38. *Carneades.* See § 35. He taught that the chief good is to enjoy as fully as possible the *prima naturæ.*

ulla. Pal. 1.

ratio. "Account" or "system."

statuet. With the Stoics.

expetenda—eligenda. The difference will be more fully explained iii. 13, 43, 44.

eam, sc. *rationem* (system); *i. e.* the Peripatetic, which will be explained in the fifth book.

eas, sc. *rationes; i. e.* the systems of the Stoics and Peripatetics. This question is discussed in the fifth book.

XIII. 39. *Hujus,* viz. reason. See beginning of § 35.

nulla est. Erl. Leid. Oxx. omnes.

40. *ait Aristoteles.* This agrees with the determination of Aristotle in his Eth. Nic., that the end of man is the working of the soul according to ἀρετή; and his division of ἀρετή into ἠθική and διανοητική, *i. e.* moral or practical, and intellectual. But Cicero was,

perhaps, alluding to a sentence attributed to Aristotle and Theophrastus, preserved by Plutarch in his Plac. Phil. i. 1: *ἀναγκαῖον τὸν τέλειον ἄνδρα καὶ θεωρητικὸν εἶναι τῶν ὄντων καὶ ποιητικὸν τῶν δεόντων.*

mortalem deum. This is a phrase of Hierocles, Aur. Carm. i. p. 16; and of Heraclitus.

41. *Aliter,* viz., that pleasure is twofold.

nimium. A line from the *Medea* of Ennius, corresponding with this of Euripides (622, 623), *κεῖνος ὀλβιώτατος Ὅτῳ κατ' ἦμαρ τυγχάνει μηδὲν κακόν*: so that *nimium boni* means "an extraordinary measure of good."

gaudentem—dolentem. Pal. 1. Spir.

42. *ut probaret.* Acad. ii. 42, 131: *quo probaret.*

opponeret. Cod. Mor. marg. Crat.

videatur. In the opinion of the Peripatetics and of Cicero.

de quo, i. e., whether this shall be added or not.

primum. Not the first thing that they add, but the *first objection* to their mode of adding.

singulas, viz., freedom from pain, which is one of the *prima naturæ.* The plural is used here, as at *vilissimas,* though only one thing is meant.

ea—conjungerent. Lambinus states that these words are omitted in his best MS.; and some editions accordingly omit them.

cum honestate. Erl. et 2 alii Goerr. Pal. 1, 3. Oxx. 5.

43. *virtutem .... sustulerunt.* Because, according to the Stoics and Peripatetics, the function of virtue is to choose amongst all worldly things those which are most in accordance with nature, *i. e.,* with its primary dictate, that moral excellence is the chief good; and to say that all worldly things are indifferent destroys this function.

Herillus. He appears to have thought that all the vices and follies of men arise from ignorance, and that if men *knew* accurately their true interest and relation to all other things, they would act differently. Socrates so far agreed, as to think that no man, *at the time of doing a wrong action,* knew it or apprehended it as wrong.

non sane. There has been scarcely any discussion; *i.e.,* on the subject of the doctrine of Herillus.

XIV. 44. *earum.* Erl. Med. Ox. Eξ. Bas. Gud. 1.

esse ostendero. Erl. Spir. Gud. 1. Bas.

nisi—defecerit. Pal. 1. Spir. marg. Crat.

45. *fructibusve.* Erl. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

caussam unam. Erl. Spir. Bas.

habent. Bas. Gud. 1.

datam mentemque acrem. Erl. marg. Crat. Pal. 1. Spir.

omnem—statum. Off. i. 4. 11: *totius vitæ cursum videt.*

Archytam. A Pythagorean philosopher from Tarentum, who visited Greece. The epistle is the 9th of Plato's published letters.

46. *Et quoniam.* In this section he gives the three cardinal virtues, *sapientia, justitia, fortitudo.*

videndi. Erl. Spir. Pal. 1.

47. *quartum,* i. e., *decus* or *moderatio.*

in eadem pulchritudine, "not less beautiful."

cujus, sc. "ordinis et moderationis." He alludes to *decus* and *modestia*, as applied to both respectively.

ac. El. 2.

laudibus, "praiseworthy things," viz., the three virtues.

XV. 48. *a te quoque.* Lib. i. cc. 13—16.

ii: *hii*, Erl.; *hi*, Spir.

voce inani sonare. Erl. Spir. The passage is in Tusc. iii. 18, 42: *Sæpe quæsivi ex iis qui appellabantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere.*

sub hanc vocem: corrected by Wesenberg, because *subjicere* requires either the dative, or *sub* with an accusative. See Tusc. v. 1, 2: *subjecta sub varios incertosque casus.* Acad. ii. 23, 74: *quæ sub eos* (sensus) *subjecta sunt.* Madvig asserts that any instances to the contrary are only in inferior MSS.

quod, inquit. See lib. i. cc. 13—16.

49. *non sit—laudetur.* Erl.

et, si quando: "and, if there is a time when it is not base, it is when what is right in itself is praised by the multitude."

tum. Pal. 1, 4. Med. Erl. Spir. Bas.

esse. Pal. 1, 4.

quod. All the MSS. add *si*; which Madvig omits for the sake of making it agree in sense with his previous corrections. But the prevalent reading of the MSS. is *tum* (or *tamen*) *non esse non turpe, quum id a multitudine laudetur. Quod si*, &c. The meaning of which is, that "if there is a time when it is not base, it does not derive its freedom from baseness from the praise of the multitude: and if it is in itself laudable, it is not esteemed honourable merely because it is approved by the multitude." This appears somewhat tautologous, but may nevertheless be the true reading, and requires no conjectural emendation.

50. *Quid ergo.* Since we must reject the two other suppositions.

vivi, a correction of Lambinus.

ipsumque—sua sponte. Pal. 1. Spir.

XVI. 52. *inquit Plato.* Phædrus, p. 250, D. The quotation extends to *videretur.*

quicum in tenebris, Erl. Spir. cod. Mor. marg. Crat.; *mices* add. ψ. Gud. 2. Bas. The addition of this word is necessary to complete the proverb. The allusion is to the game, now in Italy called *mora*, in which the players alternately raise a certain number of fingers, the number of which the other player must guess at the instant they are raised. Of course to play this game in the dark would require strict honesty on both sides.

re, non teste moveamur, "we should consider what the action is, not who sees it."

53. *afficiantur—sint.* Erl. Pal. 1. Spir.

non oportet, because it is not true that all bad men are fearful.

54. *Cæpioni.* Erl. Pal. 1. codd. Scal. Mor.

XVII. *sed de.* Par. 1, 2. Oxx. EUξ.

callido. Erl. Pall. omnes. Ox. ξ.

infitiando. B.C. 141. He was carrying on war against the Nu-

mantines, and had been compelled to make peace; but when his successor came, he denied that he had made any treaty.

timente. The conjecture of Lambinus.

55. *hæredem.* By the Voconian law no one could make a woman his heir by his will. Fadius had an only daughter, and to evade the provisions of that law left Sextilius his heir, but stated in his will that he (Fadius) had requested him to make over his whole property to his only daughter. Sextilius denied that any such request had been made to him; and said that, as he had sworn to observe this law (he probably meant that when he took office he had sworn to keep the laws) he could not go against it, unless his friends advised him so to do.

credebat. Pal. 1. marg. Crat. cod. Mor. El. 2.

sed: etiam add. Oxx. Eξχ. Spir. Gud. 2. But Madvig thinks it better omitted after *quidem.*

plus, which was nothing at all. Fadius might have left her a definite sum, but he wished to leave her all; and by this decision, and the presumed untruth of Sextilius, she got none.

quærenda, according to Epicurus.

56. *illum.* Pall. omnes. Erl. Spir. Gud. 2. Bas. Ox. ξ.

cum caussa, Pall. omnes. Daviss. Oxx. Spir.; *animi caussa,* Erl. Par. 1. cod. Vict. Bas. Gud. 1. Madvig remarks that it seems unmeaning to put the general motive, after stating the particular, and therefore suspects the passage: but there seems no reason why, after stating the particular motive, he should not bring it under a general principle. The reading of Erl., &c., however, makes an excellent sense; "merely to please himself."

57. *instructus.* According to the statement of Torquatus himself, i. 15, 49.

impetibilem, Erl. et 2 alii Goer.; *impatibilem,* vulgo. *Impetibilis* is found in Plin. Hist. Nat. xx. 18, *impet. valetudo,* where it is interpreted in Facciolati, "quæ medicamentis *peti* et curari non potest;" also xxv. 5, *impetibiles cruciatus.* Its meaning therefore is, "that cannot be reached, irremediable." But Madvig derives it from *patior,* and consequently renders it "intolerable;" and states that the vowel is changed by *analogy,* although allowing that *impatiens* is against him. As Cic. has used *patibiles* (Tusc. iv. 23, 51) respecting *dolores et labores,* and (Nat. Deor. iii. 12, 29) says that *omne animal* has *patibilem naturam,* which accordingly involves *ferendi et patiendi necessitatem,* it seems clear that he would derive the word here from *patior,* and consequently that, until some other clearer example is adduced, we should read *impatibilis, i. e.,* "intolerable."

XVIII. *uti suo bono,* "to content himself with his own."

noster Pompeius. So that this dialogue is represented to have taken place in the full prosperity of Pompey, and therefore probably B.C. 52, when he was sole consul; although it is commonly held to have been *written* seven years after, in the year when Cæsar was made consul for ten years.

quam vellet. Erl. Pal. 1. Spir. El. 2. Gud. 2. Bas.

iniquus. Erl. Spir. cod. Vict. "For he could be as unjust as he chose, with impunity."

58. *Sex. Peducæus.* He was prætor in Sicily when Cic. was quæstor there.
intelligas. Erl. Spir. Bas.
59. *aliquem.* Erl. Pal. 1, 3. Spir. Gud. 1, 2.
futura. Erl. Pal. 1. Spir. El. 2. marg. Crat. codd. Mor. Vict.
impunite. Erl. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Pal. 1. Par. 1, 2. Ball. Med. Oxx. Uχψ.
scisse. Pal. 1. Erl. Spir.
deque. Erl. Spir. Pal. 1.
nostris de Republica. There is a fragment of this discourse still remaining, *viz.*, iii. 22 of the de Repub.

XIX. 60. *Imperiosum.* See i. 7, 24. Cicero evidently thought that his name corresponded to his conduct; but the name was inherited, for his father obtained it. Liv. Hist. vii. 3, 4.
apertiusque. Erl. Pal. 1.
existimas. Erl. 3 alii Goerr. Ox. ξ.
61. *devoverat.* A correction of Davis, in consequence of *irruebat* following under the government of the same *quum.*
Ubi ut. Pal. 1. Erl. Oxx. Eξ. "Where or when did he expect to obtain it?" (That he might obtain it where? or when?)
filius. In the Samnite war.
ex eo natus. Zonaras, Annal. ii., relates that he was preparing to devote himself, and that the report of his intention struck terror into the enemy. But this does not set aside Cicero's account.
62. *quem,* sc. *consulatum.* He accused Sulla of bribery, and on his condemnation Torquatus the father was made consul. See the second and third orations for Sulla.
vel consul. In that year was the first conspiracy of Catiline in conjunction with Piso. See Orat. pro Sulla 11 sqq. Sallust. Catilin. 18, 19.
post consulatum. He supported Cicero in all his struggles with his difficulties. See Orat. pro Sulla 34, and In Pison. 77, 78.

XX. 64. *Epicuri divisione.* See i. 13, 45.
cœnam: scenam, Erl. Spir. Bas.
ne noceret, "so as not to injure."
65. *vos.* Pal. 1. Erl. Spir. El. 2. marg. Crat.
ratio. Erl. Spir. El. 2. marg. Crat. cod. Mor.
tum. Pal. 1. Spir. cod. Mor.
quum. Erl. Pal. 1. Spir. cod. Mor.
voluptarius. C.C.C. This reading is evidently required by the contrast to *miserabilis* before, and the connexion with *beatus* after; but Cicero gives a little advantage to Epicurus by the use of the word.
66. *cives.* Erl. Pall. 1—5. Oxx. Spir. Gud. 2. Bas.

XXI. 67. *Nunc.* Erl. Pal. 1, 3. marg. Crat. Spir. Med.
Atticus. He appeals to him ironically, as an Epicurean, and well versed in history.
noster. Erl. Pal. 1, 3.
viros. Erl. Pal. 1. Cod. Mor. El. 2. Spir. Gud. 2.
68. *Nonne melius,* "would it not be better?"

his, "these great men," whom he affects to suppose Atticus can produce.

Themista. Erl. Pal. 1. Spir. A female disciple of Epicurus, to whom he addressed two of his epistles (Diog. Laert. x. 3, 14).

Sint ista, "let the Greeks write such works."

69. *ancillulas.* Erl. marg. Crat.

faceret. Erl. Pal. 1. marg. Crat. cod. Mor. Spir. El. 2. C.C.C.

XXII. 70. *hoc enim*, ironically.

ponat, Pal. 1. Gud. 1 ; *ponat putat*, Oxx. Eξ.

Chius, Erl. Pal. 1. cod. Mor. marg. Crat. Spir. Gud. 1 ; *Chireus* El. 2. There needs no alteration. Why should there not have been a Chius Postumius? The Roman names were now departing from ancient analogies.

Orata, C. Sergius Orata, frequently mentioned by Cicero, and noted for his luxury.

71. *pietatem*, Pal. 1; *pietate*, Spir. Gud. 2. There is no trace of the rest of the [illegible] But it evidently means, "who cultivates piety through fear."

dum metuit, "whilst he acts solely from fear."

metuere, i. e. the gods, &c.

potuerit. Erl. Spir.

ut non sit, "although he is not."

72. *mihi.* Erl. Pal. 1. marg. Crat. Spir. Eξ.

A. Torquatus. At the time when Cicero wrote he was an exile in Greece, in consequence of J. Cæsar's displeasure. Cic. wrote him two letters, Fam. vi. 1, 4.

nisi hoc dicis, "unless you say that he did it for his own sake, in the sense, that it is for the welfare of all to do right."

73. *ille tuus*, Epicurus.

illum, the first-mentioned Torquatus.

si pudor. Erl. Pal. 1. Eξ.

quod, "so as that."

74. *quid optimum.* Par. 3.

Quid enim mereri velis, "what kind of character would you wish to earn?" But he changes it subsequently to *Quid merearis igitur, ut dicas*, &c., "what kind of character then would you earn, if you should say," &c.

coronam, "the bye-standers."

quod om. Erl. Spir. Parr. 3.

XXIII. 75. *esto*, "let us grant."

intermundia. Diog. Laert. x. 89 : *τὰ μεταξὺ κόσμων διαστήματα.* The intervals of vacant space between the innumerable worlds, inhabited by the gods, according to the system of Epicurus.

76. *satis ample*, "with sufficient dignity."

igitur. Erl. Spir. Pal. 1, 3.

77. *barones* (soldiers' servants), "dolts."

XXIV. *igitur.* Erl. Pal. 1. El. 2. Eξ. Spir. Gud. 1. Bas.

profitendæ. Erl. cod. Mor. Pal. 1. El. 1.

78. *Et prodest.* Erl. Pall. omnes. Eξ. Gud. 2.

subducta. Nonius quotes this under *subducere.* All the MSS. have *sub dubia.*

79. *Ne in odium.* A principle suggested for retaining friendship, adapted to the Epicurean views.

nisi quod—Quodsi. Erl. Pal. 1. marg. Crat. Spir. Gud. 1. El. 2.

Quid? Erl. Spir. ξ.

Pythagoreus ille. Damon, on behalf of Phintias.

Pylades quum sis. The allusion is to the story of the Dulorestes of Pacuvius; *viz.*, Orestes and Pylades were taken captive by Thoas, king of Thrace, but he wished to kill only Orestes; whereupon Pylades professed to be him, to save Orestes; and then Orestes gave himself up to save Pylades. As the king doubted what to do, they exclaimed that he must put both to death.

quo minus ambo. The only rendering this passage admits of seems to be, "if you should not convince the king, would you refrain from praying that both might not die together?" *i. e.*, "would you not be so far from imitating them, in praying that both might die together, that you would be tempted to pray for the reverse?" See v. 22, 63.

XXV. 80. *Quis? quæso.* None of the MSS. have this reading, which is a conjectural one of Davis. *Quis quasi* is the reading of Erl. Pal. 1. Leid. Spir. Gud. 2. Bas. Ball. Med., and requires no change. See 2, 6.

Sit ista, "I leave that perverted state of mind to the fickle Greeks."

comis—fuerit. Erl. Spir.

multis, sc. *amicis.*

81. *jure.* Erl. Spir. cod. Mor. Cicero probably means that the number of his friends arose from the looseness of his friendship.

XXVI. 82. *quod, quum.* *Quum* is here added by conjecture, from the impossibility of making a consistent sense without it; and because in § 101, there is an example of its having been omitted after *quod* in one of the best MSS.

aliud—recentiorum. See i. 20, 69.

per se. Erl. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Oxx. Eξ.

nulla exspectata, contrary to the Epicurean doctrine.

83. *Posuisti etiam.* See i. 20, 70.

etiam. Erl. Pal. 1. marg. Crat. Spir. Gud. 2. Bas.

An vero. Erl.

dubium est. Erl.

84. *laude.* Erl. Spir. Gud. 2. Eψξ.

granaria, aliquod codd. Lambini, Pal. 3. El. Goerr. duo. These granaries were for storing up the corn imported from Sicily, Africa, and Egypt.

præsidium, an allusion to the quotation from Epicurus, in i. 20, 68.

ad eas enim res. See i. 19, 67.

tantis. Pal. 1. cod. Mor. Spir. El.

liberalitatem. El. 2. Par. 3.

85. *At quicum.* Another advantage of a friend. "But with whom am I to communicate, &c.?"

importuna, Erl. Spir.; *inopportuna,* Pal. 1.

fructuosorum. Erl. Parr. 3. Med. El. 1. Ball. Spir. Gud. 1, 2. Bas. χ.

XXVII. *Ac tamen.* Erl. Spir.

86. *miseriam omnem.* Erl. cod. Lamb. Pal. 1. marg. Crat. El. 2. Spir. Gud. 1. Bas.

sibi semper id. Erl. Spir.

diffidet. Erl. et plures MSS.

87. *beatus esse.* Erl. Spir. Gud. 1. Bas.

in perpetuitate temporis. See Arist. Eth. Nicom. i. 7: ἐν βίῳ τελείῳ.

Herodotus, i. 32.

nec diuturnitatem. Erl. Spir. Bas. Gud. 1. Ox. E.

88. *ne dolorem quidem*, sub. *crescere dicet.*

dolor longissimus. This was a principle granted by the Epicurean system. See i. 12, 40, 41.

si uratur. Tusc. ii. 7, 17: *Affirmat enim quodam loco, "Si uratur sapiens, si crucietur . . . in Phalaridis tauro si erit, dicet: Quam suave est hoc! quam hoc non curo!"*

89. *e corpore.* Erl. Spir. Pal. 1.

Epicurus ait, i. 19, 63.

XXVIII. 90. *Epicurus*: om. *ipse*, Erl. Par. 1, 2. Ell. 2. Med. Oxx. omnes. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

parabiles. See i. 13, 46.

bene dicuntur, because they are according to the Peripatetic scheme.

Negat enim. Diog. Laert. x. 130: οἱ λιτοὶ χυλοὶ ἴσην πολυτελεῖ διαίτῃ τὴν ἡδονὴν προσφέρουσι.

dicentem. Xen. Mem. I. iii. 5; v. 5.

Gallonius, § 24.

Frugi ille. See Tusc. iii. 8, 16.

91. *menæ*, described by Pliny, H. N. i. 32, as a fish of small value, of which *salsamenta* were made: probably the *anchovy.*

92. *esto.* Erl. Pal. 1; El. 2. Spir. marg. Crat. cod. Mor.

Xenophon. Cyrop. I. ii. 8.

a Platone. See Tusc. v. 35, 100.

quum corpus. Clem. Alex. Strom. ii. p. 498: ἀγαθὸν ψυχῆς τί ἄλλο ἢ τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα;

sese: se h', Erl.; *se hæc*, Pal. 1.

93. *id ipsum.* A conjecture of Ernesti.

inquit. See i. 12, 40.

quem. Pal. 1. Erl. El. 2. marg. Crat.

Cn. Octavium, consul B.C. 76, described by Sallust as *captus pedibus*, because he suffered extremely from gout. See likewise Cic. Brut. lx. 217.

XXIX. 94. *alia toleratio est verior*, "of which there is another truer manner of bearing," *i. e.*, than that of Epicurus. See at the end of the chapter.

toleratio. Erl. Pal. 1. Spir. marg. Crat. cod. Mor.

quod ejulatu. From the Philoctetes of Attius.

mutum. Pal. 1. Pall. 4. Med. Ell. 2. Oxx. omnes, Gud. 1, 2. Bas.

præcentet, Erl.; *protentet*, Spir.; *et*, Pal. 1; *comparet*, cod. Urs.

si potest: et si qui potest, marg. Crat.; *si quid potest*, cod. Urs.

95. *Moriatur*. See i. 15, 49.

plus semper. See i. 19, 62.

viri. Erl. marg. Crat. El. 2.

dictata, "schoolboy lessons." Nat. Deor. i. 26, 72: *Ista enim a vobis quasi dictata redduntur.*

XXX. 96. *ut intelligas*, Erl. Pal. 1. Spir.; *et intelliges*, Oxx. Eξ.

Hermarcho, Erl.; *Hermarci*, Spir. Diog. Laer. x. 22, gives the name *Idomeneus*; but as it is evidently written to more than one person (*ὑμῖν ἐγράφομεν*) the inscriptions may have varied. The epistle, as D. L. gives it, is as follows: *τὴν μακαρίαν ἄγοντες καὶ ἅμα τελευταίαν ἡμέραν τοῦ βίου, ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί. Στραγγουρία τε παρηκολούθει καὶ δυσεντερικὰ πάθη ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους· ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ὑμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ. Σὺ δὲ ἀξίως τῆς ἐκ μειρακίου παραστάσεως πρὸς ἐμὲ καὶ φιλοσοφίαν ἐπιμελοῦ τῶν παίδων Μητροδώρου.*

aderant. Pal. 1. cod. Mor. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Om. Erl.

vesicæ—morbi. Erl. Pal. 1. cod. Mor. Spir. Gud. 1, 2. Bas. marg. Crat. Pliny, Hist. Nat. xxxii. 11: *contra torminum ac vesicæ et calculorum mala. Tormina* properly means "spasms;" but it was peculiarly applied to spasms of the bowels.

posset. Erl. Spir. Gud. 1. Bas. Mon. Eξ.

inquit, tamen. Erl. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

adolescentulo. Erl. Pall. et Oxx. omnes.

97. *atque*. Erl. et 3 alii Goerr.

refert tamen—magna laus. The MSS. have *refert tamen, quod* (*quomodo*, Erl. Pal. 1. Spir.) *sibi videtur* (*videbatur*, Erl. Spir.) *esse morienti* (*moriens*, Pal. 1.) *magna laus*, which is rendered, "he recounts, however, what seems to him, a dying man, great commendation." The "great commendation" is supposed to be in his being able to console himself in the midst of his pains; which the next words express. But the previous clause, *philosophi—moriuntur*, is left quite insulated. Madvig has suggested the reading in the text, of which he gives the following account. *Refert tamen quomodo* ("it is of some consequence in what manner they die") connects well with the previous clause; and the succeeding clause would naturally explain something as to the manner. Epicurus in his letter had said, *Quum ageremus vitæ beatum, et eumdem supremum diem*; this suggests *Beatus sibi videtur esse morienti* (or *moriens*); and then *magna laus* comes in as Cicero's ironical comment. The restoration seems complete and unexceptionable.

98. *quemquam*. Erl. Gud. 2.

XXXI. 99. *redarguitur: redarguetur*, Erl. Spir. Leid. Pal. 1. Gud. 1, 2. Bas. Mon.

convincuntur. The emendation of Davis.

invitatam. Erl. marg. Crat. Pal. 1, 3, 6. Par. 2. Ell. 2. C.C.C.

100. *aperteque*. Leid.

nominavi. § 20. Epic. Κυρ. δόξ. 2 (D. L. x. 139): *ὁ θάνατος οὐδὲν*

πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθετεῖ, τὸ δὲ ἀναισθετοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.

101. *Sanciat*, in his will. See D. L. x. 18.

Hermarchi, Erl. Spir. *De Hermarchi sententia*, "governing themselves by the judgement of Hermarchus."

102. *quamvis*. Erl. Pal. 1. El. 2. Spir.

esse. Erl. Gud. 2. Spir.

putare. Pall. Parr. El. 2. Med. Spir. Gud. 2. Bas.

idem ne. Erl. El. 2. marg. Crat. Spir.

nisi multa. Erl. Pal. 1. Spir. In this passage he is alluding to the supposed cycle of 12,954 years, at the end of which all the heavenly bodies will be precisely in the same spot as they were at the beginning, and when he thinks that possibly all nature may commence and go through the same series of events. He speaks of it Nat. D. ii. 20, 51, as *magnus annus*.

103. *facetorum*. Erl. marg. Crat.; *factorum*, Spir.; *facetosam*, Gud. 2. Bas.; *factiosam*, χ.

vestrum, Erl.

XXXII. 104. *bona præterita*. See i. 17, 57.

an quis. Erl. Pal. 1. Spir.

105. *Manliana*: alluding to *Imperiosus*, the cognomen of the Torquati.

Euripides, in his lost play *Andromeda*. The verse is, Ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

concludam, "I will compose it." Hor. Sat. I. iv. 40, *concludere versum*.

Nec enim, "indeed I grant you," &c.

obruentur. Erl. C.C.C. Med. Ball. Ox. U. Spir. Gud. 1.

106. *Aristoteles* In some lost work.

epigramma. Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔρωτος Τέρπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται. Cic. Tusc. v. 35, 102, has translated them, and repeated another remark of Aristotle upon them.

Syriæ. Erl. Spir. Ell. 2; C.C.C. Oxx. Eψ. Gud. 2. Bas. Syria includes Assyria, and is often employed convertibly for it.

quam dum. Erl. cod. Mor.

prima, Erl.; *prona*, plures MSS.; *prima quæque avolat*, "they fly away one after another as they come."

avolat, Erl. et alius Goer. Pal. 3.

XXXIII. 107. *ad corporis—dolores*. Gud. 1.

te ne. Erl. Spir.

per se. That is the point on which the controversy hinges.

referre. A conjecture of Ernesti.

108. *a te*. Erl. marg. Crat.

qui probari. Madvig suggests the insertion of *id* from Erl.

ille, the mind. But this is a very trifling argument, and not fair to Epicurus, who had not made the body the *self* any more than the mind.

gaudeat, Erl. marg. Crat.; *gaudet*, Spir.

plus—gaudeat. Erl. marg. Crat. Spir.

Animo—gratuletur. This passage is suspected by most of the editors, and omitted by Otto and Goerenz. Madvig remarks that Cic. would have said *Animi v.*, and have added some word to connect it with the previous clause, and that the whole sentence is only a repetition of what was previously said, with the frivolous addition of the *gratulator* and *cui gratuletur.*

quid occurrat, "an obvious objection."

109. *testibus uti soletis.* See i. 9, 30.

indulgenter, yielding to their natural inclinations and fondness for their young.

partim cursu. Erl. Pal. 1. cod. Mor. Spir. marg. Crat.

desideria. Erl. marg. Crat. Pall. Ell. 2. Ball. C.C.C. Med. χ. Spir. Gud. 1, 2.

XXXIV. 111. *abundantes.* Erl. marg. Crat. El. 2. Spir.

112. *Athone*, Erl. Gud. 2; *Athore*, Pall. 3. El. 1. Par. 1, 3. Ball. Spir. Gud. 1. Bas. But Cic. uses *Athonem* in de Rep. iii. 39.

caussam quis. Erl. Spir.

auferre. Erl. Pal. 1. cod. Mor. Spir. Eξ.

113. *in te*, Pal. 1. Eξ; *inde*, Erl. Spir.

corporis om. Erl. Spir.

videbuntur. Erl. Spir. Oxx. præter χ.

114. *Quod.* Erl. Spir.

nostri hæc, sub. *docent.*

115. *has maximas artes*, "the virtues."

possint. A conj. of Lambinus, to correspond with *nolitis* below.

XXXV. 116. *voluptatum: utilitatum*, Erl. El. 2. Par. 2, 3. C.C.C. Med.

hoc. On the sepulchre of A. Atilius Catalinus (De Senect. 17, 61) at the *porta Capena* (Tusc. i. 7, 13).

Unum hunc: uno cum, Erl. Pal. 1, 4, 5, 6; Spir. Daviss. plures. Ox. χψ.; *uno com-*, Pal. 2; *uno cui*, Pal. 3; *imo cum*, Gud. 2. All these varieties appear to point at *uni cum*, the reading preserved in De Sen. But that in the text was conj. by Orellius out of *honc oino* (*hunc unum*) in a similar inscription on the tomb of L. Scipio Barbatus (Inscript. Latin. p. 552).

117. *arbitrabimur.* Par. 1, 3. Gud. 1, 2. Bas. cod. Mor.

cuipiam. Spir.

honestas. A conj. of Crat.

118. *perfruens.* Erl. Pall. 1—4. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Eξ.

in deo, Erl. marg. Crat.; *ut in deo*, Ox. E.

119. *Syronem.* A Greek Epicurean, who is said to have had Virgil and Varius for his disciples, and appears (Fam. vii. 11) to have been a friend of Cicero.

Philodemum. Erl. marg. Crat. cod. Mor. Of Gadara, an Epicurean philosopher and poet, a friend of L. Piso. Some of his writings have been discovered at Herculaneum; and a treatise Περὶ Μουσικῆς was published at Naples in 1793.

ejuro, a conj. of Goerenz.

iniquum, as being inclined to Stoicism. *Hic Stoicorum*, &c.

BOOK III.

I. 1. *concessuram—dignitati*, "retire from her eminence."

corporis. Erl. Pal. 1. Spir. cod. Mor.

tenere, Ell. 2. Med. Ball.; *petere,* Erl. Pal. 1, 6. Spir. Bas.; *cedere,* Pal. 2, 4, 5. Par. 1, 3. Eξ. Gud. 1, 2.

2. *ut.* Erl. Spir.

Nota non, Erl. El. 2. Pal. 2. C.C.C. Med. Ball.

II. 4. *has* om. Erl. Spir.

eas. Spir. Bas.

5. *novaverunt.* Erl. Pal. 1, 3. Med. Eξ. Spir. Bas.

concessum est. Erl. Spir. cod. Urs.

pervagatis. Erl. marg. Crat. Pall. 5. Par. 1, 3. Ell. 2. ξψχ. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

Latine ea dici poterant, "those terms might be exchanged for pure Latin ones."

percepta. Par. 3. Ball. Med.

6. *quum in.* Erl. Pal. 1.

existimatorem. Erl. Par. 1, 3. Spir. Gud. 1, 2. Bas. "One capable of appreciating."

avunculo tuo. M. Porcius Cato Uticensis, who committed suicide, B.C. 46. Brutus was the adopted son of Q. Servilius Cæpio, who was the son of Livia by a father of the same name; as M. Cato was her son, likewise, by a father of the same name.

7. *Tusculano.* A villa built by L. Lucullus Ponticus.

pueri. Lucius, the son of L. Ponticus.

inde promerem: depromerem, Erl. Pal. 1. Spir.

inexhausta om. Erl. Pal. 1. Spir.

heluari libris. Erl. Pal. 1. codd. Scal. Mor. marg. Crat. El. 2. Spir.

8. *ludis commissis,* "as soon as the games had begun."

proprium tuum munus. Because Cato had been left guardian of young Lucullus, as appears further by the next section, and Ad Att. xiii. 6.

Cæpioni. Pal. 1. Spir.

Cæpioni nostro, the half-brother of M. Cato. His sister, Servilia, married L. Lucullus, the father; and he was therefore uncle to L. L. the son.

tibi, tam propinquo. Cato was likewise the half-brother of Servilia, the mother of Lucullus the younger, and therefore his uncle.

avi ejus. His grandfather would be Q. Servius Cæpio, the father.

nec enim, "and, indeed, I need not go so far back as his grandfather; *for you know how much I respected* his uncle *Cæpio.*"

Cæpionem. Erl. Pal. 1. Spir.

9. *et quidem.* Erl. Pal. 1. Spir.

III. 10. *Aristotelios,* Pal. 1; *Aristotilis,* Erl. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Uξχ.

sicut scis. Oxx. omnes, Gud. 1, 2. Bas.

11. *Pyrrhone—Aristone.* See ii. 11, 35.

quid sentiam. Erl. col. Mor. Spir. El. 1.
ullam aliam, sc. *philosophiam.*
omnino (*alia magis alia sed tamen omnes*) &c., "without exception (I grant some are worse than others, but every one of them)," &c.
eas, sc. *disciplinas.* The construction changes from the nom. to the acc.
affirmare. In the sense of *firmare*; but the word is suspected.
nisi hoc. Erl. Pal. 1. marg. Crat.
cur, Pall. 3, 6; *an cur,* Ox. U; *an,* Pal. 5. Ox. Eξχ; Om. Erl. Pal. 1. 2, 4. Par. 1.

IV. 12. *inquam.* Erl. Ell. 2. Par. 1, 3. Med. Spir. Gud. 1, 2.
earum rerum—delectum, i. e. of the *prima naturæ.* This will appear more fully hereafter in c. 6, and cc. 15—18.
uti nulla selectione uterentur, hi, Erl.
13. *nonne.* Erl. Pall. optimi.
idem sit. Erl. Pall. opt.
nihil dicenti, "since you say that nothing is good," &c.
14. *una,* "alone."
non ignoranti—tibi, "as (I presume) you are not ignorant."
15. *ratio,* "scheme."
novarum—non videbantur, Pall. nonnulli, Uχψ. Spir. Gud. 1. Bas. Leid.; *vocarunt non videbantur,* Erl.; *novantur non videbantur,* cod. Mor.; *nova tum non videbantur,* cod. Col. Pall. alii. Gud. 2; *non videbantur,* Pal. 6; *novarum videbantur,* Par. 1; *novantur,* Eξ. The passage yields a tolerable sense as it stands: "For whereas these very names of new things formerly did not appear in the Greek language, and yet daily use has made them common, why should not the same thing take place in Latin?"
Facillimum. Erl. marg. Crat. Par. Ball.
magis usitatum, than the one which would have to be invented, if you translate word for word.
acratophoris, ἄκρατος, φέρω; a small vessel for holding unmixed wine.
proegmenis: apoproegmenis: προηγμένα and ἀποπροηγμένα. These are technical terms with the Stoics, the use of which will be explained c. 15.

V. 16. *Simulatque.* The following passage of Diog. Laert. (vii. 85) may assist in understanding the Stoic phraseology: *τὴν πρώτην ὁρμήν φασι τὸ ζῶον ἴσχειν ἐπὶ τὸ τηρεῖν ἑαυτό, οἰκειούσης αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καθά φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ τελῶν· πρῶτον οἰκεῖον λέγων εἶναι παντὶ ζώῳ τὴν αὐτοῦ σύστασιν καὶ τὴν ταύτης σύνδεσιν· οὔτε γὰρ ἀλλοτριῶσαι εἰκὸς ἦν αὐτῷ τὸ ζῶον, οὔτε, ποιήσασαν αὐτὸ, μήτε ἀλλοτριῶσαι μήτε οἰκειῶσαι· ἀπολείπεται τοίνυν λέγειν, συστησαμένην αὐτὸ οἰκειῶσαι πρὸς ἑαυτό· οὕτω γὰρ τά τε βλάπτοντα διωθεῖται καὶ τὰ οἰκεῖα προσίεται.* "They (*i. e.* the Stoics) say, that what gives an animal the first impulse to take care of itself is, that nature has from the beginning given it an interest (*οἰκειούσης*) in itself, as Chrysippus affirms in the first book of his Treatise on Ends; saying in the first place that every animal feels an interest in its own constitution and in keeping

it entire: for it was not probable that, when nature had created an animal, she should make it feel estranged (ἀλλοτριῶσαι) from itself, nor that she should neither make it feel estranged nor cause it to take an interest in itself; it remains therefore that we must say that when she had framed (or composed) it, she caused it to take an interest in itself: for so it rejects things injurious, and receives (or admits) things adapted to it."

conciliari, οἰκειοῦσθαι, "was made to feel an interest in itself."

commendari, "prompted."

statum: σύστασιν, "constitution."

eaque, quæ: *æque, quæ*, Pal. 1; *et ea quæque*, Gud. 1. Goerenz says that Erl. Spir. and Bas. have *eaque quæ*; but as it appears from Madvig's collation that it is not the case with Erl., it becomes doubtful of the others.

suum, Erl. Spir.; *ipsum*, Ell. 2. Par. 1, 3. Med. C.C.C. Gud. 2. Bas.

eoque se. Erl. Pal. 1. Spir. The assumption that no creature could desire any thing without self-consciousness and self-love, is not perhaps self-evident; but it is ingenious, and probably true.

diligendo. Erl. Pal. 1. Spir. cod. Mor. El. 2. marg. Crat. Eξ. codd. Urs. Scal.

17. *principiis—naturalibus.* Below it is *rebus, quæ primæ appetuntur; i. e.* the *prima naturæ.* So that *diligendi sui* (which all the MSS. add here) is evidently a gloss of some person who did not understand the phrase, and must be expunged.

prima. Erl. Spir. Ox. ξ.

quas—perceptiones. Erl. Spir.

cognitiones, "knowledge:" the English language has no plural answering to *cognitiones.* Sir W. Hamilton adopts the Latinized word *cognitions.*

18. *Artes.* The Stoics defined τέχνη, σύστημα ἐκ καταλήψεων συγγεγυμνασμένων; *i. e.* a system made out of things apprehended and brought together in practice, or put in practice unitedly.

assumendas, "to be adopted."

a falsa assentione—alienatos esse, "we have a greater aversion to being deceived."

VI. 20. *Divisio*, *i. e.* of the *prima naturæ.* See c. 15, § 50 below; where it is explained that, after moral excellence (*honestum*), which is the only *good*, and moral degradation (*turpe*), which is the only *evil*, there is a large class of things in regard to which we have to make a selection; which, although not forming part of happiness in any way, have yet different degrees of value, according to their relation to nature.

appellemus, a conj. of T. Bentley.

illi—vocant, a correction of Pearce, from observation of similar phrases elsewhere; as § 21, *appellant* ἔννοιαν *illi*, and §§ 24, 32, 35, 53, where there are similar expressions.

inæstimabile, "devoid of value." The word likewise means "invaluable," and "of which no previous judgement can be formed;" as Livy, xxxi. 34, speaking of the temper of the multitude. Here Cic. makes only two classes, and appears to make the *inæstimabilia* also

rejicienda, as being contrary to the *æstimabilia:* but, § 51, he divides the *inæstimabilia* themselves into two classes, one of which affords cause for rejection, the other not.

primum, "the earliest."

καθῆκον, "that which *pertains to*, or *is fitting for* a person to do."

qua. Erl. Pal. 1, 3.

inventa, "discovered."

cum officio, "in accordance with."

selectio : perpetua. First, the notion of "selection" in accordance with what is fitting for us to do, then "its continual application."

tum ad extremum, "then at length a selection consistent in itself, and in accordance with nature."

in qua. And when we have come so far, then "there begins to be something really good in our selection, and the nature of good begins to be apprehended."

inesse—intelligi. Erl.

21. *Prima est enim conciliatio*, "the first step is to cause man to take an interest in whatever is in accordance with nature:" from that, and by that, he is led on to higher things.

simul autem, "as soon as he has obtained the notion of order and harmony, and has seen it" in operation, "he puts a higher value on it, than on the things which he first approved," and which led him on to it, "and concludes that it is the thing in itself desirable, the highest good."

prima. Erl. Spir. Gud. 1. Bas. ξ.

cognitione. Erl. marg. Crat. Pall. 1, 3. χψ.

ὁμολογίαν, "agreement" or "accordance." That is said by Stobæus (Ecl. Eth. p. 132) to have been the first principle according to Zeno himself; and his disciples are said to have rendered it more definite by adding *nature*, as the standard of agreement or accordance; so that actions might be mutually in accordance, by being in accordance with nature, &c. But Cic. has testified that the whole phrase, or its equivalent, was employed by Polemo before Zeno.

solum. Erl. Spir.

22. *proficiscantur*, as having been first set in motion by them.

ea, sc. *officia*.

non est. Erl.

in primis naturæ conciliationibus, "the earliest impulses of nature," or "the things in which it first impels us to take an interest."

ea, i. e., *honesta actio*.

collineare, cod. Scal.; *colliniare*, Erl. Pal. 1; *collimare*, cett.

sic, Bas. Gud. 1; *sicut*, cett. The last is, I think, the better reading.

dicimus. Erl. Pal. 1. Spir. Gud. 1, 2.

sic illi—collineet. I follow Madvig, in thinking either this an interpretation, intended to explain *huic . . . collineet*, or *vice versâ*. The two are evidently various modes of expressing the same thing. But I differ from him, in thinking the latter the interpretation instead of the former; for the former possesses the connecting word *sic*, which is essential to the sense, and the latter is omitted in cod. Scal. and Ox. χ.

ejusmodi. Pal. 1. Spir. Gud. 1. ξ.

ut om. Pal. 1.

ut feriat. This appears to be an explanatory interpolation, inconsistent with the context, and therefore to be rejected: and I would translate the whole as follows: "For as, if it were the intention of any person to direct a spear or an arrow to any object, just as we say that there is an ultimate good amongst goods, so it would be his intention to do whatever he could so as to direct it to the object; and yet, though he would do every thing to effect his intention, the latter (*i. e.* to effect his intention) would be to him, as it were, the ultimate thing, just as we say the chief good in life is; and the former (*i. e.* the doing every thing necessary to accomplish it) would be in a manner an object of choice, but not an object of desire." We thus have a consistent and simple sense, and one that illustrates the subject.

VII. 23. *sit; sic*, Erl. Pal. 3; *a quo, sic*, Pal. 1. Eξ.

non ad quodvis genus, e. g. not for a vegetative life, but an animated life.

ratio, for human life.

perfecta ratio, for the philosophical life.

24. *actio*, "acting."

in ipsa insit. Erl. Spir. Gud. 2.

ut in ipsa insit, that the end (*i. e.* the effect) of the act "lies in itself," and is not sought beyond itself.

his ipsis, acting and dancing.

etiam. Erl. Spir.; om. cett. Goerr. et Eξ.

continent. Erl. Spir. Bas.

25. *accidunt.* Erl. Spir. Gud. 2. Ox. E.

nihil esse, quod intersit. Cato cannot be supposed to deny all *difference* in our sense of the word, because he expressly asserts it at § 50 below. He was representing the ἀδιαφορία of Zeno, which consisted in the absence of every quality to make a thing an object of desire, or the reverse, in the strict technical sense of the Stoics.

26. *illa*, what he is about to say.

dicunt. Marg. Crat. Eξ.

consectaria, "conclusive arguments."

VIII. 27. *Duorum—contra superius*, "against the former of the two."

laudabile sit, honestum. Erl. Pal. 1. cod. Mor. Spir. Gud. 1.

28. *dicetur.* Erl. Spir. Eξ.

29. *Quid vero?* a conjecture; *qui vero*, Erl. Spir.; *quo vero*, Bas.; *quod*, cett.

negari ne ullo. A reading formed by Madvig from *negari nullo*, which is the reading of all.

numquam. A conjecture of Madvig.

quemquam, Spir. marg. Crat. cod. Mor. Gud. 2. El. 1. Med. Eξ.; *quæquam*, Erl.; *quem inquam*, Mon. cod. Col.; *quem unquam*, cod. Rom. On the whole I adhere to the reading of the MS. on which the Roman edition was founded, supported by *quem inquam* in two others, *Quod vero negari nullo modo possit, quem umquam*, &c. "And in truth (a thing which could in no way be denied) what person do we ever

say can be rendered, &c.?" the interrogation standing instead of a strong affirmation.

decreverit. Erl. Pal. 1. Spir. χ.

IX. 30. *quidam.* Aristo, Pyrrho, Herillus.

iis tribus. Epicurus, Hieronymus, Carneades.

alteris tribus. Polemo, Callipho, Diodorus.

31. *sustinere,* "withhold."

tollatur. This requires *quod* to be understood before it.

si quæ. Pall. 1. cod. Scal. Mor. El. 2. Spir. Gud. 1. Bas.

32. *quum.* A conjecture of Ernesti. I adhere to the common reading, "that which in any thing we call wisely done, is most rightly so called from the commencement."

a primo: adprimo, Pal. 1. The amendment *a primo* is sustained by the following passages: iv. 13, 34; De Rep. vi. 27; Somn. Scip. 8; Tusc. i. 23, 54.

X. 33. *explicatur.* Erl. Pal. 1. Spir.

Diogeni, the Babylonian.

natura absolutum, "perfect in its nature." Diog. Laert. vii. 94: τέλειον κατὰ φύσιν.

Id autem sequens illud etiam—dixit, "he gave also the definition following that."

motum, &c., D. L. vii. 104: κινεῖν ἢ ἴσχειν κατὰ τὸ τέλειον κατὰ φύσιν, "motion, or rest, according to something perfect in nature" (*e natura absoluto*).

absoluto, a correction of Bremius, suggested by the Greek.

usu—conjunctione, "experience," "combination," of two or more ideas.

collatione rationis, "by analogy."

boni, a correction of Goerenz, required by the sense.

35. *poteram ego.* From this word down to *declarari videtur* is a parenthesis; and the sentence is begun again at *nec eæ.*

conveniret. A conj. of Manutius.

nec eæ. This is a favourite opinion of the Stoics, and dwelt upon Tusc. iv. 19, 22.

omnes qui. There seems to be a second parenthesis, ending at *voluptariam;* and then the previous assertion, *nec eæ,* is taken up again, *perturbationes autem,* and completed.

gestientis animi elationem voluptariam, "the pleasurable elation of an excited mind."

opiniones. This is much dwelt upon in Tusc. iv. 7, 14, 15.

levitatis, "of imagination," or "instability."

XI. 36. *hæc—defensio,* "the defence of this position."

expedita. Erl. Spir. Gud. 1. Eξ.

37. *quomodo.* Pall. Par. 2. El. 1. Eξψχ. Spir. Gud. 1. Bas.

obduruit. El. 1. Eξ.

cognitione. Par. 3. El. 2. Med. Ball.

proavi. Cato the Censor.

38. *poterit.* Erl. Pall. Eξ. Spir.

statuemus. Erl. cod. Mor. Pall. Spir.

39. *honestum esset.* Erl. Pal. 1. Spir. Gud. 1. Bas.

illa media, e. g., health, which is a consequence of temperance.

timiditatem. An amendment required by the connexion, in which it is evidently the intention of Cicero to enumerate the opposites to the four cardinal virtues.

malitias: malitia (evil intention), was the rendering of *κακία*, which would naturally suggest itself, as *malus* was the rendering of *κακός*.

XII. 40. *Næ tu.* In reference to Cato's disavowal of good language, § 19.

verbis, sub. *uteris.*

ista, the Stoic doctrine.

quosdam, the Epicureans.

aliud, sc. *malitiam.*

traduceret, "carry our thoughts."

41. *quam tractatam.* Erl. Pal. 1, 4, 5. Par. 1, 3. Med. Spir. Gud. 2.

propter ignorationem dialecticæ. They must have greatly degenerated from Aristotle, to whom the modern world owes all its logic.

ex omni quod, a correction of Davies; *quod ex omni*, Erl. Pal. 1.

compleri. Erl. Pall. Par. 2. El. C.C.C. Med.

XIII. 42. *illorum*, the Peripatetics. The reading *illorum* is a correction of Lambinus, imperatively required by *qui* succeeding.

ratione. Erl. Pal. 1. Spir.

43. *tria genera bonorum*, "animi, corporis, fortunæ."

ut hoc. The *ut* is here repeated, on account of the length of the parenthesis.

habeat ea. Erl. Spir. Med. Ball. C.C.C. Eχ ; Gud. 1, 2, Bas.

ne eorum—bona vere. Erl. Pal. 1, 4. Spir. marg. Crat. Par. 1, 3. C.C.C. χ. By the true goods, he means virtuous actions; for the Stoics held that virtue itself, or wisdom, made man happy, and that happiness admits of no degrees.

44. *valere*, "health." The Peripatetics thought this *expetendum*, the Stoics only *sumendum.*

æstimatione, i. e., merely so, and nothing more.

sapere ipsum, i. e., than it really is, according to Stoic notions.

XIV. 45. *mellis.* Erl. Spir. cod. Mor. marg. Crat.

corporearum. Parr. 3. El. 1.

Et quemadmodum. He here passes suddenly to the question whether length of time adds to good and to happiness.

opportunitas, "suitableness."

quæ. Erl. Spir. cod. Mor.

recta effectio, "right action."

convenientia, ὁμολογία, "agreement." See § 21.

47. *valetudinis—spatio.* His illustration here, fairly treated, works against him; for health is not estimated merely by time, but likewise by suitableness to nature (to use the Stoic phrase), and undoubtedly by degree.

48. *consentaneum est his*, "it would be consistent with those things."
ratione illorum, "according to the system of those, who" &c.
iisdem placere, "that those same persons should think."
item qui. Erl. Pall. aliquot. Spir. Gud. 2. EUξχ.

XV. *negant*. Erl. Spir.
fundi, "extend their influence" over more persons, or a wider space.
49. *Divitias*. The object of this argument seems to be to confirm the position that pleasure and health are not *bona*; as every one allowed that money was not.
ea contineant, because they furnish the means of enjoying them.
dux pecunia, e.g., by giving occasion for justice, liberality, wisdom.
si bona. Erl. Spir.
cognitiones. Erl. Pal. 1. El.
comprehensionesque. Pal. 1.
appetitionem. Spir. Bas.
movent: and therefore are *bona*.
50. *videamus*. This is the termination of the views of Diogenes.
inter illa. Erl. Pal. 1. Spir. El. 1.
voluerunt, the Stoics. See c. 6, above.
alia neutrum, such as whether one should move a finger in this or that direction.
51. *ut gloriæ*. The construction is here changed, because he comes to speak of another class of goods, viz., external; and the genitive depends upon *caussæ—ut gloriæ*, &c., *sunt caussæ quamobrem*, &c.
alia—ejusmodi, *i. e.* of those which possessed some value, some again possessed so little as to afford no ground of preference.
partim non item, *i. e.* of those which were of no value, some were so little objectionable, that there appeared no reason for refusing them. So that there are in all five classes.
item. Erl.
est id. Erl. Spir. Eξ.
exortum. MSS. omnes præter Erl. et forsan Spir.
προηγμένον, from προάγω, "advanced," "distinguished."
factis tamen, "notwithstanding" the copiousness of the language, he had to invent words.

XVI. 52. *Ut enim*. This illustration is preserved in Greek, as Zeno's, in Stobæus, Ecl. Eth. p. 156.
id est enim. A correction of Madvig's.
ut secundus sit (sc. *ordo*), "so as to be second," or "next."
primario, a conj. of Orellius; *primorie*, Erl. Pal. 1. Spir. marg. Crat. El. 1; *primiore*, El. 2. cod. Scal. Med. Ball. Gud. 1; *primore loco*, Pal. 2. *Primore* is used (as Madvig states) to signify "the first part of the thing, or collection of things," to which it is applied, and therefore is inadmissible here; *primarius* means "of the first class," and therefore is unsuitable; he therefore conjectures *primo in*.
remota, applies to ἀποπροηγμένα.
illa, ἀποπρ.
53. *idque ita*. Cod. Mor.

quod sit indifferens (διαφέρω, "to be eminent"), "that it is not eminent."

ut nihil relinqueretur in mediis, "that nothing which was either according to nature or the contrary should remain amongst the things intermediate." He is here opposing Aristo.

id, sc. *quod aut sec. n. e. a. c.*

his, sc. *mediis*.

hoc posito. Pal. 1. cod. Mor. marg. Crat.: *hoc*, sc. *quod s. æs. e.*

54. *ab iis*, the Stoics.

rectus assistat—cadat. Madvig says that a die is said *rectus assistere*, when at its first fall it presents uppermost the side required; and *rectus cadere*, when it so falls that the side required ultimately becomes uppermost.

præpositum quiddam, "will have in it some ground of preference in relation to the end."

neque tamen, "and yet that preference of the die will not belong to the end." See below.

55. *Sequitur*. He discusses the difference between things really good, as containing in them some moral excellence, preparatory to explaining another difference between *præposita*, in regard to their *end*.

bonorum alia sint. Diog. Laert. vii. **96**: ἔτι τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τελικὰ τὰ δὲ ποιητικά· τὸν μὲν οὖν φίλον καὶ τὰς ἀπ' αὐτοῦ γινομένας ὠφελείας ποιητικὰ εἶναι ἀγαθὰ, θάρσος δὲ καὶ φρόνημα καὶ ἐλευθερίαν καὶ τέρψιν καὶ εὐφροσύνην καὶ ἀλυπίαν καὶ πᾶσαν τὴν κατ' ἀρετὴν πρᾶξιν τελικά· ποιητικὰ δὲ καὶ τελικὰ εἶναι τὰς ἀρετάς· καθὸ μὲν γὰρ ἀποτελοῦσι τὴν εὐδαιμονίαν, ποιητικὰ εἶναι ἀγαθὰ, καθὸ δὲ συμπληροῦσιν αὐτὴν, ὥστε μέρη αὐτῆς γενέσθαι, τελικά. He reckons "joy and gladness, and freedom from pain" amongst the goods, because he thought that they did not really exist unless produced by wisdom and virtue.

ad illud ultimum bonum pertinentia, *i.e.* ὥστε μέρη αὐτῆς γενέσθαι, "so as to form parts of it."

τελικά, "final;" ποιητικά, "effective."

nam hoc. Erl. Pal. 1, 2, 4, 6. El. 1. C.C.C. Ball.

nihil præter amicum. So that where he says above, *alia autem efficientia*, he does not mean that any *other* things *are* effective, but only that their being so is conceivable.

sapientiam, a necessary correction.

sapientia. "Wisdom" here answers to ἀρετή in D. L.

conveniens actio, "congruous action." See above, § 21.

in illo, a correction of Davies.

XVII. **56.** *Hæc quæ*. Here he goes back to the προηγμένα and ἀποπροηγμένα.

pecunia, which is a means of procuring health.

57. *ejus caussa*, marg. Crat. cod. Mor.

Qui autem, Panætius and Posidonius.

Carneadem, *i. e.* his objections to the old opinion.

tamen esse, "notwithstanding" death.

58. *consentaneum*, "consistent" with this view.

probabile, "capable of being approved."

ut—probabiliter acti, "of it as a thing done in an approvable manner."

medium quiddam, i. e. in the abstract: for they thought that if an *officium* in any one instance sprung from agreement with nature, and not merely from secondary reasons, then it became καθῆκον τέλειον, *officium perfectum*; and the act performed according to it was κατόρθωμα, *recte factum*. See §§ 20—24, and the next section.

XVIII. 59. *Atque perspicuum.* An argument to prove that there is *officium* in the intermediate things.

hac etiam, viz., that which follows.

id autem est. Stobæus, Eclog. Eth. p. 158: τὸ δὲ καθῆκον τελειωθὲν κατόρθωμα γίγνεται.

erit etiam inchoatum, "there must therefore be imperfect" *officium*.

se ipsi. Erl. Spir.

diligant. Erl. EUξχ. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

60. *ab his, viz.*, the *media*.

in his, "on these depends."

hujus officium, "it is fitting for him."

excedere—manere, because *plura contraria fore videntur*.

61. *neque—virtute.* Erl. Pal. 1; *neque is qui virtute*, Pal. 3; *neque iis qui virtute*, Pal. 4. Par. 1. It is evident from the corresponding clause succeeding to it, *taken with the various reading*, that there is something wrong in this clause. One MS. has *is qui*, and Madvig suggests *fruitur* after *virtute*.

quod est—vivere. The contradiction in this clause as it stands to what precedes it, leads Madvig to suggest that it should be removed to the end of the succeeding clause, *viz.*, *sic enim—beate vivere*, where it makes a consistent sense, explaining how *beate vivere* is connected with *opportunitas*.

opportunitatis. See § 46.

XIX. 62. *perspici.* Erl. Spir. El.

63. *etiam, ut.* Erl. Spir.

hominum inter homines—commendatio, "disposition of men to befriend each other."

immanes, "unnatural," "savage."

pinnoteres, from τηρέω, "keep, take care of," a kind of squill. But Plutarch, de Solert. Animal., p. 980, makes the squill inform the muscle when any thing edible has floated into his shell.

includitur, i. e., by the muscle to whom the shell belongs.

64. *vulgari—versu*: ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί. It was adopted by Tiberius, Dio. Cass. lviii. 23.

XX. 66. *cujus ea utilitatis caussa*: i. e., *cujus u. caussa ea habeamus.*

67. *ut ei*, a correction of Lambinus.

migraret. This transitive use of *migro* is common with Cicero. See de Off. i. 10.

ut commune. Erl. Spir.

68. *Cynicorum, i. e.*, to dispense with the conveniences and decencies of civilization.

XXI. 69. *communia, i.e.*, the moral good and evil effects of actions are not confined to the doers, but "extend to others."

recte autem. The rightness or wrongness of an action does not extend beyond the doer of it.

70. *justitia.* C.C.C. Gud. 2.

amicitia. A correction of Madvig, to correspond with *justitia.*

71. *natura.* The abl. is required by the Stoic doctrine. Diog. Laer. vii. 128: *φύσει εἶναι τὸ δίκαιον καὶ μὴ θέσει.*

72. *didicerimus.* Erl. Spir.

arbitrantur. Erl. Pal. 1. marg. Crat. Spir. El.

XXII. 73. *ab ejus procuratione, i.e.*, "the providence exercised over it."

tempori parere, Phocylid. 112: *καιρῷ λατρεύειν μ. δ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισι.*

sequi deum: ἕπου θεῷ, attributed to Pythagoras.

hæc una cognitio, viz., *physica.*

74. *disciplinæ*, the Stoic system.

descriptius, "more accurate."

ut, si. All the MSS. insert *non* between *ut* and *si*, and make the meaning this,—that the whole is so closely united, that you may take away a single part, and yet the rest would keep its place. But this is inconsistent with what he says iv. 19, 53: *si una litera commota fuerit, fore, tota ut labet disciplina.*

quod. Erl. Spir. El. Gud. 1. Bas.

76. *Nec expectet.* In allusion to the prevalent discussion (originating in the anecdote of Solon and Crœsus, Herod. i. 32), whether we should wait to the end of a man's life before we pronounce him happy. See Arist. Nic. Eth. i. 7.

pertulisset. Erl. Pal. 1. El. Spir. marg. Crat. cod. Mor.

BOOK IV.

I. 1. *ut tam: vitam.* Erl. Spir. The correction was made by Madvig.

ut tam multa, "though they are so numerous."

etiam si minus vere, "though it should turn out to be not quite consistent with truth."

hac nova lege. Of Pompey in his third consulship, which ordained that the accuser and the counsel for the defendant should *perorare* both on the same day, allowing two hours to the accuser and three to the defendant.

non melior, because in Cato's opinion it is not a good cause.

2. *inquam.* Erl. Pal. 1, 3. El. Spir. Gud. 1. Bas. cod. Mor.

soleo. Pal. 2. Med. Leid.

temere, sub. *dicere.*

dissidere. Erl. Pal. 1, 4. El. Par. 1, 3. Spir. Gud. 2. marg. Crat.

si istud obtinueris, "if you succeed in proving that point."

Immo istud quidem, "Nay, in regard to that."

quo loco quidque, Erl. Pal. 1, 3, 4, 6. marg. Crat. Gud. 1. Parr. 3. Med. Oxx.; *quo loco quodque*, Mon. Madvig suggests an ellipsis of *visum fuerit*, or *occurrerit*.

illud, *viz.*, to show first that the Stoics differ from the Peripatetics only in terms.

II. 3. *hæc institutio*, the scheme which he intends to unfold.

4. *tres in partes.* Acad. i. 5, 19, he makes Plato the author of this division.

retentam. Erl. Spir.

5. *illum.* Erl. Spir. Gud. 2.

III. 6. *hominum: de fortitudine hominum*, Pal. 1. Spir. marg. Crat.; *de f. homini*, Erl.; *de animis hominum*, El. 1. Orellius inserted by conjecture *nec more* before *hominum*, and it is evident that something of the kind is required. *De fortitudine* is omitted, as having occurred just before.

spinas, El. 1.; *de spinas*, Erl. Pal. 1. Spir. marg. Crat.; *de spinis*, Bas.

generis ipsius, "of the thing in general."

7. *genus hoc*, the art of speaking.

qui ab eo. Erl. Spir. Gud. 2.

At quanta. A supposed remark of Cato, in extenuation of the use of unusual words.

Mundum—oppidum. See iii. 19, 64.

Incendit: by his vivid picture of their exalted condition as citizens of the world.

Vides, quantum: Cicero's sarcastic reply.

Circeiis, sc. *insulis.*

Quid? ille incendat. "What? would he kindle their imagination? (See iii. 19, 64.) He would rather extinguish their ardour, if they had any."

quippe habes enim. Cicero uses *quippe enim* in de Orat. ii. 54, 218.

pungunt enim. Erl. Gud. 2. Bas.

interrogatiunculis. Such as at iii. 24, 79.

IV. 8. *formasque generum*, sc. *species.*

venerunt. Erl. Par. 1, 2. Med. El. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

perspicua, "self-evident." They professed to build all their reasoning upon self-evident data.

9. *captiosis interrogationibus.* Cicero was probably thinking of Aristotle's treatise Περὶ σοφιστικῶν ἐλεγχῶν.

rationis, omnes Pall. Daviss. Oxx.

ne separemus. A correction of Madvig, necessary to render it consistent with the previous context.

inventa sunt om. Leid. Evidently a gloss on *instituta sunt.*

relicta, "left behind," "inferior."

10. *illi—hi.* Peripatetics—Stoics. Cicero uses the same idiom c. 16, § 43.

locis: τόποις. Alluding to the custom of arranging their knowledge under certain general heads, τόποι κοινοί, *communes loci.*

IMAGE EVALUATION TEST TARGET (MT-3)

6"

artificio: τεχνῇ, "by art."

neque a commentariolis, "and to confine themselves to their note books."

Quod etsi, "and although."

V. 11. *Epicuro videtur*: See i. 19, 64.

summi—Domini. This is not the only place in which Cicero appears to acknowledge one supreme Personal Governor, and perhaps he reckoned Jupiter such: for (de Legibus ii. 3) he says, *ab eodem et a ceteris diis immortalibus sunt nobis agendi capienda primordia.* And again, c. 4: *ita principem legem illam et ultimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut vetantis dei; ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata.* Here the origin of law is placed in *mens dei*, and the imparting of it to man is attributed to the *dii*. But it is extremely difficult to ascertain whether Cicero may not be speaking of *deity* as a class, just as we speak of man. *Numen*, in the text, is nearly equivalent to *mens* in Legg.

cujus—summa lex. De Republ. xxii. 33: *est quidem vera lex recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando a fraude deterreat.* This is called again (Legg. l. c.), *æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientia.* From a comparison of these passages, it appears that he recognizes the origin of all law in the mind, reason, and will, either of God or of Deity; that he thinks this law is imparted to man by means of *reason*, which here is equivalent to our term *conscience*, under one of its aspects.

12. *quinta quædam natura.* This opinion Cicero attributes to Aristotle, Tusc. i. 10, 22; Acad. i. 7, 26. In the latter he says that he likewise taught that the heavenly bodies were of the same nature.

copiam apud hos. Erl. Spir.

13. *de omnium animantium genere.* He is alluding to the natural histories of Aristotle and Theophrastus.

quidque: *quitque*, Erl.; *quoque*, Ox. E.

quidque: *quitquid*, Erl.

Democritium. A correction of Victorius.

idem. Erl. Gud. 2. Bas. Mon.

VI. 14. *quid.* Erl. Spir. EUξχψ. Gud. 1. 2. Bas.

attulerit, sc. Zeno.

explicatum. Erl. Spir. Parr. 3. Med. EUψ. Gud. 1. Bas.

finis hic. The order is *et quis hic finis bonorum diceretur a Stoicis.*

planissime. Erl. marg. Crat.

significari. Not by themselves, but by different persons.

vivere adhibentem, *i.e.*, knowing that society, and all its consequences, is natural to man; consequently social duties, and justice, understanding the government of the world, and the life of the gods, and the relations of man to the universe, and how much we owe to the gods. See iii. §§ 62—72.

15. *alterum significari idem.* Erl. Spir. "The next thing signified was the same as if" &c.

inchoati. See iii. 18, 59.

omnibus aut maximis. This would be the same as that of Car-

neades, ii. 11, 35, and Tusc. v. 30, 84, if it did not differ in its extent, taking in *omnibus . . . secundum naturam*, and not merely *omnibus . . . primis bonis*. It is, in fact, that of the Peripatetics. See 10, 25 ; v. 16, 44 ; iii. 12, 41.

fruitur. Erl. marg. Crat. ψξχ, Spir. Gud. 2.

isque finis, viz., the compound one, consisting of virtue and of external goods.

Xenocrate. Clem. Alex. Strom. ii. p. 180, Sylb : *Ξενοκράτης τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτῆσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς δυνάμεως. Εἶτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεται, φαίνεται λέγων τὴν ψυχήν· ὡς δ' ὑφ' ὧν, τὰς ἀρετάς· ὡς δ' ἐξ ὧν ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις καὶ τὰς σπουδαίας ἕξεις τε καὶ διαθέσεις καὶ κινήσεις καὶ σχέσεις· ὡς τούτων οὐκ ἄνευ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός.*

Aristotele. In his first book he determines the *ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν* to be *εὐδαιμονία*, and that to be *ἐνέργεια τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν*, I. vii. ; and X. viii. 10, he says again, *ἔσται γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων τοῦ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐνεργοῦντος*. In I. x. 11, 16, he decides that external goods add to happiness, and external evils impair it : still the *μακάριος* or *εὐδαίμων* can never become *ἄθλιος*, §§ 13, 14. On the other hand, if he should fall into such troubles as Priam's, he would not continue *μακάριος*, and it would take a long time and much good fortune to restore him to his former condition.

his prope, those which follow.

VII. 16. *Omnis natura*. This is more fully entered into, v. §§ 24, 34—37.

requisitas. Erl. Pal. 1. codd. Mor. Scal. marg. Crat. Spir.

utrumque. Erl. cod. Mor. marg. Crat. Spir. Pal. 6. Par. 1, 3. El.

17. *quum eum*. Madvig has added *quum* to complete the sense.

facilem quamdam rationem habere, "can be easily recounted."

natura. Erl. Spir. Gud. 2. Par. 2. Med. El. Eχψ.

18. *amplitudines—excitabantur*, "ample structures . . were reared."

occultarum. Cod. Mor. Eξ. Gud. 1, 2. Bas.

explicandæ. Erl. cod. Mor. El. Spir. Gud. 1. Bas.

tamquam, om. Erl. Spir. Gud. 2.

VIII. 19. *eorum*. Erl. Spir. χ. Gud. 1, 2. Bas.

conservatricem sui dixerint. Erl. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

an quod quum. Madvig has added *quod* here, to correspond with the subsequent context.

per se esse sumendas. Cicero adopts here the Stoic word *sumendas* to conciliate them.

neque eam. Erl. Spir. Gud. 1. χξ. cod. Mor.

20. *sumenda*. Erl. Spir. And that they used the form *sumenda* instead of *expetenda*.

quæ, "which, according to them (the Stoics) ;" hence the subj. *consisteret*.

IX. 21. *Sequuntur*. Erl.

injustitiam. Par. 1, 2. El. ψ. Gud. 2. Bas. Mon.

modo : non, Erl. Spir.

22. *patronus caussæ.* The *orator* was *patronus* of the *cause*, but not necessarily of the *person.*

misericordem. An allusion to the Stoic doctrine that all emotions are wrong, and amongst them *misericordia.* See Tusc. iv. 26, 56; iii. 9. 20.

fugienda, Leid.; *facienda*, Erl. Par. 1. Spir. Mon. Eξχψ.

quod ejus. Erl. Pal. 4. Parr. 3. Spir. Gud. 2. The form is, *quod ejus virt.*, or *felic. res prospere gestæ sunt* (or *respublica bene gesta est*), *diis immortalibus honorem haberi jubemus, et . . . triumphum decernimus.*

libellis, codd. Mor. Scal.

novetur, a correction of Lambinus; *movetur*, Erl. Pall. Daviss. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Mon. Uξχψ. Add. *de ipsis rebus nihil mutatur* MSS. præter Gud. 2. But it is an evident gloss on the adjoining words.

23. *Q. Tuberonem*, sister's son of Africanus Minor, a Stoic.

quod esse caput—posuit, "no where laid down what ought to have formed the chief topic, if it could be proved, *viz.*"

nusquam. Erl. El. Spir. Gud. 2. marg. Crat.

quantum—alieni, "how much with which he had no concern."

inesset : esset, Erl. Spir. Gud. 2.

immanitas ista, "that unnatural sternness."

X. 24. *a te.* Erl. Spir.

multa, sc. *elegantiora.*

25. *si prima, viz.*, that nature dictates self-preservation.

vera sunt. Erl. Spir. Mon.

ita, viz., *earum rerum . . . adipisci.*

XI. 28. *posuisset*, sc. Zeno.

non ut. Erl. cod. Mor. marg. Crat. El. 1, 2.

XII. *in se*, that is, attached to and besides itself; because then it must desire that other thing.

29. *sed id ne—ipsum sibi*, "but such a being cannot be conceived without making it self-contradictory."

obscurari quædam. See iii. 14, 45.

Epicurus. See i. 10, 32, 33.

consequitur. Cod. Mor. marg. Crat.

nihil interesse. He is willing to use Stoic terms, so that they be properly understood.

30. *non sit magnum*, another point of agreement.

accessio, Pal. 6. cod. Scal.; *accessione*, Erl. Spir. Bas.; *accessionem*, cod. Mor. Pal. 2—5. Gud. 1, 2. Daviss. Oxx.

id non concedatur, viz., the addition of a month to his enjoyment.

huic sunt—similiora, "are more like this which I have last mentioned."

dicant, seriously, to illustrate their phraseology.

31. *ille sapiens*, mentioned just before.

et si. Erl. Pall. 5. Med. El. C.C.C. Uχ. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

quærimus, a correction of Manutius.

tale—summam, "of such importance as to contribute to fill up the sum of the chief good."

XIII. 32. *ea, quæ secundum naturam sunt, appetens.* See iii. 6, 22. For the *honesta* are all *secundum naturam.*

nulla. Erl. El. Spir. Pall. Daviss. EUξψ. Gud. 1, 2. Bas.

quin omnium naturarum. See iii. 5, 16. For the Stoics agree that every living thing loves itself; and therefore the ends of all, although not the same, are similar.

33. *Quomodo.* Pall. 5. ξχ. Gud. 1, 2. Bas.

relinqueret, "abandons."

quod ipsi—conservabitur, "shall that principle be preserved which they themselves acknowledge, and which is agreed upon amongst all men," *viz.*, that &c. See iii. 5, 16.

naturarum. A correction of Manutius.

Tum enim, "then indeed."

ceteris quoque: as, according to the Stoics, is the case with man, in whom the good of his mind is his highest good.

34. *mutare,* which you should do, if you wish to be consistent.

Quo modo—nullum est? Therefore there must be something else good, besides the best.

sin autem reliqua appetenda sunt, which they must be, according to the Stoics, if they are good.

appetendarum. A necessary correction.

ergo. Erl. C.C.C. Spir.

35. *Qualem: quare,* Erl. Spir.

in quo. An alteration of Madvig, unnecessary, because a good sense can be made without it. Taking *in quo,* it is supposed to signify "in any" living thing.

cetera. Erl. Spir. Gud. 1. Bas.

hominis, i.e., such as he really is, composed of soul and body.

XIV. 36. *alii,* the Cyrenaics and Epicureans.

37. *iter sit.* Pal. 4. codd. Scal. Mor. Parr. 3. El. Gud. 1. Bas. Mon.

38. *sed sic,* replying to a tacit objection to the illustration.

ad naturam, "to a nature;" *i. e.*, a mere vegetative nature.

ratio, added to the mere animal nature.

39. *discedit,* sc., *ratio.*

XV. 40. *nam,* Erl. Pall. Med. EUψ. Spir.; *veram* vel *vera,* Gud. 2. Bas.; *nam veram,* El.; *natura,* C.C.C. Madvig objects to *veram,* because in § 41, *nam constitui virtus;* § 45, *informari non posse virtutem;* § 54, *nec virtutem posse constari,* there is no addition of *veram.* He likewise objects to *natura,* because there is no where any mention of *ars,* or any other thing to which *natura* could be contrasted. Still *natura* would make a good sense, because both parties agree that we must start from *nature.*

nos. It is evident from the next clause that something equivalent to *ea* is required here.

Herilli levitate. Besides *knowledge,* he is said (Diog. L. vii. 165; Stob. Ecl. Eth. p. 60, 62) to have held the existence of some subordinate end (ὑποτελίς) suited to the purposes of ordinary life. Ὑποτελὶς δ' ἐστὶ τὸ πρῶτον οἰκεῖον τοῦ ζώου πάθος, ἀφ' οὗ κατήρξατο συναισθάνεσθαι τὸ ζῶον τῆς συστάσεως αὐτοῦ . . . Γενόμενον γὰρ

τὸ ζῶον ᾠκειώθη τινὶ πάντως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ ὑποτελίς· κεῖται δὲ ἔν τινι τῶν τριῶν· ἢ γὰρ ἐν ἡδονῇ ἢ ἐν ἀοχλησίᾳ ἢ ἐν τοῖς πρώτοις κατὰ φύσιν.

41. *uti ne quæ: ut ineque*, Erl. Spir.; *ut inæque*, Codd. Mor. Scal.

explanationem. Erl. Spir. cod. Mor. marg. Crat.

42. *quidam philosophi*, the Academics.

præter. Erl. Spir. Gud. 1. Bas.

XVI. 43. *introduxit autem, i. e.*, he thought that there were motives which might decide the wise man to desire any thing which his mind happened to fix upon. These motives, according to Sextus Empir. adv. Mathematicos, xi. 65—67, lay in the *circumstances* attending them (περιστάσεις); for although nothing was by nature προηγμένον, or ἀποπροηγμένον, it might be so κατὰ περίστασιν.

vel, "at all events."

ea non occurrentia. They do not, as Aristo, make the *officia* to be things which are accidentally presented to the mind.

44. *cur: cum*, Erl. Spir. Gud. 2.

45. *familiam ducit*, "is the head of the family."

omnibus. Pyrrho, Aristo, and their followers.

informari: conformari, Cod. Mor.

insisteret, "stopped" in accompanying Polemo.

iis. Pyrrho, &c.

XVII. 46. *selectione.* Madvig points out that Cic. always uses *selectio*, and not *electio:* ii. 13, 43; iii. 4, 12; 6, 20; 19, 31.

ut id ipsum, for the purpose of obtaining the chief good, as something different (*aliud aliquid*) from the object of their choice. He alludes to the phraseology by which the Stoics stated it to be the object of virtue, not to *obtain* what is agreeable to nature, but to do every thing *for the sake* of obtaining it: iii. 6, 23.

sit hoc, "supposing the chief good is what I say, then it immediately appears what we have to do."

47. *quærentes: quæretes*, Spir.; *quæres*, Gud. 1; *quæsitas*, Gud. 2; *quæritis*, cett. *Quærentes* is a conj. of Goerenz, suggested by Spir., and, combined with the emendation at *qui, quodcunque* suggested by Erl., affords the following sense: "Both Aristo and his followers and the Stoics, with those who resemble them (Pyrrho and the like), when they come to look for a principle of action, are obliged to return to nature;" which Madvig supports. But it is not true that Aristo did return to nature; for *circumstances* were to decide, according to him. The old reading *quæritis* is best, without any change; and the sense is, "All therefore seek this (*viz.* a principle of action), even (*et*) those who shall say, &c.; and you (Stoics) return to nature," *i. e.* for this principle.

reverteminí, Pal. Med. Gud. 2; *revertimini*, Erl. Leid. ξψ. The last is the better reading.

aut vitio. This seems to be contrary to the sense of the passage, and therefore to be expunged.

cetera haberent—tamen. Emendations of Davis, rendered necessary (as he thought) to make the statement consistent with the opinions of the Stoics which he is stating: and Madvig agrees: but *ea res*

might refer to *natura*, which stands at the beginning of the sentence, and *iis* to the details comprised in it.

appetitionem. The Stoics did not use the word *appetitio* in this case; but Cic. intends to say that their meaning was the same.

48. *ex ea.* Erl. Spir.

actionis—ratio, "the ground of action."

XVIII. *consectaria.* See iii. 7, 26.

49. *igitur tibi.* Erl. Spir.

Hieronymum. See ii. 6, 19.

Carneadium finem. See ii. 9, 35.

50. *Callipho—Diodorus.* See ii. 6, 19.

quomodo. Erl. Par. 1. C.C.C.

adjungunt. Erl. Spir. Gud. 2.

quo nihil. Acad. ii. 16, 49, he makes a Stoic reasoner object to the *sorites* as an argument. But the Stoics did not allow that these arguments of theirs came under the name of *sorites*.

id laudabile. Erl. Spir. Gud. 1, 2.

quod non. Pall. aliquot.

51. *magister*, Xenocrates.

XIX. 52. *de sententia*, "from his previous opinion."

negas See iii. 8, 29.

53. *ais.* See iii. 22, 74.

Ut enim, "for although we should grant."

congruunt—aberrant. Corrections of Lambinus.

54. *Recte dicis, viz.*, that, having assumed his principle as true, he should follow it out to its consequences.

55. *aliquam sequantur: a. persequantur*, Erl.; *a. consequantur*, Gud. 2.

tolluntur: tollantur, Spir. Pall. χ.

Quæ sequuntur igitur, sc. *tolluntur*.

XX. 56. *Pœnulus, i. e.* Zeno, as being born at Citium in Cyprus.

clientes tuos. Cato had been sent to take possession of Cyprus, and to bring it into the condition of a Roman province. Cic. Fam. xv. 4, 15; ad Att. vi. 1, 5.

igitur acutus. Acad. ii. 31, 98: *homo acutus, ut Pœnus.*

dicimus. Erl. Spir. Gud. 1. Bas. El. C.C.C.

peccata autem. Stobæus, Eth. Ecl. p. 288: ἴσα πάντα λέγουσιν εἶναι ἁμαρτήματα, οὐκέτι δὲ ὅμοια.

egissent. Erl. Spir. Eξ. Pal. 2.

57. *detraxisset*, "he should have taken away."

utraque earum, "both of these" kinds of controversy.

si aut res ignoratur. In that case it will have to be explained by means of words; and so there may be a dispute respecting both things and words.

XXI. 58. *appetitionem*, ὁρμή; which they took in a wider sense than the Stoics.

appetitionis, "that desirableness," viz., the highest.

de qua. See §§ 32, 34.

rationem etiam, e.g., health, according to that division of ὁρμή

mentioned by Stobæus, Ecl. Eth. ii. p. 160: *ἐν τοῖς λογικοῖς λογικὴ οὖσα, ἐν δὲ τοῖς ἀλόγοις ἄλογος.*

ex ea quæ sint apta, "and those which are adapted or arranged by means of it," *i. e.*, reason: but the best reading is *ex eis.* Out of those which are *secundum naturam*, some are *apta naturæ*, and these are reckoned *honesta*, &c. See § 60.

illa autem, the former class, *nec honesta nec laudabilia.*

59. *qui negat, i. e.*, who says that they are not *bona.*

virtutibus. Such as courage, endurance, &c.

a natura essemus ornati, for he assumes all along that virtues are gifts of nature.

obteri. A correction of Victorius.

non faciles. The construction may be accounted for, either by making *faciles . . . contemnendas* an exclamation; or thus: *non* [*ut judicaremus*] *faciles illas*, &c., *sed ut hoc*, &c. Thus he would consider courage and fortitude to have less influence upon happiness than other virtues, *e.g.*, perhaps *prudence* and *justice*; for by the Peripatetic system it was not necessary to think all virtues equal.

quid enim—tantum? "for how could there be that greatness and excellence in virtue, which we all acknowledge there is, if any virtue were easy or contemptible?"

60. *apta naturæ.* This phrase, it would appear, the Stoics took in the sense which comprised the *honesta* alone.

vitam beatam. This is exactly the account of Polemo, Clem. Alex. Strom. ii.: *Πολέμων τὴν εὐδαιμονίαν αὐταρκείαν εἶναι βουλόμενος ἀγαθῶν ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων.*

solam, quæ. This is inaccurately expressed, but means that that is the only happiness which consists in virtue.

XXII. *concinebat,* Par. 1. Pal. 4; *continebat,* Erl. Spir. Gud.; *concineret,* cod. Mor.

61. *Platonis.* Erl. Spir.

probabantur. An emendation of Cratinus.

a nobis: a was added by Lambinus.

ornamento. Cod. Mor. El. Spir.

XXIII. 62. *Atque,* Erl. Spir. Gud. 1; *ad quæ,* Gud. 2. ψ.

nec quia. Erl. cod. Mor. Spir. Gud. 2. Εξψχ.

neque tamen—bonum dicere. This seems an improbable sentiment to be ascribed to Cato; hence Goerenz. conjectures that the *quam* is superfluous, and that the sentiment is introduced parenthetically by Cicero, in his own person.

barbati, "uncultivated."

63. *et qui sapientes non sint—essent consecuti.* Goerenz and Madvig endeavour to remove the difficulty of this passage by omitting *qui arbitrabantur*, which, in its present position, cannot be true, but would be quite true if applied to the Stoics; so that we require not to omit *qui arbitrabantur*, but to remove *illos autem id fugerat superiores.* Again, the clause, *et qui sapientes non sint omnes æque miseros esse*, comes in abruptly in its present position, whereas after *cansecuti*, it would form a good continuation, both in sense and in construction. Let us then reconstruct the sentence as follows: *accommodatior:*

illos autem id fugerat superiores. Stoici hoc videlicet viderunt, qui arbitrabantur homines sceleribus et parricidiis inquinatos nihilo miseriores esse quam eos, quia quum caste et integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti; et, qui sapientes non sint, omnes æque miseros esse. Such dislocations are not uncommon in MSS.

64. *dissimillimas*, "very unlike the thing they were intended to illustrate."

nihil igitur. Erl. cod. Mor. marg. Crat. Spir. Gud. 2.

æque et ii, Pall. Daviss. Oxx. Gud. 1. Bas.; *æque et hi*, Erl. Spir. Gud. 2.

XXIV. 65. *His—omnes*. Erl. Spir. cod. Mor. marg. Crat. El.

non beatiorem, is necessary to the sense.

quis enim hoc? "for who ever asserted this?"

66. *autem* om. Erl. Spir.

avum tuum, Drusum. M. Livius Drusus, who opposed C. Gracchus, when tribune of the *plebs*, and obtained the appellation of *senatus patronus*. He was father of Livia, the mother of Cato.

Si nihil. Pal. 4. Par. 1. 3.

67. *At, quo: ad quod*, Erl. Par. 1. Spir. Gud. 2.

utuntur, Erl. Pal. 2, 4, 5. El. χ. Spir. Gud. 2; *nituntur*, Pal. 3, 6. Med. Eψ. Bas. Gud. 1. Mon.; *nitantur*, ξ.

68. *Itaque*, add. *usus* Erl. Pall. Par. 1. Med. Eξχψ. Spir. Gud. 1, 2. Bas.; *usque*, Par. 2, 3. Otto defends *usus*, which he explains *si usus fuero*: Madvig rejects it, as repeated from the next clause.

eadem ratione, viz., that if the conclusion is manifestly false, the premises must be false, §§ 54, 55.

XXV. *fallaciloquæ*, Par. 2; *fallaci loquelæ*, Erl. marg. Crat. Spir. cod. Mor. Cic. de Orat. iii. 154, quotes a similar expression, *versutiloquas malitias*, confirming the true reading here, which, however, is imperatively required by the grammatical construction.

69. *Quod*. Erl. Pal. 4. Spir. Gud. 2.

quæ esse non poterant. *Non* is added by Madvig, as essential to the meaning; as he has omitted *enim* after *quæ*, as it rested on no certain MSS. authority. Yet, as the reading of Erl. shows something in that position, and *enim* is supposed to be in Par. 1, it would have rested on better ground than the conjecture of Madvig. In that case, there must be a note of interrogation after *interesset*.

70. *hæc* om. Erl. Spir. Gud. 1. Mon. Eξ.

differre. A conjecture. *dicere*, Erl.; *discere*, Spir.; *distare*, Gud. 2. Bas. This last reading Otto supports by Off. ii. 4, 7: *hominum vita tantum distat a victu cultuque bestiarum*. Senect. xx. 75: *tanta est inter eos . . . morum studiorumque distantia*.

71. *Idem adhuc*, "These are his very words."

istis. Erl. Spir.

XXVI. 72. *Aristoteles*. This does not occur, I believe, in any extant writing of Aristotle.

malumus. Erl. Eξ.

73. *M. Piso*, M. Pupius P. Calpurnianus, a friend of Cicero from his youth, of literary and philosophical habits, consul two years after Cicero, and a Peripatetic.

XXVII. 74. *regna—imperia—divitiæ.* See iii. 22, 75.

stultos omnia contraria. *Stultos* is a conjecture of Madvig. El. (1) adds *stultis* to *contraria*, which makes a good meaning.

jocabor, cod. Mor. marg. Crat. Bas. ; *locabor*, Erl. Spir.

L. Murænam. Cato, when tribune, prosecuted L. Licinius Muræna for bribery at the consular comitia. He was defended by Cicero, Hortensius, and Crassus, and Cicero's oration still remains. The passage alluded to is *Pro Muræna*, 29, 30, where he disparages the Stoic philosophy as austere and unsuited to common life, and compares it with the older philosophy of the immediate disciples of Plato. This is done in a popular style, and without much regard to philosophical accuracy or fairness.

75. *pluribus.* Codd. Mor. Scal. marg. Crat. ψ.

nervis, Erl. Pal. 4. Par. 1. 3. El.

incontentæ, "out of tune."

76. *Hoc non videre.* An exclamation: "That any one should not see," &c.

id ad, Erl. Spir. Gud. 2 ; *ad*, Par. 1 ; *et ad*, Parr. 3. El. Eξχψ ; *et id ad*, Med. Gud. 1. Bas.

paleamne. Med. C.C.C.

cuicumque. A conjecture of Madvig.

XXVIII. 77. *Tubulum.* See ii. 16, 54.

Scævolam. When Tib. Gracchus was candidate for a second tribuneship, Scipio Nasica urged Scævola, who was then consul, to protect the state and put down the tyrant. Scævola answered mildly that he would not be the first to use violence, nor take any citizen's life without a trial (Plutarch, Tib. Gracch. 19) ; but after the violent death of Gr. by the hand of Sc. Nas., he is said to have expressed his approval of it.

78. *verba*, their own terms.

79. *Panætius.* See ix. 23.

illustrior, "clearer."

Dicæarchum, a disciple of Aristotle.

80. *nisi*, a correction of Manutius, because *ni* is used only with a verb.

scrupulum, "you are throwing a pebble at a retreating adversary."

BOOK V.

I. 1. *audissem.* Erl. Spir. EUχ. Gud. 1, 2.

M. Pisone. See iv. 26, 73.

Ptolemæum, at Athens, built by Ptol. Philadelphus.

T. Pomponius. T. P. Atticus. See i. 5, 16.

Dipylo, the Thriasian gates. Plutarch, Pericles, 30 : Παρὰ τὰς Θριασίους Πύλας, αἳ νῦν Δίπυλον ὀνομάζονται.

2. *siquando.* Erl. marg. Crat. Spir. Gud. 2.

sessio, the same that is called *exedra*, § 4.

Hostiliam, originally built by Tullius Hostilius.

novam, altered by Sulla. Dio Cassius, xl. 50, speaking of that which was burnt down at the funeral of Clodius, says, *ἦν μὲν γὰρ τὸ Ὀστίλιον, μετεσκεύαστο δὲ ὑπὸ τοῦ Σύλλου.*

minor, in dignity.

posteaquam est major, "since it has been enlarged."

avum. L. Piso Frugi.

memoriæ—disciplina, artificial memory.

3. *Coloneus ille locus.* The village of Colonus was right before them as they came out of the Thriasian gates and turned towards the Academy, about four stadia further than it.

illo mollissimo carmine. Soph. Œd. Col., at the beginning: *Τέκνον τυφλοῦ γέροντος, Ἀντιγόνη, τίνας Χώρους ἀφίγμεθ', ἢ τίνων ἀνδρῶν πόλιν;*

inanis: inaniter, Cod. Mor. marg. Crat. "Imaginary."

Phædro. Nat. Deor. i. 33, 93: *Phædro nihil elegantius.* Conf. i. 5, 16.

unice, "peculiarly."

veteris proverbii. Petronius, 43, 75: *Vivorum meminerimus*, a maxim especially suited to an Epicurean.

II. 4. *jocari*, in regard to the passion of Epicureans for representations of Epicurus.

cognomen. Erl. Spir. C.C.C. Ball. At the time Cicero wrote, the cognomen *Atticus* was habitually given to Pomponius.

illa—exedra. Vitruvius, v. 11: *Constituuntur in porticibus exedræ spatiosæ, habentes sedes, in quibus philosophi, rhetores, reliquique qui studiis delectantur, sedentes disputare possint.* Ἐξέδρα properly means a seat out of doors; but came to mean a room furnished with seats, opening into a portico (called also by Vitruvius *παραστάς*, or *παστάς*), where people met to enjoy conversation.

Carneades. The head of the New Academy, and therefore revered by Cicero. The difficulty with regard to him is, that Cic. should speak of him as living *modo;* and therefore both here and in § 6, Valesius has suggested the substitution of Charmadas, a recent disciple of Carneades. But Carneades had not been so long dead, for Clitomachus, a contemporary of Cicero, had heard him (Acad. ii. 6, 16). He died B.C. 129; and Cic. uses *modo* (Off. ii. 22, 75) of a more distant period, as appears by the context.

est enim nota imago, i. e., by pictures or statues.

tanta. Erl. marg. Crat. Spir. Gud. 2.

5. *Periclis: Pericii*, Erl. Gud. 2. Madvig reads *Pericli.*

aliqua historia. Erl. Spir.

6. *Cicero, i. e.*, Lucius, who was still young.

currentem, alluding to the proverb, *τὸν τρέχοντα ὀτρύνειν.*

Antiochum, of Ascalon, in Syria; first an Academic; afterwards, under pretence of reviving the doctrine of the Old Academy, he adopted much of Stoic doctrine.

illuc, i. e., "I am inclined to the views of the New Academy."

III. 7. *hoc—abire*, "although your mind is not likely to remain in its present state," considering the influence your relative M. Tullius is likely to have over you. Terent. Andria, I. ii. 4 : *Mirabar hoc si sic abiret.*

Crantor, the successor of Polemo.

8. *Atque.* Spir. Med. χ.

istud idem, viz., that a person who desires to be thoroughly well informed must study the Academics and Peripatetics. See iv. 2. §§ 3—6, where Cic. professedly gives his own sentiments.

videamus. Erl. Spir.

scite—principium. That you may have the opportunity of answering and speaking last.

ne—molestus sim, "let me not be troublesome."

Mihi, "how can you be to me?"

Antiochi—sententiam. This, therefore, was Cicero's object ; and we must take this fifth book as the exposition of the opinions of Antiochus.

Aristum, at Athens (Acad. i. 3, 12). He is said by Plutarch, Brut. p. 984, e, to have been the friend and companion of Brutus, and to have been inferior to some in the habit of speaking, but to have excelled in arrangement and quietness of manner.

IV. 9. *a me*, referring to the previous book. Here Cicero shows that he probably wrote the matter of this book, before he thought of the introduction, ascribing it to Piso.

potuit. Erl. Spir. Sub. *fieri* or *dici.*

naturæ. C.C.C.

quum locuti essent—cognitionem attulerunt. Madvig supposes an inconsistency in stating that the Peripatetics, *after* investigating the origins of things, should go on to the observation of natural facts, as the means of attaining the knowledge of hidden things : but those are the precise facts of Greek philosophy. The investigation into the original condition of the universe and its great component parts did precede the investigation of the facts of natural science ; and the investigation of those facts did produce that accumulation of them, which has gradually led to the knowledge of things beneath the surface.

10. *Arcesilas*, of the Academy, disciple of Polemo ; author of the Middle Academy.

quidquid—expromeret. This candour of investigation is a remarkable feature of Aristotle's philosophical writings.

exprimeret. Erl. marg. Crat.

11. *ad privatæ vitæ rationem*, in Aristotle's Ethics.

ab Aristotele, in his Πολιτικά.

leges, in his Περὶ νόμων.

principem esse. Esse is an addition of Cratander.

degendæ : eligendæ, Erl. marg. Crat.

in contemplatione. See Eth. Nicom. x. 7, 8. But Varro, quoted by St. Augustine, de Civit. Dei. xix. 3, gives Antiochus as his authority for saying that the Academics preferred the active life.

maxime—quieta. Aristotle, Eth. Nic. x. 7, comes to this conclusion, and upon the ground here stated.

V. 12. *limatius*. He does not refer to the style, but to the *care and accuracy* with which subjects were treated.

ἐξωτερικόν. Madvig, Excursus vii., contends that there is no sufficient evidence that the philosophers themselves made any division of their writings into *esoteric* and *exoteric*; and asserts that the ἐξωτερικοὶ λόγοι spoken of by Aristotle, viii. 3, mean *popular doctrines*.

admodum fortunæ datur. Acad. i. 9, 33: *vehementius fregit auctoritatem veteris disciplinæ: spoliavit enim virtutem suo decore imbecillamque reddidit, quod negavit in ea sola positum esse beate vivere.*

teneamus Aristotelem. Aristotle is somewhat inconsistent and varying; for he expressly defines *εὐδαιμονία* to be *ἐνέργεια τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετήν*; and yet he says (vii. 13, 3), *οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον καὶ τὸν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθός, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες οὐδὲν λέγουσι.* Still he says that the good man never can be ἄθλιος, "wretched." See above, iv. § 15.

cujus—scripti. Suidas testifies that Nicomachus wrote *six* books of Ethics; but that does not correspond with the number in the treatise now called the Nicomachean Ethics. Again, Diogenes Laertius, in his Life of Eudoxus of Cnidus, declares that Nicomachus asserts that Eudoxus called pleasure the chief good; and in the Eth. Nicom. x. 2, there is, no doubt, a passage to that effect: but that at the utmost only proves that Diogenes was of the same opinion as Cicero in regard to the authorship of the Treatise which we at present have; it does not prove that he was right. Cicero's own words prove that in his own day they were said to be Aristotle's own. There are the following additional reasons for thinking Aristotle himself the author.—All the ancient commentators ascribe the work to Ar. His son is said to have died at the age of sixteen, too young to have composed such a work. The Politics are universally ascribed to Ar., and they mention the Ethics, ii. 2; vii. 13; so do the Metaphysics, i. 1. The Ethics, i. 1, and at the conclusion of the treatise, connect themselves professedly with the Politics. The style is the same as that of Ar.'s other writings. In i. 5, he speaks of Plato as his friend, which his son could not have done. In X. he alludes to a parent taking great pains for the instruction *even* of an only son, which was the case with Nicomachus. The title, therefore, *ad Nicomachum*, seems to express the truth. With regard to the possibility which Cicero suggests, of the son being like his father, if it means any thing to the purpose, it must mean exactly similar in character of mind and in style; and if that were true of Nicomachus, I apprehend it would be the only example in the whole history of literature.

Theophrastum—ad pleraque. This will account perhaps for the little direct reference in this book to the writings of Aristotle.

13. *Theophrasti*, sub. *posterus*.

Lyco oratione, cod. Mor. Lambinus affirms that in his MSS. the readings were either *Lyoratione* or *Lycoratione*. In Erl. there is a blank in place of the name. Diogenes Laertius (v. 65) gives Lyco as the successor of Strato.

Aristo, of Ceos, different from Aristo of Chios, the Stoic.

14. *Critolaus—antiquos*. It appears from Tusc. v. 17, 50, that he did so in his estimate of virtue in relation to other goods.

ne is quidem: ne is absolutely necessary to the consistency of the statement, and was added by Bremius.

VI. 15. *conformatio.* Erl.

16. *est enim perspicuum:* so Aristot. Eth. Nicom. i. 1: πᾶσα τέχνη . . . . ἀγαθοῦ τινος ἐφίεσθαι δοκεῖ.

17. *quid ultimum.* Erl. Spir.

VII. *vacuitatem doloris.* Erl. Pal. i. 4. Om. vulgo.

18. *ab iis alii—quæ.* Supply *qui primum appetitum putant* after *alii:* but such an omission is extremely harsh, and suggests an imperfection in the MS.

19. *aut id—aut voluptatis: aut id* om. Gud. 1. Bas. It is clear that both of these cannot stand, and accordingly we may accept the omission of Gud. 1 and Bas., so far as *aut* is concerned.

etiam si nihil consequare. This was necessary to be inserted, to distinguish this opinion from that of Carneades.

iisdem a principiis: pleasure, freedom from pain, and the *prima naturalia.*

ad voluptatem: Aristippus.

non dolendum: Hieronymus.

prima illa: Carneades.

20. *una sola: i. e.,* the third, and that by the Stoics.

sint. Erl. Spir.

etiam si. Erl. Spir.

VIII. 21. *summa,* Erl. Par. 1, 2. El. Ox. E. Spir. Gud. 2. Bas.; *summo,* marg. Crat.

quæ de voluptate. Madvig objects to the addition which is here found in the MSS., that it mentions Cicero himself, *i. e.,* the disputant against Torquatus and Cato, as the speaker here. That this by itself would be no objection to its genuineness may be seen by referring to ii. 9, above. But there are much graver objections. Cato appears to be quite out of place here. The last clause of the addition, viz., *primum,* &c., is only a repetition of the clause *De vacuitate—voluptate,* and the whole passage interrupts the connexion in which it stands. The whole is therefore rightly omitted; but it is not unlikely, as Madvig suggests, that it is a fragment of the first draft of the book, retained by some accident.

22. *quarum una,* sc. *res; i. e.,* freedom from pain, which is here personified, *dicat.*

23. εὐθυμίαν, Diog. Laert. ix. 45: τέλος δὲ εἶναι λέγει (Democritus) τὴν εὐθυμίαν· οὐ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνιοι παρακούσαντες ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου ἢ δεισιδαιμονίας ἢ ἄλλου τινὸς πάθους.

hoc totum. This does not refer to what precedes it, but to what Cic. intended to follow, viz., *omnem consilii capiendi caussam inventionemque officii:* but he was led to change the construction by having to speak of Herillus.

IX. 24. *simul et.* Erl. Pall. Daviss. Spir. Gud. 1, 2. Bas.

quidquid. Madvig remarks that this is one of the instances in

which Cicero uses *quidquid* in the sense of *quidque*, as in Tusc. v. 34, 98. He gives frequent instances of this use in Lucretius, ii. 957; iv. 146; v. 132, 771, 1387, 1453.

25. *desideret*. Erl. Spir. Gud. 1. Bas.

26. *dubitantemque*. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Cic. de Div. i. 55, 125: *hoc non dubitans dixerim*; ad Fam. v. 16: *hoc tamen non dubitans confirmare possum*.

27. *hujus—debemus*, "for we must consider the youth of the hearer, and the fact that this is probably the first time he has heard this subject treated."

X. *comprehenditurque: que* addidit Cratander.

28. *ille:* Menedemus, "the Self-tormentor," I. i. 95.

29. *irruunt, tum*. Erl. Spir. Gud. 2. Pall. 2. Uχψ.

mihi sic: Heautont. I. i. 28.

Qui ipsi sibi, "If there were any who declared war against themselves, they would not accuse themselves afterwards for the ill they had done themselves," as all people do: "when people do that, it is a proof that they have a regard for themselves."

ejusmodi—ut, "of such a nature that."

XI. 30. *in nobismet*. Erl. Pal. 4. El. Par. 1, 2. Gud. 1, 2. Bas.

ne: an addition of Manutius, required by the connexion.

ut. C.C.C.

31. *quam:* an addition of Manutius.

refugiat: from the Alcmæon of Ennius.

sanguen: the form given by Nonius.

injecto. Erl. Spir.

33. *fortuito: fortuitu*, Erl. Spir. Leid.

natura, *i. e.* as he had said above, *major aliqua caussa atque divinior hanc vim ingenuit*.

XII. 34. *cognitionem habent faciliorem*, "are more easily examined."

35. *neque est dubium—intelligatur*, *i. e.* "it quite comes within the reach of our intelligence, to understand by reflection what kind of organs are peculiarly suited to man."

autem etiam. Erl. Spir. cod. Mor.

36. *apti*. Erl. Spir. cod. Mor. El.

suas. Par. 2, 3. Med. Ball. C.C.C. EUχ. Spir. Mon. Bas.

XIII. *duo prima genera*. Arist. Eth. Nicom. I. vii. 19, 20, has a similar division, but not the same; for he divides ἀρετή into διανοητική and ἠθική, *intellectual and moral:* in the former he ranges σύνεσις and φρόνησις, of which the latter is in part *voluntaria*. Indeed *docilitas* (one of Cicero's examples of the *involuntary*) is in part voluntary. In short, any twofold division will not comprise the whole.

in animorum laude, "when we come to speak in praise of the mind."

38. *non multo*. *Non* was added by Manutius.

dictum, by Chrysippus. Nat. Deor. ii. 64, 160.

XIV. *et in animo rationis.* Arist. Eth. Nicom. I. 13, has somewhat similar ideas. Thus, § 4: *ἀρετὴν δὲ λέγομεν ἀνθρωπινὴν οὐ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς.* § 9: *τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς (τῆς ψυχῆς) εἶναι τὸ λόγον ἔχον.* § 18: *πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον.*

39. *putare.* Erl. Spir. El. marg. Crat.

loqui possint. Erl. Spir. Gud. 1, 2.

40. *omn m.* Erl. Spir. marg. Crat. cod. Mor.

ei finis, the correction of Goerenz.

ut tuenda sint? et hæc. The correction of Orellius, suggested by the reading of Erl. and Pal. 1, which is supported by Spir.

in eaque—consistere, "and that the termination of the chief good rests in that satisfaction of nature," *i. e.* in the satisfaction of the nature of it, *viz.*, the mind.

atque ductum—naturæ, "and that which is derived from the first prompting of nature."

XV. 42. *movetur: moventur,* Par. 2, 3, melius.

43. *carmen.* If we keep this reading we must suppose *elementa* to be the mere letters (*στοιχεῖα*); for although that might not then be a common use of the Latin word, we must remember that Cicero was translating from the Greek. Then *carmen* will be the poem, composed of the letters, with arrangement into words and imagination and feeling and rhythm added to them. Davis conjectures *cacumen,* "topstone," "completion."

XVI. 44. *videretur,* sub. *ortum.*

nostri ut vim: nostri ut, F pir. A conjectural re-arrangement of Goerenz, suggested by the ing of Erl. Spir., and which affords an improved sense.

45. *ea quæstio.* Erl. Spir. mar. Crat.

non explet bona naturæ voluptas. The question here decided in the negative is not that discussed Arist. Eth. Nic. X. iii. 6, whether pleasure is *τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις,* which simply means whether it fills up and supplies some natural want. It is whether it adds a perfection or finish to the other goods of nature. Aristotle has something similar to it (X. iv. 5, 6) where he says that every perception of the senses and every act of intelligence or observation has its accompanying pleasure in proportion to the perfection of the agent and of the subject, and that the pleasure gives perfection to the action: *τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή.* So also § 8: *ὡς ἐπιγιγνόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα.*

est in ea—quod quidam volunt, "but if there is in it (*i. e.* pleasure) that which some think," viz. *ut expleat bona naturæ.*

XVII. 46. *si quæ.* Erl. Spir. Gud. 1, 2.

47. *Quid?* A correction of Manutius.

nihil inest, Spir. cod. Mor. marg. Crat. Pal. 2, 3, 5, 6; *plerisque,* Daviss. χψ; *nihil ne inest,* Erl.; *nihil non est,* Pal. 4. Par. 1, 3. Med. Uξ. Gud. 1, 2. Bas.; *nihil non inest,* El. Surely the reading of Erl. is to be preferred.

fugimus. A correction of Manutius.

XVIII. 48. *conspectus.* Erl. Spir. cod. Mor.
recurrant. Erl. cod. Mor.
ut aliquid. Mor.
49. *Ulixem.* Erl. Med. C.C.C. Uχψ. Spir. Gud. 1, 2.
ipsum locum. Odyss. xii. 184.
transvectus: travectus, Erl. Spir.
tenemus. Erl. Spir. marg. Crat. ἴδμεν Homer.
sapientiæ cupido. This is probably a marginal note (explanatory of *quam*), introduced into the text.
patria esse: esse add. Lambinus.

XIX. 50. *attentius.* Erl. marg. Crat. This circumstance took place when Marcellus besieged and took Syracuse, B.C. 212. Archimedes was killed by a soldier who did not know who he was.

Aristoxeni, of Tarentum, disciple of Aristotle. Cic. (Tusc. i. 10, 20) calls him a musical philosopher, and attributes to him the opinion that the motions of the parts of the universe, related and connected as they are, are produced by something analogous to the cause of musical sounds having a mutual relation and connexion. A work of his is still extant, Περὶ ἁρμονικῶν στοιχείων.

Aristophanem, of Byzantium, a grammarian and critic, master of Aristarchus, the famous critic.
aut de. Erl. Spir.
quæ: the *ardor studii* in these great men.
magna cognitione dignum, for *magnopere c. d.*
incommodatura. Erl. marg. Crat. Spir. El. codd. Cujacii, N. C-rici, Memmii, a Lamb. cit.
51. *elici.* Pal. unus. Gud. 1.
52. *delectantur.* Erl. Spir. Gud. 2.
53. *futura.* A conjecture of Clericus. If we keep *natura*, we must understand such as they would naturally lead to, if not hindered by the cares of life.
54. *pulsus:* 1. when Antipater vanquished Athens; 2. when Polysperchon took possession of it; 3. (after having been seven years governor of Athens under Cassander,) by Antigonus and Demetrius Poliorcetes, B.C. 306.
Ptolemæum: Lagi filium.
Alexandream. Erl. Spir.
lucis magis, the power of seeing, apart from any advantage to be derived from it.
corporibus. Cod. Mor. marg. Crat.
facile pateremur, "we should readily acquiesce."

XX. 55. *etiam.* Erl. Spir. Bas.
minimeque. Marg. Crat.
hoc. Par. 1, 3. Med. EUψχξ.
qui in. Erl. Spir. Mon. ξ.
voluntatem. A correction of Lambinus.
ne si: written over *nisi* in Gud. 2.
56. *nequitia*, marg. Crat. cod. Mor.; *segnitia*, Erl. duo alii Goerr.; *segnitie*, C.C.C. ψ.

alveolum. Festus : *Alveolum, tabula lusoria ; i. e.*, like a draught or chess-board.

sessiunculas. Erl. Spir. marg. Crat. cod. Mor. El.

XXI. 58. *iis, quorum—versamur :* the Peripatetics.

scientia, tum. Erl. Spir. cod. Mor. Scal. marg. Crat. El. Pal. 6.

prudens. Here *prudentia* is separated from *sapientia*, which is placed above (*consideratio*, &c.) : in the *de Officiis* the two united form one of the four virtues, constituting *honestum*.

fortis, justa : a correction of Madvig, suggested by the reading of Erl.

teneritas. Nonius.

Plato : de Legibus ii. 59 B. (al. 653 A.), *φρόνησιν δὲ καὶ ἀληθεῖς δόξας βεβαιοῦν εὐτυχὲς ὅτῳ καὶ πρὸς τὸ γῆρας παρεγένετο.*

59. *confirmationem.* EUξψ.

deseruit, " left incomplete."

accipere. Erl. Par. 1. Spir. Gud. 1, 2.

nihil amplius. Itaque. Erl. cod. Mor.

60. *pluris sit haud paullo,* " must be worth no little more."

quæque : for *et quæ.*

XXII. 62. *expressa vero,* Erl. Spir. : " brought out." Tusc. iii. 2, 3 : *est gloria solida quædam res et expressa, non adumbrata.*

Numitorium, Erl. Spir. ; *Numitorum,* Par. 1. Med. Gud. 1, 2. Bas. Mon. Fregellæ was contemplating a revolt from Rome, when Q. Pullus Numitorius, who was its chief citizen, betrayed the intentions of his fellow-citizens to the Roman prætor, who was thus enabled to take the city and destroy it.

Codrum. Tusc. i. 48, 116 : *qui se in medios immisit hostes* (the Dorians) *veste famulari, ne posset agnosci si esset ornatu regio ; quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore.*

Erechthei filias. Tusc. l. c. : *cujus filiæ cupide mortem expetiverunt pro vita civium.*

Tubuli. See ii. 16, 54.

in legendoque : in om. Uχ.

63. *Ego sum Orestes.* See ii. 24, 79.

exitus, " a way of escaping" the difficulty by dealing equally with the two.

Ambo, Erl. Spir. Pal. 6 ; *una necarier precamur—suma neganum p.,* Erl. ; *sunanigonum p.,* Spir. ; *sunanegamum p.,* cod. Gronovii ; *summa negarim p.,* Bas. ; *sibi unam necem imprecantur,* Pal. 4 ad marginem ; *una vivere precamur,* Daviss. *Una* appears in most of these ; and Madvig thinks *necarier* a probable solution of the remaining portion.

ecquandore : et quandove, Erl. Par. 1. Spir. Gud. 2. This reading suggested to Madvig that given in the text.

64. *Idæa,* those of Cybele, from Pessinus, in Phrygia. Liv. xxix. 11.

optimum virum. Liv. xxix. 14 : *P. Scipionem* (Nasicam) *Cneii filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium.*

tutores regibus. M. Æmilius Lepidus was made (according to

Justin, xxx. 2, 3) guardian of Ptolemy Epiphanes, and governed his kingdom as such.

regem. Pyrrhus.

XXIII. *iis: virtutibus*, om. Erl. Spir. Gud. 2. Par. 1.

65. *quæ animi—justitia dicitur*, "the affection of mind which gives to each his own and maintains, &c., is called justice."

66. *ingenitum.* Erl. Spir. marg. Crat.

quidquid aget—non abhorrebit, "the action of each virtue will not be at variance with," &c.

67. *connexæque sint.* Spir.

quoniam unam, Erl.; *quando u.*, vulgo.

68. *expetenda.* Here he extends our desires, not only beyond the Stoic *summum bonum*, but even beyond that of the Peripatetics.

XXIV. 69. *ei, qui.* A conjecture of Orellius.

ita fungi, i. e., towards friends, &c.

sequuntur, utentes. A correction of Marsus.

tamquam om. Eξ. Bas. Mon.

sæpe gloria. Marg. Crat. codd. Mor. Scal. El. Spir. Pal. 6.

speciem. Erl. cod. Mor.

atque absolutam. Erl. Spir. Gud. 1, 2.

70. *concupivisset.* Erl. marg. Crat.

descensio, Erl. marg. Crat. El. Spir.; *discensio*, U.; *dissensio*, Pall. excepto 4. Med. χ. Mon.; *dissentio*, ξψ; *decursio*, Pal. 4. Par. 1, 3. Gud. 1, 2. Bas.

festo illo die, VIII. Kal. Septembr. A voyage down the Tiber in boats, accompanied by sports on the banks, and drinking of wine in honour of Fortune. Ovid. Fast. vi. 773, &c.

71. *imbecillos.* Erl. Spir.

beatissimam. Here he is more definite than in former statements, in which he spoke of them as completing *beatam vitam* simply: here he agrees with Aristotle, Eth. Nic. I. x. 13, and X. viii. 10, who tacitly expresses the distinction between *beatus* and *beatissimus* by *εὐδαίμων* and *μακάριος*, although he sometimes uses them indifferently.

72. *hoc.* Pal. 4, 6.

Qui enim: the Stoics.

egerint principia. As Pro Milone, 75, *agere fundamenta;* for these "principles" are likewise "foundations." See iii. 9. 31.

gloriosa. Alluding to his charge against the Stoics, in iv. 25, 68, of ostentation in settling the highest good, *gloriosa ostentatio in constituendo summo bono.*

fatentur. See iii. 6, 20.

XXV. 73. *ab Aristotele.* See E. N. x. 7, where he makes *θεωρία*, that is, the acquisition of knowledge, to be the highest happiness.

74. *deverticula*, "evasions."

quærant, et: quærunt, Ball. This, with the conjecture of Davies, of *ut* for *et*, makes a good sense.

consuetudine. Erl. Spir. EUχψξ. Gud. 1, 2.

quamdam, Erl. Spir.

rem. A conjecture of Davies to supply an evident omission.

75. *commentatus.* "Have I not sufficiently exercised the right you allowed me of *uttering my remarks* in your hearing?"

tui. Erl. Spir. cod. Mor.

potestas. Erl. Spir. cod. Mor. marg. Crat.

aliquanto ista secus. It appears from the context that he approximated more to Theophrastus.

Ciceroni, Lucius, who was attending Antiochus, but was inclined to the New Academy. See ii. 2, 6.

a te, Cicero himself, who was of the New Academy.

XXVI. 76 *ea,* the new Academic view.

plane perdidicerit, Erl.; *plane perdidicit,* Spir.

nihil sciat, which was the profession of the New Academy, using the term *know* to signify accurate, certain knowledge, which was the sense in which the Stoics and Peripatetics used it. The N. A. on the other hand, professed to look only for *probabilia,* "probabilities," or rather views which on the whole *approved* themselves to their understandings.

perceptum, comprehensum, cognitum. These were terms employed by the Stoics and Peripatetics to imply certain knowledge: *perceptum,* "taken in" through the senses; *comprehensum,* "seized on" by the understanding; *cognitum,* "known" by the mind.

nisi tale verum, "unless the appearance of things taken in by the senses are of such a nature, that appearances answering to reality cannot be mistaken for deceptive appearances," and *vice versâ.* This Arcesilas and all his successors denied, and asserted that there was no certain means of distinguishing deceptive appearances from real. This is discussed in the second book of the Academics, and was one of the leading questions of ancient metaphysics. See Acad. ii. 6, 24.

77. *Quod nisi ita efficitur,* "And yet unless this is established," *viz.,* that the wise are always happy.

malis: modis, Erl. marg. Crat.

inquit, non placet. Erl. Spir.

Utrum igitur, "Do you then, on the one hand, decide in the negative the question, whether virtue is sufficient for happiness? Or, on the other hand, if you decide in the affirmative, do you, in that case (*ita*), say that it is impossible for virtuous persons to be happy when under the influence of some evils?"

alias, "we will discuss on another occasion." Probably he was now contemplating the fuller consideration of the subject, which led to Tusc. v.

nunc tantum, "now the only question is."

78. *si Stoicis,* to whose views on the subject Cicero was, in fact, inclined. See Tusc. v., which is wholly occupied in maintaining this view.

Istic sum, "I am attending."

quærebam, viz., *utrum igitur,* &c.

XXVII. 79. *Quare? inquit: respondet:* "he asks the question Why? and gives this answer: Quia, &c."

80. *Dixerit*, "suppose Epicurus should have said," &c.
idem. Erl. Pal. 4. 6.
Epicurus. Tusc. v. 38, 110: *non sine caussa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus: ex quo effici putat ille . . . ut sapiens semper beatus sit.*
Quam suave est. Tusc. ii. 7, 17; v. 10, 26.
homine, Epicurus.
cur: cum, Eξ; *quum*, Mon.; *cui*, Bas.
Dicis eadem, "You call all the same things good and evil, that ordinary people call so."
ii, qui, Erl.; *ii, qui . . . viderunt*, "ordinary people." The expression is evidently proverbial.
bona. A conjecture of Clericus, but necessary to correspond with *mala* below.
81. *illa*, those he is going to speak of, *amicos*, &c.
parce tu quidem, sub. *dicis bona*.
hæc, those he has been speaking of.
illud dicere, si. Madvig has supplied *illud dicere*, because something was evidently wanting to complete the sense; but Goerenz suggests that, as Gud. 2. and Bas. read *sed* instead of *si*, the combination of the two will make *sed, si*, which supplies a sufficient meaning: "but I say, if" &c.
paullo ante: § 71.
satis beatum, "abundantly happy."
et nemo beato. Madvig suspects an error here; but I do not see on what ground.
82. *Q. Metellus*, Macedonicus.

XXVIII. 83. *Quid me*, "I do not profess to give a positive opinion; I am only trying to get you to explain the difficulties attending your views."
Inde igitur—audiendum est, "From that point then—you have still to hear me;" *i.e.*, "I must endeavour to prove it to you." Madvig suggests *ordiendum*, but it is unnecessary.
aberramus. Erl. Spir. Par. 1, 3.
dicerent, *i.e.*, the Stoics.
ruinas: in their system, if they did say so.
bonum positum: according to them.
geometria, "mathematics."
danda sunt omnia: because all the steps of the argument are undeniable.
esse: a conjectural addition.
dato hoc, dandum erit illud, "if you grant that happiness consists in virtue, then you must grant that moral excellence is the only good."
84. *proclivi* (sc. *itinere*). Erl. Pall. omnes, Spir. Par. 1, 3. Med. χ. Gud. 1, 2. Bas. Mon.
cupit, sc. *oratio*.
inquit, "it says."
potest, sub. *dici*.
retexueris illa, "unless you break up your system of three kinds of good."

malum est. Erl. cod. Mor. marg. Crat. Leid.

Quæ, sc. *mala.*

potest, sc. *sapiens.*

ipsum esse beatum, "is happiness itself."

85. *quia beatissimum.* "Because Zeno goes so far as to call him perfectly happy."

Tamen aberramus—inquam, "Still, I say, we are wandering from our point; and not to wander further, Piso, if those things *are* evil, I do entirely approve that book."

86. *sequetur.* Erl. Spir.

erit enim mecum, si tecum erit. "He will act according to my principles, if he follows you;" for I feel sure he will not do so, unless he sees sufficient reason for so doing.

XXIX. *enim.* The MSS. all add here, *ut ait Theophrastus*, which is evidently out of place, or at best unmeaning. Lambinus conjectured that the words *omnis auctoritas philosophiæ*, &c., were a quotation from his book Περὶ εὐδαιμονίας, and he proposed to remove the misplaced words, and place them after *philosophiæ;* which suggestion was adopted by Madvig.

87. *nobis hoc: hoc*, sc. *beate vivere.*

Socratem expressisset, "had represented his views."

non quæremus: quæremus, Erl. Spir. *Non* was added by Davis, and no doubt makes an easier sense.

Id enim—εὐθυμίαν: *Ideo enim—εὐ.*, Erl. Spir. "For he calls the chief good *that* (alluding to *bono ut esset animo*), which is the same as *εὐθυμία.*"

88. *hæc, i.e., de virtute.* He is alluding to the fact that Socrates was the first to turn the attention of his countrymen to the study of morals and practical subjects.

hunc locum, sc. *in Academiam, i.e.*, by Plato.

in actionibus. Suits at law or prosecutions.

præscribi. There were certain *formulæ*, under one or another of which the plaintiff or prosecutor had to state the nature of his claim or charge: and in some cases, in order to prevent the *form* from being taken in an improper sense, and thus causing the failure of the *actio*, it was the custom to *put a heading* (præscribere) to the form, indicating the specific object of the *actio;* as in ii. 1. 3, *ea res agatur* (specifying the limitation); and here (probably on the same principle as with us the counts of an indictment are varied in language, to prevent the escape of the offender), *De re eadem alio modo.*

Scilicet, "you should observe then."

præponendam. See iv. 26, 72.

89. *interpretem:* because there were constantly foreigners applying to the senate for assistance against their enemies, or for redress of grievances sustained under the Roman governors.

desinis. Erl. Spir. Par. 1, 3. Gud. 2.

putas. Erl. Spir.

quanti quidque—indocti. "The learned and unlearned may very well have different opinions as to the relative value (*quanti*) of each particular thing (*quidque*)."

dum res maneant—suo, "but, however, provided the things remain, let them invent terms just as they like."

XXX. 90. *definiunt.* See iii. 15, 51.

quum expetenda (sub. *dixero*). Erl. Pal. 4, 6. Par. 1, 3. Spir. Gud. 1, 2. Bas. Mon.

quam valde: i. e. *tantum interest quam valde ea dixero expetenda.*

ego magis, sub. *expeto.*

ego, sub. *æstimo.*

91. *At enim*, sub. *dicis.*

parum. Ernesti pointed out that this word could not stand here, because *parum* does not mean *non multum*, but *non satis.* Bremius therefore, suggests *paullum*, which Madvig approves.

usque quaque, "in every other quarter."

quam aliquid potius. Madvig reads *et aliquid potius*, by conjecture, and follows Erl. in reading *acquirere;* but Lambinus suggested a less violent remedy, by placing *potius* before *quam.* The sense, then, of the passage (beginning with *nec fraudare*) will be, "And I will rather dare not to defraud them (*bona*) of their ancient name, than to search out any new one; moreover, I will venture to place the grandeur of virtue," &c.

92. *Ergo, si.* Erl. Spir. cod. Mor.

M. Crasso, grandfather of Crassus the triumvir.

Polycratem, Herod. iii. 41.

Orœtes: Orontes, MSS. Victorius corrected it to correspond with Herod. iii. 120, &c. Athenæus, Ælian, and Lucian. He was governor of Sardis.

Darei: Darius Hystaspes.

ea mala—obruebantur, in the case of a wise man.

XXXI. 93. *ut dicant, i. e.*, consistently with their other views.

Quis hoc dicit? "On what principles do you expect me to grant that the Peripatetics can consistently hold this?"

Stoici scilicet, "the Stoics, I suppose?" Or taking the common reading, *Stoicis licet?* "Can the Stoics hold this?" *i. e.*, consistently with their opinion, that a wise man's earthly lot may be so bad, that he may prudently commit suicide.

minime. "No: but it is granted by a set of men, whose principles are more evidently at variance with such an opinion."

Clamant. See i. 19, 62.

qui fatentur. See i. 13, 42.

voluptatem acciret, ψ; *voluptatem accreet*, Gud. 1; *voluptate marceret*, Eξ. Mon.; *voluptate maceret*, Erl. Spir. Gud. 2. Pal. 6; *voluptatem maceret*, Pal. 4. Par. 1, 3. χ.

quid facere nos oportet, "it will be surely still more proper for us."

Quis est enim, i. e., of the Peripatetics.

dicere audeat, as an Epicurean must.

hoc. Erl. Spir. Par. unus.

94. *Dionysius*, disciple of Zeno. Acad. ii. 22, 71.

oculorum. Tusc. ii. 25, 60, *renibus;* but Diog. Laert. vii. 37, says *ὀφθαλμία.*

Quasi. Corrected by Lambinus upon the alleged authority of two MSS.

qui. Erl. Spir.; *i. e.*, the Peripatetics, understood from *Peripateticus.*

Polemonis: in truth (as appears by his conduct), although not in profession.

Carneades. Not, of course, the Academic, for he died 142 years after Epicurus. Davies wished to change this to *Corniades*, following Plutarch, *Non posse suaviter*, c. 4; but the readings vary in Plutarch.

XXXII. 95. *quum—non dubitem dicere*, "for, notwithstanding your objections, I do not hesitate to call it ours (*nostra*) still, and to say," &c.

et summe. Spir.

96. *lætorque.* A correction of Davis.

reliquarum. A correction of Madvig, after Wesenberg, required by *philosophia* before, and *ceteras* after.

nostram, the Epicurean; which was accused by both parties of being wanting in depth and thought.

tempus est, sc. *absundi.*

ad me, sc. to the residence of Pomponius in Athens.

INDEX

OF WORDS, PHRASES, AND SUBJECTS.

N. B. The References are to the Book and Section.

THE END.

Gilbert & Rivington, Printers, St. John's Square, London.

THE FOLLOWING SCHOOL BOOKS

(BY THE REV. T. K. ARNOLD)

PUBLISHED BY MESSRS. RIVINGTON,

ST. PAUL'S CHURCH YARD, AND WATERLOO PLACE, PALL MALL.

There are Keys to those works* ONLY *to which † is prefixed.

[***Works that are bracketed together may be studied* at or about *the same stage of a pupil's progress.***]

	LATIN.	*Edition.*	*Price.*
1.	† Henry's First Latin Book	9	3*s*. 0*d*.
2.	† Second Latin Book, and Practical Grammar	5	4 0
	† First Verse Book	4	2 0
	Companion to the First Verse Book, containing additional Exercises	1	1 0
3.	Historiæ Antiquæ Epitome [1]	5	4 0
	† A Second Verse Book [2] (being Mr. Rapier's Introduction, carefully revised)	2	3 6
	Eclogæ Ovidianæ, Pars I.	7	2 6
	Eclogæ Ovidianæ, Pars II (From the Metamorphoses)	1	5 0
	Practical Introduction to Latin Prose Composition, Part I.	9	6 6
4.	† Cornelius Nepos, with Critical Questions and Imitative Exercises	3	4 0
	VIRGILII ÆNEIS, lib. I—VI.	1	12 0
	VIRGILII ÆNEIS, with English Notes from Dübner	1	6 0
	Eclogæ Horatianæ. Pars I. (Carmina)	2	5 0
	Eclogæ Horatianæ. Pars II. (Sermones)	1	5 0
	Practical Introduction to Latin Prose Composition (*continued*).		
	† Practical Introduction to Latin Verse Composition	3	5 6
	ANTICLEPTIC GRADUS. (*Just published.*)	1	12 0
5.	SELECTIONS FROM CICERO, WITH ENGLISH NOTES. Part I. (Orations: the Fourth against Verres; the Orations against Catiline, and for the Poet Archias)	1	4 0
	——— Part II. (Epistles, arranged in the order of time; with accounts of the Consuls, events of each year, &c.)	1	5 0
	——— Part III. (The Tusculan Disputations)	1	5 6
	De Finibus (on the Supreme Good). Part IV.	1	
	ECLOGÆ HISTORICÆ; or, Selections from the Roman Historians, Cæsar, Sallust, Livy, Curtius, Tacitus	1	4 0
	VIRGIL (*continued*).		
	TACITUS (First Six Books of the Annales)	1	6 0
	Eclogæ Horatianæ, I. (*continued.*)		
	† Practical Introduction to Latin Prose Composition, Part II.	3	8 0
	Practical Introduction to Latin Verse Composition (*continued*).		
6.	† Longer Latin Exercises, Part I.	2	4 0
	† ——— Part II.	1	4 0
	Grotefend's Materials for Translation into Latin	2	7 6
	† ELLISIAN EXERCISES (adapted to the Practical Introduction, Part I.) [3]	1	3 6

☞ *Ellisian Exercises* at any time in 3 or 4, especially for pupils who require more practice. They may *precede*, *accompany*, or *follow* the "Practical Introduction."

	GREEK.		
	† The First Greek Book	2	5 0
	† The Second Greek Book	1	5 6
	Practical Introduction to Greek Accidence	4	5 6
	† ——— Greek Prose Composition	7	6 6
	† ——— Part II.	1	6 6
	† ——— Greek Construing	1	6 6
	Greek Grammar (intended as a sufficient Grammar of reference for the higher forms)	2	10 6
	Elementary Greek Grammar	1	5 0
	The same, with an Account of the Greek Dialects	1	6 0
	The Dialects separately	1	1 6
	Elementary Greek Reader, from Homer. By Dr. Ahrens	1	3 0
DEMOSTHENES	(*a*) The Olynthiac Orations, with English Notes and Grammatical References	1	3 0
	(*b*) The Oration on the Crown	1	4 6
	(*c*) The Philippic Orations	1	4 0

1 An Atlas to this Work is just published, price 7*s*. 6*d*.

2 This Work is published by Messrs. Longman and Co., the original publishers of Mr. Rapier's work.

ontinued).

	Edition	Price.
h Notes	1	4*s.* 0*d*
....	1	12 0
....	1	7 6
ners ...	1	3 6
....	1	9 0
om the		
Paul ...	1	3 0
....	1	3 0
....	1	4 0
....	1	4 0
....	1	
....	1	3 0
....	1	3 0
....	1	5 6
er) ...	1	3 6
....	1	3 6
....	1	3 6
....	1	7 6
unded		
Rev.		
....	2	25 0
s at a		
u any		
....	1	4 0
....	4	4 6
....	1	2 6
......	1	4 0
....	3	5 6
....	1	2 6
....	1	4 0
....	3	5 6
....	1	2 6
......	1	7 6
......	1	5 0
ntary		
essor		
Reuel		
......	1	18 0
ty of		
and		
......	1	4 6
l for		
......	1	8 0
......	2	3 6
	1	3 6
	1	6 6
TZ)	1	4 6
	1	5 6
....	1	6 6
om		
....	1	4 0
HE		
....	1	5 0
....	1	4 0

.)

YMES.

mmar, and their

. 3*s.*

s. 6d.